

اصدارات الإمام المهدي (ع)
انتشارات انصار امام مهدي (ع)

كتاب التوحيد

تفسير سورة التوحيد

كتاب توحيد

تفسير سورة توحيد

سيد احمد الحسن

دوزبانه (عربي-فارسي)

کتاب توحید، تفسیر سوره‌ی توحید	نام کتاب
سید احمد الحسن	نویسنده
گروه مترجمان انتشارات انصار امام مهدی (ع)	مترجم
۱۴۳۱-۲۰۱۰	تاریخ انتشار عربی
اول	نوبت انتشار عربی
۱۳۹۴	تاریخ انتشار ترجمه
دوم	نوبت انتشار ترجمه
۱۱۷	کد کتاب
دوم	ویرایش ترجمه
امیر فهیمی	دوزبانه‌سازی

لمعرفة المزيد حول دعوة السيد أحمد الحسن (ع) يمكنكم الدخول إلى الموقع التالي :

www.almahdyoon.org

جهت كسب اطالاعات بيشتر در خصوص دعوت مبارك سيد احمد الحسن (ع) به تارنماهاى زير
مراجعة نماييد:

www.almahdyoon.co/ir

www.almahdyoon.co

۸	تقدیم
۱۰	لماذا هذا الكتاب
۱۰	چرا این کتاب؟
۱۵	مقدمة
۱۵	پیش گفتار
۲۷	بسملة التوحيد:
۲۷	بسمله توحيد
۴۲	(قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ):
۴۲	(بگو: او است خدای یکتا)
۴۵	(اللَّهُ الصَّمَدُ):
۴۵	(خدایی که در حاجت به او رو کنند)
۴۸	الصَّمَدُ:
۴۸	الصَّمَدُ
۵۱	(لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ):
۵۱	(نه می‌زاید و نه زاده شده است)
۵۴	(وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ):
۵۴	(و نه هیچ کس همتای اوست)
۶۰	الألوهية

٦٠	الوَهْيَت
٨٢	الله في الخلق
٨٢	خدا در خلق
٨٨	بين الله سبحانه وتعالى ووجه الله أو الله في الخلق
٨٨	بين خدای سبحان و وجه الله يا خدا در خلق
٩٤	التوحيد في التسبيح لا في الوصف
٩٤	توحيد در تسبيح است، نه در وصف
١٠٥	الصلاة والتوحيد
١٠٥	نماز و توحيد
١٠٧	أمر السجود الأول والتوحيد
١٠٧	امر سجود اول و توحيد
١١١	مسيرة الإنسانية على هذه الأرض بين الشرك والكفر والتوحيد
١١١	مسیر بشریت بر این زمین بين شرك، كفر و توحيد
١١٥	أولاً: الإفراط في حدود التوحيد
١١٥	نخست: افراط در حدود توحيد
١٢١	توحيد الوهابيين
١٢١	وإلغاء وساطة وشفاعة الأنبياء والأوصياء
١٢٨	بين خوارج الأمس والوهابية
١٢٨	از خوارج ديروز تا وهايت امروز
١٣٤	ثانياً: التفريط في حدود التوحيد
١٣٤	دوم: تفريط در حدود توحيد
١٣٧	هو الله سبحانه الواحد الأحد وكل من سواه خلقه

۱۳۷	او، خداوند سببجان، یکتا و یگانه است و هر چه غیر او، جملگی مخلوق اویند.
۱۴۴	بعض الكلمات في التوراة والإنجيل
۱۴۴	برخی عبارتهای موجود در تورات و انجیل
۱۴۴	الكلمة:
۱۴۴	کلمه:
۱۵۰	الله ظهر في الجسد:
۱۵۰	خداوند در جسد ظاهر شد:
۱۵۳	الإين:
۱۵۳	پسر:
۱۶۰	نصوص التوراة والإنجيل تثبت أن الله واحد أحد
۱۶۰	متونی از تورات و انجیل که ثابت می کند خدا، یکتای یگانه است
۱۶۴	فصل الخطاب من الإنجيل: عيسى سلام الله عليه يجهل الساعة
۱۶۴	فصل الخطاب از انجیل: عیسی (ع) از ساعت (رستاخیز) بی اطلاع است
۱۶۶	الوهابيون أيضاً يفرطون بحدود التوحيد
۱۶۶	وهابیون نیز در حدود توحید راه تفریط میموندند
۱۷۴	التوحيد
۱۷۴	توحید
۱۷۶	تجلي الألوهية في الخلق للخلق
۱۷۶	تجلی الوهیت در خلق برای خلق
۱۸۲	حسن الختام
۱۸۲	حسن ختام
۱۸۴	ملحق ۱
۱۸۴	پیوست ۱
۲۰۵	ملحق ۲
۲۰۵	پیوست ۲

ملحق ۳ ..... ۲۰۹

پیوست ۳ ..... ۲۰۹

ملحق ۴ ..... ۲۲۱

پیوست ۴ ..... ۲۲۱

ملحق ۵ ..... ۲۳۲

پیوست ۵ ..... ۲۳۲

الإهداء

إلى الحسين بن علي (ع) ..

وإلى كل من شهدوا ويشهدون بآلامهم وبدمائهم لحاكمية الله ..

إلى زينب بنت علي عليها السلام ..

وإلى كل من شهدن للحق ..

وإلى من تعالت وتعالى أصواتهن وهن يطالبن بحاكمية الله ..

أشهد أن شهادتكم كتبت وتكتب ..

وسيَسأل أعداؤكم ومخالفوكم ..

﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ * فَلَنَقْصِرَنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ * وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا

يُظْلِمُونَ﴾

(الأعراف : ٦ - ٩)

خادمكم

أحمد الحسن

تقديم

به حسين بن علي (ع)....

و به همه ی کسانی که با رنج و خون خود، بر حاکمیت خدا گواهی دادند و گواهی می دهند....

به زينب، دخت علی (ع)....

و به تمام بانوانی که به حق، گواهی دادند....

و به زنان مؤمنی که صدایشان در مطالبه ی حاکمیت خدا بلند و طنین انداز شد و می شود....

شهادت می دهم که گواهی شما نوشته شده است و نوشته می شود....

و دشمنان و مخالفین شما مورد بازخواست قرار خواهند گرفت....

«البته از مردمی که برایشان فرستاده ای ارسال شد و همچنین از فرستاده شدگان، سؤال خواهیم کرد * و از هر

چه کرده اند با آگاهی تمام برایشان حکایت خواهیم کرد، زیرا ما هرگز غایب نبوده ایم * در آن روز، میران، حق خواهد

بود؛ آنها که ترازویشان سنگین است، رستگاراند * آنان که ترازوی اعمالشان سبک گشته است کسانی هستند که

به آیات ما ایمان نیاورده بودند و از این رو به خود زیان رسانیده‌اند»^۱.

خدمت‌گزار شما

احمد الحسن

لماذا هذا الكتاب چرا این کتاب؟

سبحانه وتعالى أن تكون الألوهية أو الربوبية كنهه وحقيقته، بل هما صفاته سبحانه وتعالى فهو الله الذي يأله له الخلق ليكملوا ويدفعوا النقص عن صفحات وجودهم، وهو الرب الذي يفيض على خلقه الكمال ويسد نقصهم. خداوند، منزّه و برتر از آن است که الوهیت و ربوبیت، کُنه و حقیقت او باشد، بلکه این دو، صفات خداوند سبحان و متعال به شمار می‌روند. او خدایی است که خلق برای تحصیل کمال و رفع نقص از صفحات وجودی خود، به او روی می‌آورند، و او پروردگاری است که بر خلق خود کمال افاضه می‌کند و نقص آنها را برطرف می‌سازد.

ولكن أبدأ ليست الألوهية أو الربوبية هي كنهه وحقيقته، بل هو سبحانه وتعالى تجلى لخلق الفقراء بالكمال المطلق، فكان هو الإله المطلق - الله سبحانه وتعالى - الذي يألهون إليه لسد نقصهم، وتجلي لخلق الفقراء بالربوبية، فأفاض على نقصهم الكمال ليعرفوه ويعبدوه، فالعبادة دون معرفة فارغة عن المعنى فضلا عن الحقيقة. اما الوهیت یا ربوبیت، هرگز کُنه و حقیقت او نیست؛ بلکه خدای سبحان و متعال باکمال مطلق، بر خلق نیازمند خود، متجلی شده است؛ او همان اله مطلقی - خداوند سبحان و متعال - می‌باشد که برای رفع نقص، آهنگ او می‌کنند. خداوند با ربوبیت بر خلق نیازمند خود جلوه‌گر شد و بر نقص آنها کمال افاضه نمود تا او را بشناسند و عبادت کنند، زیرا عبادت بدون شناخت و معرفت، بوج و بی معنی است چه برسد به این که حقیقتی در بر داشته باشد.

وبما أنّ غاية معرفة الحقيقة هو: معرفة العجز عن معرفة الحقيقة، فقد تجلى سبحانه وتعالى لخلق الألوهية التي هي الكمال المطلق المواجه لنقصهم، والذي يحثهم على التأله إليه، وبالتالي تحصيل المعرفة في هذه المرتبة التي تؤهلهم إلى معرفة العجز عن المعرفة في مرتبة الحقيقة.

از آنجا که غایت معرفت، حقیقت «او» (هو) است یعنی شناخت عجز از رسیدن به معرفت حقیقت، لذا خدای سبحان با الوهیت که همان کمال مطلق است، بر خلق متجلی شده است تا با نقص آنها رویارو گردد و این همان چیزی است که آنها را به پرستیدن او تشویق و ترغیب می‌نماید که نتیجه‌ی آن کسب شناختی در این مرتبه است که آنها را به شناخت عجز و ناتوانی از معرفت در مرتبه‌ی حقیقت، رهنمون می‌سازد.

فالألوهية غنى وكمال مقابل للفقر يدفع الفقراء أن يألوهون إليه ليفيض عليهم الكمال، فيعرفونه بالألوهية وهم يألوهون إليه ويعرفونه بالربوبية وهو يفيض عليهم الكمال، إنَّ عدم التمييز بين الألوهية وبين الحقيقة جعل الأمور تختلط على كثير ممن يدعون العلم والمعرفة، هذا فضلاً عن أن كثيراً من هؤلاء لا يكادون يميزون بين الألوهية والربوبية، حتى نجد اليوم وبوضوح تام عجز من يدعون أنهم علماء الإسلام طوال أكثر من ألف عام عن بيان معنى لقوله تعالى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾^(١).

الوهيَّة، بي نيازى و كمال در مقابل فقر، نیازمندان را به واله گشتن نسبت به او سوق می دهد تا او بر آنها كمال افاضه كند. به این ترتیب آنها او را به الوهيَّة می شناسند در حالی كه واله و سرگشته‌ی او می شوند؛ او را به ربويَّة می شناسند و او كمال بر آنها افاضه می نماید. تمایز و تفاوت قابل نشدن بین الوهيَّة و حقیقت، باعث شده است بسیاری از کسانی كه ادعای علم و معرفت دارند، دچار خلط مبحث شوند؛ حال بماند كه بسیاری از این افراد تقریباً تفاوتی بین الوهيَّة و ربويَّة قابل نیستند. امروزه نیز به روشنی هر چه تمام می بینیم، کسانی كه بیش از هزار سال است كه خود را علمای اسلام نامیده اند، از تبیین و تفسیر این آیه‌ی شریف، در مانده اند: «أيا اينان منتظر هستند كه خداوند با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیايد و كار يكسره شود؟ حال آن كه همه‌ی امور به خداوند بازگردانیده می شود!»^٢.

فهم بين من يضيف كلمة للآية ويحرفها بهواه وكأنه سبحانه كان عاجزاً تعالى علواً كبيراً عن إضافة هذه الكلمة^(٣)، وبين من يقول بجواز الإتيان على الله سبحانه وتعالى^(٤)، وهكذا هم كحاطب ليل لا يعلم أين يقع فأسه،

١- البقرة: ٢١٠.

٢- بقره: ٢١٠.

١- القول بأن هناك مضافاً محذوفاً غير صحيح، ويكفي أن نسأل عن المضاف إليه المرفوع في هذه الآية فهل يصح عندهم رفع المضاف إليه كما هو الحال في الآية أعلاه؟ وهل هم يقولون عند إعراب الآية بأن الله مضاف إليه مجرور والمضاف محذوف تقديره أمر مثلاً؟ وبماذا يعللون رفع كلمة الله غير أنها فاعل فعل "أتى"؟
وأيضاً يكفي فقط أن نسأل: هل يصح من حكيم أن يحذف المضاف إذا كان في موضع متشابهه وبسبب انحرافاً في عقيدة التوحيد؟ وهل العرب يحذفون في مواضع الشبه؟ في الحقيقة أسئلة كثيرة ومحرجة لمن يقول بأن هناك محذوفاً تجعله في زاوية ضيقة، ولا يمكنه حتى تحليل قوله ضمن حدود ما هو ملتزم به من قواعد النحو فضلاً عن أن هذه القواعد في أحسن أحوالها سنقول عنها إنها إستقرائية وبشرية، وهو يحاول أن يخضع القرآن وهو كلام الله سبحانه لها، ولعل من المناسب أيضاً نقل قول إمام فقهاء السنة والشيعه الحاليين في هذا الأمر وهو الجرجاني والنظر فيه، وهل يمكن انطباقه على الحال هنا في هذه الآية ليقال إن هناك محذوفاً؟ فقد قال الجرجاني: (القول في الحذف هو باب دقيق المسلك لطيف المأخذ عجيب الأمر شبيه بالسحر، فإنك ترى به ترك الذكر أفصح من الذكر، والصمت عن الإفادة أزيد للإفادة، وتجذك أنطق ما تكون إذا لم تنطق، وأنتم ما تكون بياناً إذا لم تبن) دلائل الإعجاز لعبد القاهر الجرجاني.
أما التأويل، أي أن يقول أحد إن الله هنا بمعنى أمر الله وليس أن هناك محذوفاً، فيأتي السؤال هنا: وهل يجوز إطلاق كلمة الله على غيره سبحانه وتعالى حتى أنها هنا أطلقت على أمره؟ فإذا كان هذا الأمر ممكناً في اللغة فلماذا لا يكون المراد بكلمة الله هنا عبد الله وليس أمر الله، أي أن يكون المراد هو محمد ﷺ، فالسؤال يكون ما هو أمر الله أو عبد الله؟ ومن هو أمر الله أو عبد الله الذي سمي بالله؟ وحمل اسم الله؟ ولماذا حمل هذا الاسم؟ وهذا هو ما سأحاول أن أبين بعضه في هذا الكتاب.

٤- قال ابن جبرين وهو من كبار متكلمي (علماء العقائد) الوهابية: (ونحن نقول: لا يلزم من إتيان أمر الله في آيات امتناع إتيان الله - تعالى - في آية أخرى، وإذا أثبتنا لله الإتيان قلنا: يجيء كما يشاء) تعليق ابن جبرين على كتاب لمعة الاعتقاد لابن قدامة المقدسي.

فهم بین نارین نار: أن يقولوا بأن الله يأتي ويذهب، فينزلوه منزلة المخلوق المحتاج للمكان والحيز أو وسط الانتقال، وبين أن ينفوا عنه الإتيان والذهاب بتحريف الآية وإدعاء أن هناك محذوفاً فيها، وبهذا فهم يحرفون الكلم من بعد مواضعه وعن مواضعه دون خوف منه سبحانه ويا لها من جرأة.

برخی از آنها، کلمه‌ای را به آیه اضافه و آن را طبق رأی و هوای خود تحریف می‌نمایند، گویی خداوند سبحان از افزودن این کلمه ناتوان بوده است^۱؛ خداوند بسیار بلند مرتبه‌تر است (تعالی الله علواً کبیراً)؛ برخی نیز «آمدن» (اتیان) را برای خدای سبحان، روا می‌شمارند^۲؛ اینان، پراکنده‌گوییانی هستند که گفتار خوب و بد را فرق نمی‌نهد و مانند هیزم‌شکنی هستند که در سیاهی شب، نمی‌داند تبرش را به کجا می‌زند. اینها بین آتشی دو آتش قرار دارند: این که بگویند خداوند، می‌آید و می‌رود و به این ترتیب او را تا حدّ جایگاه مخلوقی که محتاج مکان و «حیز» (موقعیت) یا وسیله‌ی انتقال است، تنزل دهند، یا این که با تحریف آیه و ادعای این که چیزی در اینجا حذف شده است، آمدن و رفتن را از او منتفی شمارند؛ به این ترتیب، اینها کلام خدا را از بعد از جایگاهش و از جایگاهش منحرف می‌کنند، بدون این که از باری تعالی، ترسی به خود راه دهند؛ چقدر جری و بی‌باک‌اند!

أما المسيحيون، فقد جعلوا الآتي على السحاب المذكور في التوراة والإنجيل^(۳) هو عيسى (ع)، واعتبروا أن عيسى (ع) هو الله سبحانه وتعالى.

۱ - این گفته که در اینجا کلمه‌ی اضافی محذوفی وجود دارد، صحیح نیست؛ کافی است به مضاف الیه مرفوع در این آیه توجه نماییم، آیا مرفوع بودن مضاف الیه آن طور که در این آیه به دیده می‌شود، از نظر آنها صحیح است؟ و آیا آنها در مورد إعراب آیه می‌گویند که مثلاً «الله» مضاف الیه مجرور است و مضاف، تقدیراً محذوف می‌باشد؟ چگونه رفع کلمه‌ی «الله» را توجیه می‌کنند؟ غیر از اینکه فاعل فعل «اتی» است؟

کافی است که انسان پرسد: آیا حکمت اقتضا می‌کند که حکیم، مضاف را حذف کند آن هم در موقعیت ایجاد شبهه و ایجاد انحراف در عقیده به توحید؟ آیا عرب، در موضع شبهه، اقدام به حذف می‌کند؟ در واقع سؤالات بسیار و سخت‌گیرانه‌ای برای کسی که در این موقعیت، معتقد به حذف می‌باشد وجود دارد به طوری که او را در تنگنای شدیدی قرار می‌دهد. او حتی نمی‌تواند با توجه به قواعد نحوی، دلیلی بر سخن خود بیاورد چه برسد به اینکه حتی در بهترین حالت، می‌توان گفت که این قواعد، قوانینی استقرایی و انسان‌ساخته است در حالی که او می‌گوید که کلام قرآن را که کلام خداوند سبحان است با آنها بسنجد. شاید بد نباشد که سخن فقهای سنی و شیعه‌ی حال حاضر را در این مورد متذکر شویم؛ سخن جرجانی و نظر او در این مورد: آیا می‌توان این نظر را در حال حاضر منطبق با این آیه دانست تا بگوییم که حذفی صورت گرفته است؟ جرجانی گفته است: «سخن درباره‌ی حذف، بابی با روش دقیق و لطیف است که از چیزی عجیب شبیه به سحر، دریافت می‌شود. گویی ترک «گفته‌ای» فصیح‌تر از بیان آن «گفته» می‌باشد و سکوت، منفعت بیشتری عاید می‌کند و می‌بینی که اگر صحبت نکنی، گویاتر خواهی بود و اگر بیان نکنی، بیانگرتر خواهی بود»؛ دلایلی اعجازگونه از بنده‌ای قاهر، جرجانی!

اما موضوع تأویل، یعنی این که گفته شود در اینجا، «الله» به معنی «امر الله» است و حذفی صورت نگرفته است؛ سؤالی پیش می‌آید: آیا مجاز است که لفظ «الله» را برای غیر از او سبحان و متعال به کار بریم تا به این گونه برای «امر او» معنی شود؟ اگر می‌توان، چرا نباید این معنی را به جای «امر الله»، «عبد الله» که مراد از آن، حضرت محمد (ص) می‌باشد، در نظر گرفت؟ و سؤال دیگر این که «امر الله» و «عبد الله» یعنی چه؟ «امر الله» یا «عبد الله» چه کسی است، که با «الله» اسم برده شده است و نام «الله» را حمل می‌کند؟ چرا باید حامل این نام باشد؟ اینها مطالبی است که برخی از آنها را در این کتاب، بررسی خواهیم نمود.

۲ - ابن جبیر که از بزرگان متکلمان (علمای عقاید) وهابی می‌باشد، گفته است: «و ما می‌گوییم: لازم نیست عمل آمدن (اتیان) «امر الله» را در آیات برای اجتناب از عمل آمدن برای «الله» (خدای متعال) در آیه‌ای دیگر، در نظر بگیریم و اگر عمل آمدن (اتیان) برای ما ثابت شد، می‌گوییم: می‌آید هنگامی که اراده فرماید». (تعلیق ابن جبیر بر کتاب «لمعه» ابن قدامه مقدسی).

۳ - وفي القرآن أيضاً قال تعالى: (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ) البقرة: ۲۱۰. وفي الإنجيل: (... فساله رئيس الكهنة أيضاً وقال له: أنت المسيح ابن المبارك. ٦٢ فقال يسوع أنا هو، وسوف تبصرون ابن الإنسان جالساً عن يمين القوة وأتياً في سحاب السماء. ٦٣ فمزق رئيس الكهنة ثيابه وقال ما حاجتنا بعد إلى شهود. ٦٤ قد سمعتم التجاديف. ما رأيكم. فالجميع حكموا عليه أنه مستوجب الموت. ٦٥.....) مرقس الاصحاح ١٤.

وفي التوراة: (١) الرب قد ملك فلنتبهج الأرض ولنفرح الجزائر الكثيرة. ٢ السحاب والضباب حوله. العدل والحق قاعدة كرسية. ٣ قدامه تذهب نار وتحرق أعداءه حوله. ٤ أعضاء بروقه المسكونة. رأّت الأرض وارتعدت. ٥ ذابت الجبال مثل الشمع قدام الرب قدام سيد الأرض كلها. ٦ أخبرت السموات بعدله ورأى جميع الشعوب مجده. ٧ يخزي كل عابدي تمثال منحوت المفتخرين بالأصنام. اسجدوا له يا جميع الآلهة. ٨ سمعت صهيون وفرحت وابتهجت بنات يهوذا من أجل أحكامك يا رب. ٩ لأنت أنت يا رب علي على كل الأرض. علوت جدا على كل الآلهة. ١٠ محبي الرب أبغضوا الشر. هو حافظ نفوس أتقيائه. من يد الأشرار ينفذهم. ١١ نور قد زرع للصديق وفرح للمستقيمي القلب. ١٢ افرحوا أيها الصديقون بالرب واحمدوا ذكر قدسه) مزامير - ٩٧، وتجد تفصيلاً أكثر في الملحق رقم (٤).

مسیحی‌ها معتقدند، آن کسی که با ابرهای مذکور در تورات و انجیل می‌آید، همان عیسی (ع) است؛^۱ ایشان معتقدند که عیسی (ع) همان خداوند سبحان و متعال می‌باشد.

وجعلوا اللاهوت المطلق تجسد بجسد في هذا العالم، وبهذا أعلنوا فقره وحاجته ونقضوا ألوهيته المطلقة تعالى الله علواً كبيراً.

اینان، برای لاهوت مطلق، جسمی در این عالم جسمانی، متصور شده و به این ترتیب فقر و احتیاج و نیاز برای او قایل شده و الوهیت مطلقش را نقض نموده‌اند؛ خداوند بسیار بلندمرتبه‌تر از اینها است (تعالی الله علواً كبيراً)!

من هنا كانت ضرورة كتابة هذا الكتاب لأنه يبين العقيدة الحقة في اللاهوت التي يرضاها الله سبحانه وتعالى، كما وأرجو من الله أن يكون هذا الكتاب سبباً لهداية كثير من خلقه بعد أن أضاعهم من يجهلون الحقيقة ويدعون أنهم علماء.

از این رو ضرورت اقتضا کرد که این کتاب به رشته‌ی تحریر درآید تا عقیده‌ی درست درباره‌ی لاهوت را که مورد رضایت خدای سبحان است، تبیین کند. از خداوند چشم امید دارم این کتاب را وسیله‌ای برای هدایت جمع زیادی از خلقش گرداند، پس از آن که کسانی که خود را عالم می‌خوانند و از حقیقت بی‌اطلاع‌اند، آنها را به وادی گمراهی کشانده‌اند.

وأرجو من الله سبحانه وتعالى أن يكون في هذا الكتاب خير وبركة وزيادة في هدى ونقص من ضلال لكل من يقرأه، وأن يعم نفعه، وقد حاولت ما مكنتني ربي أن أجعله مختصراً وفي متناول الجميع ولا يصعب على أحد من الناس فهمه.

أحمد الحسن

از خداوند سبحان مسئلت می‌نمایم که در این کتاب، برای تمام کسانی که آن را مطالعه می‌کنند، خیر و برکت و

^۱ - همچنین در قرآن، خدای متعال می‌فرماید: «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ» (بقره: ۲۱۰).

و در انجیل: «..... باز رئیس کاهنان از او سؤال نمود، گفت: آیا تو مسیح، پسر خدای متبارک هستی؟ ۶۲ عیسی گفت: من، او هستم؛ و پسر انسان را خواهید دید که بر طرف راست قوت نشسته است و در ابرهای آسمان می‌آید. ۶۳ آنگاه رئیس کاهنان جامه‌ی خود را چاک زد و گفت: پس دیگر چه حاجت به شاهدان داریم؟ ۶۴ کفر را شنیدید! چه مصلحت می‌دانید؟ پس همه بر او حکم کردند که مستوجب قتل است. ۶۵....» (مرقس: اصحاح ۱۴).

و در تورات: «۱ خداوند سلطنت گرفته است، پس زمین، شادی کند و جزیره‌های بسیار، مسرور گردند. ۲ ابرها و مه، گرداگرد او است. عدل و حق، قاعده‌ی تخت او است. ۳ آتش، پیش روی وی می‌رود و دشمنان او را در اطرافش، می‌سوزاند. ۴ برق‌هایش، ساکن شده را روشن می‌سازد. زمین این را بدید و بلرزید. ۵ کوه‌ها از حضور خداوند مثل موم گداخته می‌شود، از حضور خداوند تمامی جهان. ۶ آسمان‌ها عدالت او را اعلام می‌کنند و جمیع قوم‌ها جلال او را می‌بینند. ۷ همه‌ی پرستندگان بت‌های تراشیده شده، خوار او می‌شوند. ای خدایان، جملگی او را بپرستید. ۸ صهیون شنید و شادمان شد و دختران یهودا مسرور گردیدند، ای خداوند، به سبب داوری‌های تو ۹ زیرا که تو ای خداوند، بر روی تمامی زمین هستی. بر جمیع خدایان، بسیار اعلی هستی. ۱۰ ای شما که پروردگار را دوست می‌دارید، شرارت را دشمن دارید؛ او حافظ جان‌های ترسان از خودش، از دست شریران است. ۱۱ نور برای صدیقین و شادمانی برای راست‌دلان. ۱۲ ای صدیقان، با پروردگار شادمان باشید! و ذکر قدسی او را سپاس گوید!» (مزامیر: اصحاح ۹۷). برای شرح بیشتر به ضمیمه‌ی ۴ مراجعه نمایید.

زیادت در هدایت و کاستی در گمراهی قرار دهد و عُموم را به آن منفعت بخشد. کوشیده‌ام تا آنجا که پروردگارم مرا توانایی داده است، مطالب را به طور اختصار و در دسترس همگان قرار دهم، به گونه‌ای که فهم آن بر کسی دشوار نیاید.

احمد الحسن

مقدمه

پیش‌گفتار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، مَالِكِ الْمُلْكِ، مُجْرِي الْفُلْكِ، مُسَخِّرِ الرِّيحِ، فَالِقِ الإِصْبَاحِ، دَيَّانِ الدِّينِ، رَبِّ الْعَالَمِينَ .

حمد و ستایش مخصوص خداوند، پروردگار جهانیان است؛ کسی که مالک سلطنت، روان کننده کشتی (وجود)، مُسَخِّرِ کننده بادهای، شکافنده سپیده صبح، حکم فرمای روز جزا و پروردگار جهانیان است.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي مِنْ حَشِيَّتِهِ تَرَعَدُ السَّمَاءُ وَ سُكَّاتُهَا، وَ تَرْجِفُ الأَرْضُ وَ عَمَارُهَا، وَ تَمُوجُ الْبِحَارُ وَ مَنْ يَسْبُحُ فِي غَمْرَاتِهَا.

سپاس مخصوص خدایی است که از ترس و خشیت او، آسمان و ساکنانش می‌غزند و زمین و آبادکنندگان می‌لرزند و دریاها و هر آن که در اعماقش غوطه‌ور است موج می‌زنند.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا هَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ، وَعَرَفْنَا عِلْمَ الْكِتَابِ بِفَضْلِهِ وَمَنْعَهُ وَجَعَلَ لَنَا نُورًا نَسْتَعِينُ بِهِ وَ نَسِيرُ بِهِ فِي النَّاسِ ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾^(۱)، لَقَدْ جَاءَتْ رَسُلَنَا بِالْحَقِّ وَصَدَقْنَا اللَّهُ وَعَدَهُ إِنْ اللَّهُ لَا يَخْلِفُ الْمِيعَادَ.

سپاس خدایی را که ما را به این راه، رهبری کرد که اگر ما را رهبری نکرده بود راه خویش نمی‌یافتیم و به فضل خویش و از جانب خویش، علم کتاب را به ما آموخت و برای ما نوری قرار داد که به وسیله‌ی آن بی‌نیاز شویم و میان مردم با آن طی طریق نماییم: «و اینچنین به فرمان خود، روحی به تو وحی کردیم، تو نمی‌دانستی کتاب و ایمان چیست، ولی ما آن را نوری ساختیم تا هر یک از بندگانش را که بخواهیم با آن هدایت کنیم و قطعاً تو به راه راست راه می‌نمایی»^۲. به درستی که رسولان پروردگار ما به حق آمدند، و وعده‌ای که خداوند به ما داد، راست بود؛ به یقین

۱ - الشوری: ۵۲.

۲ - شوری: ۵۲.

که خداوند خلف وعده نمی‌کند.

وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ الطَّيِّبِينَ وَالطَّاهِرِينَ، اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، اَلْقُلُوكِ الْجَارِيَةِ فِي اللُّجَجِ الْعَامِرَةِ، يَا مَنْ مِنْ رَكْبِهَا وَ يَعْرِقُ مَنْ تَرَكَهَا، اَلْمُتَقَدِّمُ لَمْ مَارِقِ، وَ اَلْمُتَأَخِّرُ عَنْهُمْ زَاهِقِ، وَ اَللَّازِمُ لَهُمْ لَاحِقِ

و سلام و صلوات بر محمد و خاندان پاک و طاهر محمد. بار خدایا که بر محمد و آل محمد درود فرست؛ کشتی روان در اقیانوس‌های ژرف؛ هر که بر آن سوار شود، ایمنی یابد و هر که آن را رها کند غرق شود. کسی که از آنها پیش افتد، از دین خارج است و کسی که از آنها عقب بماند، نابود است؛ و همراه با آنها، ملحق به است.

وصلوات الله على النار وعلى من في النار ومن حولها وتبارك الله رب العالمين ﴿فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾^(۱).

و صلوات خدا بر آتش و آن که درون آتش است و آن که در کنار آن است، و فرخنده و بلندمرتبه است پروردگار جهانیان: «چون به آن رسید، ندا داده شد: برکت داده شده است آن که درون آتش است و آن که در کنار آن است و منزه است خداوند، پروردگار جهانیان»^۲.

وصلوات الله على الماء وعلى الجنات وعلى الأشجار المباركة فيها وتبارك الله رب العالمين ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ * فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ * وَشَجَرَةً تُخْرُجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصَبْغٍ لِلآكِلِينَ﴾^(۳).

و درود و صلوات خداوند بر آب و بر باغ‌ها و بر درختان مبارک درون آن و فرخنده و بلندمرتبه است پروردگار جهانیان: «و از آسمان به اندازه، آب فرستادیم. پس آن را در زمین جای دادیم که ما بر بردنش، توانا هستیم. با آن آب برایتان بوستان‌هایی از خرما و انگور پدید آوردیم. شما را در آن باغ‌ها، میوه‌های بسیاری است که از آنها می‌خورید. و درختی است که در طور سینا می‌روید، روغن می‌دهد و آن روغن برای خورندگان، خورشتی است»^۴.

۱ - النمل : ۸.

۲ - نمل : ۸.

۳ - المؤمنون : ۱۸ - ۲۰.

۴ - مؤمنون: ۱۸ تا ۲۰.

وصلوات الله على البركة النازلة وعلى القرى المباركة وعلى القرى الظاهرة ﴿وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرَى ظَاهِرَةً﴾^(۱).

و درود و صلوات خدا بر برکت نازل شده و بر قریه‌های مبارک و بر قریه‌های آشکار: «میان آنها و قریه‌هایی که برکت داده‌ایم، قریه‌هایی آبادان و بر سر راه پدید آوریم»^۲.

كأني أرى بعض الجهلة ممن يدعون العلم يقرأون ما سطر في هذا الكتاب وهم يقولون هذا شرك وهذا كفر، وهم لا يفرقون بين القشر واللّب وبين الحجر والجوهر، وأنا وأعوذ بالله من الأنا العبد الفقير لرحمة ربه المسكين المستكين بين يدي ربه أشهد أن لا اله إلا الله وحده لا شريك له إلهاً واحداً أحداً فرداً صمداً لم يتخذ صاحبة ولا ولداً، له الألوهية المطلقة وله الربوبية المطلقة وله الخلق وله الأمر وسبحان الله عما يشركون، وأن محمداً ﷺ خير خلق الله وأول الخلق والعقل الأول هو عبد الله ورسوله إلى جميع خلقه من الإنس والملائكة والجن وما تعلمون وما لا تعلمون.

گویمی می‌بینم برخی جاهلانی که ادعای علم و دانایی می‌کنند، این کتاب را مطالعه می‌کنند در حالی که محتویات آن را شرک و کفر به حساب می‌آورند؛ در حالی که آنها تفاوت بین پوست و مغز و فرق بین سنگ و گوهر را نمی‌دانند. من و پناه می‌برم به خدا از منیت. بنده‌ی بی‌چیزِ ذلیلِ خاضعِ نیازمند به رحمت پروردگارش در پیشگاه پروردگارش، می‌گویم:

اشهد ان لا اله إلا الله وحده لا شريك له إلهاً واحداً أحداً فرداً صمداً لم يتخذ صاحبة ولا ولداً، له الألوهية المطلقة وله الربوبية المطلقة وله الخلق وله الأمر و سبحان الله عما يشركون، وأن محمداً (ص) خير خلق الله وأول الخلق والعقل، الأول هو عبد الله ورسوله إلى جميع خلقه من الإنس والملائكة والجن وما تعلمون وما لا تعلمون.

گواهی می‌دهم که خدایی جز الله نیست و او یکتا است و شریکی ندارد. خدایی است واحد و احد و فرد و صمد، که نه همسری گرفته است و نه فرزندی. الوهیت مطلق و ربوبیت مطلق و آفرینش موجودات از آن او است و تمام امور برای او است و خداوند از آنچه به او شرک می‌ورزند، منزّه است، و حضرت محمد (ص) برترین خلق خدا است و او اولین موجودات و عقل اوّل است؛ او بنده‌ی خدا و فرستاده‌اش به سوی تمام موجودات از انسان و فرشتگان و جن و آنچه می‌دانید و آنچه نمی‌دانید، می‌باشد.

۱- سبأ: ۱۸.

۲- سبأ: ۱۸.

لقد أُجهد الأنبياء والأوصياء عليهم صلوات ربي في بيان حرفين من المعرفة والتوحيد ولم يقبلها منهم إلا بعض بني آدم بعد اللتيا والتي، والمطلوب اليوم والذي سيصار إليه غداً هو بيان سبعة وعشرين حرفاً من المعرفة والتوحيد. پیامبران و اوصیا(ع) بسیار کوشیدند که دو حرف از معرفت و توحید را بیان دارند ولی فقط گروهی از مردم آن را پذیرفتند، آن هم پس از گفت‌وگو و مجادله‌ی فراوان! آنچه امروز مطلوب و پسندیده است و آنچه فردا جریان خواهد یافت، بیان بیست و هفت حرف از معرفت و توحید می‌باشد.

عن أبي عبد الله (ع)، قال: (العلم سبعة وعشرون حرفاً، فجميع ما جاءت به الرسل حرفان فلم يعرف الناس حتى اليوم غير الحرفين، فإذا قام قائمنا أخرج الخمسة والعشرين حرفاً فبثها في الناس، وضم إليها الحرفين حتى يثتها سبعة وعشرين حرفاً)^(۱).

امام صادق (ع) می‌فرماید: «علم بیست و هفت حرف است و همه‌ی آنچه پیامبران آورده‌اند تنها دو حرف است و مردم تا امروز جز آن دو حرف را نمی‌شناسند. هنگامی که قائم ما قیام کند، بیست و پنج حرف دیگر را بیرون می‌آورد و آن را بین مردم نشر می‌دهد، و آن دو حرف را نیز ضمیمه می‌کند و بیست و هفت حرف را منتشر می‌سازد»^۲.

والمعرفة والتوحيد التي يمكن لبني آدم تحصيلها هي ثمانية وعشرون حرفاً، حرف منها اختصاص به آل محمد ﷺ وهو سرهم، ما أمروا بإبلاغه للناس ولا يحتمله الناس.

معرفت و توحیدی که بنی آدم می‌تواند به آن دست یابد و آن را تحصیل کند، بیست و هشت حرف است؛ یک حرف آن به آل محمد(ع) اختصاص یافته است و سبّ ایشان می‌باشد و آنها مأمور نشده‌اند که آن را به مردم ابلاغ کنند و مردم نیز قدرت تحمّل آن را ندارند.

عن أحمد بن محمد، عن محمد بن الحسين، عن منصور بن العباس، عن صفوان بن يحيى، عن عبد الله بن مسكان، عن محمد بن عبد الخالق وأبي بصير، قال: قال أبو عبد الله (ع): (يا أبا محمد إن عندنا والله سرّاً من سر الله، وعلماً من علم الله، والله ما يحتمله ملك مقرب ولا نبي مرسل ولا مؤمن امتحن الله قلبه للإيمان، والله ما كلف الله ذلك أحداً غيرنا ولا استعبد بذلك أحداً غيرنا).

از احمد بن محمد از محمد بن حسین از منصور بن عباس از صفوان بن یحیی از عبدالله بن مسکان از محمد بن عبدالخالق و ابو بصیر نقل شده است که ابوعبدالله امام جعفر صادق (ع) فرمود: «ای ابا محمد! به خدا قسم نزد ما سَرّی از اسرار خدا و علمی از علم خدا وجود دارد که نه ملک مقرب و نه نبی مرسل و نه مؤمنی که خداوند قلبش را برای ایمان آزموده است، تاب آن را ندارد. به خدا قسم که خداوند به غیر از ما کسی را به آن مکلف ننموده

۱ - بحار الأنوار: ج ۵۲ ص ۳۳۶.

۲ - بحار الانوار: ج ۵۲ ص ۳۳۶.

و هیچ کس با آن به جز ما خداوند را عبادت نکرده است.

وإن عندنا سرّاً من سر الله وعلماً من علم الله، أمرنا الله بتبليغِهِ، فبلغنا عن الله عز وجل ما أمرنا بتبليغِهِ، فلم نجد له موضعاً ولا أهلاً ولا حملةً يحتملونه حتى خلق الله لذلك أقواماً، خلقوا من طينة خلق منها محمد وآله وذريته ﷺ، ومن نور خلق الله منه محمداً وذريته، وصنعهم بفضل رحمته التي صنع منها محمداً وذريته، فبلغنا عن الله ما أمرنا بتبليغِهِ، فقبلوه و احتملوا ذلك [فبلغهم ذلك عنا فقبلوه واحتملوه] وبلغهم ذكرنا، فمالت قلوبهم إلى معرفتنا وحدثنا، فلولا أنهم خلقوا من هذا لما كانوا كذلك، لا والله ما احتملوه.

در نزد ما رازی است از رازهای خدا و علمی از علم خدا که خداوند ما را به تبلیغش امر فرموده است و ما آن را از جانب خدای عزوجل تبلیغ کردیم و برایش محلی و اهلی و مردمی که یارای تحمل آن را داشته باشند نیافتیم، تا این که خداوند برای پذیرش آن، اقوامی را از همان طینت و نوری که محمد و آل و ذریه‌ی او (ع) را آفرید، خلق کرد و آنها را از فضل و رحمت خود پدید آورد چنان که محمد و ذریه او را پدید آورد. پس چون ما آنچه را از جانب خدا به تبلیغش مأمور بودیم تبلیغ کردیم، آنها پذیرفتند و تحمل کردند (تبلیغ ما به آنها رسید، ایشان هم پذیرفتند و تحمل کردند) و یاد ما به آنها رسید پس دل‌های ایشان به معرفت ما و به حدیث ما متمایل گشت؛ اگر آنها از آن طینت و نور خلق نمی‌شدند، این چنین نبود، نه به خدا آن را تحمل نمی‌کردند.

ثم قال: إن الله خلق أقواماً لجهنم والنار، فأمرنا أن نبلغهم كما بلغناهم واشمأزوا من ذلك ونفرت قلوبهم وردوه علينا ولم يحتملوه وكذبوا به وقالوا: ساحر كذاب، فطبع الله على قلوبهم وأنساهم ذلك، ثم أطلق الله لسانهم ببعض الحق، فهم ينطقون به وقلوبهم منكرة، ليكون ذلك دفعاً عن أوليائه وأهل طاعته، ولولا ذلك ما عبد الله في أرضه، فأمرنا بالكف عنهم والستر والكتمان، فاکتموا عن أمر الله بالكف عنه واستروا عن أمر الله بالستر والكتمان عنه.

سپس فرمود: خداوند مردمی را برای دوزخ و آتش آفرید و به ما دستور داد که به آنها تبلیغ کنیم و ما هم تبلیغ کردیم ولی آنها چهره در هم کشیدند و دلشان نفرت پیدا کرد و آن را به ما برگرداندند و تحمل نکردند و تکذیب نمودند و گفتند: جادوگر و دروغ‌گو است. خدا هم بر دل‌هایشان مهر نهاد، و آن را از یادشان برد. سپس خداوند زبان‌شان را به قسمتی از بیان حق گویا ساخت که به زبان می‌گویند و به دل باور ندارند، تا همان سخن، دفاعی باشد از دوستان و فرمان‌برداران خدا و اگر چنین نبود، کسی در روی زمین خدا را عبادت نمی‌کرد. ما مأمور شده‌ایم که از آنها دست برداریم و حقایق را پوشیده و پنهان داریم. شما هم از آن که خدا به دست برداشتن از او امر فرموده است، پنهان دارید و از آن که به کتمان و پوشیدگی از او دستور داده است، پوشیده دارید.

قال : ثم رفع يده وبكى، وقال (ع): اللهم إن هؤلاء لشردمة قليلون فاجعل محيانا محياهم ومماتنا مماتهم ولا تسلط عليهم عدوا لك فتفجعنا بهم، فانك إن أفجعتنا بهم لم تعبد أبداً في أرضك وصلى الله على محمد وآله وسلم تسليماً^(۱).

راوی گفت: سپس حضرت (ع) دست‌های خود را در حالی که گریه می‌کرد (به دعا) بلند نمود و فرمود: بارخدايا! ایشان مردمانی اندک و ناچیزند، پس زندگی ما را زندگی آنها و مرگ ما را مرگ آنها قرار ده و دشمنت را بر آنها مسلط نفرما که ما را به آنها مصیبت زده کنی، زیرا اگر ما را به غم و اندوه آنها مبتلا سازی هرگز در روی زمینت عبادت نخواهی شد و درود خدا بر محمد و آل او، و سلام خداوند بر آنان باد^۲.

وعن أبي عبد الله (ع)، قال: (إنَّ أمرنا سر في سر، وسر مستسر، وسر لا يفيد الا سر، وسر على سر، وسر مقنع بسر)^(۳).

ابو عبدالله (ع) فرمود: «امر ما سرّی است در سرّ، و سرّ پنهان شده، و سرّی است که خبر نمی‌دهد مگر از سرّ، و سرّی است بر سرّ و سرّی است پوشیده شده با سرّ»^۴.

وقال أبو جعفر (ع): (إنَّ أمرنا هذا مستور مقنع بالميثاق^(۵)، من هتكه أذله الله)^(۶).
ابوجعفر امام باقر (ع) فرمود: «این امر ما مستوری است که در میثاق پوشیده است^۷، هر کس آن را فاش کند خداوند او را خوار و ذلیل می‌فرماید»^۸.

وقال أبو عبد الله (ع): (إنَّ أمرنا هذا مستور مقنع بالميثاق ومن هتكه أذله الله)^(۹).
ابوعبدالله (ع) فرمود: «امر ما مستوری است پوشیده شده در میثاق که هر کس آن را فاش کند خداوند او را خوار و ذلیل می‌فرماید»^{۱۰}.

۱- الكافي - الشيخ الكليني: ج ۱ ص ۴۰۲.

۲- کافي - شيخ كليني: ج ۱ ص ۴۰۲.

۳- بصائر الدرجات: ص ۴۸.

۴- بصائر الدرجات: ص ۴۸.

۵- تجد تفصیل أكثر حول الميثاق والحجر الذي أودع فيه الميثاق في ملحق رقم (۵).

۶- بصائر الدرجات: ص ۴۸.

۷- تفصیل بیشتر «ميثاق» و «سنگی» که ميثاق در آن به ودیعه نهاده شده است را در پیوست ۵ خواهید یافت.

۸- بصائر الدرجات: ص ۴۸.

۹- بصائر الدرجات: ص ۴۸.

۱۰- بصائر الدرجات: ص ۴۸.

وقال أبو عبد الله (ع): (إِنَّ أَمْرَنَا هُوَ الْحَقُّ، وَحَقُّ الْحَقِّ، وَهُوَ الظَّاهِرُ وَبَاطِنُ الْبَاطِنِ، وَهُوَ السَّرُّ، وَسِرُّ السَّرِّ، وَسِرُّ الْمُسْتَسَرِّ، وَسِرٌّ مَقْنَعٌ بِالسَّرِّ) ^(۱).

ابوعبدالله (ع) فرمود: «امر ما همان حق است و حق حق است؛ ظاهر است و باطن باطن است؛ سر است و سر سر است و سر پنهان شده است و سر پوشیده شده با سر است»^۲.

وهذه الثمانية والعشرون حرفاً من العلم والمعرفة هي على عدد منازل القمر، أربعة عشر قمراً وأربعة عشر هلالاً كما هي في الشهر، وهم حجج الله وكلماته التي تفضل بها على العالمين والحج الأكبر. این بیست و هشت حرف از علم و معرفت، به تعداد منزل های قمر (ماه) می باشد، یعنی چهارده قمر و چهارده هلال همان گونه که در یک ماه وجود دارد. اینها حجت های خدا و کلمات اویند که بر همه ی جهانیان برتری دارند و اینها «حج اکبر» (حج بزرگتر) می باشند.

الأقمار الأربعة عشر هم: (محمد وعلي وفاطمة والحسن والحسين وعلي ومحمد وجعفر وموسى وعلي ومحمد وعلي والحسن ومحمد صلوات الله عليهم).

قمرهای چهارده گانه عبارتند از: «محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین و علی و محمد و جعفر و موسی و علی و محمد و علی و حسن و محمد» که درود و سلام خداوند بر آنها باد.

أما الأهلة فهم: (إثنا عشر مهدياً ولأولهم مقامان: مقام الرسالة ومقام الولاية، فيكونون ثلاثة عشر، ومعهم ابنة فاطمة الزهراء عليها السلام فيكونون أربعة عشر).

هلال ها نیز عبارتند از: «دوازده مهدی که اولین آنها دارای دو مقام است: مقام رسالت و مقام ولایت، که در مجموع سیزده تا می شوند، و دختر حضرت فاطمه زهرا(س) نیز به همراه آنان است که در مجموع می شوند چهارده تا».

والأهلة منهم هم علامات الساعة والقيامة ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ^(۳).

و هلال های آنها؛ ایشان نشانه های ساعت (رستاخیز) و قیامت هستند: «از تو درباره ی هلال های ماه

۱- بصائر الدرجات - محمد بن الحسن الصفار : ص ۴۸.

۲- بصائر الدرجات - محمد بن حسن صفار: ص ۴۸.

۳- البقرة : ۱۸۹.

می‌پرسند. بگو: برای آن است که مردم وقت کارهای خویش و زمان حج را بشناسند، و پسندیده نیست که از پشت خانه‌ها به آنها داخل شوید، پسندیده آن است که پروا کنید و از درها به خانه‌ها در آید و از خدا بترسید تا رستگار شوید»^۱.

والیوم الباقي من الشهر هو يوم غيبة الهلال والقمر، وهو عند الله ألف سنة وبعض الألف سنة ﴿يُدِيرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ﴾^(۲).

یک روز باقی مانده از ایام ماه، همان روز غیبت هلال و قمر است، که در پیشگاه خدا هزار سال و بیشتر از هزار سال است: «کار را از آسمان تا زمین سامان می‌دهد سپس در روزی که مقدار آن هزار سال است چنان که می‌شمارید به سوی او بالا می‌رود»^۳.

وهي موافقة لغيبة الإمام المهدي (ع) كما هو معلوم، فلا بد له أن يغيب اليوم وبعض اليوم لتتم كلمة الله^(۴)، ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزِمَامٍ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾^(۵)، وتتم أيام الله بالوصول إلى اليوم الأخير .
همان طور که معلوم است این قضیه با غیبت امام مهدی (ع) همخوانی دارد، و به ناچار آن حضرت باید یک روز و مقداری از یک روز را غیبت کند تا کلام پروردگار سرانجام گیرد^۶:

۱- بقره: ۱۸۹.

۲- السجدة: ۵.

۳- سجده: ۵.

۴- هذه الكلمة إن جاءت إلى هذا العالم قضي بين أهل الحق والباطل بالقسط والعدل فهي شرط لهذا القضاء، وهي وعد وعده الله لكل الانبياء والاصياء السابقين، (وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ) الصافات: ۱۷۱، (وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ) يونس: ۱۹، (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ وَإِنْهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّمَّنْهُ مُرِيبٌ) هود: ۱۱۰، فصلت: ۴۵، (وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوْرُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِّمَّنْهُ مُرِيبٌ) الشورى: ۱۴، وهذه الكلمة هي القائم المهدي والعذاب الذي يرافقه، ومجيئه وهو يحمل حروف المعرفة الثمان والعشرين لينشر السبع والعشرين بين الناس ليعرفوا بها العجز عن معرفة الحرف الاخير أو معرفة الكنه والحقيقة، ولا بد أن يأتي القائم بعد أن ينقضي بعض اليوم الاخير ليكون مجيئه في الوقت الذي قدره الله في اليوم الاخير من شهر الله اي في آخر الزمان (قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ * إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ) الحجر: ۳۷ - ۳۸، اليوم الاخير يوم الغيبة الذي يمثل الحرف المكنون المخزون. ولا بد للإمام المهدي أن يغيب ولا يظهر حتى تتم كلمة الله ويأتي القائم بالامر من ولده إلى هذا العالم الجسماني، ليتمكن الامام المهدي من اظهار دعوته مع وجود الوارث والعذاب الذي يرافقه، فالقائم هو كلمة الله والعذاب الذي ينتقم به من أعدائه وأعداء الانبياء والاصياء، وهو وعد الله للانبياء بنصرهم في النهاية، فهو نفسه العذاب والنصر المحدود الذي رافق دعواتهم في السابق، وسيكون العذاب والنصر الأكبر الذي وعدهم الله به في نهاية الزمان وفي اليوم الاخير من أيام الله (وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ * إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ * وَإِنَّ جُنَدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ * فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ * وَأَبْصُرُهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ * أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ * فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ) الصافات: ۱۷۱-۱۷۲.

۵- طه: ۱۲۹.

۶- اگر این کلمه به این عالم بیاید، بین اهل حق و باطل با قسط و عدالت قضاوت می‌شود؛ پس این کلمه، شرط این قضاوت و وعده‌ی داده شده است و خداوند آن را به همه‌ی انبیا و اوصیای گذشته وعده داده است: «(ما در باره‌ی بندگانمان که به رسالت می‌فرستیم از پیش تصمیم گرفته‌ایم)» (صافات: ۱۷۱)، «(مردم جز یک امت نبودند، میانشان اختلاف افتاد و اگر نه آن سخنی بود که پیش از این از پروردگارت صادر گشته بود، در آنچه اختلاف می‌کنند بینشان داوری شده بود)» (یونس: ۱۹)، «(به موسی کتاب دادیم، در آن کتاب اختلاف شد، اگر نه حکمی بود که از پیش از جانب پروردگارت صادر شده بود، میانشان داوری شده بود، که ایشان در آن کتاب سخت در تردیدند)» (هود: ۱۱۰ و فصلت: ۴۵)، «(از روی حسد و عداوت فرقه فرقه نشدند، مگر از آن پس که به دانش، دست یافتند و اگر پروردگار تو از پیش مقرر نکرده بود که آنها را تا زمانی معین مهلت است، بر آنها حکم عذاب می‌رفت و کسانی که بعد از ایشان وارث کتاب خدا شده‌اند، درباره‌ی آن سخت به تردید افتاده‌اند)» (شوری: ۱۴)؛ این کلمه، همان مهدی قائم و عذابی است که همراه ایشان است و با ایشان می‌آید در حالی که او حمل کننده‌ی بیست و هشت حرف علم است تا بیست و هفت حرف آن را بین مردم منتشر سازد تا با آنها، مردم بفهمند که از شناخت حرف آخر یا همان شناخت کُنه و حقیقت، ناتوان اند. به ناچار قائم باید بعد از پایان یافتن پاره‌ای از روز پایانی بیاید تا آمدنش در

«اگر نه سخنی بود که پروردگارت پیش از این گفته و زمان را معین کرده بود، عذابشان در این جهان حتمی می‌بود»؛ و روزهای خدا یکی پس از دیگری سپری می‌شود تا به روز پایانی برسد.

و هذا اليوم وبعض اليوم (يوم الغيبة) يمثل الحرف المخزون المكنون عند الله الذي لم يخرج منه إلى غيره، ولا يعلمه أحد من خلقه، وهو سر غيبية الحقيقة والكنه، وهو واو (هو). أما هاء (هو) فهي الثمانية والعشرون حرفاً التي لا يعلمها بتمامها إلا آل محمد ﷺ، وهي سرهم كما قدمت. فالمطلوب - وهو التوحيد الحقيقي - معرفة الاسم الأعظم الاثنتين وسبعين حرفاً^(۲)، وهي باطن الثمانية وعشرين حرفاً^(۳)، ليعرف بها العبد إنه عاجز عن المعرفة من دون الحرف الباقي، فلا يبقى إلا العجز عن المعرفة، فلو عرفت م ح م من اسم محمد هل يقال إنك تعرف محمداً؟ أم يقال إنك لا تعرف محمداً؟ بل غاية ما تعرفه حروفاً من الاسم ولا يعرف الاسم إلا بكل حروفه.

این روز و قسمتی از روز (روز غیبت)، بیانگر و نماد حرف مخزون و مکنون نزد خدا است؛ همان حرفی که فقط به سوی او خارج می‌شود و هیچ کس از مخلوقاتش آن را نمی‌داند، و آن سرّ حقیقت غیبت و کُنه است و او حرف «واو» از «هو» می‌باشد. حرف «هاء» در «هو» همان بیست و هشت حرفی است که جز آل محمد(ع) کس دیگری آن را به طور کامل نمی‌داند و درک نمی‌کند، و همان طور که پیشتر گفته شد، سرّ آنها است. آنچه مطلوب است - که همان توحید حقیقی می‌باشد - شناخت اسم اعظم بیست و هفت حرف است^۴، و این باطن بیست و هشت حرف

زمانی باشد که خداوند در روز پایانی از ماه خدا یا همان آخرالزمان به وقوع بپیوندد: «(گفت: تو در شمار مهلت یافتگانی * تا آن روز که وقتش معلوم است)» (حجر: ۳۷ و ۳۸). این روز، روز غیبت است که تمثیلی از حرف پوشیده‌ی نگه‌داشته شده (یوم مکنون مخزون) است.

به ناچار باید امام مهدی (ع) غیبت نماید و ظهور نکند تا کلمه‌ی خداوند به اتمام رسد و قائم از فرزندانش امر را به این عالم جسمانی بیاورد تا امام مهدی (ع) امکان اظهار دعوتش را با وجود وارث و عذابی که همراه او است، بیابد. پس قائم، کلمه‌ی خداوند و عذابی است که خداوند با آن از دشمنانش و دشمنان انبیا و اوصیا انتقام می‌گیرد و او، وعده‌ی خداوند به انبیا برای یاریشان در انتهای کار است؛ او خود عذاب و یاری محدود و معینی که با دعوت‌های پیشین همراه بود، می‌باشد و عذاب و یاری بزرگتری خواهد بود که خداوند در آخرالزمان و در روز پایانی از روزهای خداوند به آنها وعده داده است: «(ما درباره‌ی بندگانمان که به رسالت می‌فرستیم از پیش تصمیم گرفته‌ایم * که هر آینه آنان، خود پیروزند * و لشکر ما، خود غالبند * پس تا مدتی از آنها روی بگردان * عاقبتشان را ببین، آنها نیز خواهند دید * آیا عذاب ما را به شتاب، می‌طلبند؟ * چون عذاب به ساختشان فرازاید، این بیم‌داده‌شدگان چه بامداد بدی خواهند داشت)» (صافات: ۱۷۱ تا ۱۷۷).

۱ - طه: ۱۲۹.

۲ - فی مرتبة الكنه والحقیقة أو الاسم الأعظم الأعظم، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: (إِنَّ اسْمَ اللَّهِ الْأَعْظَمَ عَلَى ثَلَاثَةِ وَسَبْعِينَ حَرْفًا، وَإِنَّمَا كَانَ عِنْدَ أَصْفٍ مِنْهَا حَرْفٌ وَاحِدٌ، فَتَكَلَّمَ بِهِ فَخَسِبَ بِالْأَرْضِ مَا بَيَّنَّهُ وَبَيَّنَّ سِرِّيرَ بَلْقَيْسٍ حَتَّى تَتَأَوَّلَ السَّرِيرَ بِيَدِهِ، ثُمَّ عَادَتْ الْأَرْضُ كَمَا كَانَتْ أَسْرَعَ مِنْ طَرْفَةِ عَيْنٍ، وَنَحْنُ عِنْدَنَا مِنَ الْإِسْمِ الْأَعْظَمِ اثْنَانِ وَسَبْعُونَ حَرْفًا، وَحَرْفٌ وَاحِدٌ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى اسْتَأْتَرُ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَهُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ) الكافي: ج ۱ ص ۲۳۰.

عن أبي عبد الله (ع)، قال: (إِنَّ عَيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ (ع) أُعْطِيَ حَرْفَيْنِ كَانَ يَغْمَلُ بِهِمَا، وَأُعْطِيَ مُوسَى أَرْبَعَةَ أَحْرُفٍ، وَأُعْطِيَ إِبْرَاهِيمَ ثَمَانِيَةَ أَحْرُفٍ، وَأُعْطِيَ نُوحٌ خَمْسَةَ عَشَرَ حَرْفًا، وَأُعْطِيَ آدَمُ خَمْسَةَ وَعَشْرِينَ حَرْفًا، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَمَعَ ذَلِكَ كُلَّهُ لِمُحَمَّدٍ ﷺ، وَإِنَّ اسْمَ اللَّهِ الْأَعْظَمَ ثَلَاثَةٌ وَسَبْعُونَ حَرْفًا أُعْطِيَ مُحَمَّدٌ ﷺ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ حَرْفًا وَحُجِبَ عَنْهُ حَرْفٌ وَاحِدٌ) الكافي: ج ۱ ص ۲۳۰. عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ التُّوفَلِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ صَاحِبِ الْعُسْكَرِ (ع) قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: (اسْمُ اللَّهِ الْأَعْظَمُ ثَلَاثَةٌ وَسَبْعُونَ حَرْفًا كَانَ عِنْدَ أَصْفٍ، حَرْفٌ فَتَكَلَّمَ بِهِ فَأَنْخَرَتْ لَهُ الْأَرْضُ فِيمَا بَيَّنَّهُ وَبَيَّنَّ سَبَّأً، فَتَأَوَّلَ عَرْشَ بَلْقَيْسٍ حَتَّى صَيَّرَهُ إِلَى سُلَيْمَانَ، ثُمَّ انْبَسَطَتِ الْأَرْضُ فِي أَقَلِّ مِنْ طَرْفَةِ عَيْنٍ، وَعِنْدَنَا مِنْهُ اثْنَانِ وَسَبْعُونَ حَرْفًا، وَحَرْفٌ عِنْدَ اللَّهِ مُسْتَأْتَرٌ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ) الكافي: ج ۱ ص ۲۳۰.

۳ - فی مرتبة الذات أو الاسم الاعظم الاعظم.

۴ - در مرتبه‌ی کُنه و حقیقت یا اسم اعظم اعظم، از ابوجعفر (ع) نقل شده است که فرمود: «اسم خدا هفتاد و سه حرف است و تنها یک حرف آن نزد آصف بود. آصف آن یک حرف را گفت و زمین میان او و تخت بلقیس در هم نوردیده شد تا او تخت را به دست گرفت، سپس زمین به حالت اول بازگشت، و این عمل در کمتر از یک چشم بر هم زدن انجام شد. ما هفتاد و دو حرف از اسم اعظم را داریم و یک حرف هم نزد خدا است که آن را در علم غیب برای خود مخصوص ساخته است و هیچ تغییر و قدرتی نیست مگر از جانب خداوند بلندمرتبه» (کافی: ج ۱ ص ۲۳۰). ابو عبدالله امام جعفر صادق (ع) فرمود: «به عیسی بن مریم (ع) دو حرف داده شد که با آنها کار می‌کرد و به موسی (ع) چهار حرف و به ابراهیم (ع) هشت حرف و به نوح (ع) پانزده حرف و به آدم (ع) بیست و پنج حرف داده شد و خدای تعالی تمام این حروف را برای محمد (ص) جمع فرمود. همانا اسم اعظم خدا هفتاد و سه حرف است که هفتاد و دو حرف آن به محمد (ص) داده شد و یک حرف از او پنهان شد» (کافی: ج ۱ ص ۲۳۰).

است^۱، تا به وسیله‌ی آن بنده بداند که نمی‌تواند بدون دیگر حروف، به معرفت دست یابد، و لذا چیزی جز عجز و ناکامی از رسیدن به شناخت برای او باقی نمی‌ماند. آیا اگر شما از اسم محمد، «م ح م» را بدانی، می‌شود گفت که شما محمد را می‌شناسی؟ یا گفته می‌شود که شما محمد را نمی‌شناسی؟ در واقع غایت چیزی که شما می‌دانی، حروفی از نام محمد است و نام، تنها با تمام حروفش شناخته و دانسته می‌شود (نه با قسمتی از آن).

والحمد لله الذي أنزل التوراة والإنجيل والقرآن فيها هدى للناس وبينات من الهدى، ليحيى من يحيى عن بينة ويهلك من يهلك عن بينة ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تُخْرِصُونَ * قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ * قُلْ هَلَمْ شُهَدَاءُكُمْ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾^(۲).

سپاس خدایی که برای راهنمایی مردم و بیان راه روشن هدایت، تورات و انجیل و قرآن را نازل نمود تا هر که زنده می‌ماند به دلیلی زنده بماند و هر که هلاک می‌شود به دلیلی هلاک شود: «مشرکان خواهند گفت: اگر خدا می‌خواست ما و پدرانمان مشرک نمی‌شدیم و چیزی را حرام نمی‌کردیم. همچنین کسانی که پیش از آنها بودند نیز اینچنین پیامبران را تکذیب کردند تا خشم و عذاب ما را چشیدند. بگو: اگر شما را دانشی هست آن را برای ما آشکار سازید، ولی شما تنها از گمان خویش پیروی می‌کنید و گزافه‌گویانی بیش نیستید. * بگو: دلیل محکم و رسا خاص خداوند است؛ اگر می‌خواست همه‌ی شما را هدایت می‌کرد * بگو: گواهان‌تان را که گواهی می‌دهند که خدا این یا آن را حرام کرده است بیاورید. پس اگر گواهی دادند تو با آنان گواهی مده، و از خواسته‌های آنان که آیات ما را تکذیب کردند و به آخرت ایمان ندارند و کسانی را با پروردگارشان برابر می‌دارند، پیروی مکن»^۳.

والحمد لله وحده.

المذنب المقصر

أحمد الحسن

و ستایش فقط از آن خداوند است.

بنده‌ی گنهکار مقصر

علی بن محمد نوفلی از ابوالحسن عسکری (ع) نقل می‌کند که فرمود: «اسم اعظم خدا هفتاد و سه حرف است. آصف يك حرف را داشت و چون به زبان آورد، زمین میان او و شهر سبا شکافته شد، و او تخت بلقیس را به دست گرفت و به سلیمان رسانید، سپس زمین گشاده گشت و این عمل در کمتر از چشم برهم زدن انجام شد. نزد ما هفتاد و دو حرف از اسم اعظم است و يك حرف نزد خدا است که در علم غیب به خود اختصاص داده است» (کافی: ج ۱ ص ۲۳۰).

^۱ - در مرتبه‌ی ذات یا اسم اعظم اعظم.

^۲ - الأنعام: ۱۴۸ - ۱۵۰.

^۳ - انعام: ۱۴۸ تا ۱۵۰.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ
يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴾

بگو: او است خدای یکتا * خدایی که در حاجت به او رو کنند * نه زاده است و نه زاده شده است *
و هیچ کس همتای او نیست

بسملة التوحيد:

بسمله توحيد

البسملة باب الكتاب، فلها ظاهر وباطن، قال تعالى: ﴿يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾^(۱)، وهذا السور أو الباب هو سور التوحيد فمن دخل من البسملة إلى الكتاب شمله باطن البسملة وهو الرحمة (الرحمن الرحيم)، ومن بقي في الخارج حيث الظلام واجهه ظاهر البسملة وهو النعمة (الواحد القهار). «بسمله» باب قرآن است و ظاهری دارد و باطنی. خداوند متعال می فرماید: «روزى که مردان و زنان منافق به کسانی که ایمان آورده اند می گویند: درنگی کنید تا از نورتان فروغی گیریم. گویند: به عقب خویش (دنیا) بازگردید و از آنجا نور بطلبید. میانشان دیواری برآوردند که بر آن دیوار، دری باشد، باطنش (درون آن) رحمت باشد و ظاهرش (بیرون آن) عذاب»^۲. این «سور» یا در، سوره‌ی توحید است که هر کس از بسمله وارد قرآن شود، باطن بسمله که رحمت (الرحمن الرحيم) است او را دربرمی گیرد و هر کس بیرون که جای تاریکی و ظلمت است بماند، ظاهر بسمله که نِقَمَت و عذاب (الواحد القهار) است با او روبه‌رو می شود.

فالبسملة سور باطنه (بسم الله الرحمن الرحيم) و ظاهره (بسم الله الواحد القهار). و ذکر بسم الله الرحمن الرحيم في أوائل السور ولم يذكر بسم الله الواحد القهار في أول سورة التوبة - التي هي خطاب موجه الى من اختاروا معاداة ومحاربة الرسول ﷺ - ذلك أن من بين شيئاً فقد بين ضده؛ ولأنه سبحانه يواجه خلقه بالرحمة إلا من إختار الظلم والفساد والجور؛ فإنه سبحانه يواجهه بالقهر والنعمة، فالرحمة هي الأصل بالمواجهة والمواجهة بالقهر استثناء.

بسمله دری است که باطنش (درونش) «بسم الله الرحمان الرحيم» و ظاهرش (بیرونش) «بسم الله الواحد القهار» می باشد. «بسم الله الرحمان الرحيم» در ابتدای سوره‌ها ذکر شده است؛ اما «بسم الله الواحد القهار» در ابتدای سوره‌ی توبه که خطاب به کسانی است که دشمنی و جنگ با پیامبر خدا (ص) را برگزیدند، نیامده است زیرا کسی که چیزی را بیان کرده، ضدش را نیز بیان نموده است؛ چرا که خدای سبحان از در رحمت با خلقتش رویارو می شود، مگر کسانی که ظلم و فساد و بی داد را برگزیدند که خداوند سبحان با اینها از در خشم و عذاب وارد می شود. اصل بر رویارو شدن با رحمت است و رویارویی با خشم و عذاب، استثناء می باشد.

۱- الحدید: ۱۳.

۲- حدید: ۱۳.

و بسملة كل سورة مرتبطة ارتباطاً وثيقاً بالسورة من جهة، ومرتبطة بسملة سورة الفاتحة من جهة أخرى^(۱). «بسملة» هر سوره از یک سو ارتباط تنگاتنگی با (محتوای) سوره دارد و از سوی دیگر با «بسمله» سوره‌ی فاتحه نیز مرتبط می‌باشد^۲.

وبما أن كل بسملة تحكي جهة من جهات بسملة الفاتحة، فهذه البسملة في هذه السورة تحكي التوحيد. فالبحث في بسملة هذه السورة يدور حول التوحيد، وهنا ثلاثة أسماء: الله الرحمن الرحيم. از آنجا که هر «بسمله» روایتگر بُعدی از ابعاد بسمله سوره‌ی فاتحه است، لذا بسمله این سوره، روایتگر توحید می‌باشد. کندوکاو در باره‌ی بسمله این سوره، حول توحید می‌چرخد. در اینجا سه نام وجود دارد که عبارتند از: الله، الرحمن و الرحيم.

۱- في المتشابهات: (س / هل تختلف بسملة الفاتحة عن بسملة بقية سور القرآن؟ وهل البسملة جزء من السورة؟!

ج / بسملة الفاتحة هي الأصل، والبسملة في جميع السور في القرآن هي صورة لجزء من بسملة الفاتحة. فالقرآن كله في الفاتحة، والفاتحة في بسملة الفاتحة. فكل بسملة في القرآن هي في بسملة الفاتحة. والبسملة آية من آيات سورة الفاتحة، أما في بقية السور فالبسملة جزء من السورة، ولكنها ليست آية من آيات السورة. والأسماء الثلاثة: (الله الرحمن الرحيم) في اللاهوت أو الذات الإلهية هي أركان (الاسم الأعظم الأعظم الأعظم) (هو). والأسماء الثلاثة هي مدينة الكمالات الإلهية لله، بابها الظاهر والباطن: (الرحمن الرحيم). وهذه الأسماء الثلاثة في الخلق هي: (محمد وعلي وفاطمة)، أو مدينة العلم (محمد)، وبابها الظاهر والباطن (علي وفاطمة). وهذه الأسماء الثلاثة هي: أركان الاسم الأعظم الأعظم (الله الرحمن الرحيم) (قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى) وهذه الأسماء الثلاثة أي (محمد وعلي وفاطمة) هي الاسم الأعظم. فمحمد من الله، فهو كتاب الله، بل هو الله في الخلق. وعلي وفاطمة من رحمة الله، فهم الرحمن الرحيم: (وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا). وبسملة الفاتحة حقيقة، والبسملة في جميع السور صورة غير كاملة لهذه البسملة، بل تعكس جهة من جهاتها. وكأن بسملة الفاتحة تقع في مركز تحيطه مجموعة من المرابا، كل واحدة منها تعكس صورة من جهة معينة تختلف عن الأخرى، وفي نفس الوقت تشترك جميع السور بأنها لحقيقة واحدة كما إنها تشترك مع الحقيقة، لأنها تعكسها من جهة معينة. فلو مثلت لعقلك القرآن لوجدت بسملة الفاتحة نقطة تدور حولها جميع السور القرآنية، بل والتوراة والإنجيل، وجميع ما جاء به الأنبياء والمرسلون ﷺ. فبسملة الفاتحة هي الرسالة والولاية والبداية والنهاية).

۲- در کتاب متشابهات جلد ۱ سؤال ۵:

پرشش: آیا «بسمله» سوره‌ی فاتحه با بسمله‌های بقیه‌ی سوره‌های قرآن متفاوت است؟ و آیا بسمله، جزئی از سوره است؟ پاسخ: بسمله سوره‌ی فاتحه، اصل و ریشه است و بسمله در سایر سوره‌های قرآن، صورتی برای جزئی از این اصل می‌باشند (که نمایانگر آن جزء هستند)؛ همه‌ی قرآن در سوره‌ی فاتحه و سوره‌ی فاتحه در بسمله آن است و هر بسمله قرآن، در بسمله سوره‌ی فاتحه (مستتر) می‌باشد. بسمله در سوره‌ی فاتحه، آیه‌ای از آیه‌های آن است در حالی که بسمله در سایر سوره‌ها، جزئی از سوره هستند ولی آیه‌ای (مستقل) از آيات آن سوره نمی‌باشند.

نام‌های سه‌گانه یعنی «الله، الرحمن و الرحيم» در لاهوت یا همان ذات اقدس الهی اركان اسم اعظم اعظم اعظم (هو) هستند؛ نام‌های سه‌گانه همان مدینه‌ی کمالات الهی هستند یعنی الله که در ظاهر (بیرون) و در باطن (درون) دارد یعنی الرحمن الرحيم. این نام‌های سه‌گانه در خلق، حضرت محمد (ص) و امام علی (ع) و فاطمه‌ی زهرا (س) می‌باشند یعنی مدینه‌ی العلم (شهر دانش)، محمد (ص) و در باطن آن علی و فاطمه (علیهما السلام) می‌باشند. این نام‌های سه‌گانه اركان اسم اعظم اعظم (الله الرحمن الرحيم) می‌باشند: «(بگو خدا را بخوانید یا رحمان را بخوانید، هر کدام را بخوانید برای او نام‌های نیکو است)» و این نام‌های سه‌گانه یعنی «محمد، علی و فاطمه» خود اسم اعظم هستند؛ پس محمد از خدا است و او کتاب خدا بلکه او تجلی خداوند در خلق است، و علی و فاطمه از رحمت خداوند هستند؛ پس آنها الرحمن الرحيم می‌باشند: «(و از رحمت خویش به آنها ارزانی داشتیم و برای آنها زبان نیکوی بلندمرتبه قرار دادیم)» (مریم: ۵۰).

بسمله سوره‌ی فاتحه، حقیقت است و بسمله در سایر سوره‌ها نمایی غیرکامل (جزئی) از این حقیقت است و هر یک چپتی از جهات آن را منعکس می‌کنند. گویا بسمله سوره‌ی فاتحه در مرکزی قرار می‌گیرد که مجموعه‌ای از آینه‌ها آن را احاطه می‌کنند و هر کدام از این آینه‌ها نمایی از جهت معینی از آن را که از دیگری متفاوت است، منعکس می‌کند و در عین حال همه‌ی سوره‌ها در حقیقتی واحد مشترک می‌شوند؛ همان‌طور که همه‌ی آنها با حقیقت مشترک می‌شوند چرا که هر کدام، چپتی معین از آن نور اصلی را منعکس می‌کنند.

پس اگر قرآن را با عقل خود تجسم نمایی، بسمله سوره‌ی فاتحه را همانند نقطه‌ای می‌یابی که همه‌ی قرآن گرد آن می‌چرخد؛ حتی تورات و انجیل و هرآنچه را که همه‌ی پیامبران و فرستادگان (ع) با خود آوردند. پس بسمله سوره‌ی فاتحه، رسالت، ولایت، سرآغاز و نهایت است.

الله إسم الذات أو الكمالات الإلهية، والرحمن الرحيم باب الذات، وتترشح من هذا الباب أبواب هي بعدد أسمائه سبحانه وتعالى، وإنما جعل الرحمن الباب الذي تترشح منه أسماء الله سبحانه وتعالى؛ لأنه يتعامل بالرحمة ولئلا تشتد المثالات بالخلق الذاكر لنفسه والغافل عن ربه.

«الله» اسم ذات یا کمالات الهی است و «الرحمن الرحيم» در ذات است و از این در، درهای دیگری به تعداد اسامی خدای سبحان و متعال منشعب می‌گردد. «الرحمن» دری است که اسامی خداوند سبحان و متعال از آن انشعب می‌یابد؛ چرا که در تعامل با رحمت می‌باشد تا که مصیبتها و شداید بر خلقی که به خویشتن نگاه می‌کند و از پروردگارش غافل است، سخت و شدید نگردد.

فالتوحيد بالمرتبة الأولى: معرفة انطواء جميع هذه الأسماء في الذات الإلهية، أي أن الله رحمن رحيم والرحمة ذاته، وقادر والقدرة ذاته.

اولین مرتبه‌ی توحید: شناختن شامل بودن تمامی این اسما در ذات الهی است، یعنی این که الله، رحمن رحیم است در حالی که رحمت، ذات او است، و (همچنین الله) قادر است در حالی که قدرت ذات او است.

ومعرفة أن جميع هذه الأسماء مترشحة من باب الرحمة باطنه الرحيم وظاهره الرحمن. و شناخت این که تمامی این اسما از در رحمتی که درونش «رحیم» و بیرونش «رحمان» است، منشعب شده است.

ومعرفة إن جميع هذه الأسماء غير منفكة عن الذات بل هي الذات عينها. و شناخت این که تمامی این اسما از ذات، جدا و منفک نبوده، بلکه عین ذات‌اند.

ومعرفة أن جميع هذه الأسماء والصفات هي لجهة حاجة الخلق إليها، فوجودها من جهة افتقار الخلق لا من جهة متعلقة به سبحانه وتعالى، بل إنه سبحانه وتعالى تجلى بالذات للخلق ليعرف - كان سبحانه كنزاً فخلق الخلق ليعرف - ومعرفة سبحانه وتعالى بمعرفة الذات أو الله، وتمام معرفته تكون بمعرفة العجز عن معرفته سبحانه وتعالى عما يشركون، أي العجز عن معرفته في مرتبة الكنه أو الحقيقة^(۱)، ومعرفة الذات أو الله إنما تحصل من الباب أو الرحمن الرحيم، ولتحصيل هذه المعرفة افتتحت جميع العوالم بهذه الأسماء الثلاثة: الله الرحمن الرحيم، فنجد

کتاب الله سبحانه وتعالى بنسخته المقروءة (القرآن) والكونية (الخلق) قد افتتح بسم الله الرحمن الرحيم، فالقرآن افتتح بسم الله الرحمن الرحيم، والخلق - الكون - افتتح بخلق محمد وعلي وفاطمة.

و شناخت این که تمام این اسماء و صفات به دلیل نیاز خلق به آنها است و لذا وجود آنها ناشی از نیاز خلق است، نه از روی تعلق داشتن آنها به خداوند سبحان و متعال؛ خداوند سبحان و متعال با ذات بر خلق تجلی یافت تا شناخته شود. خدای سبحان گنجی بود و خلق را آفرید تا شناخته شود. و شناخت او سبحان و متعال با شناخت ذات یا الله میسر است و غایت معرفت پیدا کردن به خدا، معرفت به ناتوان بودن در شناختن او سبحانه و تعالی از آنچه شریک می‌دارندش، می‌باشد؛ یعنی عجز از شناخت او در مرتبه‌ی کُنه یا حقیقت^۱. معرفت ذات یا الله تنها از طریق درب یا از رحمن رحیم حاصل می‌شود و برای کسب این معرفت، تمام عوالم با این نام‌های سه‌گانه گشوده شده است: «الله الرحمن الرحيم». لذا ما می‌بینیم که کتاب خدای سبحان و تعالی که برای خواندن نگارش شده است (قرآن) و کتاب جهان هستی (کون) (خلایق)، با «بسم الله الرحمن الرحيم» آغاز شده‌اند. قرآن با بسم الله الرحمن الرحيم افتتاح شده و خلایق (کون و هستی) با خلقت محمد و علی و فاطمه آغاز گشته است.

وهم ﷺ تجلي الله الرحمن الرحيم، (وقد بينت في المقدمة أن منازل القمر هم آل محمد ﷺ الأئمة والمهديون، وهم أبواب المعرفة)، قال تعالى: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحُجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾^(۲)، وهذا يبين لك بوضوح علة ورود الحروف المقطعة - كما يسمونها- في الكتاب المقروء - القرآن - بعد البسملة مباشرة وفي أوائل السور، فعلة تقدمها في الكتاب المقروء - القرآن - هو لعله تقدمها في الكتاب الكوني.

ایشان(ع) تجلی «الله الرحمن الرحيم» هستند (در پیش‌گفتار بیان داشتیم که منازل قمر همان آل محمد(ع) ائمه و مهدیون هستند و ایشان درب‌های شناخت و معرفت می‌باشند). خداوند متعال می‌فرماید: «از تو درباره‌ی هلال‌های ماه می‌پرسند. بگو: برای آن است که مردم وقت کارهای خویش و زمان حج را بشناسند، و پسندیده نیست که از پشت خانه‌ها به آنها داخل شوید، پسندیده آن است که پروا کنید و از درها به خانه‌ها درآیید و از خدا بترسید تا رستگار شوید»^۳. این موضوع، به وضوح بر شما آشکار می‌سازد که دلیل آمدن حروف مقطعه - که آنها را این گونه نام نهاده‌اند - در کتاب قرائت شده (یعنی قرآن) بلافاصله پس از بسمله و در ابتدای سوره‌ها چیست. علت پیشی گرفتن آنها در کتاب قرائت شده (قرآن) به دلیل پیشی گرفتن آنها در کتاب هستی است.

^۱ - که تفصیل آن انشاء الله خواهد آمد.

^۲ - البقرة: ۱۸۹.

^۳ - بقره: ۱۸۹.

والبسمة تشير إلى الوحدة، فالرحمن الرحيم متحدان في المعنى العام، وهما باب الذات الإلهية أو الله، الرحمن ظاهره والرحيم باطنه، والباب في الذات ومنه يترشح ما في الذات.

بسمله به وحدت اشاره دارد؛ الرحمن الرحيم در معنای عام متحد و یکپارچه هستند، و این دو درب ذات الهی یا الله می‌باشند. «الرحمن» درون (باطن) و «الرحيم» بیرون (باطن) آن، و «باب» (درب) درون ذات است و از آن، آنچه در ذات است، تراوش می‌کند.

فالباب هو الذات ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾^(۱)، فالبسمة تشير إلى أحدية الذات الإلهية (الله) بحسب باطن سور الكتاب، أي بسم الله الرحمن الرحيم، أما بحسب ظاهر سور الكتاب أي بسم الله الواحد القهار، فهي أيضاً تشير إلى الوحدة، فالواحد القهار باب الذات مترشح من الرحمن الرحيم^(۲)، فالواحد هو باطن الباب، والقهار هو ظاهر الباب ونتيجتهما واحدة، فهما متحدان في الواقع الخارجي - كما إنَّ الرحمن الرحيم متحدان بالمعنى - لامتناع تعددهما أو تفرقهما في الخارج؛ لأن الواحد الحقيقي يكون قاهراً لكل ما سواه، وأيضاً القهار الحقيقي لكل ما سواه واحد حقيقي، قال أمير المؤمنين علي (ع): (فَيَا مَنْ تَوَحَّدَ بِالْعَزِّ وَالْبَقَاءِ، وَقَهَرَ عِبَادَهُ بِالْمَوْتِ وَالْفَنَاءِ) دعاء الصباح للأمير (ع)^(۳)، وأيضاً هذا الباب منطوي في الذات أو الله انطواءً فناءً.

بنابراین باب، همان ذات است: «بگو: چه الله را بخوانید چه رحمان را بخوانید، هر کدام را که بخوانید، نام‌های نیکو از آن او است»^۴. بسمله بر حسب باطن سوره‌های قرآن به احدیت ذات الهی (الله) اشاره دارد، یعنی بسم الله الرحمن الرحيم، و بر حسب ظاهر سوره‌های قرآن یعنی بسم الله الواحد القهار نیز به یگانگی اشاره دارد؛ بنابراین الواحد القهار دروازه‌ی ذات است که از الرحمن الرحيم تراوش یافته است.^۵ پس «الواحد» باطن باب است و «القهار» بیرون (ظاهر) باب و نتیجه‌ی این دو نیز یکی است و این دو در عالم واقع (عالم خارج) با هم یکی و یکپارچه هستند همان‌طور که الرحمن الرحيم در معنا یکی‌اند. برای پرهیز از تعدد یا جدایی آنها در عالم خارج؛ زیرا که واحد

۱- الاسراء: ۱۱۰.

۲- لا تناقض بين القهر والرحمة، فالقهر عندما يكون لتحقيق العدل يكون من الرحمة تماماً وليس شيئاً آخر، ولا أظن أن هناك مؤمناً يشك أن قهره لغيره سبحانه يكون لتحقيق العدل أو لحكمة بالغة، فقهره للظالمين هو إنصاف للمظلومين وتحقيق للعدل، وهو في النتيجة يرجع إلى الرحمة وموت الانسان الذي ينسب إلى قهره سبحانه وتعالى لولاه لبقى المؤمن بعد معرفته لحقيقة هذه الدنيا وانكشافها له يتألم في هذه الدنيا، أو لبقى المؤمن الكبير في السن أو المتضرر جسدياً ضرراً كبيراً يتعرض لأذى وألم مستمر في هذه الدنيا بسبب عجزه الجسماني. إذن، فالموت من الرحمة، بل من يفهم ويتدبر كلامي يعلم أن الموت الجسماني المادي بالنسبة للمؤمن في حقيقته هو الحياة والارتقاء وبالتالي يكون الموت بالنسبة للمؤمن رحمة في كل حال وعلى كل حال.

۳- المصدر: مفاتيح الجنان.

۴- اسراء: ۱۱۰.

۵- بين قهر و رحمت، تناقضی وجود ندارد؛ «قهر» هنگامی که باشد قطعاً برای محقق شدن عدلی است که از «رحمت» ناشی می‌شود و نه چیز دیگر. تصور نمی‌کنم هیچ فرد مؤمنی، شک داشته باشد که قهرِ خدای سبحان و متعال از غیر خودش در راستای تحقق عدل یا حکمت بالغه‌اش نباشد؛ بنابراین قهر او بر ستمگران همان انصاف برای مؤمنین و محقق شدن عدالت است که در نتیجه به رحمت بازمی‌گردد. اگر مرگ انسانی که قهر خدای سبحان و متعال در موردش جاری شده است، وجود نداشت، برای مؤمن بعد از رسیدن به شناخت حقیقت این دنیا و کشف آن، در این دنیا جز رنج و اندوه باقی نمی‌ماند؛ یا مؤمنی می‌شد سال‌خورده یا با ضررهای بزرگ جسمانی که بر اثر آزار و اذیت‌های مستمر در این حیات دنیوی که به سبب ضعف جسمانی وی، بر وی عارض شده است. بنابراین، مرگ، رحمت است و بلکه کسی که کلام مرا درک و در آن تدبیر می‌کند، متوجه می‌شود که مرگ جسمانی مادی برای مؤمن در حقیقت زندگی و ارتقا می‌باشد و در نتیجه در هر حالت و بر هر اساس، مرگ برای مؤمن، رحمت است.

حقیقی بر هر چه ماسوای آن است غلبه و چیرگی دارد، و نیز قاهر حقیقی بر هر چه غیر او است، واحد حقیقی می‌باشد. امیرالمؤمنین علی (ع) در دعای صباح می‌فرماید: «فَيَا مَنْ تَوَحَّدَ بِالْعَزِّ وَالْبَقَاءِ وَ قَهَرَ عِبَادَهُ بِالْمَوْتِ وَ الْفَنَاءِ»^۱ (ای آن که در عزت و بقا یگانه است و بندگانش را به مرگ و فنا مقهور خود ساخته است). و نیز این باب (دروازه)، در ذات یا الله، فنا را دربرگرفته و شامل شده است.

ولعل الفائدة تتم ببيان أن محمداً ﷺ أرسل بسم الله الرحمن الرحيم، وإرسال القائم (ع) بسم الله الواحد القهار، فمحمداً ﷺ ووصيه علي (ع) سارا بالجفر الأبيض، والقائم (ع) ووصيه يسيران بالجفر الأحمر، أي القتل وعدم قبول التوبة في بعض الموارد، كما ورد في الحديث عن رفيد مولى أبي هبيرة، قال: قلت لأبي عبد الله (ع): جعلت فداك يا بن رسول الله يسير القائم بسيرة علي بن أبي طالب في أهل السواد؟ فقال: (لا يا رفيد، إن علي بن أبي طالب سار في أهل السواد بما في الجفر الأبيض، وإن القائم يسير في العرب بما في الجفر الأحمر. قال: فقلت له: جعلت فداك، وما الجفر الأحمر؟ قال: فأمر إصبعه إلى حلقه، فقال: هكذا، يعني الذبح. ثم قال: يا رفيد إن لكل أهل بيت مجيئاً شاهداً عليهم شافعاً لأمثالهم)^(۲).

شاید ذکر این نکته مطلب را پخته‌تر کند که حضرت محمد (ص) با بسم الله الرحمن الرحيم فرستاده شد و فرستادن قائم (ع) با بسم الله الواحد القهار می‌باشد. بنابراین، محمد (ص) و وصی او علی (ع) طبق «جفر سفید» عمل کردند، و قائم (ع) و وصی او بر اساس «جفر سرخ» عمل می‌کنند؛ یعنی قتل و نپذیرفتن توبه در برخی موارد. همان‌طور که در حدیثی از رفید غلام ابوهیبیره نقل شده است که گفت: «از امام صادق (ع) پرسیدم: ای پسر رسول، خدا فدایت شوم، آیا حضرت قائم (ع) با اهل سواد (اهل عراق) به سیره‌ی حضرت علی بن ابی‌طالب (ع) عمل می‌کند؟ حضرت (ع) فرمود: «نه ای رفید! علی بن ابی‌طالب (ع) درباره‌ی اهل سواد طبق جفر سفید رفتار کرد (با ملایمت) و حضرت قائم (ع) با عرب طبق جفر سرخ رفتار خواهد کرد». رفید گوید: پرسیدم فدایت شوم جفر سرخ چیست؟ حضرت انگشت خود را به حلقش کشید و فرمود: «این گونه رفتار می‌کند»، یعنی سرهای دشمنان را می‌برد. بعد از آن فرمود: «ای رفید! البته با هر اهل بیته‌ی مجیب و جواب‌دهنده‌ای هست که بر کرده‌های اهل خود شاهد است و برای امثال آنان شفاعت کننده است»^۳.

أما الذات أو الله فهي تشير إلى الوحدة بعد ملاحظة فناء جميع الأسماء فيها، وهذا الفناء إشارة إلى الخلق، لترك ملاحظة أي كمال أو اسم من أسماء الذات والتوجه إلى التوحيد الحقيقي، وهو التوجه إلى الحقيقة والكنه

۱ - دعای صباح امیرالمؤمنین. منبع: مفاتیح الجنان.

۲ - بصائر الدرجات - للصفار: ص ۸۱.

۳ - بصائر الدرجات - صفار: ص ۸۱.

والتخلي عن أي معرفة، والإعتراف بالعجز المطلق عن أي معرفة سوى إثبات الثابت الذي تشير له الهاء في (هو)، ومعرفة العجز عن معرفته التي تشير له الواو في (هو)، وهذا التوجه هو توجه إلى الاسم الأعظم الأعظم الأعظم، وهذه هي العبادة الحقيقية وهذا هو التوحيد الحقيقي وما دونه شرك في مرتبة ما.

ذات یا الله پس از ملاحظه‌ی فنا شدن تمام اسماء در آن، به یگانگی اشاره دارد، و این فنا شدن به خلق اشاره دارد، تا این نکته را گوشزد کند که هر کمالی یا اسمی، از اسماء ذات است و توجه باید به توحید حقیقی باشد که همان توجه به حقیقت و کُنه و خالی شدن از هر نوع شناخت و معرفت است، و نیز اقرار به عجز مطلق از هر نوع شناخت و معرفتی به جز اثبات ثابتی که هاء در «هو» به آن اشارت می‌نماید، و شناخت عجز و ناتوانی از معرفتی که واو «هو» به آن اشاره دارد؛ و این توجه، همان توجه به اسم اعظم اعظم اعظم است، و این همان عبادت حقیقی است و این همان توحید حقیقی است و هرچه پایین‌تر و غیر از آن باشد، درجاتی از شرک متناسب با مرتبه‌اش به شمار می‌رود.

فالذين يعبدون الذات أو (الله) نسبة إلى هذه المرتبة مشركون من حيث لا يشعرون فضلاً عن سواهم، قال تعالى: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ﴾^(۱)، فيجب أن تكون الذات أو الله قبلة ولكنه والحقيقة فهي المقصود بالعبادة دون من سواها.

بنابراین، کسانی که ذات یا «الله» را می‌پرستند، به نسبت این مرتبه، از جایی که خود آگاه نیستند، مشرک‌اند، چه برسد به دیگران. خدای متعال می‌فرماید: «و بیشترشان به خدا ایمان نیاورند مگر با شرک»^۲. پس باید که ذات یا الله، قبله‌ای برای کُنه و حقیقت باشد، که این، مقصود و منظور عبادت است و نه غیر آن.

وللتوضيح أكثر أقول: البسملة ثلاثة أسماء هي: الله، الرحمن، الرحيم. فإذا قلنا أن البسملة هي باب التوحيد فهذه الأسماء هي الباب وبها يعرف التوحيد، فنحتاج على الأقل إلى تمييز إجمالي لحدود هذه الأسماء ومعانيها. برای توضیح بیشتر این مطلب خاطر نشان می‌کنم که: بسمله حاوی سه اسم است: الله، الرحمن و الرحيم. اگر بگوییم که بسمله باب توحید است، این اسماء همان باب‌ها هستند و به وسیله‌ی آنها توحید شناخته می‌شود. لذا حداقل ما به بازشناسی اجمالی حد و مرز این اسماء و معانی آنها نیازمندیم.

۱- یوسف: ۱۰۶.

۲- یوسف: ۱۰۶.

الله: وهو إسم للذات الإلهية الجامعة للصفات الكمالية، وفي الحقيقة هو صفة جامعة للصفات فمعنى الله أي الذي يؤله إليه في الحوائج، أي الذي يقصد لسد النقص من كل جهة.

الله: اسم ذات الهی و جامع صفات کمال است. در حقیقت الله صفت جامع صفات است و معنی الله یعنی کسی که در نیازمندی‌ها به او روی آورند، یعنی موجودی که برای برطرف‌سازی نقص، از هر جهت او را قصد می‌کنند.

الرحمن: وهو اسم للذات الإلهية وصفة من صفات الكمال، وهو منطوق وفان في الله، والرحمن في الدنيا والآخرة ولكنه أولى بأمور الدنيا لجهة سعة الرحمة فيه.

الرحمن: اسم ذات الهی و صفتی از صفات کمال است، که در الله پیچیده و فنا شده است. الرحمن در دنیا و آخرت است ولی در امور دنیوی اولویت دارد؛ به دلیل وسعت و شمول رحمتی که در آن است.

الرحيم: وهو اسم للذات الإلهية وصفة من صفات الكمال، وهو أيضاً فان في الذات الإلهية أي الله، والرحيم في الدنيا والآخرة ولكنه أولى بأمور الآخرة، لجهة شدة الرحمة فيه كما بينته في تفسير الفاتحة، فراجع.

الرحيم: اسم ذات الهی و صفتی از صفات کمال است، که در ذات الهی یعنی الله فنا و پیچیده می‌باشد. الرحيم در دنیا و آخرت است ولی در امور اخروی، اولی است؛ به دلیل شدت رحمت در آخرت. من این موضوع را در تفسیر سوره‌ی فاتحه بیان داشته‌ام؛ می‌توانید به آنجا مراجعه نمایید.

وهذان الاسمان أو الصفتان الرحمن الرحيم: هما في الحقيقة إسم واحد وصفة واحدة، فلا افتراق حقيقي بينهما ولا تمايز حقيقي، بل هما وجهان لحقيقة واحدة هي الرحمة، فهما باب الذات: الرحمن ظاهر الباب، والرحيم باطن الباب.

این دو اسم یا دو صفت یعنی الرحمن الرحيم، در حقیقت یک اسم و یک صفت‌اند، و بین آنها تفاوت و تمایز واقعی وجود ندارد، بلکه اینها دو چهره‌ی یک حقیقت واحد که همان رحمت است، می‌باشند، و این دو، باب ذات هستند: الرحمن بیرون یا ظاهر باب و الرحيم درون یا باطن باب است.

هنا توحد هذان الاسمان ولم يبق لنا إلا توحد الرحمة مع الله أو الذات الإلهية، وهذا لا يحتاج فيه صاحب فطرة سليمة إلى العناء والبحث والتدقيق لمعرفة فالفه سبحانه وتعالى، إذا كان هو الذي يؤله إليه في الحوائج، وهؤلاء الذين يتألهون إليه أو يقصدونه عصاة مقصرون، خيرهم وأفضلهم ناظر إلى نفسه ولو من طرف خفي، فبماذا

يعطيهم أ بالعدل وهو وضع الشيء في موضعه ؟ وهل من وضع الشيء في موضعه أن تعطي السلاح من يقاتلك به وهو ظالم؟! وكيف ببقية الخلق إذا كان محمد ﷺ خير خلق الله سبحانه وتعالى إحتاج في مواجهة الله سبحانه وتعالى الرحمة، فقدم له سبحانه وتعالى بقوله: (سبوح قدوس أنا رب الملائكة والروح سبقت رحمتي غضبي) فقال الرسول ﷺ: (اللهم عفوك عفوك).

اینجا این دو اسم با هم یکی شدند و برای ما جز یکپارچگی رحمت با الله یا ذات الهی، چیز دیگری باقی نمی‌ماند. شخص دارای فطرت سالم برای کسب معرفت نسبت به خدای سبحان نیاز ندارد که به مشقت افتد، جست‌وجو کند و موشکافی ورزد، زیرا این خدا همان کسی است که در نیازها و حوایجش به سوی او رو می‌کند. همه‌ی کسانی که به او توجه می‌کنند یا رو می‌آورند، افرادی عصیان‌کار و مقصرند که برترین و بافضلیت‌ترین آنها، کسی است که به نفس خودش نظاره می‌کند ولو زیرچشمی. حال خدا بر چه اساسی به آنها عطا فرماید؟ آیا بر اساس عدل، که عبارت است از قرار دادن هر چیزی در جایگاه خودش؟ این که شما سلاح در اختیار کسی بگذارید که با شما سر جنگ دارد در حالی که او ستمگر است، آیا قرار دادن هر چیزی در جایگاهش محسوب می‌شود؟! حضرت محمد (ص) برترین خلق خدای سبحان، در روبه‌رو شدن با حضرت حق به رحمت نیازمند شد حال چه رسد به بقیه‌ی مخلوقات. حق تعالی آن رحمت را به او عرضه نمود، چنان که می‌فرماید: «سبوح قدوس منم پروردگار فرشتگان و روح، رحمت بر خشمم پیشی گرفته است». آنگاه پیامبر عرض کرد: «خداوندا، از ما درگذر و بیامرز». این وضعیت پیامبر (ص) است، پس حال و روز سایر مردمان چگونه می‌باشد؟

فقد سأل أبو بصير أبا عبد الله (ع)، فقال: (جعلت فداك كم عرج برسول الله ﷺ؟ فقال (ع): مرتين، فأوقفه جبرئيل موقفاً فقال له: مكانك يا محمد، فلقد وقفت موقفاً ما وقفه ملك قط ولا نبي، إن ربك يصلي، فقال: يا جبرئيل وكيف يصلي؟ قال: يقول: سبوح قدوس أنا رب الملائكة و الروح، سبقت رحمتي غضبي، فقال: اللهم عفوك عفوك، قال: وكان كما قال الله "قاب قوسين أو أدنى"، فقال له أبو بصير: جعلت فداك ما قاب قوسين أو أدنى؟ قال: ما بين سيتها إلى رأسها، فقال: كان بينهما حجاب يتلألاً يخفق، ولا أعلمه إلا وقد قال: زبرجد، فنظر في مثل سم الإبرة إلى ما شاء الله من نور العظمة، فقال الله تبارك وتعالى: يا محمد، قال: لبيك ربي، قال: من لأمتك من بعدك؟ قال: الله أعلم قال: علي بن أبي طالب أمير المؤمنين، وسيد المسلمين، وقائد الغر المحجلين، قال: ثم قال أبو عبد الله لأبي بصير: يا أبا محمد والله ما جاءت ولاية علي (ع) من الأرض ولكن جاءت من السماء مشافهة^(۱).

ابوبصیر از امام صادق (ع) پرسید و گفت: جانم به قربانت! رسول خدا (ص) چند بار به معراج رفت؟ حضرت (ع) فرمود: «دو بار. جبرئیل او را در موقفی متوقف نمود و گفت: بر جای خود (باش) ای محمد. در جایگاهی

ایستاده‌ای که هیچ فرشته و پیامبری در آن نایستاده است. پروردگارت ندا می‌دهد. فرمود: ای جبرئیل، چگونه ندا می‌دهد؟ جبرئیل گفت: او می‌فرماید: سیوح قدوس، منم پروردگار فرشتگان و روح، رحمتم بر خشمم پیشی گرفته است. آنگاه پیامبر (ص) عرض کرد: خداوند از ما درگذر و بیامرزد. فرمود: و همان‌طور که خدا فرموده «قاب قوسین او ادنی» (تا به قدر دو کمان، یا نزدیک‌تر) فاصله‌ی پیامبر تا مقام ربوبی به اندازه‌ی دو کمان یا کمتر از آن بود. ابوبصیر گفت: جانم به قربانت! مراد از قاب قوسین او ادنی چیست؟ فرمود: میان دو طرف کمان تا سر آن. و فرمود میان این دو حجابی می‌درخشید و خاموش می‌شد. این مطلب را نفهمیدم جز این که فرمود: زبرجدی است. پیامبر گویی به اراده‌ی خدا از میان سوراخ سوزن به نور عظمت (الهی) نگریست. آنگاه خدا فرمود: ای محمد! حضرت عرض کرد: لبیک پروردگارم. خدا فرمود: پس از تو چه کسی برای امت خواهد بود؟ عرض کرد: خدا داناتر است. فرمود: علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین، و سرور مسلمانان و رهبر شرافتمندان. سپس امام صادق (ع) به ابوبصیر فرمود: ای ابامحمد، به خدا سوگند ولایت علی (ع) از زمین برنخاست بلکه به طور شفاهی از آسمان آمد^۱.

ومما طلب العفو صلوات الله عليه، أمن تقصير؟ أم أن كلامه صلوات الله عليه لغو لا طائل من ورائه؟ حاشاه وهو النبي الحكيم خير ولد آدم صلوات الله عليه، ولما قدم الله سبحانه وتعالى الرحمة وبين أنها سبقت غضبه، ولما واجه نبيه الكريم بهذا الكلام الذي يستشعر منه أنه موجه إلى مستحق لمواجهة الغضب ولكن الله يريد أن يواجهه بالرحمة، ثم إنه سبحانه وتعالى فتح له الفتح المبين، وغفر له ذنبه الذي استحق به الغضب وهو الأنا، والذي بدونه لا يبقى إلا الله الواحد القهار، ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا * لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾^(۲).

حضرت پیامبر (ص) از چه چیزی طلب عفو و بخشش کرده است؟ آیا برای خطا و تقصیری بوده است؟ یا این که کلام آن حضرت (ص) لغو بوده و معنایی بر آن وارد نمی‌شده است؟ حاشاه، بسی دور است از او؛ در حالی که آن حضرت پیامبری کریم و حکیم و برترین فرزند آدم (ع) است. خداوند سبحان و متعال رحمت را پیش انداخته و بیان فرموده که رحمت او بر غضبش سبقت گرفته است و هنگامی که با این سخن با پیامبر اکرم رویارو شد، سخنی که از آن احساس می‌شود که گویی خداوند با کسی که مستحق خشم و غضب است تکلم فرموده است. ولی خداوند می‌خواسته است با رحمت با او روبه‌رو شود. سپس حق تعالی پیروزی نمایانی (فتح مبین) برای او مقرر داشته و گناهی را که به خاطر آن مستحق غضب شده را از او آمرزیده است؛ و این گناه، همان انانیت و منیت است که بدون آن چیزی جز خدای یگانه‌ی قهار برجای نمی‌ماند: «ما برای تو پیروزی نمایانی را مقرر داشته‌ایم * تا خدا گناه تو را آن چه پیش از این بود و آن چه پس از این باشد برای تو بیامرزد و نعمت خود را بر تو تمام کند و تو را به صراط

۱- کافی: ج ۱ ص ۴۴۲.

۲- الفتح: ۱-۲.

مستقیم راه نماید»^۱.

فشائبة الظلمة والعدم بدونها لا يبقى للإنسان إنسانيته، ولا يبقى إلا الله الواحد القهار، ومحمد ﷺ بعد الفتح أخذ يخفق بين فناء فلا يبقى إلا الله الواحد القهار، وبين عوده إلى الأنا والشخصية فهو صلوات الله عليه حجاب بين الخلق والحق، وهو البرزخ بين الله وخلق، فإذا كان صاحب هذه المرتبة العظيمة محتاجاً أن يواجه بالرحمة فما بالك بمن سواه، فبالنسبة للخلق الله الذي يتأهلون إليه هو الرحمن الرحيم بل لا بد أن يكون كذلك وإلا فسيعودون خائبين خاسرين بسبب تقصيرهم. إذن، فالله والرحمن بالنسبة لنا واحد بل هو كذلك في الحقيقة، فالباب أو الرحمن هو مدينة الكمالات الإلهية أو الله فمنه يعرف ما فيها، ويتجلى ويظهر منه الفيض الإلهي إلى الخلق، قال تعالى: ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾^(۲)، فإذا تبين وحدة هذه الأسماء في الذات الإلهية أو الله وفناؤها فيها عرفنا أن الوحدة الأحادية متحققة في الذات الإلهية أو الله سبحانه وتعالى، وهذه هي المرتبة الأولى المقصودة في التوحيد، وهي كما قدمت وحدة جميع الأسماء والصفات في الذات الإلهية أو الله وحدة حقيقية أي أن الله واحد أحد وجميع الأسماء والصفات عين ذاته وليست أعراضاً تتصف بها الذات، ولا جواهر تتركب منها فهو الله الرحمن القادر ..... كما قال تعالى: ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ * هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ * هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾^(۳).

بدون شائبه‌ی ظلمت و عدم، برای انسان، انسانیتی باقی نمی‌ماند و جز خدای واحد قهار چیزی برجای نمی‌ماند. حضرت محمد (ص) پس از فتح و پیروزی، بین فنا که جز خداوند یگانه‌ی قهار چیزی برجای نمی‌ماند و بین بازگشت آن حضرت به انانیت و هویتش، در نوسان بود. آن حضرت، حجاب بین خلق و حق و برزخی بین خدا و خلقش می‌باشد. اگر صاحب چنین مقام عظیمی، نیازمند آن باشد که با رحمت به او نگرسته شود، درباره‌ی سایرین چه می‌توان گفت؟! در خصوص خلق خدا که به او رو می‌کنند، او رحمان رحیم است و بلکه حتماً و لابد باید چنین باشد وگرنه آنها به دلیل تقصیر و کوتاهی که دارند، ناامید و دست خالی برمی‌گردند. بنابراین الله و رحمان برای ما یکی است، بلکه در حقیقت نیز این دو یکی هستند. پس باب یا رحمان، همان شهر کمالات الهی یا الله است و به وسیله‌ی آن، آنچه در شهر است شناخته می‌شود و با آن، فیض الهی به سوی خلق متجلی گشته، ظهور می‌یابد. خدای تعالی می‌فرماید: «بگو: چه الله را بخوانید چه رحمان را بخوانید، هر کدام را که بخوانید، نام‌های

۱- فتح: ۱ و ۲.

۲- الإسراء: ۱۱۰.

۳- الحشر: ۲۲- ۲۴.

نیکو از آن او است»^۱. حال که یکپارچگی این اسماء در ذات الهی یا الله، و فنایش در آن آشکار شد، دانستیم که یگانگی (احدیت) در ذات الهی یا الله سبحانه و متعال محقق شده است و این همان نخستین مرتبه‌ی مقصود در توحید است، و این همان‌طور که پیشتر گذشت. یگانگی جمیع اسماء و صفات در ذات الهی یا الله، یگانگی‌ای حقیقی است یعنی الله، واحد احد است و تمام اسماء و صفات عین ذات اویند، نه عرضی که ذات با آنها توصیف می‌شود و نه جوهری که از آن ترکیب یافته باشد؛ پس او الله رحمان قادر... است؛ همان‌طور که حق تعالی فرموده است: «او است خدای یگانه، هیچ خدایی جز او نیست، دانای نهان و آشکار و بخشاینده‌ی و مهربان است * او است خدای یگانه که هیچ خدایی جز او نیست، فرمانروا است، پاک است، عاری از هر عیب است، ایمنی بخش است، نگهبان است، پیروزمند است، باجبروت است و بزرگوار است و از هر چه برای او شریک قرار می‌دهند منزّه است * او است خدایی که آفریدگار است، صورت‌بخش است، اسم‌های نیکو از آن او است، هر چه در آسمان‌ها و زمین است تسبیح‌گوی او است و او پیروزمند و حکیم است»^۲.

والحقیقة أن هذه المرتبة من التوحید لا تخلو من الشرك في مرتبة ما لجهتين:
حقیقت آن است که این مرتبه از توحید، خالی از نوعی شرک نیست، به دو دلیل:

الجهة الأولى: هي أننا لا يمكن أن نرفع كثرة الأسماء الملازمة للذات الإلهية عن أوهامنا، وإن كانت كثرة إعتبارية، فالله هو: الرحمن الرحيم القادر القاهر الجبار المتكبر العليم الحكيم ... وهذه الكثرة وإن كانت لا تخل بوحدة الذات الإلهية أو الله ولكنها كثرة، وتحمل معنى الكثرة فهي محلة بالتوحيد في مرتبة أعلى من هذه، قال أمير المؤمنين (ع): (... أول الدين معرفته، وكمال معرفته التصديق به، وكمال التصديق به توحیده، وكمال توحیده الإخلاص له، وكمال الإخلاص له نفي الصفات عنه لشهادة كل صفة أنها غير الموصوف) (۳).

دلیل اول: ما نمی‌توانیم مجموعه‌ی زیاد و کثیری از اسماء را ملازم و همراه با ذات الهی، طبق اوهام خودمان بالا ببریم، حتی اگر این کثرت، اعتباری باشد. الله همان: رحمان، رحیم، قادر، قاهر، جبار، متکبر، علیم، حکیم و... است و این کثرت - اگر چه مختل کننده‌ی یگانگی ذات الهی یا الله نیست - ولی به هر حال کثرت است و معنای کثرت را در بطن خود دارد، و لذا در مرتبه‌ای بالاتر از این، محلّ توحید می‌شود. امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: «... سرآغاز دین، خدانشناسی است و کمال شناخت خدا، باور داشتن و تصدیق او است؛ و کمال باور داشتن خدا، شهادت به یگانگی او است؛ و کمال توحید و شهادت بر یگانگی خدا اخلاص برای او است؛ و کمال

۱ - إسراء: ۱۱۰.

۲ - حشر: ۲۲ تا ۲۴.

۳ - نهج البلاغة: ج ۱ ص ۳۹.

اخلاص، خدا را از صفات مخلوقات جدا کردن است؛ زیرا هر صفتی نشان می‌دهد که غیر از موصوف است»^۱.

والجهة الثانية: هي جهة الألوهية، فكوننا نتأله في حوائجنا إلى الذات الإلهية فإن علاقتنا معه سبحانه وتعالى غير خالية - والحال هذه - من الطمع والحاجة لسد النقص من جهة معينة، إذن فالعبادة غير خالصة بل هي طلب للكمال وسد النقص في أحسن صورها على هذا الحال، وهذه المرتبة شرك، فالإخلاص الحقيقي هو قطع النظر عن سواه سبحانه وتعالى حتى عن الأنا والشخصية، وهذا هو الأولى والأحجى بل هو أصل المطلوب، إذن فالتوحيد الحقيقي يتحقق بعد معرفة فناء جميع الأسماء والصفات في الذات الإلهية، ثم فناء الذات الإلهية في الحقيقة أي فناء الألوهية في حقيقته سبحانه، ولا يتحقق هذا الأمر إلا بفناء الأنا وشخصية الإنسان فلا يبقى إلا الشاهد الغائب سبحانه وتعالى عما يشركون^(۲)، وإذا كان هناك لفظ دال عليه فيكون (هو) ضمير الغائب، والهاء لإثبات الثابت والواو لغيبة الغائب^(۳)، وهذا التوجه - المتحصل من هذه المعرفة - هو التوجه الصحيح لأنه توجه إلى الحقيقة والكنه، وهذا هو التوحيد الحقيقي، توحيد الحقيقة والكنه أو الإسم الأعظم الأعظم، أو الإسم المكنون المخزون والذي ينبع من داخل الإنسان بعد فناء الأنا وبقاء الله، وهذه هي المرتبة الأخيرة المقصودة في التوحيد واليها تشير بسملة التوحيد وسورة التوحيد أيضاً كما سيتضح.

دلیل دوم: از منظر الوهیت است. این که ما در نیازهای خود به سوی ذات الهی روی می‌آوریم، نشان می‌دهد که رابطه‌ی ما با حضرت حق، به هر حال خالی از چشم‌داشت و نیاز به سد و رفع نقص از جهتی خاص نیست که واقعیت نیز همین می‌باشد. بنابراین چنین عبادتی، در بهترین حالتش، به جهت طلب کمال و رفع نقص و ناخالص می‌باشد و این خود مرتبه‌ای از شرک است. اخلاص حقیقی یعنی چشم پوشیدن از هر چه ماسوای خداوند سبحان است، حتی از انانیت و هویت؛ این همان مقصود سزاوارتر و شایسته‌تر و بلکه مطلوب اصلی است. بنابراین توحید واقعی، پس از شناخت فنای تمام اسماء و صفات در ذات الهی، سپس فنای ذات الهی در حقیقت یعنی فنای الوهیت در حقیقت خدای سبحان، حاصل می‌گردد. این نیز به نوبه خود محقق نمی‌شود مگر با فنای انانیت و هویت و شخصیت انسان، تا جایی که جز شاهد غایب سبحان و متعال چیزی باقی نماند؛ و خداوند از آنچه به او شرک می‌ورزند منزّه است (سبحانه و تعالی عما یشركون)^۴. اگر قرار باشد که لفظی بر او دلالت کند، این لفظ «هو» یعنی ضمیر غایب است که «هاء» به اثبات ثابت و «واو» به غیبت غایب دلالت دارد^۵. چنین توجه و روی آوردنی - که

^۱ - نهج البلاغه: ج ۱ ص ۳۹.

^۲ - وعلی هذا فطر الله الإنسان، فالإنسان هو صورة اللاهوت، فلا يضع عبد حظه ويقول إن هذا مقام قد حجب عني، بل الحق والحق أقول لكم: هو باب مفتوح للجميع ولا يعلق حتى تقوم الساعة، والخاسر من ضيع حظه.

^۳ - ضمير الغائب يشير إلى الغيبة، وبالنسبة للغائب الذي يشار له بضمير الغائب فهو ليس بمجهول مطلق، ولذا فضمير الغائب بغض النظر عن التفصيل المذكور يشير إلى غيبة الغائب وإثبات الوجود. ^۴ - و بر این فطرت خداوند انسان را آراست؛ انسان، صورت لاهوت است، پس انسان با این سخن که این مقام از من پوشیده شده است، بهره‌ی خودش را نباید ضایع کند؛ بلکه حق چنین است و حق را به شما می‌گویم که او باپ (دروازه‌ی) بازی است برای همه و بسته نمی‌شود تا برپایی ساعت و زبان دیده، کسی است که بهره‌اش را ضایع و تباه سازد.

^۵ - ضمیر غایب به غیبت اشاره دارد و غایبی که ضمیر غایب به او اشاره دارد، مجهول مطلق نیست؛ بنابراین ضمیر غایب با چشم‌پوشی از تفصیل گفته شده، به غیبت غایب و اثبات (ثابت بودن) وجود، اشاره دارد.

از این معرفت و شناخت به دست می‌آید. همان توجه صحیح است زیرا توجه به حقیقت و کُنه است؛ این همان توحید حقیقی و راستین می‌باشد: توحید حقیقت و کُنه یا اسم اعظم اعظم یا اسم مکنون مخزون (پوشیده‌ی نگه‌داشته شده) است که پس از فنای انانیت و بقای الله، از درون آدمی می‌جوشد. این نهایی‌ترین مرتبه‌ی مطلوب در توحید است و بسمله توحید و سوره‌ی توحید به آن اشاره می‌کند که در ادامه نیز شرح داده خواهد شد.

ولأن بسملة سورة التوحيد هي مفتاح التوحيد الحقيقي وهي باب وحجاب الكنه والحقيقة، ولأن التوحيد غاية ابن آدم، فقد جرى الاهتمام العظيم بقراءة سورة التوحيد في الصلاة الواجبة والمستحبة وقبل النوم وبعد الاستيقاظ من النوم وبعد الصلاة الواجبة وفي صلاة الوصية وفي صلاة الناشئة ..... وصلاة سيد الموحدين بعد رسول الله ﷺ علي (ع) تقرأ التوحيد فيها ٢٠٠ مرة، فلا يمر يوم على المؤمن دون قراءة التوحيد وكأنها قرينة الفاتحة، ونعم القرين.

از آنجا که بسمله سوره‌ی توحید کلید توحید راستین است و باب و حجاب کُنه و حقیقت می‌باشد، و از آنجا که توحید، غایت فرزند آدم است، به قرائت سوره‌ی توحید در نمازهای واجب و مستحب، قبل از خواب، پس از بیدار شدن از خواب، پس از نماز واجب، در نماز وصیت، در نماز ناشئه‌اللیل و... اهتمام فراوانی لحاظ شده است و نماز سید و سرور موحدين پس از پیامبر خدا (ص) حضرت علی (ع) نیز چنین است که سوره‌ی توحید را باید ۲۰۰ مرتبه در آن بخوانی. هیچ روزی بر انسان مؤمن نمی‌گذرد مگر این که سوره‌ی توحید قرائت می‌شود؛ گویی قرین و همنشین سوره‌ی فاتحه است، و چه نیکو قرینی است!

واعلم أن الغرض من هذه الغاية العظيمة (التوحيد) هو معرفة الله سبحانه وتعالى، وهذا الغرض خلق الله الإنسان لأجله فمن ضيع هذا الغرض فقد ضيع كل شيء ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾^(۱)، أي يعرفون، وهذا الغرض وهذه المعرفة لا بد لها من التوحيد لتتحقق، والتوحيد الحقيقي لا يتحقق بتحصيل الألفاظ والمعاني، بل يتحقق بالعمل والإخلاص لله سبحانه حتى يصبح العبد وجه الله سبحانه في أرضه أو الله في الخلق. بدان که غرض از این غایت عظیم (توحید)، شناخت خدای سبحان و متعال است و این همان هدف خدا از آفرینش انسان است؛ از این رو، کسی که این هدف را ضایع و تباه کند، همه چیز را از دست می‌دهد: «جن و انس را جز برای پرستش خود نیافریده‌ام»^۲؛ یعنی تا بشناسند. تحقق این هدف و دستیابی به این شناخت، محقق نمی‌شود مگر با توحید، و توحید حقیقی نیز از طریق الفاظ و معانی محقق نمی‌شود بلکه به وسیله‌ی عمل و اخلاص ورزی برای خدای سبحان حاصل می‌گردد، به گونه‌ای که بنده، وجه خدای سبحان در زمینش یا الله در خلق بشود.

۱- الذاریات: ۵۶.

۲- ذاریات: ۵۶.

لهذا قلت فيما تقدم: (التوحيد الحقيقي توحيد الحقيقة والكنه، أو الاسم الأعظم الأعظم الأعظم، أو الاسم المكنون المخزون والذي ينبع من داخل الانسان بعد فناء الأنا وبقاء الله).

به همین دلیل است که پیشتر گفتم:

توحید راستین و حقیقی، توحید حقیقت و کُنه یا اسم اعظم اعظم اعظم یا اسم مکنون مخزون (پوشیده‌ی نگه‌داشته شده) است که پس از فنای انانیت و بقای الله از درون آدمی می‌جوشد.

* * *

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾: (بگو: او است خدای یکتا)

هو ضمیر الغائب یشیر إلى الاسم الأعظم الأعظم أو الكنه والحقیقة, فالمراد هنا قل لهم إذا كانوا يريدون معرفة حقیقته وكنهه سبحانه وتعالى فهو يعرف بمعرفة الذات الأحادية، فالذات هي حجاب الكنه والحقیقة ولا يعرف ما بعد الحجاب إلا باختراق الحجاب، ولا یخترق الحجاب إلا بالمعرفة، فإذا عرفتم فناء الأسماء الإلهية في الذات أو الله وأحادية الذات ونظرتم فيها ومن خلالها باعتبارها حجاب الكنه والحقیقة عرفتم أن تمام معرفة الحقیقة هي العجز عن المعرفة.

«هو» ضمیر غایب است که به اسم اعظم اعظم اعظم یا کُنه و حقیقت اشاره می کند. در اینجا منظور این است که به آنها بگو، اگر می خواهند حقیقت و کُنه خدای سبحان و متعال را بشناسند، او با شناخت ذات احدیت شناخته می گردد. ذات، همان حجاب کُنه و حقیقت می باشد و آنچه بعد از حجاب است شناخته نمی شود مگر با دریدن حجاب، و حجاب نیز دریده نمی شود مگر با شناخت و معرفت؛ پس اگر فنای اسمای الهی در ذات یا الله و یگانگی ذات را شناختید و از درون آن به این اعتبار که حجاب کُنه و حقیقت است- در آن نظر افکندید، درمی یابید که غایت معرفت حقیقت، ناتوانی از کسب شناخت و معرفت است.

و ﴿هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ تشیر إلى معینین:
«هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» به دو معنا اشارت دارد:

الأول: هو فناء الأسماء الإلهية في الذات وأحادية الذات في التوحيد الأحدي.
اول: فنای اسمای الهی در ذات و یگانگی ذات در توحید یگانگی (احدیت).

والثاني: هو فناء الألوهية في الحقيقة في المرتبة الأخيرة، لأن الألوهية فيها الكثرة الاعتبارية لأنها تعني الكمال، وبالتالي التأله إليه لسد النقص والحصول على الكمال وللكمال جهات كثيرة.

دوم: فنای الوهیت در حقیقت در مرتبه ی نهایی؛ زیرا در الوهیت، کثرت اعتباری نهفته است چرا که به معنای کمال می باشد و در نتیجه، روی آوردن به او به جهت رفع نقص و کسب کمال و برای کمال از جهات بسیار، می باشد.

وفي المعنى الأول مرتبتان:
بر معنی اول دو مرتبت مترتب است:

ففي المرتبة الأولى: الله أحد أي أنه قادر والقدرة ذاته، وراحم والرحمة ذاته، وفي هذه المرتبة الأسماء الإلهية فانية في الذات ولكنها تلاحظ تفصيلاً أي الله القادر العليم الحكيم.
در مرتبه ی نخست: الله، احد است یعنی او قادر است و قدرت ذات او است، و راحم است و رحمت ذات او است.
در این مرتبه، اسمای الهی، فانی در ذات هستند ولی شما می توانی شرح و بسطی را ملاحظه کنید یعنی خدای قادرِ عليمِ حكيم.

وفي المرتبة الثانية: الله أحد أي أنه كامل يؤله إليه لسد النقص وتحصيل الكمال، والأسماء الإلهية فانية فيه دون ملاحظتها تفصيلاً بل إجمالاً باعتبارها جهات الكمال، أي النظر إلى الله سبحانه وتعالى الكامل دون النظر أو الالتفات إلى الأسماء الكمالية، ولا يخفى أن في هذا الإجمال تبقى الكثرة كالنار تحت الرماد، فالمقصود هو سد النقص وتحصيل الكمال سواء كان هذا القصد تفصيلاً أم إجمالاً.
در مرتبه ی دوم: الله، احد است یعنی او کامل است و برای سد و رفعِ نقص و تحصيل کمال به او رجوع می شود؛
و اسمای الهی بدون شرح و بسط و به صورت اجمالی، در آن فانی اند به این اعتبار که جهات و صورت های کمال هستند. این به مفهوم نظر انداختن به خدای سبحانِ کامل، بدون نظر یا التفات به اسمای کمالی است. پوشیده نماند که در این اجمال، کثرت مانند آتش زیر خاکستر نهفته است چرا که مقصود و مطلوب، سد نقص و تحصيل کمال است؛ چه این قصد مشروح و مبسوط باشد و چه اجمالی و مختصر.

أما المعنى الثاني: الذي تشير له ﴿هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ فهو فناء الألوهية والكمال في الكنه والحقيقة، فلا ينظر إلا للمعبود سبحانه وتعالى باعتباره معبوداً، فلا يبقى للألوهية في هذه المرتبة من التوحيد وجود، بل لا يبقى إلا النظر إلى الحقيقة والكنه أو الاسم الأعظم الأعظم (هو) وهذه هي أعلى مراتب التوحيد، وغاية الإنسان وكماله الحقيقي هو عبادة الحقيقة والكنه، ولذلك وصف الرسول الأكرم ﷺ في أعلى مراتب الارتقاء بالعبد ﴿فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ﴾^(۱).

اما معنای دوم که «هُوَ اللهُ أَحَدٌ» به آن اشاره می‌کند، فنای الوهیت و کمال در کُنه و حقیقت است. در این حالت، بنده، به معبود سبحان و متعالش نگاه نمی‌کند مگر فقط به اعتبار معبود بودنش. در این مرتبه از توحید، اثری از الوهیت باقی نمی‌ماند بلکه فقط نظر به حقیقت و کُنه و اسم اعظم اعظم (هو) برجای می‌ماند؛ و این، عالی‌ترین مرتبه‌ی توحید است. غایت انسان و کمال واقعی او، عبادتِ حقیقت و کُنه است و از این رو پیامبر اکرم (ص) در بالاترین و رفیع‌ترین مرتبه‌ی ارتقا، به «بنده بودن» توصیف شده است: «و به بنده‌ی خود وحی کرد، هرآنچه باید وحی کند»^۱.

* * *

﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾:

(خدایی که در حاجت به او رو کنند)

الصمد: أي الكامل الذي ليس فيه نقص أو ثغرة أو عيب، أي إننا في مقام تنزيه وتسبيح ألوهيته المطلقة وبيان كمالها المطلق، وبالتالي فهو سبحانه المقصود من الخلق لسد النقص في صفحات وجودهم الجسمانية والملكوتية والنورية الكلية في السماء السابعة أو العقلية لمن كان له حظ فيها وكان من المقربين.

«صمد» یعنی کاملی که در او هیچ نقص، خلل و عیبی نیست؛ یعنی ما در مقام تنزیه و تسبیح الوهیت مطلق و بیان کمال مطلق او هستیم، و در نتیجه او سبحان و متعال مقصود خلق در سدّ نقص در صفحات وجودی جسمانی و ملکوتی و نورانی کلی در آسمان هفتم یا آسمان عقل برای کسی که بهره‌ای در آن دارد و از مقرّبین است، می‌باشد.

فهذا الوصف للذات الإلهية أي الصمد بيان للكمال الإلهي المطلق من خلال تنزيهه سبحانه عن النقص، وأيضاً بيان للنقص الموجود في الخلق الذي يجعلهم يقصدونه سبحانه وتعالى ليفيض عليهم من فضله.

این وصف برای ذات الهی یعنی «صمد»، بیانی برای کمال الهی مطلق از طریق تنزیه خدای سبحان از نقص می‌باشد؛ و نیز بیانی برای نقص موجود در خلق که باعث می‌شود رو به سوی خدای سبحان و متعال کنند تا حضرتش از فضل خود بر آنها افاضه فرماید.

وهذا الوصف أي الصمد جاء بعد الأحد أي بعد أن بين طريق معرفة الحقيقة والكنه من خلال أحدية الذات وفناء الأسماء فيها ثم فنائها، والذي أشارت إليه ﴿هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، فالآن بيان وتفصيل وتوضيح أن جميع الأسماء الإلهية والصفات الكمالية مطلقة منزهة عن النقص ومنطوية في الذات ويدل عليها اسم الله، فوصفه بأنه صمد أي لا جوف فيه أي لا نقص ولا ثغرة في ساحته، بل هو كامل من كل الجهات وحاوي لكل صفات الكمال، ثم شمول هذا الوصف أي الصمد لمعنى السيد الكريم الذي يقصد لقضاء الحوائج للدلالة على أنه سبحانه وتعالى بكماله المطلق المنزه المسبح يقصده الخلق لسد نقائصهم، ولقضاء حاجاتهم للدنيا والآخرة.

این شرح و وصف یعنی «صمد»، پس از «أحد» آمده است؛ یعنی پس از آن که راه شناخت حقیقت و کُنّه از طریق یگانگی ذات و فناى اسمای الهی در آن، سپس فناى خودش (فناى ذات) و هر آنچه «هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» به آن

اشارت دارد، مشخص شده است. حال، بیان تفصیل و شرح آن به این صورت است که تمام اسمای الهی و صفات کمالی مطلق خداوند از نقص منزّه و در ذات پیچیده شده است، و اسم الله بر آن دلالت دارد. لذا توصیف او به «صمد» یعنی وجودی که «جوف» ندارد (تو خالی نیست)، به این معنا که نقص و خللی در ساختش وجود ندارد، بلکه او از هر جهت کامل است و تمام صفات کمال را دارا می‌باشد. بنابراین شامل بودن این وصف یعنی صمد، به معنای سرور بزرگواری که در برآورده شدن حوایج و نیازها به او رو می‌شود، برای دلالت بر این معنا است که خلائق با تکیه بر کمال مطلق و منزّه و مسبّح (تسبیح شده‌ی) خداوند سبحان، برای سدّ نقص و رفع حوایج و نیازهای دنیوی و آخروی‌شان، او سبحان و تعالی را قصد می‌کنند.

وهذه الآية أي الله الصمد جاءت في مرتبة تنزلية مع المتلقي، فسورة التوحيد تبدأ من القمة ثم تنزل مع المتلقي في التوضيح حتى تنتهي إلى المقارنة مع الخلق ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾، فمن الحقيقة والكنه وفناء الذات الإلهية ﴿قُلْ هُوَ﴾ إلى أحدية الذات وفناء الأسماء فيها ﴿اللَّهُ أَحَدٌ﴾ إلى وصف الذات الإلهية بأنها الكامل المطلق الذي لا نقص فيه المقصود لقضاء الحوائج ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾.

این آیه یعنی «الله الصمد» به همراه دریافت‌کننده در جایگاه پایین‌تر و تنزل یافتن می‌آید. سوره‌ی توحید با اوج شروع می‌شود سپس در مقام توضیح، با دریافت‌کننده فرود می‌آید تا به مقارنه با خلق خاتمه می‌یابد: «و نه هیچ کس همتای او است»؛ از حقیقت و کُنه و فنای ذات الهی «قُلْ هُوَ» شروع می‌شود، به یگانگی ذات و فنای اسمای در آن «اللَّهُ أَحَدٌ» می‌رسد و در ادامه به توصیف ذات الهی به این که کامل مطلق است که نقصی در او راه ندارد و مقصود در برآورده شدن نیازها است «اللَّهُ الصَّمَدُ»، می‌رسد.

(الله الصمد): الصمد وكما بينت الكامل المقصود لقضاء الحوائج وسد النقص، فالصمد بيان للكمال المطلق بتسبيحه وتنزيهه سبحانه، فإذا كانت الأسماء والصفات الإلهية تمثل جهات الكمال الإلهية المقصودة، وكل صفة أو إسم بحسبه تمثل جهة من جهات الكمال تقصد من الخلق ومنها يفاض على الخلق، تبين أن جميع الأسماء والصفات منطوية تحت هذه الصفة أو الاسم أي الصمد، فلو توسعنا في الحديث في الصمد فالأمر سيطول لأننا نحتاج للمرور على جميع الأسماء والصفات الموجودة في دعاء الجوشن الكبير على الأقل، وهذا أتركه لمن فهم وأدرك ما قدمت فالإمام الصادق (ع) يقول: (إنما علينا أن نلقي إليكم الأصول وعليكم أن تفرعوا)، والإمام الرضا (ع) يقول: (علينا لقاء الأصول وعليكم التفريع) ^(۱). وأرجو من الله أن يوفق الأخوة من طلبة الحوزة العلمية من أنصار الإمام المهدي (ع) للتوسع والتفصيل وتوضيح المعنى بشكل مبسط للناس.

«الله الصمد»: «صمد» همان‌طور که پیشتر بیان نمودم، کاملی است که برای برآورده شدن نیازها و رفع نقص به او رجوع می‌کنند. صمد، بیانی برای کمال مطلق از طریق تسبیح و تنزیه خدای سبحان می‌باشد. اگر اسما و صفات الهی بیانگر جهات کمال الهی، مقصود و مورد نظر باشد و هر صفت یا اسم به فراخور خود بیانگر جهتی از جهات کمالی باشد که خلق به آن رو می‌کنند و از آن بر خلق افاضه می‌شود، از اینجا آشکار می‌گردد که تمام اسما و صفات، در این صفت یا اسم یعنی «صمد» گرد آمده‌اند. اگر ما بخواهیم درباره‌ی صمد سخن بگوییم، مطلب به درازا می‌کشد زیرا ما باید دست کم تمام اسما و صفات موجود در دعای جوشن کبیر را مرور کنیم، و من این کار را به کسی که مطالب قبلی‌ام را درک کرده و فهمیده است واگذار می‌کنم. امام صادق (ع) می‌فرماید: «وظیفه‌ی ما فقط این است که اصول را بیان کنیم و بر شما است که فروع‌ها را استخراج نمایید» و امام رضا (ع) می‌فرماید: «بر عهده‌ی ما است بیان اصول و بر عهده‌ی شما است استخراج فروع»^۱. از خداوند مسئلت می‌نمایم که برادران طلاب حوزه‌ی انصار امام مهدی (ع) را بر بسط و تفصیل و شرح این معنا به شکل مبسوط برای مردم، موفق بدارد.

وأظن أني قد مررت على الصمد في المتشابهات وربما كان به بعض الفائدة لمن قرأه، وأذكر نفسي وأذكركم بحديث الإمام الباقر (ع) حيث قال (ع): (لو وجدت لعلمي الذي آتاني الله عز وجل حملة لنشرت التوحيد والإسلام والإيمان والدين والشرائع من الصمد، وكيف لي بذلك ولم يجد جدي أمير المؤمنين (ع) حملة لعلمه، حتى كان يتنفس الصعداء ويقول على المنبر: سلوني قبل أن تفقدوني، فإن بين الجوانح مني علماً جمّاً، هاه هاه ألا لا أجد من يحمله، ألا وإني عليكم من الله الحجة البالغة) (۲).

به نظرم در کتاب متشابهات، در مورد صمد توضیح داده‌ام. شاید اگر کسی آن را بخواند، سودی یابد. خودم و شما را به حدیث امام باقر (ع) متذکر می‌شوم، آنگاه که فرمود: «اگر برای علمی که خدای عزوجل به من داده است حمل‌کننده‌ای پیدا می‌شد که آن را تحمل کند، هر آینه توحید و اسلام و ایمان و دین و احکام شریعت‌ها را از کلمه‌ی «الصمد» برایش تشریح می‌کردم و من چگونه می‌توانم چنین شخصی را پیدا کنم، در صورتی که جدم امیرالمؤمنین (ع) برای علم خود حمل‌کننده‌ای پیدا نکرد. او آه می‌کشید و بر منبر می‌فرمود: از من بپرسید قبل از این که از میان شما بروم؛ به تحقیق که در میان سینه‌ی من علم بسیاری است. هیهات! هیهات! کسی را نمی‌یابم که بتواند آن علوم را تحمل نماید. آگاه باشید که حجت بالغه‌ی خدا بر شما، من هستم»^۳.

۱ - حدایق الناضرة - محقق بحرانی: ج ۱ ص ۱۳۳.

۲ - التوحيد - الشيخ الصدوق: ص ۹۲ - ۹۳.

۳ - توحيد - شيخ صدوق: ص ۹۲ و ۹۳.

الصمد:

الصمد

لما كان الله هو الكامل الذي يؤله إليه في سدّ النقص وكسب الكمال، أصبح الاتصاف بصفة الألوهية عموماً غير منحصر به سبحانه وتعالى عما يشركون، بلى الألوهية المطلقة منحصرة به سبحانه وتعالى، فكلمة لا اله إلا الله كلمة التوحيد لأننا أردنا بها الألوهية المطلقة، فصفة الألوهية عموماً تشمل الكامل من خلقه الذي يأله إليه غيره ليفيض عليه الكمال ويسدّ نقصه، فأصبح محمد ﷺ وهو صورة الله سبحانه وتعالى ووجه الله سبحانه وتعالى هو الله في الخلق، ولكن الفرق بين اتصاف محمد ﷺ بصفة الألوهية وبين ألوهيته سبحانه وتعالى أن اتصاف محمد ﷺ بصفة الألوهية مقيد بالنقص والاحتياج إليه سبحانه وتعالى، وألوهيته سبحانه وتعالى ألوهية مطلقة ولهذا جاء هذا الوصف الصمد أي الذي لا ثغرة فيه ولا نقص فيه لتسبيحه وتنزيهه، وليبان أن ألوهيته سبحانه وتعالى منزهة مسبحة لا ثغرة فيها ولا نقص فيها.

از آنجا که الله، کاملی است که برای سدّ نقص و کسب کمال به او روی می آورند، بر این اساس اتصاف به صفت الوهیت به طور کلی فقط به خداوند منحصر نیست، سبحانه و تعالی عما يشركون! آری، الوهیت مطلق منحصر به حق تعالی سبحان است و عبارت «لا اله الا الله» کلمه‌ی توحید است زیرا ما با آن الوهیت مطلق را قصد کرده‌ایم. صفت الوهیت به طور کلی، موجود کاملی از خلق او که دیگران به او روی می آورند تا او بر ایشان افاضه‌ی کمال کند و نقص و نیازشان را برطرف سازد را شامل می‌شود. حضرت محمد (ص) صورت خدای سبحان و متعال و وجه خدای سبحان متعال و همان الله در خلق است ولی بین موصوف شدن حضرت محمد (ص) به صفت الوهیت و الوهیت خدای سبحان و متعال تفاوت وجود دارد؛ اتصاف حضرت محمد (ص) به صفت الوهیت مقید، به نقص و احتیاج او به خدای سبحان و متعال است ولی الوهیت حق تعالی، مطلق است و به همین دلیل این صفت یعنی الصمد به معنای کسی که نقص و خللی در او نیست برای تسبیح و تنزیه خداوند آمده است، و برای بیان این که اولوهیت خدای سبحان و متعال، تنزیه‌شده‌ی تسبیح‌شده‌ای است که هیچ خللی در آن نیست و هیچ نقصی در آن راه ندارد.

ومن هنا فإن وصف الصمد المضاف إلى الألوهية لا يمكن أن يطلق إلا عليه سبحانه وتعالى، وفيه تمييز لألوهيته سبحانه وتعالى وبيان أنها ألوهية تامة مطلقة، ولهذا جاءت هذه الآية في سورة التوحيد ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾ والله الصمد نظير أن تقول أن الله نور لا ظلمة فيه، وهي صفة لا يشاركه فيها المخلوقون وليست كالسميع

والبصیر والخالق، فهذه الصفات يشاركه بها المخلوقون، فأنت تستطيع أن تقول أن محمداً ﷺ نور ولكن فيه ظلمة وهي الأنا والشخصية ولولاها لما بقي لمحمد اسم ولا رسم ولم يبقَ إلا الله الواحد القهار سبحانه وتعالى.

بر همین اساس توصیف «صمد» به صورت مضاف بر الوهیت، نمی‌تواند جز بر خدای سبحان و متعال اطلاق شود، و در این، نشانه‌ای است برای بازشناختن الوهیت خداوند سبحان و متعال و بیان این مطلب که الوهیت خداوند تام و مطلق می‌باشد؛ از این رو در سوره‌ی توحید آمده است «الله الصمد»؛ و «الله الصمد» مانند آن است که بگویی خداوند نوری است که در او ظلمتی وجود ندارد، و این صفتی است که هیچ مخلوقی در آن شریک نیست. این صفت مانند سمیع و بصیر و خالق نیست چرا که مخلوقات هم در این صفات (با خدا) شریک هستند. شما می‌توانی بگویی حضرت محمد (ص) نور است اما در او ظلمتی وجود دارد که همان انانیت و هویت ایشان می‌باشد که اگر نباشد، برای محمد اسم و رسمی بر جای نمی‌ماند و چیزی جز خدای واحد قهار سبحان و تعالی باقی نخواهد ماند.

فمحمد ﷺ وإن كان في أعلى درجات الكمال الممكنة للخلق، ومحمد ﷺ وإن كان صورة الله ويحمل صفة اللاهوت للخلق ليُعَرَّف الخلق بالله سبحانه، وبالتالي فالخلق يألهون إليه ليكملهم ويسد نقصهم، ولكن محمداً ﷺ من جهة أخرى مفتقر إليه سبحانه وتعالى فهو عبد من عباد الله ﴿يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ﴾^(۱). يكاد يضيء من نفسه لا أنه يضيء من نفسه، حتى أن إبراهيم (ع) وهو من أولي العزم من الرسل لما رأى ملكوت السماوات ظن أن اتصاف محمد ﷺ بصفة الألوهية هي ألوهية مطلقة، وظن أن ربوبية محمد ﷺ هي ربوبية مطلقة ثم من الله سبحانه وتعالى على إبراهيم (ع) وكشف له أقول محمد ﷺ وعودته إلى الأنا والشخصية، فعلم إبراهيم أن الله سبحانه وتعالى لا يرى في ملكوت كما كان يعلم أنه لا يبصر في ملك و إنما رؤية محمد ﷺ هي رؤية الله، ومواجهة محمد ﷺ هي مواجهة الله سبحانه وتعالى عما يشركون، وقد بين أهل البيت شيئاً من هذا المعنى في طيات كلامهم.

اگر چه حضرت محمد (ص) در بالاترین درجات کمال ممکن برای خلائق جای دارد و اگر چه ایشان صورت خدا و حامل صفت لاهوت برای خلق می‌باشد تا خلائق خدای سبحان را بشناسند و به دنبال آن، خلائق آهنگ او کنند تا حضرت، ایشان را کمال بخشد و نقص و نیازشان را برطرف سازد، ولی از سوی دیگر، حضرت محمد (ص)، محتاج خدای سبحان و متعال است و او بنده‌ای از بندگان حق تعالی به شمار می‌رود: «نزدیک است روغنش روشنی بخشد هر چند آتش به آن نرسیده باشد، نوری افزون بر نور دیگر»^۲. «نزدیک است از خودش روشنی بخشد» نه این که «خود به خود و از جانب خودش نور می‌دهد». حتی ابراهیم (ع) که جزو پیامبران اولوالعزم است،

۱- النور : ۳۵.

۲- نور: ۳۵.

هنگامی که ملکوت آسمان‌ها را دید، چنین پنداشت که اتصاف محمد (ص) به الوهیت، همان الوهیت مطلق است، و چنین گمان برد که ربوبیت محمد (ص) همان ربوبیت مطلق می‌باشد. سپس خدای سبحان و متعال بر ابراهیم (ع) منت نهاد و افول محمد (ص) و بازگشت او به انانیت و هویت را برایش پدیدار ساخت، و ابراهیم دانست که الله سبحان و تعالی در ملکوت دیده نمی‌شود، همان‌طور که می‌دانست خدا در ملک نیز به چشم نمی‌آید؛ جز این که دیدن محمد (ص) همان دیدن خدا و مواجه شدن با محمد (ص)، همان مواجه شدن با خدا است، سبحانه و تعالی عما یشرکون! اهل بیت چیزی از این معنا را لا به لای سخنان خود تبیین کرده‌اند.

قال الصادق (ع) فی قوله تعالی: ﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴾^(۱)، قال (ع): (رب الأرض إمام الأرض، قيل: فإذا خرج یكون ماذا؟ قال: یستغنی الناس عن ضوء الشمس ونور القمر بنوره ویجتزؤون بنور الإمام (ع))^(۲). مع أن رب الأرض هو الله سبحانه وتعالی ولكن ربوبیته سبحانه وتعالی ربوبیة مطلقة وربوبیة الإمام المهدي (ع) مقیة بالفقر والاحتیاج إلیه سبحانه وتعالی.

امام صادق (ع) درباره‌ی آیه‌ی: «و زمین به نور پروردگارش روشن شود»^۲ فرمود: «پروردگار زمین، امام زمین است». به آن حضرت عرض شد: هرگاه خارج شود چه می‌شود؟ فرمود: «در آن صورت مردم با نور او از نور آفتاب و نور ماه بی‌نیاز می‌شوند و به نور امام اکتفا می‌کنند»^۴. با این که رب یا پروردگار زمین همان خداوند سبحان و متعال است ولی ربوبیت او، ربوبیت مطلق است و حال آن که ربوبیت امام مهدی (ع) مقید به فقر و احتیاج به خداوند سبحان و تعالی می‌باشد.

* * *

* * *

۱- الزمر: ۶۹.

۲- مستدرک سفینة البحار: ج ۴ ص ۴۷.

۳- زمر: ۶۹.

۴- مستدرک سفینة البحار: ج ۴ ص ۴۷.

﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾: (نه می‌زاید و نه زاده شده است)

لا شك أن المقصود بالولادة في الآية ليست الولادة الجسمانية فلا أحد يقول بهذه الولادة لتُنْفَى، وإن كان هناك مجسمة انحرفت بهم الأوهام والجهالات إلى وادي التجسيم الذي لا يقره العقل السليم أو الفطرة النقية للإنسان فجسموا الذات الإلهية، فالمراد هنا نفي الولادة بمعنى الانفصال عن أم أو أصل انفصلت عنه الذات الإلهية أو فرع انفصل عن الذات الإلهية. وهذا النفي وإن كان فيه رد على من قال أن عيسى ابن الله ومن قال إن عزيزاً ابن الله أو من قال بالأقانيم الثلاثة أو من قال بالأثنيينية، ولكنه في الحقيقة متعلق بالآيات السابقة، فإذا كانت الذات الإلهية أو الله جامعة لكل الأسماء والصفات الإلهية، فهنا يرد سؤالان:

قطعاً منظور از ولادت در این آیه، ولادت جسمانی نمی‌باشد زیرا هیچ کس قایل به این نوع ولادت نیست تا نفی آن، موضوعیت پیدا کند. البته فرقه‌ی مجسمه از روی پندارها و نادانی‌ها منحرف شدند و در وادی تجسم که عقل سلیم یا فطرت پاک آدمی آن را بر نمی‌تابد، فروغلطیده، برای ذات الهی جسم قایل شدند. در اینجا مقصود، نفی ولادت یعنی انفصال و جدا شدن از مادر یا از اصلی است که ذات الهی از آن جدا شده، یا فرعی که از ذات الهی منفصل گشته است، می‌باشد. اگر چه در این نفی، پاسخی برای کسی که عیسی و عزیز را پسر خدا دانسته و نیز جوابی است برای آنکه به اقانیم سه‌گانه یا اثنیینیت^۱ قایل گشته است، وجود دارد ولی در حقیقت متعلق به آیات پیش از آن است. اگر ذات الهی یا الله جامع کل اسما و صفات الهی باشد، دو سؤال پیش می‌آید:

الأول: فهل إن هذه الأسماء والصفات القديمة هي آلهة منفصلة عن الله باعتبار أن ألوهيتها مطلقة في الجهات التي تمثلها؟! والجواب واضح كما قدمت سابقاً: فهذه الصفات والأسماء أي العليم، القدير، الحكيم غير منفكة عن الذات الإلهية بل هي عين الذات، فهو كما قدمت قادر والقدرة ذاته وعالم والعلم ذاته و... .

سؤال نخست: آیا این اسما و صفات قدیمی، خدایی است که از الله منفصل گشته، به این اعتبار که الوهیت این خدا در تمام جهاتی که نمود یافته است، مطلق می‌باشد؟! پاسخ این سؤال واضح است و من قبلاً آن را بیان داشته‌ام: این صفات و اسما یعنی عليم، قدير و حكيم، از ذات الهی منفک نیست بلکه عين ذات هستند و همان‌گونه که پیشتر گفته‌ام او قادر است و قدرت ذات او است، او عالم است و علم ذات او است و... .

^۱ - اثنیینیت: معتقد بودن به دو جوهر ماده و روح. (مترجم)

والسؤال الثاني: هل إن الذات الإلهية أو الله منفصلة عن الحقيقة والكنه هو أو الاسم الأعظم الأعظم الأعظم

!؟

سؤال دوم: آیا ذات الهی یا الله، از حقیقت و کُنه «هو» یا اسم اعظم اعظم اعظم منفصل است؟!

والجواب هو: إن الذات الإلهية أو الله هي تجلٍ وظهور للحقيقة والكنه واجه بها سبحانه وتعالى خلقه، فيما أن هوية الخلق هي الفقر فلا بد أن تكون المواجهة بالغي، فواجه سبحانه وتعالى الظلمة والعدم والنقص بالنور والوجود والكمال، فالذات الإلهية أو الله هي عين الكنه أو الحقيقة وكما ورد في الحديث عن علي بن موسى الرضا (ع) أنه قال: (إن بسم الله الرحمن الرحيم أقرب إلى اسم الله الأعظم من سواد العين إلى بياضها) ^(۱).

پاسخ: ذات الهی یا الله عبارت است از تجلی و ظهور حقیقت و کُنه که خدای سبحان با آن با خلقش رویارو می‌شود. از آنجا که هویتِ خلق، فقر است لذا این رویارویی باید الزاماً با غنا (بی‌نیازی) باشد. حق تعالی، ظلمت و عدم و نقص را با نور و وجود و کمال رویارو شده است؛ پس ذات الهی یا الله، همان عین کُنه یا حقیقت است. این معنا در روایتی از امام رضا (ع) نقل شده که فرمود: «بسم الله الرحمن الرحيم به اسم اعظم خدا نزدیک‌تر است از سیاهی چشم به سفیدی آن» ^۲.

فالحقيقة ظهرت بالذات الإلهية أو (الله) لجهة حاجة الخلق لسد نقصهم، وللمعرفة (كان سبحانه وتعالى كنزاً فخلق الخلق ليعرف)، والمعرفة لا تكون إلا معرفة الذات الإلهية بمعرفة (الأسماء والصفات)، أما معرفة الكنه والحقيقة فلا تكون إلا العجز عن المعرفة، والنتيجة فكما أن الأسماء والصفات فانية في الذات الإلهية (الله) وهي عين الذات كذلك فإن الذات الإلهية فانية في الكنه والحقيقة التي هي المطلب والمقصود الحقيقي في العبادة، ومن هنا فلا يوجد انفصال عن الذات الإلهية كما أن الذات الإلهية أو الله ليست منفصلة عن الحقيقة بل هي تجلٍ وظهور للكنه والحقيقة.

حقیقت با ذات الهی یا «الله» ظهور یافته است، به دلیل احتیاج خلق به برطرف ساختن نقص خود و نیز برای کسب معرفت (خدای سبحان گنجی بود و خلق را آفرید تا شناخته شود) و شناخت محقق نمی‌شود مگر با شناخت ذات الهی به وسیله‌ی شناخت «اسما و صفات»؛ اما شناخت کُنه و حقیقت صورت نمی‌بندد مگر از طریق عجز از شناخت. در نتیجه همان‌طور که اسما و صفات، در ذات الهی یا «الله» فانی است که این عین ذات است، بر همین مبنا ذات الهی نیز فانی در کُنه و حقیقت است که همان مطلوب و مقصود حقیقی از عبادت می‌باشد. از اینجا مشخص می‌شود که انفصالی از ذات الهی وجود ندارد، همان‌طور که ذات الهی یا الله از حقیقت منفصل نبوده

۱- عیون أخبار الرضا (ع) - الشيخ الصدوق : ج ۱ ص ۸.

۲- عیون اخبار الرضا (ع) - شیخ صدوق: ج ۱ ص ۸.

است بلکه تجلی و ظهور کُنه و حقیقت می‌باشد.

* * *

﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ (و نه هیچ کس همتای اوست)

الكفؤ: هو المساوي أو المقارب للشيء في المرتبة ولو من جهة معينة. وهذه الآية تنفي أن يكون له كفؤ من الموجودات، كما أن هذه الآية والتي قبلها جاءتا بعد آية ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾، وهي كما قدمت وصفه سبحانه وتعالى بالكامل المقصود في قضاء الحاجات وتحصيل الكمالات، فلم يلد ولم يولد جاءت لبيان أن جهات كماله سبحانه وتعالى والمعبر عنها بالأسماء والصفات ليست منفصلة عنه سبحانه وتعالى بل هي هو سبحانه وتعالى، ثم جاءت هذه الآية: ﴿لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ لتبين أن جميع خلقه دونه سبحانه وتعالى وحتى الكيانات القدسية العالية الكمال - أي محمداً وآل محمد ﷺ - التي توهم بعض خلقه بأنها هو سبحانه وتعالى لما رأوها، كما هو حال الملائكة في المعراج، وحال إبراهيم لما رأى ملكوت السماوات ﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ﴾ * فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ * فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لئن لم يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ * فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١﴾.

(و نه هیچ کس همتای او نیست)

الكفؤ: یعنی برابر یا نزدیک به چیزی در مرتبه، ولو از جهتی معین. این آیه نافی آن است که از موجودات کسی «کفو» و همتای خداوند باشد. همچنین این آیه و آیه‌ی قبل از آن، پس از آیه‌ی «الله الصمد» آمده‌اند و این آیه‌ی اخیر همان‌طور که شرح آن رفت، خدای سبحان را به کاملی که در قضای حوایج و تحصیل کمالات به او رو می‌کنند، توصیف می‌نماید. «لم یلد و لم یولد» برای بیان این معنا آمده است که جهات کمال خداوند سبحان که از آن به اسما و صفات تعبیر می‌شود، نه تنها از حق تعالی جدا و منفصل نبوده‌اند، بلکه همان خدای سبحان می‌باشند. سپس آیه‌ی «لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ» آمده است تا بیان دارد که تمام خلائق در مرتبه‌ای پایین‌تر از خداوند سبحان و متعال قرار دارند، حتی موجودات قدسی با کمالات متعالی یعنی محمد و آل محمد (ع). که برخی خلائق وقتی اینها را دیدند پنداشتند خدای سبحان و متعال می‌باشند. فرشتگان در معراج چنین پنداشتند و نیز حضرت ابراهیم وقتی ملکوت آسمان‌ها را دید چنین گمان برد: «این گونه به ابراهیم ملکوت آسمان‌ها و زمین را نشان دادیم تا از اهل یقین گردد * چون شب او را فرو گرفت، ستاره‌ای دید گفت: این است پروردگار من. چون فرو شد گفت: فروشوندگان را دوست ندارم * آنگاه ماه را دید که طلوع می‌کند، گفت: این است پروردگار من. چون فرو شد گفت: اگر پروردگار من مرا راه ننماید، از گمراهان خواهم بود * و چون خورشید را دید که طلوع می‌کند گفت: این

است پروردگار من، این بزرگتر است. و چون فرو شد گفت: ای قوم من از آنچه شما خدایش می‌دانید بیزارم»^۱.

وسئل أبو عبد الله (ع) عن قول إبراهيم: (هذا ربِّي) لغير الله، هل أشرك في قوله هذا ربِّي؟ فقال (ع): (من) قال هذا اليوم فهو مشرك، ولم يكن من إبراهيم شرك و إنما كان في طلب ربه و هو من غيره شرك^(۲)، نقله عن القمي، وفي العياشي مثله ولو كان طلب إبراهيم ربه في هذا العالم المادي لكان شركاً من إبراهيم وغيره ولكنه طلب ربه في (مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ).

از امام صادق (ع) از سخن ابراهیم که به غیر خدا گفت «هذا ربِّي» سؤال شد که آیا او با این گفته مشرک شد؟ فرمود: «هر کس امروز چنین بگوید مشرک است و از ابراهیم شرکی سر نزده است، چرا که ابراهیم در جست‌وجوی پروردگارش بود، ولی این جمله از جانب شخصی غیر از او شرک است»^۳. این حدیث را از قمی نقل کرده و در عیاشی مانند آن آمده است که اگر ابراهیم در جست‌وجوی پروردگارش در این عالم مادی می‌بود، این کار شرک محسوب می‌شد -چه از ابراهیم و چه از غیر او- ولی آن حضرت پروردگارش را در «مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ» (ملکوت آسمان‌ها) طلب می‌کرد.

وعن محمد بن حمران، قال: سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله فيما أخبر عن إبراهيم (ع): ﴿هذا ربِّي﴾، قال: (لم يبلغ به شيئاً أراد غير الذي قال)^(۴).

از محمد بن حمران نقل شده است که گفت: از امام ابو عبد الله (ع) درباره‌ی آیه‌ی «هذا ربِّي» که از ابراهیم (ع) خبر می‌دهد سؤال کردم. آن حضرت فرمود: «او قصد چیز دیگری داشت. او چیزی غیر از آنچه گفت قصد کرده بود».

وقال الشيخ الفقيه أبو جعفر محمد بن علي بن الحسين بن موسى بن بابويه القمي في كتاب (علل الشرائع): حدثنا أبي ومحمد بن الحسن بن أحمد بن الوليد (رض) قالوا: حدثنا سعد بن عبد الله، قال: حدثنا محمد بن عيسى بن عبيد، عن محمد بن أبي عمير ومحمد بن سنان، عن الصباح السدي، وسدير الصيرفي ومحمد بن النعمان مؤمن الطاق، وعمر بن اذينة عن أبي عبد الله (ع)، وحدثنا محمد بن الحسن ابن أحمد بن الوليد رضي الله عنه، قال: حدثنا محمد بن الحسن الصفار وسعد ابن عبد الله قالوا: حدثنا محمد بن الحسن بن أبي الخطاب،

۱ - انعام: ۷۵ تا ۷۸.

۲ - بحار الأنوار: ج ۷۷ باب ۴ - عصمة الأنبياء ﷺ : ص ۷۲.

۳ - بحار الأنوار: ج ۷۷ باب ۴ - عصمت انبياء(ع): ص ۷۲.

۴ - تفسیر العیاشی: ص ۳۵۳.

ويعقوب بن يزيد ومحمد بن عيسى، عن عبد الله بن جبلة، عن الصباح المزني، وسدير الصيرفي ومحمد بن النعمان الاحول، وعمر بن اذينة عن أبي عبد الله (ع)، أنهم حضروه ..... . فقال أبو عبد الله (ع): (إن الله العزيز الجبار عرج بنبيه ﷺ إلى سمائه سبعاً، أما أولهن فبارك عليه والثانية علمه فيها فرضه فانزل الله العزيز الجبار عليه محملاً من نور فيه أربعون نوعاً من أنواع النور كانت محدقة حول العرش عرشه تبارك وتعالى تغشى أبصار الناظرين . . . . .

شيخ فقيه ابوجعفر محمد بن علي بن الحسين بن موسى بن بابويه قمي نويسندهى كتاب «علل الشرايع» مى گويد: پدرم و محمد بن الحسن بن احمد بن الوليد(رض) از سعد بن عبدالله از محمد بن عيسى بن عبيد، از محمد بن ابى عمير و محمد بن سنان از صباح سدى و سدير صيرفى و محمد بن نعمان مؤمن طاق و عمر بن اذينه، از حضرت ابى عبدالله (ع) و محمد بن الحسن بن احمد بن وليد(رض) از محمد بن الحسن الصفار و سعد بن عبدالله از محمد بن الحسن بن ابى الخطاب و يعقوب بن يزيد و محمد بن عيسى، از عبدالله بن جبلة، از صباح مزنى و سدير صيرفى و محمد بن نعمان احول و عمر بن اذينه از حضرت ابى عبدالله (ع) كه خدمت ايشان حاضر شدند.... حضرت (ع) فرمود: «خداوند عزيز جبار نبى اكرم (ص) را به آسمانهاى هفت گانه عروج داد. در اولى برکت بر او داد، در دومى فرايض را به او تعليم فرمود. پس خداوند عزيز جبار محملى از نور كه در آن چهل نوع از انواع نور بود بر او نازل فرمود. اين انوار گرداگرد عرش خداوند تبارك و تعالى را احاطه كرده بودند به طورى كهديدگان ناظرين را خيره مى كرد....

ثم عرج إلى السماء الدنيا فنفرت الملائكة إلى أطراف السماء ثم خرت سجداً، فقالت: سبح قدوس ربنا ورب الملائكة والروح ما أشبه هذا النور بنور ربنا، فقال جبرئيل (ع): الله أكبر الله أكبر، فسكنت الملائكة وفتحت أبواب السماء واجتمعت الملائكة، ثم جاءت فسلمت على النبي ﷺ أفواجاً، ثم قالت: يا محمد كيف أخوك؟ قال: بخير، قالت: فإن أدركته فاقرأه منا السلام، فقال النبي ﷺ: أتعرفونه؟ فقالوا: كيف لم نعرفه وقد أخذ الله عز وجل ميثاقك وميثاقه منا، وإنا لنصلي عليك وعليه، ثم زاده أربعين نوعاً من أنواع النور لا يشبه شيء منه ذلك النور الأول، وزاده في محمله حلقاتاً وسلاسل ثم عرج به إلى السماء الثانية فلما قرب من باب السماء تنافرت الملائكة إلى أطراف السماء وخرت سجداً وقالت: سبح قدوس رب الملائكة والروح ما أشبه هذا النور بنور ربنا، فقال جبرئيل (ع): أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن لا إله إلا الله. فاجتمعت الملائكة وفتحت أبواب السماء وقالت: يا جبرئيل من هذا الذي معك؟ فقال: هذا محمد ﷺ، قالوا: وقد بعث؟ قال: نعم. قال رسول الله ﷺ: فخرجوا إلى شبه المعانيق فسلموا علي وقالوا: اقرأ أخاك السلام، فقلت: هل تعرفونه؟ قالوا: نعم، وكيف لا نعرفه وقد أخذ الله ميثاقك وميثاقه وميثاق شيعته إلى يوم القيامة علينا، وإنا لتتصفح وجوه شيعته في كل يوم خمساً يعنون في كل وقت صلاة قال رسول الله ﷺ: ثم زادني ربي تعالى أربعين نوعاً من أنواع النور لا تشبه الأنوار الأول

وزادني حلقاً وسلاسل، ثم عرج به إلى السماء الثالثة فنشرت الملائكة إلى أطراف السماء وخرت سجداً وقالت: سبح قدوس رب الملائكة والروح ما هذا النور الذي يشبه نور ربنا، فقال جبرئيل (ع): أشهد أن محمداً رسول الله، أشهد أن محمداً رسول الله، فاجتمعت الملائكة وفتحت أبواب السماء وقالت: مرحباً بالأول ومرحباً بالآخر، ومرحباً بالحاشر ومرحباً بالناشر، محمد خاتم النبيين وعلي خير الوصيين، فقال رسول الله ﷺ: سلموا عليّ وسألوني عن علي أخي فقلت: هو في الأرض خليفتي أو تعرفونه؟ قالوا: نعم وكيف لا نعرفه وقد نلج البيت المعمور في كل سنة مرة وعليه رق أبيض فيه اسم محمد ﷺ وعلي الحسن والحسين والأئمة وشيعتهم إلى يوم القيامة، وإنا لنبارك على رؤوسهم بأيدينا، ثم زادني ربّي تعالى أربعين نوعاً من أنواع النور لا تشبه شيئاً من تلك الأنوار الأول، وزادني حلقاً وسلاسل، ثم عرج بي إلى السماء الرابعة فلم تقل الملائكة شيئاً، وسمعت دويماً كأنه في الصدور واجتمعت الملائكة، ففتحت أبواب السماء وخرجت إلى معانيق فقال جبرئيل (ع): حي على الصلاة حي على الصلاة، حي على الفلاح حي على الفلاح، فقالت الملائكة صوتين مقرونين: بمحمد تقوم الصلاة وبعلي الفلاح، فقال جبرئيل: قد قامت الصلاة قد قامت الصلاة، فقالت الملائكة: هي لشيعته أقاموها إلى يوم القيامة، ثم اجتمعت الملائكة فقالوا للنبي: أين تركت أخاك وكيف هو؟ فقال لهم: أتعرفونه؟ فقالوا: نعم نعرفه وشيعته وهو نور .....^(۱).

سپس حضرت به آسمان دنیا عروج کرد. فرشتگان به اطراف و اکناف آسمان پراکنده شدند، سپس به سجده افتادند و گفتند: سبح قدوس ربنا و رب الملائكة و الروح، چقدر این نور شبیه به نور پروردگار ما است. پس از این کلام جبرئیل (ع) فرمود: الله اکبر الله اکبر (خدا بزرگتر است)! فرشتگان ساکت شدند و درب‌های آسمان گشوده شد و فرشتگان اجتماع نمودند. سپس محضر مبارک نبی اکرم (ص) مشرف شدند، فوج فوج جلو آمدند و به آن سرور سلام نمودند. بعد عرضه داشتند: ای محمد، برادرت چطور است؟ حضرت فرمود: بر خیر است. فرشتگان گفتند: اگر او را درک کردی، سلام ما را به او برسان. پیامبر (ص) فرمود: آیا او را می‌شناسید؟ عرضه داشتند: چگونه او را نشناسیم و حال آن که خداوند عزوجل پیمان تو و پیمان او را از ما گرفته است و ما بر تو و او صلوات می‌فرستیم و طلب رحمت می‌کنیم. سپس چهل نوع از انواع نورها که هیچ شباهتی به نور اول نداشتند را حق تعالی به آنها افزود و به حلقه و زنجیرهای محملش اضافه فرمود. سپس حق تعالی آن حضرت را به آسمان دوم عروج داد. زمانی که آن جناب نزدیک درب آسمان رسید فرشتگان به اطراف آسمان پراکنده شده، به سجده افتادند و گفتند: سبح قدوس ربنا و رب الملائكة و الروح، چقدر این نور شبیه به نور پروردگار ما است. جبرئیل (ع) گفت: اشهد ان لا اله الا الله اشهد ان لا اله الا الله. پس از آن فرشتگان اجتماع کردند، درب‌های آسمان گشوده شد و گفتند: ای جبرئیل، این کیست که با تو می‌باشد؟ جبرئیل (ع) فرمود: این حضرت محمد (ص) است. فرشتگان گفتند: آیا مبعوث شده است؟ جبرئیل فرمود: بلی. رسول خدا (ص) فرمودند: فرشتگان به سرعت به طرف من آمد،

سلام کردند و گفتند: به برادرت سلام ما را برسان. به ایشان گفتیم: آیا او را می‌شناسید؟ گفتند: آری، چگونه آن حضرت را شناسیم و حال آن که خداوند پیمان شما و او و شیعی او را تا روز قیامت از ما گرفته است و ما در هر روز پنج مرتبه در هر یک از اوقات نمازها به صورت‌های شیعیان آن حضرت نظر می‌افکنیم. رسول خدا (ص) فرمودند: سپس پروردگرم چهل نوع از انواع نور را برایم افزود که اصلاً به انوار اولی شباهت نداشتند، چنانچه حلقه‌ها و زنجیرهای دیگری بر آنچه قبلاً یاد شد افزود. سپس مرا به آسمان سوم عروج داد. فرشتگان این آسمان به اطراف پراکنده شده، به سجده افتادند و گفتند: سبوح قدوس رب الملائكة و الروح، این چه نوری است که شبیه نور پروردگارمان است. جبرئیل پس از استماع این کلام گفت: اشهد ان محمداً رسول الله اشهد ان محمداً رسول الله. فرشتگان اجتماع کرده، درب‌های آسمان گشوده شد. فرشتگان گفتند: آفرین به اول (از حیث خلقت) و آفرین به آخر (از جهت ظهور و بعثت) و آفرین به کسی که زمان امتش متصل به حشر است و آفرین به کسی که پیش از خلق خلائق آفریده شد و تمام حساب‌ها با او است، یعنی محمد خاتم النبیین و علی خیرالوصیین. رسول خدا (ص) فرمودند: به من سلام کردند و از برادرم علی پرسیدند. گفتیم: او در زمین خلیفه و جانشین من است، مگر او را می‌شناسید؟ گفتند: آری، چگونه او را شناسیم و حال آن که در هر سال یک بار بیت المعمور را زیارت می‌کنیم و بر روی آن پارچه‌ی نازک سفیدی است که اسم محمد (ص) و علی و حسن و حسین و ائمه و شیعیانشان تا روز قیامت نوشته شده است و ما با دست‌هایمان بر سرهای ایشان کشیده، تبرک می‌جوییم. سپس پروردگرم چهل نوع از انواع نور که با هیچ یک از انوار اول شبیه نبود برایم افزود و حلقه‌ها و زنجیرها را نیز اضافه کرد. سپس مرا به آسمان چهارم عروج داد. در این آسمان فرشتگان هیچ نگفتند و صدایی شنیدم از ایشان که گویا در سینه‌ها حبس بود. آنها اجتماع کردند و درب‌های آسمان گشوده شد و به سرعت به طرف من شتافتند. جبرئیل گفت: حی علی الصلوة حی علی الصلوة حی علی الفلاح حی علی الفلاح. پس از او فرشتگان با دو آواز مقرون به هم گفتند: به محمد (ص) نماز قائم است و به علی (ع) رستگاری. جبرئیل فرمود: قد قامت الصلوة قد قامت الصلوة. فرشتگان گفتند: نماز تعلق دارد به شیعیان علی (ع) که تا روز قیامت آن را به پا می‌دارند. سپس فرشتگان اجتماع کرده، به نبی اکرم (ص) عرض کردند: برادرت را کجا گذاردی و چطور می‌باشد؟ حضرت به ایشان فرمود: آیا او را می‌شناسید؟ عرضه داشتند: آری او و شیعیانش را می‌شناسیم، و او نوری است که...»^۱.

أقول: وحتى هذه الكيانات القدسية (محمد وآل محمد ﷺ) ليست كفواً له سبحانه وتعالى وإنما هي دونه بالكثير، فهي لا تقاربه فضلاً عن أن تكون مساوية له وإن كانت حاكية لجهات كماله سبحانه وتعالى، في الزيارة الجامعة: (... السلام على محال معرفة الله، ومساكن بركة الله، ومعادن حكمة الله وحفظة سر الله، وحملة كتاب

الله، وأوصياء نبي الله، وذرية رسول الله ورحمة الله وبركاته، السلام على الدعاة الى الله، والأدلاء على مرضاة الله، والمستقرين في أمر الله، والتامين في محبة الله، والمخلصين في توحيد الله، والمظهرين الامر لله... (۱).

می‌گوییم: این موجودات قدسی (محمد و آل محمد(ع)) کفو و همانند خدای سبحان نیستند بلکه بسیار پایین‌تر از اویند و اصولاً اینها اگر چه حکایت‌کننده‌ی جهات کمال خداوند سبحان و متعال هستند، ولی با خداوند قیاس و تقریب نمی‌شوند، چه برسد به این که با او برابر باشند. در زیات جامعه آمده است: «... سلام بر جایگاه‌های معرفت خدا و مسکن‌های برکت خدا، و معادن حکمت و فرزاندگی خدا و نگهبانان راز خدا و حاملان کتاب خدا، و اوصیای پیامبر خدا، و فرزندان رسول خدا و رحمت خدا و برکات خدا، سلام بر دعوت‌کنندگان به سوی خدا و راهنمایان به سوی رضایت خدا و استقراریافتگان در فرمان خدا، و کاملان در دوستی و محبت خدا، و مخلصان در یگانه‌پرستی خدا، و آشکارکنندگان امر خدا...»^۲.

وفي دعاء أيام رجب المروي عن الإمام المهدي (ع): (... أسألك بما نطق فيهم من مشيئتك فجعلتهم معادن لكلماتك وأركاناً لتوحيدك وآياتك ومقاماتك، التي لا تعطيل لها في كل مكان يعرفك بها من عرفك، لا فرق بينك وبينها إلا أنهم عبادك وخلقك...) (۳).

در دعای ایام رجب که از امام مهدی (ع) روایت شده نیز آمده است: «...خداوندا! تو را می‌خوانم به تمام کمالاتی که به مشیتت، در آن بزرگواران قرار دادی، و آنها را معدن‌های کمالات خود و ارکان توحیدت و آیات و مقامات خود قرار دادی، که در هر مکان هیچ تعطیلی ندارد. هر که تو را شناسد به آن آیات شناسد، و میان تو و آنها فرقی وجود ندارد جز این که آنان بنده و مخلوق تواند...»^۴.

ولكن أيضاً كماله وأوصافه سبحانه وتعالى لا يشبهها شيء (... يا من هو أحد بلا ضد يا من هو فرد بلا ند يا من هو صمد بلا عيب ... يا من هو موصوف بلا شبيه) (۵).

البته کمال و اوصاف خدای سبحان و تعالی شبیه هیچ چیز نیست: «... ای کسی که یکتا هستی بدون هیچ ضدّی، ای یگانه‌ای که هیچ همانندی نداری، ای بی‌نیاز بدون هیچ عیبی... ای توصیف شده بدون هیچ تشبیهی»^۶.

۱- مفاتیح الجنان: الزيارة الجامعة.

۲- کفایت الجنان: زیارت جامعه.

۳- مفاتیح الجنان: دعاء کل یوم من رجب.

۴- مفاتیح الجنان: دعای همه‌ی روزهای رجب.

۵- دعاء الجوشن الكبير.

۶- دعای جوشن کبیر.

الألوهية الوهيت

الألوهية بالمعنى الأعم تشمل الكامل الذي يأله إليه الخلق في تحصيل كمالهم وسد نقائصهم، وهي كالبوبية فكما تشمل الأب باعتباره رب الأسرة، وتشمل خليفة الله في أرضه باعتباره رب الأرض ﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴾^(١).

الوهيت به معنای عام متضمن وجود کاملی است که خلاق در تحصيل کمال و برطرف نمودن نیازهای خود به او رو می کنند. الوهيت مانند ربوبيت است و همان طور که پدر را به این اعتبار که مربی خانواده است شامل می شود، جانشین خدا در زمینش را به این اعتبار که رب زمین است، در بر می گیرد: «و زمین به نور پروردگارش روشن شود»^٢.

عن الصادق (ع) في هذه الآية، قال: (رب الأرض إمام الأرض، قيل: فإذا خرج يكون ماذا؟ قال: يستغني الناس عن ضوء الشمس ونور القمر بنوره ويجتزؤون بنور الإمام (ع))^(٣).

امام صادق (ع) درباره ی این آیه فرموده است: «ربّ زمین، امام زمین است. به آن حضرت عرض شد: هرگاه خروج کند چه می شود؟ فرمود: در آن صورت مردم از نور آفتاب و نور ماه بی نیاز می شوند و به نور امام اکتفا می کنند»^٤.

الربوبية تشمل في هذا العالم الجسماني: من يتكفل احتياجات شخص ثانٍ فهو بالنسبة له مربٍ لأنه يكمل نقصه - ويوفر احتياجاته - في هذا العالم الجسماني، ولهذا نجد يوسف (ع) وهو نبي وفي القرآن الكريم يعبر عن فرعون نسبة إلى ساقى الخمر بأنه ربه ﴿وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ﴾^(٥).

ربوبيت در این عالم جسمانی شمول و مصداق دارد: یعنی کسی که متکفل برآورده ساختن نیازهای فرد دومی است، که در این صورت او مربی آن فرد می شود زیرا در این عالم جسمانی، کامل کننده ی نقص او و برطرف سازنده ی احتیاجاتش می باشد. لذا می بینیم که در قرآن، یوسف پیامبر (ع) فرعون را به ربّ ساقی خمر تعبیر کرده است: «به یکی از آن دو که می دانست رها می شود، گفت مرا نزد ارباب خود یاد کن، اما شیطان از خاطرش

١- الزمر: ٦٩.

٢- زمر: ٦٩.

٣- مستدرک سفينة البحار: ج ٤ ص ٤٧.

٤- مستدرک سفينة البحار: ج ٤ ص ٤٧.

٥- يوسف: ٤٢.

زدود که پیش اربابش از او یاد کند، و چند سال در زندان بماند»^۱.

وأيضاً يعبر يوسف عن عزيز مصر الذي تكفل معيشة يوسف والعناية به بأنه ربي ﴿وَرَأَوَدْتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾^(۲).
همچنین حضرت یوسف (ع) از عزیز مصر که متکفل معیشت او شده بود و به آن حضرت عنایت و توجهی خاص داشت، با عنوان «رَبِّي» (پرورانده‌ی من) یاد کرده است: «و آن زن که یوسف در خانه‌اش بود، در جست و جوی تن او می‌بود و درها را بست و گفت: بشتاب. گفت: پناه می‌برم به خدا! او (منظور عزیز مصر است) پرورانده‌ی من است و مرا منزلتی نیکو داده است. ستم‌کاران رستگار نمی‌شوند»^۳.

والذي أحسن مثواه بحسب الظاهر وفي هذا العالم الجسماني هو عزيز مصر ﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾^(۴).

همین‌طور است درباره‌ی عزیز مصر یعنی کسی که به حسب ظاهر و در این عالم جسمانی یوسف را گرامی می‌داشت: «کسی از مردم مصر که او را خریده بود به زنش گفت: تا در اینجا است گرامیش بدار، شاید به ما سودی برساند یا او را به فرزندی بپذیریم، و به این گونه یوسف را در زمین مکانت دادیم تا به او تعبیر خواب آموزیم و خدا بر کار خویش غالب است، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند»^۵.

والألوهية كذلك تشمل من ياله له غيره ليسد النقص والاحتياج الموجود في ساحته فاسم الله مشتق^(۶) من إله،
(عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) عَنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ وَاشْتِقَاقِهَا اللَّهُ مِمَّا هُوَ مُشْتَقٌّ، فَقَالَ (ع): يَا هِشَامُ،
اللَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ وَإِلَهُهُ يَفْتَضِي مَأْلُوهاً وَالْإِسْمُ غَيْرُ الْمُسَمَّى، فَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَلَمْ يَعْبُدْ شَيْئاً،
وَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ وَالْمَعْنَى فَقَدْ أَشْرَكَ وَعَبَدَ اثْنَيْنِ، وَمَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى دُونَ الْإِسْمِ فَذَاكَ التَّوْحِيدُ، أَفَهَمْتَ يَا هِشَامُ؟
قَالَ: قُلْتُ: زِدْنِي، قَالَ: لِلَّهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ اسْمًا فَلَوْ كَانَ الْإِسْمُ هُوَ الْمُسَمَّى لَكَانَ كُلُّ اسْمٍ مِنْهَا إِلَهاً وَلَكِنَّ اللَّهَ
مَعْنَى يُدَلُّ عَلَيْهِ بِهَذِهِ الْأَسْمَاءِ وَكُلُّهَا غَيْرُهُ، يَا هِشَامُ الْخُبْرُ اسْمٌ لِلْمَأْكُولِ وَالْمَاءِ اسْمٌ لِلْمَشْرُوبِ وَالثَّوْبُ اسْمٌ

۱- یوسف: ۴۲.

۲- یوسف: ۲۳.

۳- یوسف: ۲۳.

۴- یوسف: ۲۱.

۵- یوسف: ۲۱.

۶- انظر الملحق (۱) وستجد بعض التفصيل عن مسألة أن اسم الله مشتق وليس علماً جامداً كما ادعى السيد الخوئي رحمه الله متابعاً لبعض أبناء العامة ومخالفاً لقول الأئمة عليهم السلام.

لِلْمَلْبُوسِ وَالنَّارِ اسْمٌ لِّلْمُحْرِقِ، أَ فَهِمْتَ يَا هِشَامُ فَهَمَّا تَدْفَعُ بِهِ وَتُنَاضِلُ بِهِ أَعْدَاءَنَا الْمُتَّخِذِينَ مَعَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ غَيْرُهُ، قُلْتُ: نَعَمْ، فَقَالَ: نَفَعَكَ اللَّهُ بِهِ وَتَبَّتْكَ يَا هِشَامُ، قَالَ: فَوَ اللَّهُ مَا فَهَرَنِي أَحَدٌ فِي التَّوْحِيدِ حَتَّى قُئْتُ مَقَامِي هَذَا^(۱).

به همین صورت، الوهیت کسی را شامل می‌شود که دیگرانی که در پیشگاه او هستند، برای سدّ نقص و رفع احتیاج خود به او روی می‌آورند و اسم الله از اله مشتق شده است.^۲ هشام بن حکم می‌گوید از امام صادق (ع) درباره‌ی نام‌های خدا و اشتقاق آنها پرسیدم که الله از چه مشتق شده است؟ حضرت (ع) فرمود: «ای هشام! الله از «اله» مشتق است و اله، مألوهی (پرستش شونده) لازم دارد و نام، غیر صاحب نام می‌باشد. پس کسی که نام را بدون صاحب نام بپرستد، به طور قطع کافر است و چیزی را نپرستیده است و کسی که نام و صاحب نام را بپرستد شرک ورزیده و دو چیز را پرستیده است و هر که صاحب نام (معنی) و نه نام را بپرستد، این یگانه پرستی است. ای هشام! فهمیدی؟ عرض کردم: بیشتر بفرمایید. فرمود: همانا خداوند نود و نه نام دارد. اگر هر نامی، همان صاحب نام باشد، باید هر کدام از نام‌ها، خدایی جداگانه باشد؛ ولی خداوند معنایی است که این نام‌ها بر او دلالت می‌کنند و همه‌ی نام‌ها غیر خود او می‌باشند. ای هشام! نان، نامی برای چیزی است که خورده می‌شود و آب نامی برای چیزی است که نوشیده می‌شود و لباس نامی برای چیزی است که پوشیده می‌شود و آتش، نامی برای چیزی است که می‌سوزاند. ای هشام! آیا طوری فهمیدی که بتوانی دفاع کنی و در مبارزه با دشمنان ما و کسانی که همراه خدای بزرگ و والا چیز دیگری می‌پرستند (و برای او شریک می‌گیرند) پیروز شوی؟ عرض کردم: آری. فرمود: ای هشام! خداوند به خاطر آن، تو را سود دهد و پایدارت بدارد. هشام گوید: به خدا سوگند! از زمانی که از آن مجلس برخاستم تا امروز کسی در بحث‌های توحید بر من چیره نشده است»^۳.

(فَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَلَمْ يَعْبُدْ شَيْئاً): اي الذي يعبد الاسم - أي اسم الله - ولا يجعله فقط دالاً على المعنى الحقيقي، والصحيح أي اللاهوت المطلق الغني بنفسه يكون كافراً لأنه في الحقيقة يعبد اسماً أو لفظاً مشتقاً من إله المقتضي مألوهاً، أي أنه يعبد اسماً يمكن أن ينطبق على غيره سبحانه؛ لأن هناك من خلقه سبحانه من يؤله لهم لسد النقص فيكونون مصداقاً للاسم العام دون قيد، وكما تبين في مسألة الربوبية وبوضوح تام فمن يعبد اسم الرب فهو أيضاً كافر؛ لأن هناك من خلقه من يفيضون على غيرهم ويرونهم سواء في هذا العالم الجسماني أم في العوالم الأخرى، وغير بعيد ما تقدم من أن الملك وعزيز مصر بل والأب يسمون أرباباً ولا إشكال في تسميتهم بهذا كما تبين من القرآن، فالأمر كما قال الإمام الصادق (ع) في الجوهرة النفيسة التي تقدمت (وإِلَهُ يَفْتَضِي مألوهاً وَالْإِسْمُ غَيْرُ الْمُسَمَّى فَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَلَمْ يَعْبُدْ شَيْئاً).

۱- الكافي: ج ۱ ص ۸۷ ح ۲.

۲- به پیوست ۱ رجوع نمایید، تفصیلاتی را خواهید دید که اسم الله مشتق است و آن گونه که سید خوبی در پیروی از سخنان اهل سنت و مخالفان سخنان ائمه (ع) ادعا نموده است، اسم عَلَم جامد نیست.

۳- کافی: ج ۱ ص ۸۷ ح ۲.

«هر کس نامی را بدون معنی (صاحب نام) بپرستد، به طور قطع کافر است و چیزی را نپرستیده است»: یعنی کسی که اسم یعنی اسم الله را می‌پرستد و آن را صرفاً یک دلالت کننده به معنای واقعی و حقیقی به شمار نمی‌آورد در حالی که صحیح آن است که لاهوت مطلق به خودی خود غنی است، کافر می‌باشد زیرا او در حقیقت یک نام و لفظی که از اله که مألوهی لازم دارد، مشتق شده است را می‌پرستد؛ به عبارت دیگر، وی نامی را که ممکن است بر غیر خداوند سبحان نیز منطبق شود، عبادت می‌کند زیرا در بین خلائق خداوند، هستند کسانی که در سدّ و رفع نقص به ایشان رجوع می‌کنند و لذا اینها می‌توانند مصداقی برای اسم عام، بدون هیچ قیدی باشند. همان‌طور که در موضوع ربوبیت به روشنی تمام آشکار شد که کسی که نام پروردگار (رب) را می‌پرستد، او نیز کافر است زیرا در بین خلائق خداوند هستند کسانی که بر غیر خود افاضه‌ی فیض می‌کنند و آنها را می‌پروراند، چه در این عالم جسمانی و چه در عوالم دیگر. طبق آنچه بیان شد، بعید نیست پادشاه و عزیز مصر و حتی پدر، به عنوان رب و ارباب نامیده شوند، و از قرآن چنین برمی‌آید که بر این نام‌گذاری اشکالی وارد نیست. موضوع همان گوهر ثمین و گرانبمایه‌ای است که امام صادق (ع) بیان فرمود: «اله، مألوهی (پرستش شونده) لازم دارد و نام، غیر صاحب نام می‌باشد. پس کسی که نام را بدون صاحب نام بپرستد، به طور قطع کافر است و چیزی را نپرستیده است».

أما (مَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ وَالْمَعْنَى فَقَدْ أَشْرَكَ وَعَبَدَ اثْنَيْنِ): أي من اعتبر أن الاسم مُظهر للمعنى والحقيقة في حين أن الاسم مشتق وعام ولا يتعدى كونه إشارة إلى المعنى الموصل إلى الحقيقة المطلوب الوصول إليها لتحقيق العبادة الحقيقية للإنسان، باعتباره إنساناً قد اودعت فيه قابلية عبادة الحقيقة ومعرفتها.

«کسی که نام و صاحب نام را بپرستد شرک ورزیده و دو چیز را پرستیده است»: یعنی کسی که اسم را آشکار کننده‌ی معنی (صاحب نام) و حقیقت بداند، حال آن که اسم، مشتق و عام است و وجودش از اشاره‌ای به معنی متصل به حقیقتی که رسیدن به آن مطلوب است تا عبادت حقیقی برای انسان محقق شود، فراتر نمی‌رود؛ چرا که در انسان قابلیت عبادت حقیقی و شناخت آن به ودیعه نهاده شده است.

(وَمَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى دُونَ الْإِسْمِ فَذَاكَ التَّوْحِيدُ): لأن المعنى أو اللاهوت المطلق أو الله سبحانه وتعالى هو الموصل لمعرفة الحقيقة (هو)، فالاسم مجرد مشير إلى المعنى الموصل إلى الحقيقة فلا ينبغي التوجه إلى الاسم على كل حال، بل من أراد التوحيد لابد أن يترك التوجه إلى الاسم تماماً ويتوجه إلى المعنى الموصل إلى الحقيقة (وَمَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى دُونَ الْإِسْمِ فَذَاكَ التَّوْحِيدُ) ... وهذا كله لأن الاسم كما بينت يشير إلى معنى عام وهو من يأله له غيره ليسد نقصه فيكون التوجه إليه كفرةً وشركاً؛ لأنه يشير إلى أكثر من ظهور لهذا المعنى وبمراتب مختلفة، فاللاهوت المطلق يأله له غيره وبعض خلقه يأله لهم غيرهم، أو لنقل بعبارة أخرى إن من يأله لهم غيرهم من خلقه سبحانه هم أيضاً لاهوت ولكن غير مطلق بل فقير ومحتاج لغيره، ولهذا يكون التوجه إلى الاسم بالعبادة - بأي صورة كانت -

شركاً وكفراً، فلا بد من تحديد المعنى المراد التوجه إليه من إشارة الاسم ومن ثم التوجه إلى المعنى دون الاسم (دون الاسم)، (وَمَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى دُونَ الْإِسْمِ فَذَاكَ التَّوْحِيدُ).

«و هر که صاحب نام (معنی) و نه نام را بپرستد، این یگانه پرستی است»: از آن رو که معنی یا لاهوت مطلق یا الله سبحان و متعال، خود، رساننده به شناخت حقیقت (هو) می باشد و اسم، صرفاً چیزی است که به معنای رساننده به حقیقت اشاره می کند و به هر حال توجه و روی آوردن به اسم سزاوار نیست، و کسی که به دنبال یکتا پرستی است باید توجه به اسم را به طور کامل کنار نهد و به معنای رساننده به حقیقت متوجه گردد: «و هر که صاحب نام (معنی) و نه نام را بپرستد، این یگانه پرستی است (....)». همه ی اینها از آن رو است که همان طور که قبلاً بیان داشتیم، (این) اسم به معنایی عام اشاره می کند، یعنی به کسی که دیگری برای سدّ و رفع نقص به او رو می آورد و این التفات و رو آوردن، کفر و شرک است زیرا به بیش از یک ظهور برای این معنا اشارت دارد، آن هم در مراتب و درجات مختلف. دیگران به لاهوت مطلق روی می آورند و برخی خلائق به گروهی دیگر از خلائق رو می کنند. به عبارت دیگر، کسانی که دیگر خلائق حق تعالی به او روی می آورند، آنها نیز لاهوت اند ولی نه تنها غیر مطلق اند بلکه حاجتمند موجود دیگری هستند. بر همین اساس توجه به اسم در عبادت به هر صورتی که باشد - شرک و کفر محسوب می شود. بنابراین حتماً باید مراد از چیزی که اسم به او اشاره دارد را تعیین و محدود نمود و پس از آن به سراغ تعیین معنای بدون اسم (بی اسم) رفت: «و هر که معنی (صاحب نام) و نه نام را بپرستد، این یگانه پرستی است».

والحقیقة إن هذه الجوهرة تشير إلى أمر سيأتي بيانه وهو إنه سبحانه قد ظهر وتجلي لنا باللاهوت ؛ لأنه المناسب لحالنا لنعرف الحقيقة فنحن أهم ما يميز هويتنا أو حقيقتنا هو الفقر واللاهوت باعتباره الغنى المطلق هو أنسب ما يكون لنعرف الحقيقة عندما نتوجه إليه ليفيض من غناه وكماله على فقرنا (قَالَ ع): يَا هِشَامُ اللَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلِهِ وَ إِلَهٌ يَفْتَضِي مَأْلُوهاً).

حقیقت آن است که این گوهر به چیزی اشاره می کند که شرح آن در ادامه خواهد آمد؛ این که خدای سبحان با لاهوت برای ما ظاهر و متجلی گشته است زیرا همین، مناسب حال ما است تا حقیقت را بشناسیم. فقر، مهم ترین چیزی است که شناساننده ی هویت یا حقیقت ما است، و لاهوت به این اعتبار که غنی مطلق است، مناسب ترین و شایسته ترین چیز برای ما جهت شناخت حقیقت است؛ به او روی می آوریم تا از غنا و کمال خود بر فقر ما افزوده کند: (حضرت ع) فرمود: «ای هشام! الله از «اله» مشتق است و اله، مألوهی (پرستش شونده) لازم دارد».

إذن، فالألوهية بالمعنى العام - أي كونها تعني الكامل الذي يأله له غيره ليكملة، ويسد نقصه - تشمل خاصة من خلقه سبحانه وتعالى حصل لهم الكمال في أعلى الدرجات الممكنة للخلق، وأمر الخلق مفوض إليهم بدرجة

معینة (السلام علیکم یا أهل بیت النبوة وموضع الرسالة ومختلف الملائكة ومهبط الوحي ..... وبقية الله ..... ونوره ..... وإياب الخلق إليکم وحسابهم علیکم ..... وبکم یمسک السماء أن تقع علی الأرض إلا بإذنه) (۱).

بنابراین الوهیت به معنا عام یعنی موجود کاملی که دیگران برای تحصیل کمال و سدّ نقص خود به او روی می‌آورند. گروهی خاص از خلق خدای سبحان را شامل می‌شود که در بالاترین درجات ممکن برای خلق، به کمال دست یافته‌اند، و امر خلق با درجه‌ای معین، به ایشان تفویض شده است: «سلام بر شما ای اهل بیت نبوت، و جایگاه رسالت، و عرصه‌ی رفت و آمد فرشتگان، و مرکز فرود آمدن وحی.... و باقیمانده‌ی خدا... و نور خدا... و بازگشت خلائق به سوی شما است و حسابشان با شما است.... و تنها با شما آسمان را از این که بر زمین فروافتد نگاه می‌دارد، مگر با اجازه‌ی خودش»^۲.

وهم محمد وآل محمد ﷺ، فکما ورد رب الأرباب ورد إله الآلهة، وورد الإله الأكبر في الدعاء المروي عنهم ﷺ، قال (ع): (قل وأنت ساجد: يا الله يا رحمن [يا رحيم] يا رب الأرباب وإله الآلهة .....). (۳).

و ایشان محمد و آل محمد (ع) هستند. در دعایی که از ایشان (ع) روایت شده است، آمده است: رب الارباب و إله الآلهة و إله الاكبر. حضرت (ع) فرمود: «در حال سجده بگو: یا الله یا رحمان (یا رحیم) یا رب الارباب و إله الآلهة....»^۴.

وعن أبي عبد الله (ع)، قال: (..... قل يا رب الأرباب، ويا ملك الملوك، وياسيد السادات، ويا جبار الجبابرة، ويا إله الآلهة، صل على محمد وآل محمد وافعل بي كذا وكذا .....). (۵).

از ابو عبدالله (ع) نقل شده است که فرمود: «... بگو ای پروردگار پروردگان، و ای پادشاه پادشاهان، و ای سرور سروران، و ای جبار جباران، و ای معبود معبودان، بر محمد آل محمد درود فرست، سپس حاجت خود را بخواه....»^۶.

وفي الدعاء القدسي: (..... بسم الله مخرجي ..... توكلت على الإله الأكبر، توكل مفوض إليه .....). (۷).

و در یک دعای قدسی چنین آمده است: «.... من به مدد اسم خداوند خارج شدم.... من به خداوند آن إله بزرگتر توکل می‌کنم، توکل شخصی که همه‌ی امورش را به وی تفویض کرده است....»^۸.

۱- الزيارة الجامعة.

۲- زیارت جامعه.

۳- الكافي: ج ۲ ص ۵۶۶، مستدرک الوسائل - الميرزا النوري: ج ۲ ص ۸۷ ح ۱۴۹۲.

۴- کافي: ج ۲ ص ۵۶۶؛ مستدرک الوسائل - ميرزای نوری: ج ۲ ص ۸۷ ح ۱۴۹۲.

۵- الكافي: ج ۲ ص ۳۲۳.

۶- کافي: ج ۲ ص ۳۲۳.

۷- إقبال الاعمال - السيد ابن طاووس الحسني: ج ۲ ص ۱۹۸.

۸- إقبال الاعمال - سيد بن طاووس: ج ۲ ص ۱۹۸.

في الحديث القدسي: (..... يا محمد من أراد الخروج من أهله لحاجة في سفر فأحب أن أوديه سالماً مع قضائي له الحاجة فليقل حين يخرج: بسم الله مخرجي وبأذنه خرجت وقد علم قبل أن أخرج خروجي وقد أحصى بعلمه ... توكلت على الإله الأكبر الله .....)^(۱).

و در حدیث قدسی آمده است: «...ای محمد! هر کسی بخواهد برای انجام کاری از خانواده‌اش خارج شده، مسافرت کند، و می‌خواهد که من در سفر او را به سلامت نگه دارم و حاجت‌های او را روا کنم، پس هنگام حرکت برای مسافرت بگویند: من به مدد اسم خداوند خارج شدم، و به اذن او خارج گشتم، و او به خروج من قبل از خارج شدنم عالم بود و با علم خود آن را (تا انتهایش) آگاه است.... من به خداوند یگانه و بزرگ توکل می‌کنم....»^۲.

وقطعاً ليس المقصود الآلهة الباطلة التي لاحظ لها من الكمال أو من أله نفسه من الخلق بالباطل ، بل المقصود هنا من اتصفوا بصفة اللاهوت أي إنهم على درجة عالية من الكمال فيأله لهم بقية الخلق ليسدوا نقصهم فهم صورة الله سبحانه، فإنه الآلهة، والإله الأكبر تعني: أن هناك من اتصفوا بصفة اللاهوت من حيث إنهم على درجة من الكمال تؤهلهم أن يأله لهم بقية الخلق لطلب الكمال، ولكنه سبحانه لا يقرب بهم لأنه غني وهم فقراء محتاجون إليه سبحانه وتعالى.

قطعاً معبودان (آلهه) باطل که از کمال هیچ بهره‌ای ندارند، مراد نیستند، یا کسی از خلق که به ناحق خود را معبود می‌گرداند منظور نظر نیست؛ بلکه در اینجا منظور کسانی‌اند که به صفت لاهوت متّصف گشته‌اند یعنی آنها به آن جایگاه رفیع از کمال دست یافته‌اند که سایر خلائق در سدّ نقص خود به آنها روی می‌آورند؛ و ایشان صورت خدای سبحان‌اند. معبود معبودان (إله الآلهه) و خدای بزرگ (الإله الاكبر) به این معنا است که کسانی وجود دارند که به صفت لاهوت اتصاف یافته‌اند از این جهت که به چنان درجه‌ی رفیعی از کمال رسیده‌اند که این شایستگی را دارند که سایر خلائق در طلب کمال به ایشان مراجعه کنند؛ ولی با این حال، خدای سبحان با اینها مقارنه و مقایسه نمی‌شود زیرا او غنی است و اینها فقیرند و نیازمند به او سبحان و متعال، می‌باشند.

قال ﷺ: (لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل)^(۳).

پیامبر خدا (ص) فرمود: «مرا با خداوند وقتی است که در آن وقت هیچ ملک مقرب و هیچ پیامبر مرسل نمی‌گنجد»^۴.

۱- الجواهر السنیه - الحر العاملي : ص ۱۸۱.

۲ - جواهر السنیه - حر عاملي: ص ۱۸۱.

۳- بحار الانوار: ج ۱۸ ص ۳۶.

۴ - بحار الانوار: ج ۱۸ ص ۳۶.

وقالوا ﷺ أيضاً: (لنا مع الله حالات هو فيها نحن ونحن هو ، وهو هو ونحن نحن) (۱).
 ائمه (ع) نیز فرموده‌اند: «برای ما با خدا حالاتی است که در آن حالات، او، ما می‌شود و ما، او می‌شویم و با این وجود، او، خودش است و ما، ماییم»^۲.

وهذا المعنى موجود في القرآن ورد في تفسير القمي حول خروج القائم (ع) في تفسير قوله تعالى: ﴿وَمَنْ يُقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْرِيهِ جَهَنَّمَ﴾ (۳)، قال (ع): (من زعم أنه إمام وليس هو بإمام) (۴).
 این معنا در قرآن موجود است. در تفسیر قمی درباره‌ی خروج قائم (ع)، در تفسیر آیه‌ی: «هر کس از آنها که بگوید: من سوای او خدایم، جزای چنین کسی جهنم است»^۵، حضرت (ع) فرمود: «کسی که می‌پندارد امام است و حال آن که او امام نیست»^۶.

وعن محمد بن مسلم، قال: سألت أبا جعفر (ع) عما يروون أن الله خلق آدم على صورته، فقال: (هي: صورة، محدثة، مخلوقة واصطفها الله واختارها على سائر الصور المختلفة، فأضافها إلى نفسه كما أضاف الكعبة إلى نفسه والروح إلى نفسه) ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ (۷)، وصورة الله التي خلق عليها آدم هو محمد ﷺ ؛ لأنه المخلوق الأول والتجلي الأول والظهور الأول في الخلق وخليفة الله الحقيقي (۸)، ومعنى أنه صورة الله أي إنه ظهور وتجلي اللاهوت في الخلق، فمحمد ﷺ هو صورة اللاهوت المطلق في الخلق فمن أراد معرفة اللاهوت المطلق يعرفه بصورته في الخلق أو الله في الخلق محمد ﷺ .

در روایتی به نقل از محمد بن مسلم آمده است که گفت: از حضرت باقر (ع) پرسیدم از آنچه روایت می‌کنند که خداوند آدم را به صورت خود آفرید. فرمود: «این صورت، صورتی است تازه و نو و آفریده شده که خداوند آن را برگزید و بر سایر صورت‌های مختلف اختیار کرد. پس این صورت را به خودش نسبت داد؛ همچنان که کعبه و روح را به خود نسبت داد و فرمود «و از روح خود در آن دمیدم»^۹. صورتی که خداوند آدم را بر آن آفرید، حضرت محمد

۱- الكلمات المكنونة للفيض الكاشاني : ص ۱۱۴.

۲- كلمات مكنونة فيض كاشاني: ص ۱۱۴.

۳- الانبياء : ۲۹.

۴- تفسير القمي : ج ۲ ص ۶۸.

۵- انبياء: ۲۹.

۶- تفسير قمی: ج ۲ ص ۶۸.

۷- الكافي : ج ۱ ص ۱۳۴ ، توحيد الصدوق : ص ۱۰۳.

۸- راجع كتاب النبوة الخاتمة .

۹- کافی: ج ۱ ص ۱۳۴ ؛ توحيد صدوق: ص ۱۰۳.

(ص) است زیرا او مخلوق اول و تجلی اول و ظهور اول در خلق و جانشین واقعی خداوند می‌باشد^۱ و این که آن حضرت صورت خدا است یعنی وی ظهور و تجلی لاهوت در خلق است. حضرت محمد (ص) صورت لاهوت مطلق در خلق است و هر که بخواهد لاهوت مطلق را بشناسد، به وسیله‌ی صورت او در خلق یا الله در خلق که حضرت محمد (ص) می‌باشد، به چنین شناختی دست می‌یابد.

وقال تعالى: ﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾^(۲)، وقال تعالى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾^(۳).
 خدای تعالی می‌فرماید: «آن کس که جز خدای یکتا، خدای دیگری را می‌خواند که به حقانیتش هیچ برهانی ندارد، جز این نیست که حسابش نزد پروردگارش خواهد بود و قطعاً کافران رستگار نخواهند شد»^۴ و نیز: «آیا اینان منتظر آن هستند که خدا با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید و کار یکسره شود؟ حال آن که همه‌ی کارها به خداوند بازگردانیده می‌شود؟»^۵.

والذي يأتي في ظل من الغمام هو محمد ﷺ (الله في الخلق) في الرجعة وييده حربة من نور فيقتل إبليس (لعنه الله)، فتعالى سبحانه عن الإتيان والمجيء والذهاب أو الحركة وهي من صفات الخلق.
 کسی که در زیر سایبانی از ابر می‌آید، حضرت محمد (ص) (خدای در خلق) است که در زمان رجعت می‌آید و در دستش نیزه‌ای از نور است و ابلیس (لعنت الله) را می‌کشد. خداوند سبحان از حاضر شدن و آمدن و رفتن منزّه است، و حرکت یا آمد و شد از صفات مخلوق محسوب می‌شود.

عن عبد الكريم بن عمرو الخثعمي، قال: سمعت أبا عبد الله (ع) يقول: (إن إبليس قال: أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ، فأبى الله ذلك عليه، قال: فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ، فإذا كان يوم الوقت المعلوم ظهر إبليس لعنه الله في جميع أشياعه منذ خلق الله آدم إلى يوم الوقت المعلوم، وهي آخر كرة يكرها أمير المؤمنين (ع).
 از عبدالكريم بن عمرو خثعمي نقل شده است که گفت: از امام صادق (ع) شنیدم که می‌فرمود: «ابلیس به خداوند عرض کرد: «مرا تا روزی که برانگیخته می‌شوند، مهلت ده». خدای سبحان خواسته‌ی او را نپذیرفت و فرمود: «تو از مهلت داده‌شدگانی، تا روز وقت معلوم». زمانی که روز وقت معلوم فرا رسد ابلیس لعنت الله با تمام

^۱ - به کتاب نبوت خاتم مراجعه نمایید.

^۲ - المؤمنون: ۱۱۷.

^۳ - البقرة: ۲۱۰.

^۴ - مؤمنون: ۱۱۷.

^۵ - بقره: ۲۱۰.

هواداران‌ش از زمان آفرینش حضرت آدم تا آن روز پدیدار می‌شود. آن هنگام آخرین رجعتی است که امیرالمؤمنین (ع) انجام می‌دهد.

فقلت: وإنها لكرات؟ قال: نعم إنها لكرات وكرات، ما من إمام في قرن إلا ويكر معه البر والفاجر في دهره حتى يدل الله المؤمن من الكافر، فإذا كان يوم الوقت المعلوم كر أمير المؤمنين (ع) في أصحابه و جاء إبليس في أصحابه، ويكون ميقاتهم في أرض من أراضي الفرات يقال له الروحا قريب من كوفتكم، فيقتتلون قتالاً لم يقتتل مثله منذ خلق الله عز وجل العالمين، فكأني أنظر إلى أصحاب علي أمير المؤمنين (ع) قد رجعوا إلى خلفهم القهقري مائة قدم، وكأني أنظر إليهم وقد وقعت بعض أرجلهم في الفرات، فعند ذلك يهبط الجبار عز وجل ﴿فِي ظُلُلٍ مِنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾ رسول الله ﷺ بيده حربة من نور، فإذا نظر إليه إبليس رجع القهقري ناكصاً على عقبيه، فيقولون له أصحابه: أين تريد وقد ظفرت؟ فيقول: إني أرى ما لا ترون إني أخاف الله رب العالمين، فيلحقه النبي ﷺ فيطعنه طعنة بين كتفيه فيكون هلاكه وهلاك جميع أشياعه، فعند ذلك يعبد الله عز وجل ولا يشرك به شيئاً، ويملك أمير المؤمنين (ع) أربعاً وأربعين ألف سنة حتى يلد الرجل من شيعة علي (ع) ألف ولد من صلبه ذكراً، وعند ذلك تظهر الجنتان المدهامتان عند مسجد الكوفة وما حوله بما شاء الله (۱).

به آن حضرت عرض کردم: آیا رجعت چندین بار صورت می‌گیرد؟ فرمود: آری، رجعت چندین و چندین بار است. هیچ امام و پیشوایی در هیچ قرنی نیست مگر این که افراد مؤمن و نیکوکار و انسان‌های تبهکار زمان خودش با او رجعت می‌کنند، تا خداوند به وسیله‌ی مؤمن از کافر انتقام بگیرد. آن زمان که روز معلوم فرا برسد، امیرالمؤمنین با یاران خود رجعت دارد و ابلیس و هواداران‌ش نیز می‌آیند، و میعادگاه آنان در زمینی از زمین‌های فرات است به نام «روحا» که نزدیک کوفه‌ی شما قرار دارد. آنان با یکدیگر چنان نبردی می‌کنند که از زمانی که خداوند جهانیان را آفریده، بی‌سابقه است. گویی به یاران امیرالمؤمنین علی (ع) می‌نگرم که صد گام به عقب برمی‌گردند و عقب‌نشینی می‌کنند و گویی می‌بینم که قسمتی از پاهای آنان داخل فرات شده است. در این هنگام جبار عزوجل «با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید و کار یکسره شود» فرود می‌آید و رسول خدا (ص) سلاحی از نور در دست دارد. هنگامی که ابلیس به آن حضرت می‌نگرد به عقب برمی‌گردد و عقب می‌نشیند. یارانش به او می‌گویند کجا می‌خواهی بروی و حال آن که تو پیروز شده‌ای؟ ابلیس می‌گوید: «من چیزی را می‌بینم که شما نمی‌بینید من از خدا پروردگار جهانیان بیم دارم». رسول خدا (ص) با او درگیر می‌شود و حربه‌ای میان دو کتف او فرود می‌آورد که هلاکت ابلیس و هلاکت تمام هواداران او را در پی خواهد داشت. در این زمان، فقط خدای عزوجل عبادت می‌شود و نسبت به او شرک ورزیده نمی‌شود و امیرالمؤمنین (ع) مدت چهل و چهار هزار سال حکومت می‌کند تا آنجا که از هر مرد شیعه و پیرو علی (ع) هزار فرزند پسر به وجود می‌آید، و در این هنگام دو باغ سرسبز سیاه‌فام (الجننتان

مدهامتان) در کنار مسجد کوفه و اطرافش آن گونه که خدا بخواهد پدیدار می‌گردد»^۱.

آی این الروایة تبین بوضوح آن هبوط و نزول و ایتیان محمد ﷺ هو هبوط الله سبحانه و تعالی عن الإتيان و الهبوط فالمراد من قوله تعالى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾^(۲)، آی هل ينظرون إلا أن يأتيهم محمد ﷺ المظلل بالغمام، فالآية في محمد ﷺ وآل محمد ﷺ، ومنهم أمير المؤمنين علي (ع) والقائم (ع).

این روایت به وضوح بیان می‌دارد که هبوط و نزول و آمدن حضرت محمد (ص)، همان هبوط خداوند سبحان و متعال است و خدا از آمدن و هبوط منزّه است. منظور از آیه: «آیا اینان منتظر آن هستند که خدا با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید و کار یکسره شود؟ حال آن که همه‌هی کارها به خداوند بازگردانیده می‌شود»^۳ این است که آیا اینان منتظر هستند که حضرت محمد (ص) در زیر سایبانی از ابر بیاید؟ این آیه درباره‌ی محمد و آل محمد (ع) است که امیرالمؤمنین علی (ع) و قائم (ع) از جمله‌ی ایشان می‌باشند.

عن عبد الواحد بن علي، قال: قال أمير المؤمنين (علي بن أبي طالب) (ع): (أنا أودي من النبيين إلى الوصيين، ومن الوصيين إلى النبيين، وما بعث الله نبياً إلا وأنا أقضي دينه وأنجز عداته، ولقد اصطفاني ربي بالعلم والظفر، ولقد وفدت إلى ربي اثنتي عشرة وفادة فعرفني نفسه، وأعطاني مفاتيح الغيب - ثم قال: يا قنبر من على الباب (بالباب)؟ قال: ميثم التمار - ما تقول أن أحدثك فإن أخذته كنت مؤمناً وإن تركته كنت كافراً، (ثم) قال: أنا الفاروق الذي أفرق بين الحق والباطل، أنا أدخل أوليائي الجنة و أعدائي النار، أنا قال الله: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ (ع)^(۴).

عبد الواحد بن علی می‌گوید: امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب (ع) فرمود: «من از پیامبران به اوصیا و از اوصیا به پیامبران می‌رسانم، و خداوند پیامبری را مبعوث نکرد جز این که من عهد و دینش را ادا می‌کنم و وعده‌هایش را عملی می‌سازم و خداوند مرا در علم و پیروزی برگزید. من دوازده مرتبه پروردگارم را زیارت کردم و او خود را به من شناساند و کلیدهای غیب را به من بخشید. سپس فرمود: ای قنبر چه کسی پشت در است؟ گفت: میثم تمار. (حضرت فرمود:) چه خواهی گفت اگر (میثم) برای شما سخنی بگوید که اگر آن را قبول کردی انسانی مؤمن خواهی بود و اگر آن را رها کنی جزو کافران خواهی شد؟ سپس فرمود: من همان فاروقی (جداکننده) هستم که بین حق و باطل جدایی می‌اندازم، من همان کسی هستم که دوستان و اولیای خود را وارد بهشت می‌سازم و

^۱ - مختصر بصائر الدرجات: ص ۲۷.

^۲ - البقرة: ۲۱۰.

^۳ - بقره: ۲۱۰.

^۴ - تفسیر فرات الکوفی: ص ۶۷.

دشمنانم را روانه‌ی جهنم می‌کنم، من همان کسی هستم که خداوند فرمود: «آیا اینان منتظر آن هستند که خدا با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید و کار یکسره شود؟ حال آن که همه‌هی کارها به خداوند بازگردانیده می‌شود»^۱.

وأيضاً قائم آل محمد يأتي في ظل من الغمام أي العذاب الذي يرافق المهدي الأول ويغطي الأرض بالغمام وبسحب الدخان ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ * يَعْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ * رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ * أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ * ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ * إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ * يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ﴾^(۲).

قائم آل محمد نیز در سایبانی از ابر می‌آید، یعنی عذابی که همراه مهدی اول است، و زمین را با ابر تیره و دود می‌پوشاند: «چشم انتظار روزی باش که آسمان آشکارا دود بیاورد * و آن دود همه‌ی مردم را در خود فرو پوشد و این عذابی است دردآور * ای پروردگار ما، این عذاب را از ما دور گردان که ما ایمان آورده‌ایم * کجا پند می‌پذیرند؟ حال آن که چون فرستاده‌ای آشکار بر آنها مبعوث شد * از او رویگردان شدند و گفتند: دیوانه‌ای است تعلیم‌یافته * عذاب را اندکی برمی‌داریم و شما باز به آیین خویش بازمی‌گردید * روزی آنها را به صولتی سخت فرو گیریم، که ما انتقام گیرنده‌ایم»^۳.

وعن جابر، قال: قال أبو جعفر (ع) في قول الله تعالى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ﴾، قال: (ينزل في سبع قباب من نور لا يعلم في أيها، هو حين ينزل في ظهر الكوفة فهذا حين ينزل)^(۴).

از جابر روایت شده است که گفت: ابو جعفر امام محمد باقر (ع) درباره‌ی این سخن خداوند متعال: «(آیا اینان منتظر آن هستند که خدا با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید و کار یکسره شود؟)» فرمود: «او در هفت خیمه از نور پشت کوفه فرود می‌آید، معلوم نمی‌شود که او در کدامین خیمه است، این به هنگام فرود آمدن می‌باشد»^۵.

۱- تفسیر فرات کوفی: ص ۶۷.

۲- الدخان: ۱۰-۱۶.

۳- دخان: ۱۰ تا ۱۶.

۴- تفسیر العیاشی: ج ۱ ص ۱۰۳.

۵- تفسیر عیاشی: ج ۱ ص ۱۰۳.

وقال أبو جعفر (ع): (إنه نازل في قباب من نور حين ينزل بظهر الكوفة على الفاروق فهذا حين ينزل وأما ﴿قُضِيَ الْأَمْرُ﴾ فهو الوسم على الخرطوم يوم يوسم الكافر^(۱).

امام ابوجعفر (ع) فرمود: «او هنگامی که در کوفه بر فاروق (نام منطقه‌ای در کوفه) فرود می‌آید در هودج‌هایی از نور هبوط می‌کند. این در هنگام فرود آمدن است، ولی هنگام «جاری شدن امر» ، دیگر، علامت نهادن بر بینی‌ها است، روزی که بر پیشانی کافر علامت زده می‌شود»^۲.

والوسم على الخرطوم المقصود به ما يفعله القائم أو دابة الأرض ﴿وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ﴾^(۳).

منظور از علامت نهادن بر بینی، کاری است که قائم یا «دابة الارض» (جنبنده‌ی زمین) انجام می‌دهد: «چون فرمان قیامت مقرر گردد، بر ایشان جنبنده‌ای از زمین بیرون می‌آوریم که با آنان سخن بگوید که این مردم به آیات ما یقین نمی‌آوردند»^۴.

والغمام أو السحاب والدخان باعتباره آية لرسول الله محمد ﷺ، وباعتباره آية ترافق المهدي الأول وقائم آل محمد أو المنقذ العالمي، ليس في القرآن فقط بل هو موجود في الأديان السابقة وبشر به الأنبياء السابقون، وهناك شواهد كثيرة في التوراة والإنجيل عليه^(۵).

ابر یا دود به عنوان نشانه‌ای برای پیامبر خدا حضرت محمد (ص) و یا به عنوان نشانه‌ای که همراه مهدی اول و قائم آل محمد یا نجات‌بخش جهانی است، نه فقط در قرآن وجود دارد بلکه در ادیان گذشته نیز موجود بوده است و پیامبران پیشین به آن بشارت داده‌اند. بر این مطلب، شواهد زیادی در تورات و انجیل وجود دارد^۶.

وقال تعالى: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُجْرِبُونَ بِيُودِهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾^(۷).

۱- المصدر السابق .

۲- تفسیر عیاشی: ج ۱ ص ۱۰۳.

۳- النمل: ۸۲.

۴- نمل: ۸۲.

۵- ويمكن قراءة عدد من النصوص بهذا الخصوص في الملحق رقم (۴).

۶- می‌توانید تعدادی از این متون را در پیوست ۴ مطالعه نمایید.

۷- الحشر: ۲.

خدای متعال می‌فرماید: «او کسی است که نخستین بار کسانی از اهل کتاب را که کافر بودند، از خانه‌هایشان بیرون راند و شما نمی‌پنداشتید که بیرون روند، آنها نیز می‌پنداشتند حصارهاشان را توان آن هست که در برابر خدا نگهدارشان باشد. خدا از سویی که گمانش را نمی‌کردند بر آنها تاخت آورد و در دلشان وحشت افکند، چنان که خانه‌های خود را به دست خود و به دست مؤمنان خراب می‌کردند. پس ای اهل بصیرت، عبرت بگیرید»^۱.

فَالآیة تَقُولُ: ﴿وَضُنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِّنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا﴾، وهم في الواقع الخارجي كانوا يظنون أن حصونهم تمنعهم من محمد ﷺ؛ لأنهم في الظاهر يؤمنون بالله فهم أهل كتاب سماوي وأتباع نبي من أنبياء الله وهو موسى (ع)، والذي انتصر عليهم وحطم حصونهم وأتاهم من حيث لم يحتسبوا هو محمد ﷺ، بل وهو بحسب الظاهر من قذف في قلوبهم الرعب عندما قلع أبواب حصونهم وقتل أبطالهم، بل إن المنفذ والمباشر كان علي أمير المؤمنين (ع) كما يعلم الجميع، وغير بعيد على كل مسلم أن علياً (ع) هو قالع باب خيبر وقاتل مرحب بطل اليهود.

این آیه می‌گوید: «آنها نیز می‌پنداشتند حصارهاشان را توان آن هست که در برابر خدا نگهدارشان باشد. خدا از سویی که گمانش را نمی‌کردند بر آنها تاخت آورد». پندار آنها در صحنه‌ی عمل این بود که حصارهای‌شان مانعی در برابر حضرت محمد (ص) است زیرا آنها که اهل کتاب آسمانی و پیرو پیامبری از پیامبران الهی یعنی حضرت موسی (ع) بودند، در ظاهر به خدا ایمان داشتند. آن کس که بر آنها پیروز شد و حصارهای‌شان را در هم کوبید و از سویی که گمانش را نمی‌کردند بر آنها تاخت، حضرت محمد (ص) بود؛ بلکه بر حسب ظاهر، آن حضرت بود که در دلشان وحشت افکند، آنگاه که درهای حصارهای‌شان را از جای کند و قهرمان‌های‌شان را به خاک هلاکت افکند. محل اجرا و انجام دهنده‌ی مستقیم این کار، امیرالمؤمنین علی (ع) بود، و همگان این مطلب را می‌دانند، و بعید است که مسلمانی نداند که علی (ع) برکننده‌ی درب خيبر و قاتل مرحب، پهلوان یهود بوده است.

وقال تعالى: ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾^(۲)، هؤلاء في هذه الآية هم أهل كتاب ويدعون أنهم مؤمنون بالله، فكيف يتصور أحد أن يقولوا عن الله الذي يعتقدون به إنه فقير هكذا بألسنتهم.

حق تعالی می‌فرماید: «هر آینه خدا شنید سخن آن کسان را که می‌گفتند: خدا فقیر و بینوا است و ما توانگریم، گفتارشان را و نیز این که پیامبران را به ناحق می‌کشتند خواهیم نوشت، و گوئیم: بچشید عذاب آتش سوزان را»^۲.

۱- حشر: ۲.

۲- آل عمران: ۱۸۱.

۳- آل عمران: ۱۸۱.

اینها در این آیه، اهل کتاب هستند و ادعا می کنند که به خدا ایمان دارند؛ حال چطور ممکن است کسی تصور کند که این عده در مورد خدایی که به او گرویده اند، این گونه بگویند که او فقیر و بینوا است؟!

والله، إنهم ما قالوا إن الله فقير، بل قالوا عن الأنبياء والرسل إنهم فقراء وعيروهم بهذا، فقال العلماء غير العاملين ومقلدوهم بألسنتهم أو بأفعالهم في كل زمان عن الأنبياء والأوصياء لو كانوا مع الله لأغناهم الله، ولما كانوا يحتاجون لأنصار ولأموال ولأسلحة للدفاع عن عقيدتهم، واعتبروا أن كثرة أموال وأنصار العلماء غير العاملين تأييداً ودليلاً أنهم على الحق، فحكى الله سبحانه وتعالى قولهم هكذا: ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ فجعل قولهم عن أنبيائه إنهم فقراء أنهم قالوا إن الله فقير، وفي زمن الرسول محمد ﷺ قالوا إن محمداً ﷺ فقير ﴿وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا * أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا .....﴾^(۱)، في حين أن الله نقل قولهم إنهم قالوا إن الله فقير، أي إن قولهم إن محمداً ﷺ فقير هو نفسه قول إن الله فقير؛ لأن محمداً هو وجه الله سبحانه وهو الله في الخلق.

به خدا سوگند آنها نگفتند خدا فقیر است بلکه درباره‌ی پیامبران و فرستادگان چنین سخنی بر زبان راندند و با این گفته ایشان را ملامت و سرزنش کردند. علمای غیرعامل و پیروان شان که در هر زمان با گفتار و کردار از ایشان تبعیت می کردند، درباره‌ی انبیا و اوصیا می گفتند که اگر اینها با خدا بودند، خداوند بی نیازشان می ساخت؛ چرا که برای دفاع از عقیده‌ی خود به یاور و مال و سلاح نیاز پیدا می کردند. اینها چنین می انگاشتند که زیادی اموال و یاوران علمای غیرعامل، تایید کننده‌ی آنها و دلیلی بر حقانیت شان است. خداوند سبحان این سخن آنها را این گونه بازگو فرموده است: «هر آینه خدا شنید سخن آن کسان را که می گفتند: خدا بینوا است و ما توانگریم». این سخن آنها درباره‌ی پیامبرانش که می گفتند ایشان فقیرند را به این صورت بیان کرده است که «گفتند خدا فقیر است». در زمان حضرت محمد (ص) نیز می گفتند محمد (ص) فقیر است: «گفتند: چیست این پیامبر که غذا می خورد و در بازارها راه می رود؟ چرا فرشته‌ای بر او فرود نمی آید تا با او بیم‌دهنده باشد؟ * چرا از آسمان گنجی برایش افکنده نشود؟ چرا او را باغی نیست که از آن بخورد؟...»^۲ و در عین حال خداوند سخن آنها را این گونه نقل قول کرده است که «خدا فقیر است» یعنی سخن آنها مبنی بر فقیر بودن حضرت محمد (ص) برابر است با فقیر بودن خداوند؛ زیرا حضرت محمد (ص) وجه خدای سبحان، و «الله در خلق» می باشد.

۱- الفرقان: ۷-۸.

۲- فرقان: ۷ و ۸.

عن الباقر (ع) في قوله تعالى: ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾، قال (ع): (هم يزعمون أن الإمام يحتاج منهم إلى ما يحملون إليه) (۱).

از امام باقر (ع) درباره‌ی آیه‌ی «هر آینه خدا شنید سخن آن کسان را که می‌گفتند: خدا بینوا است و ما توانگریم» نقل شده است که فرمود: «اینان می‌پندارند که امام به جهت چیزهایی که به سوی او می‌برند، به آنان نیازمند است» (۲).

وعن الصادق (ع) في قوله: ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ قال: والله ما رأوا الله تعالى فيعلموا أنه فقير ولكنهم رأوا أولياء الله فقراء) (۳).

امام صادق (ع) نیز درباره آیه‌ی «لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ» فرمود: «به خدا سوگند اینها خدای متعال را ندیدند که بدانند او فقیر است، ولی دیدند که اولیای خدا فقیرند» (۴).

وقال تعالى: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا﴾ (۵)، وهذا السجود كما هو لآدم (ع) فهو أيضاً لمحمد وعلي والزهراء والأئمة عليهم السلام، وكونهم مقصودين بالسجود باعتبارهم قبلة الله سبحانه وتعالى فيهم يعرف الله وهم وجه الله وهم أسماءه الحسنى، فهم الله في الخلق كما ورد في الحديث عن أسود بن سعيد، قال: كنت عند أبي جعفر (ع) فأنشأ يقول ابتداء من غير أن يُسأل: (نَحْنُ حُجَّةُ اللَّهِ وَنَحْنُ بَابُ اللَّهِ وَنَحْنُ لِسَانُ اللَّهِ وَنَحْنُ وَجْهُ اللَّهِ وَنَحْنُ عَيْنُ اللَّهِ فِي خَلْقِهِ وَنَحْنُ وِلَاةُ أَمْرِ اللَّهِ فِي عِبَادِهِ) (۶).

و خدای تعالی می‌فرماید: «و آن هنگام که به فرشتگان گفتیم: آدم را سجد کن، همه سجده کردند جز ابلیس» (۷)، و این سجود همان طور که برای حضرت آدم (ع) بوده، برای محمد و علی و زهرا و ائمه (ع) نیز بوده است. آنها به این دلیل سجده شده بودند که قبله‌ی خدای سبحان و متعال بودند و با ایشان خداوند شناخته می‌شود؛ ایشان وجه الله و اسماء الحسنى او هستند. بنابراین آنها خدای در خلق‌اند؛ همان طور که در روایتی از اسود بن سعید نقل شده است که گفت: نزد امام باقر (ع) بودم که ایشان شروع کردند به سخن گفتن، بی آن که چیزی از ایشان پرسیده شود. حضرت (ع) فرمود: «ماییم حجت‌های خدا و ماییم درهای خدا و ماییم زبان خدا و

۱- المناقب: ج ۴ ص ۴۸.

۲- مناقب: ج ۴ ص ۴۸.

۳- تفسیر القمی: ج ۱ ص ۱۲۷.

۴- تفسیر قمی: ج ۱ ص ۱۲۷.

۵- البقرة: ۳۴.

۶- بصائر الدرجات: ص ۸۱.

۷- بقره: ۳۴.

﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَإِنَّ * وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾^(۱)، وقال عز وجل: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ (۲).

اباصلت هروی از امام رضا (ع) نقل کرده است که ایشان (ع) فرمود: «پیامبر (ص) فرمود: کسی که مرا در زمان حیاتم یا پس از مرگم زیارت کند، خدای متعال را زیارت کرده است، و جایگاه پیامبر (ص) در بهشت، برترین درجات است، کسی که پیامبر را در جایگاهش در بهشت زیارت کند، خدای تبارک و تعالی را زیارت کرده است. به آن حضرت عرض کردم: ای فرزند رسول خدا (ص)، معنای این خبر چیست که روایت می‌کنند: پاداش لا اله الا الله نظر به وجه خدای متعال است؟ آن حضرت فرمود: ای اباصلت! هر که خدای متعال را به وجهی چون وجوه وصف کند کافر است، لیکن وجه خدای متعال، انبیا و فرستادگان و حجت‌های اویند که صلوات خداوند بر آنها باد؛ آنها کسانی هستند که به وسیله‌ی آنها به سوی خدای بزرگ و دین و معرفت او توجه می‌شود، و خدای متعال می‌فرماید: «هر چه بر روی زمین است دستخوش فنا است، * و ذات پروردگار صاحب جلال و اکرام تو باقی می‌ماند»^۳ و نیز فرموده است: «هر چیزی نابودشدنی است مگر وجه او»^۴.

وَعَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا﴾^(۵)، قَالَ (ع): (نَحْنُ وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ الَّتِي لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مِنَ الْعِبَادِ عَمَلًا إِلَّا بِمَعْرِفَتِنَا)^(۶).

ابوعبدالله (ع) در تفسیر آیه‌ی «از آن خداوند است نیکوترین نام‌ها، به آن نام‌ها بخوانیدش»^۷ فرموده است: «به خدا سوگند ما همان نیکوترین نام‌ها هستیم که خداوند عملی را از بندگان قبول نمی‌کند مگر با معرفت به ما»^۸.

وَعَنِ الرَّضَا (ع) أَنَّهُ قَالَ: (إِذَا نَزَلَتْ بِكُمْ شَدِيدَةٌ فَاسْتَعِينُوا بِنَا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا﴾) (۹).

امام رضا (ع) نیز فرموده است: «هر گاه شدت و سختی بر شما فرود آمد، به وسیله‌ی ما از خداوند عزوجل یاری بجوید و این همان سخن خدا است که فرمود: «از آن خداوند است نیکوترین نام‌ها، به آن نام‌هایش بخوانید»^{۱۰}.

۱- الرحمن: ۲۶-۲۷.

۲- عیون أخبار الرضا (ع): ج ۲ ص ۱۰۶.

۳- الرحمن: ۲۶ و ۲۷.

۴- عیون اخبار الرضا (ع): ج ۲ ص ۱۰۶.

۵- الاعراف: ۱۸۰.

۶- الکافی: ج ۱ ص ۱۴۳ ح ۴، باب النوادر.

۷- اعراف: ۱۸۰.

۸- کافی: ج ۱ ص ۱۴۳ ح ۴، باب نوادر.

۹- مستدرک الوسائل: ج ۵ ص ۲۲۸، ح ۵۷۵۸، باب استحباب التوسل فی الدعاء بمحمد وآل محمد عليهم السلام.

۱۰- مستدرک الوسائل: ج ۵ ص ۲۳۸ ح ۵۷۵۸، باب استحباب توسل در دعا به محمد و آل محمد (ع).

وَعَنِ الرِّضَا (ع)، قَالَ: (إِذَا نَزَلَتْ بِكُمْ شِدَّةٌ فَاسْتَعِينُوا بِنَا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ: ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا﴾، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع): نَحْنُ وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ الَّذِي لَا يُقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِمَعْرِفَتِنَا قَالَ فَادْعُوهُ بِهَا) (۱).

امام رضا (ع) فرمود: «هر گاه شدت و سختی بر شما فرود آمد، به وسیله‌ی ما از خداوند عزوجل یاری بجوید و این همان سخن خداوند است که فرمود: «از آن خداوند است نیکوترین نامها، به آن نام‌هایش بخوانید» و فرمود: ابوعبدالله (ع) فرموده است: «به خدا سوگند ما همان نیکوترین نامها هستیم که خداوند عملی را از بندگان قبول نمی‌کند مگر با معرفت به ما؛ پس او را با آن نامها بخوانید.» ۲.

وهذا هو الاتصاف بصفة الألوهية في الخلق أي أنهم عباد الله سبحانه وتعالى وبأمره يعملون ﴿تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي﴾ (۳)، ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ * لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ﴾ (۴).

این همان اتصاف به صفت الوهیت در خلق است، یعنی این که آنها بندگان خدای سبحان و متعال هستند و به فرمان او کار می‌کنند: «به امر من از گل چیزی چون پرنده می‌سازی و در آن می‌دمی و به امر من پرنده‌ای می‌شود» ۵، «و گفتند که خدای رحمان صاحب فرزند است، منزّه است او، بلکه آنان بندگان گرامی هستند * که در سخن بر او پیشی نمی‌گیرند و به فرمان او کار می‌کنند» ۶.

وهؤلاء العباد على درجة عالية من الكمال بحيث أنهم يقومون بخلافة الله سبحانه وتعالى حق خلافته، فإذا تم بعثهم واستخلافهم في هذا العالم فهم يقومون مقام الله سبحانه وتعالى بحوله وقوته وبإذنه، فهم يدبرون هذا العالم بقوة الله ووفق ما علمهم الله فهم لا يشاؤون إلا ما يشاء الله، وقلوبهم أوعية لمشيئته سبحانه وتعالى، فالإرسال بعد بعثهم منهم (صلوات الله عليهم)، فمحمد خاتم الأنبياء والمرسلين من الله سبحانه وتعالى أما بعد بعثه فالإرسال منه صلوات الله عليه باعتباره الله في الخلق، فهو صورة الله التامة وأسماء الله الحسنى ووجه الله وكلمته التامة (.....) وَ بِكَلِمَتِكَ الَّتِي خَلَقْتَ بِهَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ..... وَ بِشَأْنِ الْكَلِمَةِ التَّامَّةِ..... وَ أَسْأَلُكَ بِكَلِمَتِكَ الَّتِي غَلَبَتْ

۱- مستدرک الوسائل : ج ۵ ص ۲۳۰ ح ۵۷۶۰.

۲- مستدرک الوسائل: ج ۵ ص ۲۰۸ ح ۵۷۶۰.

۳- المائدة : ۱۱۰.

۴- الأنبياء : ۲۶ - ۲۷.

۵- مائده: ۱۱۰.

۶- انبياء: ۲۶ و ۲۷.

كُلِّ شَيْءٍ....) (۱)، وهو صلوات الله عليه ظهور الله في فاران (مكة) (....) وَ بَطَّلَعْتِكَ فِي سَاعِيرٍ وَ ظُهُورِكَ فِي جَبَلِ فَارَانَ....) (۲)، كما كان عيسى (ع) طلعة الله في ساعير، والطلعة هي الإطلالة والظهور الجزئي، فكان عيسى (ع) ممهّداً لمحمد ﷺ.

این بندگان در رتبه‌ای عالی از کمال قرار دارند به طوری که حقّ جانشینی خدای سبحان و متعال را به طور کامل ادا می‌کنند، و هر گاه در این عالم، مبعوث و جانشین حضرت حق شدند، به حول و قوه و اذن خدای سبحان، قائم مقام او سبحان و متعال می‌شوند و آنها با نیروی برگرفته از حق تعالی و طبق آنچه خداوند به ایشان تعلیم داده است این عالم را اداره و تدبیر می‌کنند در حالی که آنها جز خواست او چیزی نمی‌خواهند. دل‌های ایشان ظرف مشیت خداوند سبحان و تعالی است. پس از بعثت آنها، ارسال از جانب آنها (ع) صورت می‌گیرد. محمد خاتم انبیا و فرستاده‌شدگان از جانب خدای سبحان و متعال است ولی پس از بعثت یافتش، ارسال از سوی او که صلوات خداوند بر او باد، صورت می‌گیرد چرا که او، الله در خلق است و ایشان صورت تامّ الهی و اسماء الله الحسنى و وجه الله و کلمه‌ی تامّ خداوند می‌باشند: «...و به کلمه‌ات که با آن آسمان‌ها و زمین را آفریدی... و به مقام کلمه‌ی کاملت... و از تو خواستارم به حق کلمه‌ات که بر هر چیز چیره گشت»^۳. آن حضرت (ص) ظهور خدا در فاران (مکه) است: (و به پرتو فروزانت در ساعیر (کوهی در فلسطین) و به ظهور پرفروغت در کوه فاران (کوهی نزدیک مکه و محل مناجات پیامبر...)^۴. حضرت عیسی (ع) پرتو فروزان خدا در ساعیر است، و پرتو به معنای نمایان شدن و ظهور جزئی است، لذا حضرت عیسی (ع) زمینه‌ساز (رسالت) حضرت محمد (ص) بوده است.

فإرسال محمد ﷺ للأئمة ﷺ هو نفس إرسال الله سبحانه وتعالى لموسى (ع) ولهذا كان محمد ﷺ خاتم الأنبياء والمرسلين أي من الله، فهو صلوات الله عليه الخاتم لما سبق والفتاح لما استقبل، وهذا هو سر ختم النبوة التي تحبب في سر ختمها علماء المسلمين وإلا فلا معنى لختم الإرسال والنبوة مع أن الحاجة هي لم تبدل بعد بعث الرسول محمد ﷺ، بل ربما كانت الحاجة في بعض المواطن بعد بعث الرسول محمد ﷺ أعظم، فالحالة أسوء وأكثر فساداً وظلماً وظلاماً وجاهلية، ولا تقوم الساعة - أي قيام القائم - إلا على شرار خلق الله، وقد نبأ الرسول ﷺ أن الحالة ستسوء من بعده ﷺ، إذن فالأئمة الإثنا عشر ﷺ كانوا يقومون مقام أنبياء الله ورسوله الماضين ﷺ في هذه الأمة ولكن مرسلهم هو محمد ﷺ ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾^(۵).

۱- دعاء السمات.

۲- المصدر السابق.

۳- دعای سمات.

۴- دعای سمات.

۵- یونس : ۴۷.

بنابراین ارسال ائمه (ع) از جانب حضرت محمد (ص) درست مانند ارسال موسی (ع) از جانب خدای سبحان و متعال می‌باشد و لذا حضرت محمد (ص) خاتم الانبیاء و المرسلین یعنی از سوی خدا بوده است. ایشان که صلوات خداوند بر او باد، «الخاتم لما سبق و الفاتح لما استقبل» (خاتم بر گذشتگان و راهگشای آیندگان) می‌باشد و این همان سرّ ختم نبوت است که علمای مسلمین در آن به بیراهه رفته‌اند زیرا وقتی نیاز، کماکان باقی است و پس از بعثت و ارسال حضرت محمد (ص) تغییری نکرده است، پایان یافتن ارسال و نبوت معنایی ندارد. بلکه چه بسا این نیاز در برخی موقعیت‌ها پس از بعثت حضرت محمد (ص) بیشتر و شدیدتر باشد؛ اوضاع بدتر شده و فساد و ظلم و جفاکاری و جاهلیت بیشتر گشته باشد؛ و ساعت یعنی قیام قائم- برپا نمی‌شود مگر بر شرورترین خلق خدا، و پیامبر (ص) خبر داده است که اوضاع پس از او بدتر می‌شود. بنابراین امامان دوازده‌گانه، قائم مقام انبیا و رسولان گذشته در این امت هستند ولی فرستنده‌ی (مرسل) آنها محمد (ص) است: «هر امتی را فرستاده‌ای است و چون فرستاده‌شان بیامد کارها میانشان به عدالت فیصله یافت و مورد ستم واقع نشدند»^۱.

عن جابر عن أبي جعفر (ع)، قال: سألته عن تفسير هذه الآية: ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾، قال (ع): (تفسیرها بالباطن، أن لكل قرن من هذه الأمة رسولا من آل محمد يخرج إلى القرن الذي هو إليهم رسول، وهم الأولياء وهم الرسل، وأما قوله: ﴿فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ﴾، قال: معناه إن الرسل يقضون بالقسط وهم لا يظلمون كما قال الله) (۲).

از جابر نقل شده است که از امام باقر (ع) تفسیر این آیه را پرسید: «وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ». حضرت (ع) فرمود: «تفسیر آن به باطن است، در رأس هر قرن از این امت، فرستاده‌ای از آل محمد (ع) خروج می‌کند به قرنی که برای آنها فرستاده شده است، و آنها اولیا و رسولان می‌باشند و اما این سخن خداوند که «فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ» به این معنا است که فرستاده‌شدگان براساس عدل حکم می‌کنند و ستم نمی‌نمایند، همان‌گونه که خدا فرموده است»^۲.

فالرسول محمد ﷺ والأئمة ﷺ أيضاً قاموا مقام الله في الخلق فهم رسل وهم مُرسِلين، فمحمد ﷺ رسول الله سبحانه وتعالى، ومحمد ﷺ مُرسِل للأئمة ﷺ أيضاً، والإمام المهدي (ع) رسول من محمد ﷺ الله في الخلق أو وجه الله، والإمام المهدي (ع) مُرسِل للمهديين الإثني عشر من ولده، وهو بهذا يكون أيضاً في مقام محمد ﷺ أي الله في الخلق أو وجه الله سبحانه وتعالى، ولا تتوهم أن اتصاف محمد ﷺ وأهل بيته بصفة ألوهية هي بعينها

^۱ - يونس: ۴۷.

^۲ - تفسير العياشي: ج ۲ ص ۱۲۳ ح ۲۳، ورواه المجلسي في البحار.

^۳ - تفسير عياشي: ج ۲ ص ۱۲۳ ح ۲۳ و همچنین مجلسی نیز در بحار روایت نموده است.

ألوهیة الله سبحانه وتعالى، بل إن هذا الامر لا یخرجهم عن كونهم خلقاً فقراء لهم حدود مقیدون بها، وألوهیته سبحانه وتعالى ألوهیة مطلقة، فاتصاف محمد وآل محمد ﷺ بصفة الألوهیة وإن كان الفقر لا یکاد یمیز فیها ولكنها محتاجة وفقيرة له سبحانه وتعالى، فهم صلوات الله علیهم یکادون أن یکونوا أغنیاء ولكنهم فقراء ومساکین الله سبحانه وتعالى ﴿يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَي نُورٍ﴾^(۱).

بنابراین حضرت محمد (ص) و ائمه (ع) نیز قائم مقام خدا در خلق شدند، پس آنها، هم فرستاده شده (رُسل) هستند و هم فرستنده (مُرسل). حضرت محمد (ص) فرستاده شده از سوی خدای سبحان و متعال است و نیز حضرت محمد (ص) مرسل (فرستنده‌ی) ائمه (ع) می باشد. امام مهدی (ع) نیز فرستاده‌ای از جانب حضرت محمد (ص) یعنی خدای در خلق یا وجه الله است، و امام مهدی (ص) هم مرسل (فرستنده‌ی) دوازده مهدی (ع) از فرزندان او می باشد، و او به این صورت در مقام حضرت محمد (ص) یعنی خدای در خلق یا وجه الله سبحان و تعالی نیز قرار دارد. چنین گمان نشود که اتصاف حضرت محمد (ص) و اهل بیت ایشان به صفت الوهیت، هم پایه‌ی الوهیت خدای سبحان و متعال است، حتی این موضوع (اولوهیت داشتن ایشان) باعث نمی شود آنها از این که موجوداتی فقیر، نیازمند و مقید به حدود باشند، خارج گردند. الوهیت خدای سبحان و متعال، الوهیت مطلق است. بنابراین اتصاف محمد و آل محمد (ع) به صفت اولوهیت با وجود فقر است که از آن جدا نمی شود بلکه ایشان محتاج و فقیر او سبحان و متعال می باشند و در عین حال که ایشان که صلوا خداوند بر آنها باد، غنی و بی نیاز هستند، ولی فقیر و مسکین به درگاه خداوند سبحان و متعال نیز می باشند: «نزدیک است روغنش روشنی بخشد هر چند آتش به آن نرسیده باشد، نوری افزون بر نور دیگر»^۲.

۱- النور : ۳۵

۲- نور: ۳۵

الله في الخلق خدا در خلق

لما خلق الخلق سبحانه وتعالى واجههم بالأسماء والصفات، وهذه هي مدينة الكمالات الإلهية أو الذات أو الله، وهذا الاسم أطلق على تجلي وظهور الحقيقة للخلق فهو ليس الحقيقة بل حجاب الحقيقة، فالحقيقة: هي الاسم الأعظم الأعظم الأعظم، وهذا الاسم قريب من الاسم الأعظم كقرب سواد العين من بياضها كما ورد عن الإمام (ع) في الحديث.

هنگامی که خداوند موجودات را آفرید، با اسما و صفات با ایشان روبه‌رو شد. این همان شهر کمالات الهی یا ذات یا الله است، و این اسم بر تجلی و ظهور حقیقت برای خلق اطلاق شده است و در واقع، حقیقت نیست بلکه حجاب حقیقت است؛ حقیقت عبارت می‌باشد از اسم اعظم اعظم اعظم، و این اسم نزدیک به اسم اعظم است مانند نزدیکی سیاهی چشم به سفیدی چشم، همان‌طور که روایتی از امام (ع) بر این مطلب دلالت دارد.

وهذا الاسم (الله)، هو الاسم الجامع لكل صفات الكمال، فالتوجه إليه هو توجه إلى كل صفات وأسماء الكمال وهذا التوجه لا يخلو من الشرك في مرتبة ما؛ لأن تمام الإخلاص في التوحيد هو نفي الأسماء والصفات كما قال أمير المؤمنين (ع): «..... أول الدين معرفته، وكمال معرفته التصديق به، وكمال التصديق به توحیده، وكمال توحیده الإخلاص له، وكمال الإخلاص له نفي الصفات عنه لشهادة كل صفة أنها غير الموصوف»^(۱).

این اسم یعنی «الله»، اسم جامع برای تمام صفات کمال است و روی کردن به آن برابر است با آهنگ تمام صفات و اسماء کمال را نمودن که این روی آوردن در این مرتبه، خالی از شرک نیست؛ زیرا اخلاص کامل در توحید برابر است با نفي اسماء و صفات، همان‌طور که امیرالمؤمنین (ع) فرموده است: «..... سرآغاز دین، شناخت او است و کمال شناخت خدا، باور داشتن او؛ و کمال باور داشتن خدا، شهادت به یگانگی او؛ و کمال توحید (شهادت بر یگانگی خدا) اخلاص برای او؛ و کمال اخلاص، خدا را از صفات مخلوقات جدا کردن است؛ زیرا هر صفتی نشان می‌دهد که غیر از موصوف است»^۲.

۱- نهج البلاغة: ج ۱ ص ۳۹.

۲- نهج البلاغة: ج ۱ ص ۳۹.

وقال الكاظم (ع): (أول الديانة به معرفته، وكمال معرفته توحیده، وكمال توحیده نفي الصفات عنه، بشهادة كل صفة أنها غير الموصوف وشهادة الموصوف أنه غير الصفة) (۱).

و امام کاظم (ع) نیز فرموده است: «...سرآغاز دینانت به او، شناخت او است و کمال شناخت خدا، شهادت به یگانگی او؛ و کمال توحید (شهادت بر یگانگی خدا) نفي صفات از او است؛ زیرا هر صفتی نشان می‌دهد که غیر از موصوف است و هر موصوف شهادت می‌دهد که غیر از صفت است»^۲.

وقال الرضا (ع): (أول الديانة معرفته، وكمال المعرفة توحیده، وكمال التوحيد نفي الصفات عنه، لشهادة كل صفة أنها غير الموصوف، وشهادة الموصوف أنه غير الصفة) (۳).

و امام رضا (ع) فرموده است: «...سرآغاز دینانت به او، شناخت او است و کمال شناخت خدا، شهادت به یگانگی او؛ و کمال توحید (شهادت بر یگانگی خدا) نفي صفات از او است؛ زیرا هر صفتی نشان می‌دهد که غیر از موصوف است و هر موصوف شهادت می‌دهد که غیر از صفت است»^۴.

فهذا الاسم (الله) الجامع لصفات الكمال والمشير إلى الذات هو حجاب يجب أن يسعى العبد إلى رفعه بالتحلي بصفات الكمال الإلهية، وعندها يكشف الغطاء للعبد ليعرف الحقيقة، وتمام معرفة الحقيقة هو العجز عن المعرفة، فضمير الغائب المعبر عن الحقيقة أو الإسم الأعظم الأعظم الأعظم (هو) فالهاء لإثبات الوجود والواو لبيان غيبته فهو الشاهد الغائب سبحانه وتعالى.

این اسم «الله» که جامع صفات کمال است و به ذات اشاره دارد، حجابی است که بنده باید با آراسته شدن به صفات کمال الهی آن را بردارد؛ آن هنگام است که پرده از جلوی بنده برداشته می‌شود و او حقیقت را می‌شناسد و درک می‌کند. غایت شناخت و معرفت حقیقت، عجز از معرفت است. ضمیر غایب، بیانگر حقیقت یا اسم اعظم اعظم اعظم (هو) است. «ها» بر اثبات وجود دلالت دارد و «واو» برای بیان غیبت او است، چرا که حق تعالی، شاهد غایب است.

۱- الكافي: ج ۱ ص ۱۴۰.

۲- کافي: ج ۱ ص ۱۴۰.

۳- توحيد الصدوق: ص ۵۶.

۴- توحيد صدوق: ص ۵۶.

أما في مرتبة ما دون الذات الإلهية أو الله أي في مراتب الخلق والتنزل فإن مراتب التجلي أو المقامات عشرة هي: سرادق العرش الأعظم، والعرش الأعظم، والكرسي، ثم العرش العظيم، وفيه سبع مراتب أو مقامات هي السماوات السبعة تنزلاً من السابعة إلى السماء الأولى أو الدنيا.

در مرتبه ای پایین تر از ذات الهی یا الله، یعنی در مراتب خلق و تنزل، مراتب تجلی یا مقامات، ده مورد است که عبارتند از: سرادق (سرپرده) عرش اعظم، عرش اعظم، کرسی، سپس عرش عظیم که در آن هفت مرتبه یا مقام است که همان آسمان های هفت گانه است که از آسمان هفتم به آسمان اول یا دنیا نزول می کند.

وخیر خلق الله محمد ﷺ یتمد بصفحة وجوده من سرادق العرش الأعظم إلى السماء الدنيا، فأول مراحل التجلي هي: النقطة الأولى (البرزخ) أو سرادق العرش الأعظم، ثم مرحلة التجلي الثانية هي وعاء النون أو العرش الأعظم، ثم مرحلة التجلي الثالثة وهي وعاء الباء أو الكرسي، ثم مرحلة التجلي الرابعة وهي النقطة الثانية في الخلق، وجميع هذه المراحل الأربعة هي محمد ﷺ فهو نقطة النون والنون، وهو الباء ونقطة الباء، أو قل هو الفيض النازل من الحق إلى الخلق، وهو أي محمداً ﷺ في المراحل الثلاث الأولى (سرادق، العرش، الكرسي) برزخ بين الحق والخلق فهو يخفق فساعة لا يبقى إلا الله الواحد القهار وساعة يعود إلى الأنا والشخصية، أما في مرتبة العرش العظيم فهو مستقر في الخلق وهو عبد الله.

برترین خلق خدا، حضرت محمد (ص)، صفحه ای وجود خویش را از سرپرده ای عرش اعظم به آسمان دنیا امتداد می دهد. نخستین مرحله ای تجلی عبارت است از: نقطه ای آغازین (برزخ) یا سرادق عرش اعظم، سپس مرحله ای تجلی دوم که ظرف نون یا عرش اعظم است، سپس مرحله ای تجلی سوم که ظرف باء یا کرسی است، سپس چهارمین مرحله ای تجلی که نقطه ای دوّمین در خلق است. تمام این مراحل چهارگانه همان محمد (ص) است که ایشان نقطه ای نون، و نون، و باء، و نقطه ای باء می باشد، یا می توان گفت ایشان فیض و عنایت در حال نزول از حق به سوی خلق است و او یعنی حضرت محمد (ص) در مراحل سه گانه ای اول (سرادق، عرش و کرسی)، برزخ (حائل و فاصله) بین حق و خلق است و در نوسان است، ساعتی خاموش می شود و چیزی جز خدای یگانه ای قهار بر جای نمی ماند و ساعتی دیگر به انانیت و هویت (خویش) بازمی گردد. اما در مرحله ای عرش عظیم، او در خلق مستقر و عبد الله می باشد.

ويجب الالتفات إلى أن النقطة الأولى هي القرآن وهي الحجاب الذي بين محمد ﷺ وبين الله (كان بينهما حجاب يتلألاً يخفق) وعند الفتح (فنظر في مثل سم الإبرة) ^(۱)، قال تعالى: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ ^(۲)، رفع

۱- الكافي: ج ۱ ص ۴۴۲.

۲- الفتح: ۱.

هذا الحجاب بأن احتواه محمد ﷺ فأصبح القرآن ومحمد ﷺ واحداً، وهو يخفق بين فناء فلا يبقى إلا الله الواحد القهار وبين عودة الأنا والشخصية الإنسانية.

باید توجه داشت که نقطه‌ی نخستین، همان قرآن است و همان حجابی است که بین حضرت محمد (ص) و خدا وجود دارد: «میان آن دو حجابی می‌درخشید و خاموش می‌شد (نوسان می‌کرد) و به هنگام فتح و پیروزی: «پیامبر گویی به اراده‌ی خدا از میان سوراخ سوزن به نور عظمت (الهی) نگرست»^۱. خدای متعال می‌فرماید: «ما برای تو پیروزی نمایانی را مقرر داشتیم»^۲. رفع و برداشته شدن این حجاب به این صورت بود که حضرت محمد (ص) آن را دربرگرفت و لذا قرآن و حضرت محمد (ص) یکی شدند؛ و آن حضرت بین فنا که جز خدای واحد قهار چیزی باقی نمی‌ماند و بین بازگشت انانیت و هویتش، در نوسان بود.

فإن عرفنا ما تقدم تبين لنا أن محمداً ﷺ هو مرتبة البرزخ بين الحق والخلق، ولذلك توهم به لما رآه ابراهيم (ع) والملائكة وظنوا أنه الله سبحانه وتعالى، وذلك لأنه ﷺ صورة تحاكي الذات الإلهية وتظهر اللاهوت المطلق للخلق ليعرفوا (.....) وَ بَطَّلَعَتِكَ فِي سَاعِيرٍ وَ ظُهُورِكَ فِي جَبَلِ قَارَانَ (.....)^(۳)، وقال ﷺ: (الله خلق آدم على صورته)^(۴).

اگر مطلب پیش گفته را دریافته باشیم، برای ما روشن می‌شود که حضرت محمد (ص) همان مرتبه‌ی برزخ بین حق و خلق است و به همین دلیل وقتی حضرت ابراهیم (ع) و ملائکه او را دیدند، گمان بردند که او خدای سبحان و متعال است؛ زیرا آن حضرت (ص) صورتی است که بازگو کننده‌ی ذات الهی است و لاهوت مطلق را برای خلق ظهور می‌بخشد تا بشناسند و بدانند: «و به پرتو فروزانت در ساعیر (کوهی فلسطین) و به ظهور پرفروغت در کوه فاران (کوهی نزدیک مکه و محل مناجات پیامبر)....»^۵. پیامبر اسلام (ص) فرمود: «خداوند آدم را به صورت خود آفرید»^۶.

فهو ﷺ الله في الخلق وكذلك أهل بيته ﷺ في مرتبة دون مرتبة الرسول الأعظم صلوات الله عليه، فهم أيضاً وجه الله وأسماء الله الحسنى، فهم يمثلون الله في الخلق وكل منهم يؤله إليه ويقصد في قضاء الحاجات وسد النقص وبلوغ الكمال، فهم على درجة عالية من الكمالات الإلهية ولكنها مقيدة بالحاجة والفقير لله سبحانه وتعالى، أما

۱- کافی: ج ۱ ص ۴۴۲.

۲- فتح: ۱.

۳- دعاء السمات.

۴- کافی: ج ۱ ص ۱۳۴، توحید الصدوق: ص ۱۰۳.

۵- دعای سمات.

۶- کافی: ج ۱ ص ۱۳۴؛ توحید صدوق: ص ۱۰۳.

ألوهيته سبحانه وتعالى فهي ألوهية مطلقة وهي كمال وغنى مطلق وعطاء وفيض غير مقيد إلا بمشيئته سبحانه وتعالى.

پس آن حضرت (ص) خدای در خلق است و اهل بیت او (ع) نیز در مرتبه‌ای پایین‌تر از جایگاه رسول اعظم که درود خداوند بر او باد، قرار دارند، و آنها نیز وجه الله و اسماء الله الحسنى می‌باشند؛ آنها تبلور خدا در خلق هستند و هر کدام از آنها برای رفع حوائج و سدّ نقص و تحصیل کمال، مورد توجه قرار می‌گیرند و به هر یک از آنها رجوع می‌شود. لذا ایشان در جایگاهی عالی از کمالات الهی قرار دارند ولی این جایگاه، در عین حال، محدود و مقید به نیاز و فقر ایشان نسبت به خدای سبحان و متعال می‌باشد؛ حال آن که الوهیت خدای سبحان و متعال، الوهیت مطلق و کمال و غنای مطلق و بخشش و فیض بی حد و حصر است مگر چیزی که مشیت خدای سبحان و متعال به آن تعلق گیرد.

وقد ورد في القرآن ما يدل على هذا المعنى، قال تعالى: ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾^(۱)، أي أن هناك خالقين وهو سبحانه وتعالى أحسنهم وأفضلهم، وهؤلاء هم محمد وآل محمد ﷺ، وفي الدعاء: (.....) يارب الأرباب وإله الآلهة .....^(۲).

در قرآن عبارتی که مؤید این معنا است آمده؛ خدای متعال می‌فرماید: «در خور تعظیم است خداوند، آن بهترین آفرینندگان»^۳؛ یعنی در اینجا آفرینندگانی وجود دارند و خدای سبحان برترین و نیکوترین آنها می‌باشد. اینها محمد و آل محمد (ع) هستند. در دعا نیز آمده است: «.... ای پروردگار پرورندگان، و ای معبود معبودان....»^۴.

وكذلك ورد: (..... الإله الأكبر .....)^(۵)، وهذا من أدعية السر وهي واحد وثلاثون دعاء لحوائج الدنيا والآخرة مسندة متصلة وصحيحة السند، مذكورة في مصباح المتعبد، ومصباح الكفعمي، والبحار، وذكرها الحر العاملي في الجواهر السنية.

و نیز وارد شده است: «.... خدای بزرگتر....»^۶. این دعا جزو دعا‌های سرّ و یکی از سی و یک دعا با سند متصل و صحیح است که برای رفع نیازها و حوائج دنیا و آخرت خوانده می‌شود. این دعا در مصباح مجتهد، مصباح کفعمی، بحار آمده، و حرّ عاملی نیز در الجواهر السنية آن را نقل کرده است.

۱- المؤمنون: ۱۴.

۲- الكافي: ج ۲ ص ۵۶۶.

۳- مؤمنون: ۱۴.

۴- کافي: ج ۲ ص ۵۶۶.

۵- الباقيات الصالحات: دعاء السفر ص ۸۱۵.

۶- باقيات صالحات: دعای سفر ص ۸۱۵.

وفي الحديث القدسي في فضلها: (يا محمد، قل للذين يريدون التقرب إلي إعلموا علم اليقين أن هذا الكلام أفضل ما أنتم متقربون به إلي بعد الفرائض) (۱).

در یک حدیث قدسی، در فضیلت این دعا آمده است: «ای محمد، به کسانی که می‌خواهند به من تقرب جویند بگو علم یقین را به دست آورند که این سخن، برترین چیز بعد از واجبات است که با آن به من نزدیک می‌شوید»^۲.

ولا شك أن ورود الإله الأكبر في الدعاء القدسي وهو من الله سبحانه وتعالى ونظير القرآن الكريم يدل بشكل يقيني قاطع لمن أراد النص على ما قدمت، حيث أن مخاطبة الله سبحانه وتعالى بالإله الأكبر دال على أن خلقه سبحانه يتصفون بصفة اللاهوت؛ وذلك لأن الأكبر صفة تفضيل دالة على وجود الأقل عند ذكرها وإلا فلا معنى لورودها في الكلام، فأفعل التفضيل أو صفات التفضيل دالة على المشاركة وزيادة كما هو بين وواضح، وقد ذكره علماء اللغة العربية بل هو بين لكل من قرأ الدعاء وتمعن فيه.

بدون شك وارد شدن عبارت «خدای بزرگتر» در دعای قدسی که از جانب خدای سبحان و متعال روایت شده است و نظیر قرآن کریم می‌باشد، قطعاً دلالت یقینی می‌کند برای کسی که بخواهد بر آنچه که پیشتر عرضه داشتیم، نص داشته باشد؛ زیرا خطاب قرار دادن خدای سبحان و متعال به «خدای بزرگتر» دلیلی است بر این که خلق او نیز به صفت لاهوت متصف‌اند چرا که بزرگتر، صفت تفضیلی است و بر وجود حداقل یک چیز خردتر اشاره می‌کند وگرنه اشاره به آن وجهی ندارد. افعال یا صفات تفضیلی دال بر مشارکت و زیادت است که این واضح و روشن می‌باشد، زبان‌شناسان عرب به آن اشاره کرده‌اند و هر کس که دعا را بخواند و در آن تعمق کند نیز به این مطلب می‌رسد.

۱- الجواهر السنیه - الحر العاملی: ص ۱۸۸، بحار الانوار: ج ۸۳ ص ۲۷۹.

۲- جواهر السنیه - حر عاملی: ص ۱۸۸؛ بحار الانوار: ج ۸۳ ص ۲۷۹.

بين الله سبحانه وتعالى ووجه الله أو الله في الخلق

بين خدای سبحان و وجه الله یا خدا در خلق

محمد ﷺ عبد الله ورسوله، ليس في هذا العالم السفلي الجسماني فقط بل هو رسول الله سبحانه وتعالى قبل أن يخلق بقية الخلق، والرسول إذا كان وجه المرسل وصورة المرسل، قال الإمام الباقر (ع): (نحن المثاني الذي أعطاه الله نبينا محمداً ﷺ، ونحن وجه الله نتقلب في الأرض بين أظهركم، ونحن عين الله في خلقه ويده المبسوطة بالرحمة على عباده، عرفنا من عرفنا وجهنا من جهلنا...) (١). وفي الحديث: (الله خلق آدم على صورته) (٢).

حضرت محمد(ع) بندهی خدا و رسول او است. ایشان نه فقط در این عالم سفلی جسمانی، بلکه قبل از آن که خداوند سایر موجودات را بیافریند، رسول خدا بوده است. رسول هنگامی معنا و مفهوم دارد که وجه مُرسل (ارسال کننده) یا صورت مُرسل باشد. امام باقر (ع) می‌فرماید: «ما أن مَثَانِي هَسْتِيمِمْ كَه خِدا بَه پِیغمبرش عطا کرد، و ما همان وجه و صورت خدا هستییم که بین دیدگان شما روی زمین در حرکت می‌باشیم، و ما چشم خدا در میان خلقش هستییم و ما دست رحمت خداییم که برای بندگانش گشوده است، شناسد ما را هر که شناسد و نادیده گیرد ما را هر که نادیده گیرد...»^٣. و در حدیث آمده است: «خداوند آدم را به صورت خود آفرید»^٤.

١- الکافی: ج ١ ص ١٤٣.

٢- موجود في التوراة أيضاً وهو حديث متواتر رواه السنة والشيعة وهذه بعض الروايات من مصادر السنة والشيعة: عن محمد بن مسلم، قال: سألت أبا جعفر (ع) عما يروون أن الله خلق آدم على صورته، فقال: (هي: صورة، محدثة، مخلوقة واصطفاها الله واختارها على سائر الصور المختلفة، فأضافها إلى نفسه كما أضاف الكعبة إلى نفسه والروح إلى نفسه (وَتَفَخَّتْ فِيهِ مِنْ رُوحِي) (الكافي: ج ١ ص ١٣٤، وتوحيد الصدوق: ص ١٠٣).

روى البخاري (٦٢٢٧) ومسلم (٢٨٤١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: (خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ: اذْهَبْ. فَسَلَّمَ عَلَى أَوْلِيكَ النَّفَرِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٌ فَاسْتَمَعَ مَا يُحْيُونَكَ فَإِنَّمَا تَحْيِيكَ وَتَجِيءُ دُرِّيئِكَ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، فَقَالُوا: السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَزَادَهُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ فَلَمْ يَزَلْ الْخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدَ حَتَّى الْآنَ).

وروى مسلم (٢٦١٢) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: (إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ).

وروى ابن أبي عاصم في السنة (٥١٧) عن ابن عمر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (لا تقبحوا الوجوه فإن ابن آدم خلق على صورة الرحمن). قال الشيخ عبد الله الغنيمان: (هذا حديث صحيح صححه الأئمة، الإمام أحمد وإسحاق بن راهوية وليس لمن ضعفه دليل إلا قول ابن خزيمة، وقد خالفه من هو أجل منه).

وروى ابن أبي عاصم (٥١٦) أيضاً عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (إذا قاتل أحدكم فليجتنب الوجه فإن الله تعالى خلق آدم على صورة وجهه)، وقال الشيخ الألباني: إسناده صحيح.

٣- كافي: ج ١ ص ١٤٣.

٤- در تورات نیز وجود دارد و این حدیث متواتری است که سنی و شیعه نقل نموده‌اند. برخی از احادیث از منابع شیعه و سنی: از محمد بن مسلم روایت شده است که گفت: از ابو جعفر (ع) درباره‌ی آنچه روایت می‌کنند که خداوند آدم را به صورت خود آفرید، سؤال نمودم. ایشان (ع) فرمود: «این صورت، صورتی است تازه و نو آفریده شده که خداوند آن را برگزید و بر سایر صورت‌های مختلف اختیار کرد. پس این صورت را به خودش نسبت داد؛ همچنان که کعبه و روح را به خود نسبت داد و فرمود «(و از روح خود در آن دمیدم)» (کافی: ج ١ ص ١٣٤ ؛ توحيد صدوق: ص ١٠٣).

بخاری (٦٢٢٧) و مسلم (٢٨٤١) از ابو هريره روایت می‌کنند که پیامبر (ص) فرمود: «خدا آدم را به صورت خود آفرید. طول او شصت ذراع بود. هنگامی که او را آفرید، فرمود: برو. بر آن ملائکه‌ای که نشسته‌اند، سلام نما و تحیت آنها را بشنو که تحیت و سلامی بر تو و بر ذریه‌ات می‌باشد. پس گفت: سلام عليكم. گفتند: «سلام بر تو و رحمت الله» و «رحمت الله» را بر آن اضافه نمودند. هر کس که داخل بهشت می‌شود، بر صورت آدم است و خلقت پس از آن پیوسته تا الآن کم شده است».

مسلم (٢٦١٢) از ابوهريره روایت می‌کند که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: «اگر کسی از شما برادرش را می‌کشد، از صورتش اجتناب کند زیرا خداوند آدم را بر صورت خویش آفرید».

ابن ابی عاصم در سنت (٥١٧) از ابن عمر نقل می‌کند: رسول خدا (ص) فرمود: «صورت‌ها را قبیله‌نمایید چرا که فرزند آدم بر صورت رحمن خلق شده است». شیخ عبد الله غنیمان می‌گوید: «این حدیث صحیح است، صحشش به ائمه برمی‌گردد، امام احمد و اسحاق بن راهویه و دلیلی برای ضعیف بودن آن وجود ندارد مگر سخن ابن خزيمة و هر کسی با آن مخالفت نماید به دلیل او

والرسول إذا كان أمره أمر المرسل - قال الإمام المهدي (ع): (قلوبنا أوعية لمشيئة الله، فإذا شاء الله شئنا، والله عز وجل يقول: ﴿وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾^(۱) (۲) - كان إرسال الرسول هو إرسال المرسل ومواجهة الرسول هي مواجهة المرسل، ومن هنا يتبين أن جميع الأنبياء والمرسلين ﷺ من الله سبحانه وتعالى هم مُرسَلين من محمد ﷺ إسرائيل أو عبد الله ووجه الله أو الله في الخلق، فالأنبياء والمرسلون ﷺ واجهوا الله في الخلق وهو محمد ﷺ ﴿وَمَا كَانَ لِيَشْرَ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَيَّ حَكِيمٌ﴾^(۳)، ومعلمهم هو الله في الخلق وهو محمد ﷺ ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾^(۴)، بل إن مواجهتهم لم تكن إلا مع باب محمد ﷺ وهو علي (ع)، فعن أبي جعفر (ع) عن آبائه ﷺ قال: (قال رسول الله ﷺ: أنا مدينة العلم وهي الجنة، وأنت يا علي بابها، فكيف يهتدي المهتدي إلى الجنة ولا يهتدي إليها إلا من بابها)^(۵).

رسول (فرستاده شده) هنگامی معنی دارد که فرمان او، فرمان مُرسِل (فرستنده) باشد. امام مهدی (ع) فرموده است: «دل‌های ما ظروف مشیت خدا است، اگر خدا بخواهد ما نیز می‌خواهیم، و خدای متعال می‌فرماید: «و شما جز آن نمی‌خواهید که خدا خواسته باشد»^۶ ۷. ارسال از جانب رسول، ارسال از جانب مُرسِل و مواجهه‌ی رسول نیز همان مواجهه‌ی مُرسِل می‌باشد. از اینجا آشکار می‌گردد که تمام انبیا و فرستاده‌شدگان از جانب خدای سبحان و متعال، فرستاده‌شده از سوی محمد (ص) یعنی اسرائیل یا عبدالله، و صورت خدا یا خدای در خلق، نیز می‌باشند. انبیا و فرستاده‌شدگان (ع) با خدای در خلق روبه‌رو شدند که همان حضرت محمد (ص) می‌باشد: «هیچ بشری را نرسد که خدا جز به وحی یا از آن سوی پرده، با او سخن بگوید یا رسولی می‌فرستد تا به فرمان او هر چه بخواهد به او وحی کند. او بلندپایه و حکیم است»^۸. آموزگار آنها خدای در خلق که همان حضرت محمد (ص) است، می‌باشد: «و نام‌ها را به آدم بیاموخت. سپس آنها را به فرشتگان عرضه کرد و گفت: اگر راست می‌گویید مرا به نام‌های این چیزها خبر دهید»^۹. بلکه مواجهه‌ی آنها صورت نگرفت مگر از طریق دروازه‌ی محمد (ص) که علی

است».

ابن ابی عاصم (۵۱۶) نیز از ابو هریره روایت می‌کند که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: «اگر کسی از شما برادرش را می‌کشد، از صورتش اجتناب کند زیرا خداوند آدم را بر صورت خویش آفرید». شیخ البانی می‌گوید: سند آن صحیح است.

۱- الانسان: ۳۰.

۲- غیبة الطوسی: ص ۲۴۶.

۳- الشوری: ۵۱.

۴- البقرة: ۳۱.

۵- مستدرک سفینة البحار: ج ۹ ص ۳۵۱.

۶- انسان: ۳۰.

۷- غیبت طوسی: ص ۲۴۶.

۸- شوری: ۵۱.

۹- بقره: ۳۱.

(ع) می‌باشد. ابو جعفر (ع) به نقل از پدران‌ش (ع) فرمود: «پیامبر خدا (ص) فرمود: من شهر علم هستم و این شهر، بهشت است و تو ای علی، درب آن هستی، پس چگونه راهرو و جوینده‌ی راه بهشت می‌تواند بدون ورود از در آن، به بهشت راه یابد؟!»^۱.

وعن ابن عباس، قال: قال رسول الله ﷺ: (أنا مدينة العلم وعلي بابها، فمن أراد العلم فليأت الباب)^(۲).
از ابن عباس نقل شده است که پیامبر خدا (ص) فرمود: «من شهر علم هستم و علی در آن است، پس هر کس که علم می‌خواهد باید از در وارد شود»^۲.

وفي الكافي عن أبي عبد الله الصادق (ع)، قال: قال رسول الله ﷺ: (أنا المدينة وعلي الباب، وكذب من زعم أنه يدخل المدينة إلا من قبل الباب، وكذب من زعم أنه يجني ويغض علياً (ع))^(۴).
در کافی نیز از ابو عبدالله امام صادق (ع) به نقل از پیامبر (ص) آمده است که آن حضرت (ص) فرمود: «من شهر هستم و علی دروازه است، و دروغ گفته است کسی که می‌پندارد به شهر داخل می‌شود؛ مگر از طریق دروازه، و دروغ گفته است کسی که می‌پندارد مرا دوست دارد درحالی که علی (ع) را دشمن می‌دارد»^۵.

وعنه ﷺ: (أنا مدينة العلم (الحكمة) وعلي بابها، فمن أراد الحكمة فليأتها من بابها)^(۶).
و همچنین حضرت (ص) فرمود: «من شهر علم (حکمت) هستم و علی درب آن است؛ پس هر کس خواهان حکمت است باید از درب آن (شهر) وارد شود»^۶.

فمحمد هو مَنْ عَرَفَ الله وَعَرَّفَ الخلق بالله ولم تتم المعرفة إلا من باب محمد وهو علي، ومحمد هو البرزخ بين الحق والخلق (يخفق بين الإنسانية والفناء في الذات الإلهية)، وعلي هو الإنسان الأول في الخلق، قال تعالى: ﴿وَمَا كَانَ لِيَشْرَ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللهُ إِلَّا وَحياً أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسولاً فَيُوحِي بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ﴾^(۸).

۱- مستدرک سفینه‌ی بحار: ج ۹ ص ۳۵۱.

۲- المصدر نفسه.

۳- منبع خودش.

۴- الكافي: ج ۲ ص ۲۳۹ ح ۲۷.

۵- کافی: ج ۲ ص ۲۳۹ ح ۲۷.

۶- مستدرک سفینه‌ی البحار: ج ۹ ص ۳۵۱.

۷- مستدرک سفینه‌ی البحار: ج ۹ ص ۳۵۱.

۸- الشوری: ۵۱.

فالبشر هو علي والحجاب هو محمد، وأيضاً البشر هم الأئمة والحجاب علي والمتكلم محمد أو الله في الخلق، وأيضاً البشر هم الأنبياء والمرسلون والحجاب هم الأئمة والمتكلم علي أو الرحمن في الخلق، قال علي (ع) الإمام الذي ظلمه حتى من يدعون مولاته: (أنا أؤدي من النبيين إلى الوصيين، ومن الوصيين إلى النبيين، وما بعث الله نبياً إلا وأنا أقضي دينه وأنجز عداته، ولقد اصطفاني ربي بالعلم والظفر، ولقد وفدت إلى ربي اثنتي عشرة وفادة فعرفني نفسه وأعطاني مفاتيح الغيب)^(۱).

حضرت محمد (ص) همان کسی است که خدا را شناخت و خدا را به خلق شناساند، و این شناخت کامل نشد مگر به وسیله‌ی باب محمد که علی می‌باشد؛ و محمد همان برزخ بین حق و خلق است: «بین انسانیت و فنا در ذات الهی در نوسان است» و علی همان انسان اول در میان خلائق است. حق تعالی می‌فرماید: «هیچ بشری را نرسد که خدا جز به وحی یا از آن سوی پرده، با او سخن بگوید یا فرستاده‌ای می‌فرستد تا به فرمان او هر چه بخواهد به او وحی کند. او بلندپایه و حکیم است»^۲: بشر، علی است و حجاب، محمد؛ و نیز بشر، ائمه‌اند و حجاب، علی و سخن‌گو (متکلم) محمد یا الله در خلق است؛ و نیز بشر، انبیا و فرستاده‌شدگان هستند و حجاب، ائمه‌اند و متکلم، علی یا رحمان در خلق است. علی (ع) -امامی که حتی کسانی که ادعای دوستی و موالات او را دارند نیز به او ستم کرده‌اند- فرموده است: «من از پیامبران به اوصیا و از اوصیا به پیامبران می‌رسانم و خداوند هیچ پیامبری را نفرستاد مگر این که من دین او را قضا کردم و موفقیت او را فراهم ساختم و خداوند مرا به علم و پیروزی برگزید، و من دوازده بار نزد پروردگارم رفتم، پس او خود را به من شناسانید و کلیدهای غیب را به من عطا نمود»^۳.

فيمكن أن نقول: إن علياً هو من كلم موسى (ع)، بل إن من كلم موسى (ع) من آل محمد ﷺ يأتي بأمر علي (ع)، وعلي يأتي بأمر محمد ﷺ، ومحمد يأتي بأمر الله سبحانه وتعالى. لذا می‌توانیم بگوییم: کسی که با موسی (ع) سخن گفت، علی (ع) بود و حتی آن که از آل محمد (ع) با موسی (ع) تکلم نمود، مجری فرمان علی (ع) است و علی (ع) نیز مجری فرمان محمد (ص) است و محمد نیز مجری فرمان خدای سبحان است.

عن علي أمير المؤمنين (ع): (.... وعقدت الراية لعمالق كردان، ....، فتوقعوا ظهور مكلم موسى من الشجرة على الطور، فيظهر هذا ظاهر مكشوف، ومعين موصوف....)^(۴).

از امیرالمؤمنین (ع) نقل شده است که فرمود: «.... و پرچمی برای استقلال کردها منعقد و فراهم شد...، آنگاه

۱- بحار الأنوار: ج ۳۹ ص ۳۵۰، نقلاً عن تفسير فرات الكوفي.

۲- شوری: ۵۱.

۳- بحار الأنوار: ج ۳۹ ص ۳۵۰، نقل شده از تفسير فرات كوفي.

۴- بحار الأنوار: ج ۸۲ ص ۲۷۲.

منتظر ظهور کسی باشید که با موسی (ع) از درخت در «طور» سخن گفت، که به شکل علنی، ظاهر و آشکار خواهد گردید و با چشم دیده می شود و وصف می شود....»^۱.

قال تعالی: ﴿قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾^(۲)، وقال تعالی: ﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ فَأَلْفَوْا السَّلَامَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾^(۳).
 خدای تعالی می فرماید: «بگو: فرشته‌ی مرگ که موکل بر شما است، شما را می میراند سپس به سوی پروردگارتان بازگردانیده می شوید»^۴ و همچنین: «کسانی هستند که بر خود ستم روا داشته اند، چون فرشتگان جانشان را بستانند، سر تسلیم فرود آورند و گویند: ما هیچ کار بدی نمی کردیم. آری خدا از کارهایی که می کردید آگاه است»^۵.

وقال تعالی: ﴿الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾^(۶).
 خداوند متعال می فرماید: «آنان که چون فرشتگان ایشان را پاک سیرت بمیرانند، می گویند: سلام بر شما، به پاداش کارهایی که می کرده اید به بهشت درآید»^۷.

وقال تعالی: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾^(۸).
 و همچنین: «خدا شما را بیافرید، سپس می میراند و از میان شما کسی را به پیری می رساند تا هر چه را که آموخته است از یاد ببرد، زیرا خدا دانا و توانا است»^۹.

^۱ - بحار الانوار: ج ۸۲ ص ۲۷۲.

^۲ - السجدة: ۱۱.

^۳ - النحل: ۲۸.

^۴ - سجده: ۱۱.

^۵ - نحل: ۲۸.

^۶ - النحل: ۳۲.

^۷ - نحل: ۳۲.

^۸ - النحل: ۷۰.

^۹ - نحل: ۷۰.

فكما أن المتوفى هو الله في كل تلك الأحوال كذلك فإن المتكلم هو الله في كل تلك الأحوال، قال تعالى: ﴿فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾^(۱).

همان طور که در تمام این احوال، متوفی (وفات دهنده) خداوند است، متكلم نیز در هر حالت خدا است. حق تعالی می‌فرماید: «چون (به آتش) رسید، ندا داده شد که برکت داده شد، آن که درون آتش است و آن که در کنار آن است و منزّه است خدای یکتا، پروردگار جهانیان»^۲.

فتنزه سبحانه وتعالى أن يكلم بشراً إلا من وراء حجاب، قال تعالى: ﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحِيًّا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾^(۳)، فلم يكتب كلام الله سبحانه وتعالى مباشرة ومن غير حجاب إلا في صفحة وجود محمد ﷺ ولذلك كان علي (ع) هو الإنسان الأول والبشر الأول، ومحمد ﷺ هو الحجاب بين الحق والخلق لفنائه في القرآن، ثم خفقه بين الإنسانية وبين الذات الإلهية فلا يبقى إلا الله الواحد القهار، ولم أقل: فلا يبقى إلا الله الرحمن الرحيم؛ لأن محمداً ﷺ هو الرحمة في الخلق فإذا بقي في الذات الإلهية لم تبق إلا النعمة والقهر، حيث إن نظر الله سبحانه وتعالى إلى محمد ﷺ، قال تعالى: ﴿فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا﴾.

خدای سبحان خود را منزّه برشمرده است از این که با بشری جز از فراسوی پرده سخن بگوید. خداوند می‌فرماید: «هیچ بشری را نرسد که خدا جز به وحی یا از آن سوی پرده، با او سخن بگوید یا فرستاده‌ای می‌فرستد تا به فرمان او هر چه بخواهد به او وحی کند. او بلندپایه و حکیم است»^۴. کلام خداوند سبحان و متعال به طور مستقیم و بدون حجاب و پرده نوشته نمی‌شود، مگر در صفحه‌ی وجود حضرت محمد (ص) و از آنجا که علی (ع) انسان اول و بشر اول است و حضرت محمد (ص) نیز حجاب بین حق و خلق است، با فنا شدنش در قرآن و سپس نوسان کردنش بین انسانیت و ذات الهی، چیزی جز خدای یگانه‌ی قهار باقی نمی‌ماند؛ نمی‌گوییم: چیزی جز «الله الرحمان الرحیم» بر جای نمی‌ماند، زیرا حضرت محمد (ص) رحمت در خلق است و اگر او در ذات الهی فانی شود، چیزی جز نعمت و خشم بر جای نمی‌ماند زیرا نظر خداوند سبحان و متعال به سوی محمد (ص) می‌باشد. حق تعالی می‌فرماید: «تو در برابر دیدگان مایی».

* *

۱ - النمل: ۸.

۲ - نمل: ۸.

۳ - الشوری: ۵۱.

۴ - شوری: ۵۱.

التوحيد في التسبيح لا في الوصف

توحيد در تسبیح است، نه در وصف

التوحيد مما مضى تبين أنه في التسبيح لا في الوصف^(١)، أي أنّ التوحيد الحقيقي يكون بتنزيهه سبحانه عن المعرفة بكنهه وحقيقته، وإنما تكون غاية معرفته هي في معرفة العجز عن المعرفة، فغاية ما يصل إليه الإنسان من الوصف أو الأسماء الذاتية الكمالية هو الوصول إلى هذه المعرفة - أي معرفة العجز عن المعرفة - التي يتجلى للإنسان من خلالها بوضوح أن التوحيد الحقيقي في التسبيح، قال تعالى: ﴿سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ * إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ﴾^(٢)، وذلك لأن المخلصين يعرفون أن الصفات ترجع في حقيقتها إلى التنزيه عن النقص أو التسبيح والتقدیس، أي أن ساحته سبحانه وتعالى خالية من النقص، أي أنه سبحانه وتعالى نور لا ظلمة فيه.

طبق آنچه گذشت، روشن شد که توحيد در تسبیح است، نه در وصف^٣؛ یعنی توحيد حقیقی عبارت است از تنزيه خدای سبحان از دستیابی به شناخت کُنه و حقیقت او، و این که نهایت شناخت و معرفت خدا تنها در عجز و ناتوانی از رسیدن به معرفت او می باشد. لذا غایت آنچه انسان از وصف یا اسما ذاتی کمال به دست می آورد، رسیدن به این درجه از شناخت یعنی شناخت عجز و ناتوانی از دستیابی به معرفت می باشد و از لابه لای این (شناخت) انسان به وضوح درمی یابد که توحيد حقیقی، در تسبیح است. خدای تعالی می فرماید: «خداوند منزّه است از آنچه توصیف می کنند * مگر بندگان مخلص خدا»^٤؛ از آن رو که بندگان مخلص خدا می دانند صفات در واقع به تنزيه از نقص یا تسبیح و تقدیس بازمی گردد، یعنی ساحت خداوند سبحان و متعال از نقص و عیب بری و به عبارت دیگر خدای سبحان و متعال نوری است بدون ظلمت.

فعن أبي عبد الله (ع)، قال: (إن الله علم لا جهل فيه، حياة لا موت فيه، نور لا ظلمة فيه)^(٥).
از امام ابو عبدالله (ع) نقل شده است که فرمود: «خداوند دانشی است که جهل در آن راه ندارد، و حیاتی است که مرگ در آن راه ندارد، و نوری است که ظلمت در آن راه ندارد»^٦.

١- تقدم كلامي في الصمد وإنه تنزيه وتسيب للذات وبيان لكمالها المطلق من خلال نفي النقص عنها.

٢- الصافات: ١٥٩ - ١٦٠.

٣- طبق آنچه در توضیح «صمد» گفته شد که تنزيه و تسبیح برای ذات و بیان کمال مطلق آن از طریق نفي نقص از آن حاصل می شود.

٤- صافات: ١٥٩ و ١٦٠.

٥- التوحيد - الشيخ الصدوق: ص ١٣٧.

٦- توحيد - شيخ صدوق: ص ١٣٧.

وعن یونس بن عبد الرحمن، قال: قلت لأبي الحسن الرضا (ع): (روينا أن الله علم لا جهل فيه، حياة لا موت فيه، نور لا ظلمة فيه، قال (ع): كذلك هو) (۱).

یونس بن عبدالرحمان می گوید: به ابوالحسن رضا (ع) عرضه داشتم: برای ما روایت شده است که خداوند دانشی است بدون جهل، و حیاتی است بدون مرگ، و نوری است بدون ظلمت. حضرت فرمود: «او همین گونه است»^۲.

والحقیقة، إن معرفة عجزنا عن معرفة اللاهوت هي الممكنة لنا، ومنها نعرف عجزنا عن معرفة الحقيقة؛ لأننا لا يمكن أن نعرف عجزنا عن معرفة حقيقته سبحانه إلا من خلال معرفتنا لعجزنا عن معرفة اللاهوت المطلق؛ لأن اللاهوت المطلق هو المواجه لنا وهو يناسب حالنا ويمكن أن نبحر في ساحة معرفته من خلال نقصنا الذي نعرفه (۳)؛ لأن اللاهوت المطلق هو الكمال المطلق الذي نأله إليه ليسد نقصنا، ولكن هل يمكن مثلاً معرفة العجز عن معرفة الرحمة المطلقة دون أن نعرف رحمة ما؟ أكيد إن الجواب سيكون: لا.

واقعیّت آن است که شناختِ «ناتوانی ما از شناخت لاهوت»، چیزی است که برای ما ممکن و شدنی است و ما از طریق آن، به عجز خویش از دستیابی به معرفت حقیقی پی می بریم، زیرا ما نمی توانیم به ناتوانی خویش در معرفت حقیقت خدای سبحان برسیم مگر از طریق کسب شناخت بر این که از معرفت به لاهوت مطلق، عاجزیم. این موضوع از آنجا ناشی می شود که لاهوت مطلق رویارو و مقابل ما است و با حال و احوال ما نیز تناسب دارد، و ما می توانیم در ساحت معرفت او از طریق نقصی که آن را می شناسیم، غوطه ور شویم^۴ زیرا لاهوت مطلق همان کمال مطلق است که ما رو به سوی او می آوریم تا نقص مان را برطرف سازد، و لیکن آیا به عنوان مثال امکان دارد که ما به معرفتِ عجز در شناخت رحمت مطلق برسیم، بدون این که (اصلاً) بدانیم رحمت چیست؟ پاسخ قطعی این است: خیر!

وبالتالي فلنكن نعرف عجزنا عن معرفة الرحمة المطلقة أو (الرحمن الرحيم سبحانه) لا بد أن نعرف رحمة ما، وكلما كانت هذه الرحمة التي عرفناها أعظم وكلما كانت معرفتنا بها أعظم كانت النتيجة هي إن معرفة عجزنا عن معرفة الرحمة المطلقة أعظم، وبالتالي ستكون معرفة عجزنا عن معرفة الحقيقة التي واجهتنا بالرحمة المطلقة أعظم، فمعرفة

۱- التوحيد - الشيخ الصدوق : ص ۱۳۸.

۲- توحيد - شيخ صدوق: ص ۱۳۸.

۳- قال الصادق (ع): (العبودية جوهر كنهها الربوبية) مصباح الشريعة: ص ۷، التفسير الصافي: ج ۶ ص ۳۴۸، وفيه [جوهرة] وغير ذلك من المصادر.

۴- امام صادق (ع) می فرماید: «العبودية جوهر كنهها الربوبية» (جوهر كنه عبوديت، ربوبيت است): مصباح الشريعة: ص ۷ ؛ تفسير صافي: ج ۶ ص ۳۴۸ با اختلاف کمی.

الرحمة المطلقة تكون بمعرفة تجليها في الخلق، ومعرفة اللاهوت المطلق تكون بمعرفة تجليه في الخلق، كما أن معرفة الحقيقة تكون بمعرفة اللاهوت المطلق.

لذا ما برای این که عجز خویش از رسیدن به معرفتِ رحمتِ مطلق یا «خدای رحمان رحیم» را درک کنیم، ناگزیر باید بدانیم رحمت چیست. هر چه این رحمتی که ما نسبت به آن شناخت پیدا کرده‌ایم، بزرگتر باشد و هر چه شناخت ما نسبت به آن عظیم‌تر باشد، معرفت ناتوانی ما از شناخت رحمت مطلق بزرگتر خواهد بود؛ و به دنبال آن معرفت ما از ناتوانی مان در شناخت حقیقتی که از خلال آن با رحمت مطلق روبه‌رو شده‌ایم، عظیم‌تر می‌گردد. شناخت رحمت مطلق، از طریق شناخت تجلی آن در خلق صورت می‌گیرد، و شناخت لاهوت مطلق نیز همین گونه است یعنی با تجلی آن در خلق انجام می‌شود؛ کما این که شناخت حقیقت از طریق شناخت لاهوت مطلق شدنی است.

إذن، فلا بد لنا من معرفة خلفاء الله في أرضه؛ لأنهم تجلي الله في الخلق، وبمعرفةهم يعرف الله أي يعرف العجز عن معرفته، وبالتالي يعرف العجز عن معرفة الحقيقة وهذا هو التوحيد المطلوب من ابن آدم، وهذا هو سر وعلة بعث الأنبياء والأوصياء عليهم السلام الحقيقية أي إن بعثهم ضروري؛ لأن المعرفة تتم بهم ومن خلالهم.

بنابراین ما ناگزیر باید جانشینان خدا بر زمینش را بشناسیم و نسبت به آنها شناخت پیدا کنیم، زیرا اینها تجلی خدا در خلق اند و از طریق شناخت آنها، خدا شناخته می‌شود یعنی عجز از شناخت او حاصل می‌گردد. و به دنبال آن، عجز از معرفت حقیقت شناخته و دانسته می‌شود و این همان توحیدی است که از فرزند آدم خواسته شده است؛ و این همان دلیل و راز حقیقی بعث پیامبران و فرستادگان (ع) است؛ یعنی بعثت آنها لازم و ضروری است زیرا معرفت به وسیله‌ی آنها و از طریق آنها صورت می‌گیرد.

فهنا تكمن حقيقة التوحيد وهي: إنه هو سبحانه وتعالى إنما تجلى لخلقه باللاهوت المطلق ليعرفوه وبما يناسب حالهم باعتبار أنهم فقراء ويألهون إلى الغني المطلق ليسد نقصهم، أي إن اللاهوت ليس هو الحقيقة بل هو وجه الحقيقة المناسب للخلق، فهو ظهوره سبحانه وتعالى لنا لنعرفه، فاللاهوت ليس الحقيقة بل هو الطريق الموصل لها ولكن هذا لا يعني أن اللاهوت المطلق غيره هو سبحانه وتعالى؛ لأنه في الحقيقة لا يوجد شيء اسمه لاهوت لولا وجود الخلق، فهو سبحانه وتعالى لاهوت بالنسبة لنا؛ لأننا فقراء ونحتاج أن نسد نقصنا فنأله إليه سبحانه وتعالى، أي إن تجليه هو سبحانه باللاهوت المطلق للخلق ليس إلا ظهوره سبحانه لهم بما يلائم حالهم هم لا أن اللاهوت هو الكاشف الحقيقي والنام عن الحقيقة؛ إنما هو مُعَرِّف بالحقيقة بما يلائم حال وفقير الخلق.

اینجا حقیقت توحید پنهان می‌ماند؛ این که: خدای سبحان و متعال با لاهوت مطلق بر خلقش تجلی یافته است تا صرفاً او را بشناسند، و (این کار را) متناسب با وضعیت و حال خلق انجام داده است چرا که آنها موجوداتی فقیر و

نیازمندند و برای رفع نقص خود به غنی مطلق روی می‌آورند؛ یعنی لاهوت، حقیقت نیست بلکه صورت حقیقت است که متناسب با خلق می‌باشد، و (درواقع) ظهور خدای سبحان و متعال برای ما است تا بتوانیم او را بشناسیم. بنابراین لاهوت، حقیقت نبوده بلکه راه رسیدن به حقیقت است. البته این سخن به آن معنا نیست که لاهوت مطلق چیزی غیر از خداوند متعال است؛ زیرا در واقع اگر خلائق وجود نداشتند، چیزی به نام لاهوت نیز وجود نمی‌داشت. خدای تعالی نسبت به ما لاهوت است زیرا ما فقیریم و احتیاج داریم که نقص و نیازمان برطرف شود لذا رو به سوی حضرت سبحان و متعالش می‌آوریم. به عبارت دیگر تجلی خدای سبحان با لاهوت مطلق برای خلق، چیزی نیست جز ظهور خدا برای خلق، طبق آنچه مقتضی حال آنها است؛ یعنی این طور نیست که لاهوت، کاشف واقعی و تام حقیقت باشد بلکه لاهوت، فقط شناساننده‌ی حقیقت می‌باشد، آن هم متناسب با حال و نیاز خلائق.

عن ابن سنان، قال: سألت أبا الحسن الرضا (ع): (هل كان الله عز وجل عارفاً بنفسه قبل أن يخلق الخلق؟ قال: نعم، قلت: يراها ويسمعها؟ قال: ما كان محتاجاً إلى ذلك؛ لأنه لم يكن يسألها ولا يطلب منها، هو نفسه ونفسه هو، قدرته نافذة فليس يحتاج أن يسمي نفسه، ولكنه اختار لنفسه أسماءً لغيره يدعوه بها؛ لأنه إذا لم يدع باسمه لم يعرف، فأول ما اختار لنفسه: العلي العظيم لأنه أعلى الأشياء كلها، فمعناه الله واسمه العلي العظيم، هو أول أسمائه، علا على كل شيء) (۱).

ابن سنان می‌گوید از امام رضا (ع) پرسیدم: آیا خدای عزوجل پیش از آن که مخلوق را بیافریند به ذات خود عارف بود؟ فرمود: آری. عرض کردم: آن را می‌دید و می‌شنید؟ فرمود: «نیازی به آن نداشت زیرا نه از آن پرسشی داشت و نه درخواستی، او، خودش بود و خودش، او بود، قدرتش نفوذ داشت پس بی‌نیاز بود از این که ذات خود را نام ببرد ولی برای خود نام‌هایی برگزید تا دیگران او را به آن نام‌ها بخوانند؛ زیرا اگر او به نامش خوانده نمی‌شد شناخته نمی‌شد، و نخستین نامی که برای خود برگزید: «علی عظیم» بود زیرا او برتر از همه چیز است؛ معنای آن «الله» است و اسمش «علی عظیم» که اولین نام‌های او است که او برتر از همه چیز است».

وتقدم عن هشام بن الحكم أنه سأل أبا عبد الله (ع) عن أسماء الله واشتقاقها الله مما هو مشتق، فقال (ع): (يا هشام، الله مشتق من إله وإله يقتضي مألوهاً، والإسم غير المسمى فمن عبد الاسم دون المعنى فقد كفر ولم يعبد شيئاً، ومن عبد الاسم والمعنى فقد أشرك وعبد اثنين، ومن عبد المعنى دون الاسم فذاك التوحيد) (۳).

بیشتر اشاره‌ای شد که هشام بن حکم می‌گوید که از امام صادق (ع) درباره‌ی نام‌های خدا و اشتقاق آنها پرسیدم

۱- الکافی: ج ۱ ص ۱۱۳.

۲- کافی: ج ۱ ص ۱۱۳.

۳- الکافی: ج ۱ ص ۸۷ ح ۲.

که «الله» از چه مشتق شده است؟ حضرت (ع) فرمود: «ای هشام! الله از «اله» مشتق است و اله، مألوهی (پرستش شونده) لازم دارد و نام، غیر صاحب نام می باشد. پس کسی که نام را بدون صاحب نام بپرستد، به طور قطع کافر است و چیزی را نپرستیده است و کسی که نام و صاحب نام را بپرستد شرک ورزیده و دو چیز را پرستیده است و هر که صاحب نام (معنی) و نه نام را بپرستد، این یگانه پرستی است»^۱.

وکلام الأئمة عليهم السلام واضح في الروايات فقط يحتاج الإنسان لتدبر قول الإمام الرضا (ع): (قدرته نافذة فليس يحتاج أن يسمي نفسه، ولكنه اختار لنفسه أسماء لغيره يدعوه بها؛ لأنه إذا لم يدع باسمه لم يعرف)، وقول الامام الصادق (ع): (يَا هِشَامُ، اللَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ وَإِلَهُ يَفْتَضِي مَأْلُوهاً).

در روایات، سخن ائمه (ع) به وضوح بیان شده است؛ فقط آدمی باید لختی در سخن امام رضا (ع) تدبر و اندیشه کند: «قدرتش نفوذ داشت پس بی نیاز بود از این که ذات خود را نام ببرد ولی برای خود نام هایی برگزید تا دیگران او را به آن نام ها بخوانند؛ زیرا اگر او به نامش خوانده نمی شد شناخته نمی شد» و نیز در سخن امام صادق (ع) که فرمود: «ای هشام! الله از «اله» مشتق است و اله، مألوهی (پرستش شونده) لازم دارد».

وللتوضيح الصورة أكثر لا بد أن نعرف أن معرفته سبحانه وتعالى بصفاته معرفة حقيقية وتامة غير ممكنة لأمرين: برای توضیح بیشتر مطلب، باید بدانیم که دستیابی به شناخت تام و واقعی خداوند سبحان و متعال از طریق صفاتش، غیرممکن است، به دو دلیل:

الأول: إن الصفات الإلهية جميعاً بل وجامعها وهو اللاهوت - الله - ما هو إلا وجه واجهنا به هو سبحانه وتعالى بما يناسب حالنا، فاللاهوت ليس الحقيقة بل هو طريق لمعرفة الحقيقة، فالوقوف عنده واعتبار معرفته هي المعرفة الحقيقية هو تماماً كالوقوف في منتصف الطريق المؤدي إلى الهدف وادعاء الوصول إلى الهدف.

اول: تمام صفات الهی و حتی جامع آنها یعنی لاهوت -الله- صرفاً صورتی است که خدا با آن با ما رویارو شده است به طریقی که مقتضای حال ما می باشد. پس لاهوت، حقیقت نیست بلکه راهی برای رسیدن به معرفت حقیقی است. بنابراین توقف در لاهوت و «شناخت آن» را «شناخت حقیقت» گمان کردن، دقیقاً مانند این است که کسی در میانه‌ی راهی که به مقصد می رود بایستد و ادعا کند که به هدف رسیده است.

ثانیاً: إن الصفات عندما تنسب له سبحانه وتعالى تكون مطلقة، فكيف يمكن لغير المطلق أن يعرف المطلق معرفة تامة في حين أن المعرفة التامة تعني أن العارف بالشيء محيط به، ولا يحيط بالشيء إلا من هو فوقه أو مساوٍ له على أقل تقدير، وبالتالي فادعاء إمكان معرفة الصفات الإلهية معرفة تامة تكون بمثابة ادعاء تعدد اللاهوت المطلق وبمثابة جعل العارف - وهو مخلوق - لاهوتاً مطلقاً وهذا باطل، إذن فما يمكن أن نعرفه من الصفات هو تجلياتها في الخلق، ومن المؤكد إن أقرب تجلياتها لها هم حجج الله على خلقه وخلفاؤه في أرضه^(۱).

دوم: وقتی صفات به خدای سبحان و متعال نسبت داده می‌شود، مطلق می‌گردد، پس چگونه غیر مطلق می‌تواند نسبت به مطلق معرفت کامل به دست آورد، و حال آن که معرفت کامل به این معنا است که شخص بر آن چیز محیط شود و نسبت به آن احاطه کامل بیابد؛ احاطه یافتن بر چیزی هم ممکن نیست، مگر برای کسی که برتر و بالاتر یا حداقل برابر با او باشد. لذا ادعای امکان کسب معرفت تام و تمام نسبت به صفات الهی، به مثابه ادعای تعدد لاهوت مطلق و نیز به منزله‌ی این است که عارف (شناسنده) را - که مخلوق است - لاهوت مطلق در نظر گرفته شود که این، باطل و مردود است. بنابراین آنچه ما می‌توانیم از صفات بشناسیم و به آن معرفت یابیم، تجلیات آن در خلق است، و قطعاً نزدیک‌ترین تجلیات صفات، حجت‌های الهی بر خلق و جانشینان خدا بر زمینش هستند^۲.

فلو أخذنا الرحمة مثلاً وأردنا أن نعرف كل ما يمكن معرفته عن الرحمة فيمكننا معرفتها من علاقة الأنبياء والأوصياء مع بقية الخلق، ولنفرضها تتراوح بين (٨٠ - ٩٩) بالمئة، وكل منهم ﷺ بحسبه، ولكنها أبداً لا تكون في أحدهم مئة بالمئة؛ لأن من يتصف بها حينها سيكون كمال لا نقص فيه وغنى لا فقر معه، أي إنه نور لا ظلمة فيه وهذا هو سبحانه وليس خلقه، وبالتالي تبقى معرفتنا بالرحمة مهما بلغت غير تامة وغاية ما توصلنا إليه هو معرفة العجز عن معرفة الرحمة المطلقة.

اگر به عنوان مثال صفت رحمت را در نظر بگیریم و بخواهیم هر چیز ممکن در باره‌ی رحمت را بدانیم، می‌توانیم از طریق رابطه و نحوه‌ی تعامل پیامبران و اوصیا(ع) با سایر انسان‌ها به این هدف دست یابیم. اگر این رابطه را به مقتضای وضعیت هر یک از پیامبران و اوصیا، بین ۸۰ تا ۹۹ درصد فرض بگیریم، (باید بدانیم) که در هیچ یک از انبیا و اوصیا(ع)، این عدد به صد در صد نخواهد رسید، زیرا در این حالت کسی که چنین وصفی داشته باشد، کمالی بی‌نقص و غنایی بی‌فقر خواهد بود، یعنی او نوری است بدون هیچ ظلمتی و چنین کسی، همان خداوند سبحان می‌باشد، نه خلق او. لذا معرفت ما به رحمت به هر جایی که برسیم - باز هم ناتمام است و غایت آنچه به آن دست می‌یابیم، معرفت عجز از شناخت رحمت مطلق خواهد بود.

۱- تقدم القول: (أي إن بعثهم ضروري لأن المعرفة تتم بهم ومن خلالهم).

۲- همان‌طور که پیشتر بیان شد: بعثت آنها لازم و ضروری است زیرا معرفت به وسیله‌ی آنها و از طریق آنها صورت می‌گیرد.

و هذا يعني باختصار أنها معرفة تعتمد على نفي النقص^(۱)، أي إنها معرفة تعتمد على التنزيه أو التسبيح ولهذا قلت وقدمت بأن التوحيد في التسبيح لا في الوصف.

و این، یعنی به اختصار، شناختی است که بر نفي نقص استوار می‌باشد^۲، یعنی این معرفتی است که بر تنزيه یا تسبيح متکی بوده و به همین جهت گفتیم و بیان نمودم که توحيد، در تسبيح است، نه در وصف.

وأيضاً هي معرفة بالنسبة لعامة الخلق مرتبطة بخلفاء الله في أرضه، فبهم يعرف الله وبهم يكون التوحيد، فبرحمتهم تعرف رحمته المطلقة، وبربوبيتهم في الخلق تعرف ربوبيته المطلقة، وبلاهوتهم في الخلق يعرف لاهوته المطلق سبحانه، ومن دونهم لا معرفة ولا توحيد عند بقية الخلق.

همچنین این معرفت برای عموم خلایقی است که با جانشینان خدا در زمینش ارتباط دارند. با اینها خدا شناخته می‌شود و با اینها توحيد موجودیت خواهد یافت و با رحمت اینها، رحمت مطلق شناخته می‌گردد و با ربوبیت اینها در خلق، ربوبیت مطلق شناخته می‌شود و با لاهوت اینها در خلق، لاهوت مطلق سبحانه و تعالی شناخته می‌گردد و بدون ایشان، برای سایر خلایق، معرفت و توحيد وجود نخواهند داشت.

فالتوحيد إذن مرتبط بخلفاء الله ارتباطاً وثيقاً بل لو دققنا في الأمر لعلمنا مما تقدم أن المعرفة والتوحيد غير ممكنة لبقية الخلق، لولا المخلوق الاول أو العقل الأول أو محمد ﷺ الذي عَرَفَ الخلق به سبحانه وتعالى.

بنابراین توحيد ارتباط تنگاتنگی با جانشینان خدا دارد، و اگر ما به این قضیه دقیق‌تر نگاه کنیم طبق آنچه پیشتر گفته شد، درمی‌یابیم که اگر مخلوق اول یا عقل اول یا حضرت محمد (ص) که خدای سبحان و متعال را به خلایق شناساند، وجود نمی‌داشت، معرفت و توحيد، برای سایر انسان‌ها غیر ممکن می‌گشت.

عن عبد السلام بن صالح الهروي، عن علي بن موسى الرضا، عن أبيه موسى بن جعفر عن أبيه جعفر بن محمد، عن أبيه محمد بن علي، عن أبيه علي بن الحسين، عن أبيه الحسين بن علي، عن أبيه علي بن أبي طالب ﷺ، قال: قال رسول الله ﷺ: (ما خلق الله خلقاً أفضل مني ولا أكرم عليه مني، قال علي (ع): فقلت:

۱- فلو فرضنا أن العدل يقابله الظلم وفرضنا أن أحد خلفاء الله في أرضه مثلاً تجلي العدل فيه بنسبة ۹۹ بالمئة ويبقى الواحد بالمئة هي نسبة الظلم في صفحة وجوده، وأتينا تمكنا من معرفة هذا الخليفة من خلفاء الله في أرضه معرفة تامة، فنكون قد عرفنا العدل بنسبة ۹۹ بالمئة وعرفنا الظلم المتضمن في صفحة وجوده، فالآن إذا أردنا أن نصف العدل المطلق اعتماداً على معرفتنا هذه فلا يسعنا أن نقول عن العدل المطلق، غير أنه عدل لا ظلم فيه أي إننا اعتمدنا في معرفتنا العدل المطلق على نفي الظلم عن ساحة العدل المطلق، وهذا النفي للظلم بين لنا بوضوح تام عجزنا عن معرفة العدل المطلق.

۲- اگر فرض بگیریم که عدل نقطه‌ی مقابل ظلم است و فرض کنیم که عدل در یکی از جانشینان خداوند در زمینش ۹۹ درصد باشد، یک درصد باقی‌مانده ظلمی است که در صفحه‌ی وجودش می‌باشد و اگر ما قادر باشیم به شناخت کامل از این خلیفه دست یابیم، ۹۹ درصد عدل را شناخته‌ایم و ظلم موجود در صفحه‌ی وجودش را نیز شناخته‌ایم. حال اگر بخواهیم با تکیه بر شناخت خود، عدل مطلق را توصیف نماییم، نمی‌توانیم چنین کاری انجام دهیم و از عدل مطلق سخن بگوییم جز این که عدلی است که هیچ ظلمی در آن راه ندارد؛ به عبارت دیگر ما می‌توانیم با تکیه بر شناخت خودمان از عدل مطلق فقط به نفي ظلم از میدان عدل مطلق بپردازیم و این نفي ظلم به وضوح تمام از عجز ما از شناخت عدل مطلق، پرده‌بری دارد.

یا رسول الله فأنت أفضل أم جبرئيل؟ فقال: يا علي، إن الله تبارك وتعالى فضل أنبياءه المرسلين على ملائكته المقربين، وفضلني على جميع النبيين والمرسلين، والفضل بعدي لك يا علي وللأئمة من بعدك، وإن الملائكة لخدامنا وخدام محبينا.

از عبد السلام بن هروری از امام رضا (ع) از پدرش موسی بن جعفر (ع) از پدرش جعفر بن محمد (ع) از پدرش محمد بن علی (ع) از پدرش علی بن حسین (ع) از پدرش حسین بن علی (ع) از پدرش علی بن ابی طالب (ع) روایت شده است که فرمود: رسول خدا (ص) فرمود: «خداوند خلقی که بهتر از من باشد و نزد او گرامی تر از من باشد نیافریده است. علی (ع) گوید به پیامبر اکرم گفتیم: ای رسول خدا، شما بهتری یا جبرئیل؟ فرمود: ای علی! خدای تبارک و تعالی انبیای مرسل را بر ملائکه‌ی مقرب برتری داد و مرا بر جمیع انبیا و رسولان فضیلت بخشید و پس از آن، ای علی! برتری از آن تو و امامان پس از تو است و فرشتگان خادمان ما و خادمان دوستداران ما هستند.

يا علي، الذين يحملون العرش ومن حوله يسبحون بحمد ربهم ويستغفرون للذين آمنوا بولايتنا، يا علي لولا نحن ما خلق الله آدم ولا حواء ولا الجنة ولا النار، ولا السماء ولا الأرض، فكيف لا نكون أفضل من الملائكة، وقد سبقناهم إلى معرفة ربنا وتسييحه وتخليله وتقديسه، لأن أول ما خلق الله عزوجل خلق أرواحنا فأنطقنا بتوحيده وتحميده.

ای علی! حاملان عرش و کسانی که گرداگرد عرش هستند به واسطه‌ی ولایت ما حمد پروردگارشان را به جا می‌آورند و برای مؤمنان طلب مغفرت می‌کنند. ای علی! اگر ما نبودیم خداوند آدم و حوا و جنت و نار و آسمان و زمین را نمی‌آفرید و چگونه از ملائکه برتر نباشیم در حالی که در توحید و معرفت پروردگاران و تسیح و تقدیس و تهلیل او بر آنها سبقت گرفته‌ایم، زیرا اولین چیزی که خداوند عزوجل خلق فرمود، ارواح ما بود، پس ما را به توحید و حمد خود گویا ساخت.

ثم خلق الملائكة فلما شاهدوا أرواحنا نوراً واحداً استعظموا أمرنا، فسبحنا لتعلم الملائكة إنا خلق مخلوقون، وأنه منزه عن صفاتنا، فسبحت الملائكة بتسييحننا ونزهته عن صفاتنا، فلما شاهدوا عظم شأننا هللنا، لتعلم الملائكة أن لا إله إلا الله وإنا عبید ولسنا بألهة يجب أن نعبد معه أو دونه، فقالوا: لا إله إلا الله، فلما شاهدوا كبر محلنا كبرنا لتعلم الملائكة أن الله أكبر من أن ينال عظم المحل إلا به، فلما شاهدوا ما جعله الله لنا من العز والقوة قلنا: لا حول ولا قوة إلا بالله لتعلم الملائكة أن لا حول لنا ولا قوة إلا بالله، فلما شاهدوا ما أنعم الله به علينا وأوجبه

لنا من فرض الطاعة قلنا: الحمد لله لتعلم الملائكة ما يحق لله تعالى ذكره علينا من الحمد على نعمته، فقالت الملائكة: الحمد لله، فبنا اهتدوا إلى معرفة توحيد الله وتسبيحه وتهليله وتحميده وتمجيده.

سپس ملائکه را آفرید و هنگامی که آنها ارواح ما را در حالی که نور واحدی بودند مشاهده کردند، امر ما را بزرگ دیدند؛ ما تسبیح گفتیم تا ملائکه بدانند که ما مخلوقاتی آفریده شده‌ایم و خداوند از صفات ما منزّه است، و ملائکه با تسبیح ما تسبیح گفتند و خدا را از صفات ما منزّه دانستند. هنگامی که ملائکه بزرگی شأن ما را دیدند ما را تهلیل گفتند، ما تهلیل گفتیم تا ملائکه بدانند که هیچ معبودی جز الله (لا اله الا الله) نیست و بدانند که ما بندگانی کوچک هستیم و نه خدایانی که باید با او و یا در کنار او پرستیده شویم، پس آنها گفتند: لا اله الا الله؛ و چون بزرگی منزلت ما را مشاهده کردند، خدا را تکبیر گفتیم تا ملائکه بدانند که خداوند بزرگتر از آن است (الله اکبر) که (نسبت) بزرگی و عظمت، کسی جز او را نسزد. و چون عزّت و قوّتی که خداوند به ما عطا کرده بود را دیدند گفتیم «لا حول و لا قوه الا بالله» تا ملائکه بدانند که ما را هیچ قدرت و قوتی نداریم جز به واسطه‌ی خداوند و چون نعمتی که خداوند به ما داده و آن را در برابر واجب نمودن طاعت و عبادت بر ما واجب نموده بود، دیدند، گفتیم «الحمد لله» تا ملائکه بدانند که خداوند در برابر نعمت‌هایی که بر ما ارزانی داشته است، حقوقی دارد و ملائکه نیز گفتند «الحمد لله». پس به واسطه‌ی ما به معرفت توحید خدای تعالی و تسبیح و تهلیل و تحمید و تمجید او رهنمون شدند.

ثم إن الله تبارك وتعالى خلق آدم فأودعنا صلبه وأمر الملائكة بالسجود له تعظيماً لنا وإكراماً، وكان سجودهم لله عزوجل عبودية ولآدم إكراماً وطاعة لكوننا في صلبه، فكيف لا نكون أفضل من الملائكة وقد سجدوا لآدم، كلهم أجمعون، وإنه لما عرج بي إلى السماء أذن جبرئيل مثنى مثنى، وأقام مثنى مثنى، ثم قال لي: تقدم يا محمد، فقلت له: يا جبرئيل أتقدم عليك؟ فقال: نعم؛ لأن الله تبارك وتعالى فضل أنبياءه على ملائكته أجمعين، وفضلك خاصة، فتقدمت فصليت بهم ولا فخر، فلما انتهيت إلى حجب النور قال لي جبرئيل: تقدم يا محمد، وتخلف عني، فقلت: يا جبرئيل في مثل هذا الموضع تفارقني؟ فقال: يا محمد، إن انتهاء حدي الذي وضعني الله عز وجل فيه إلى هذا المكان، فإن تجاوزته احترقت أجنحتي بتعدي حدود ربي جل جلاله.

سپس خدای تعالی آدم (ع) را آفرید و ما را در صلب او به ودیعه نهاد و به ملائکه فرمان داد که به دلیل تعظیم و اکرام ما بر او سجده کنند. سجده‌ی آنها برای خدای عزوجل، عبودیت و بندگی و برای آدم، اکرام و طاعت بود زیرا ما در صلب او بودیم. چگونه ما از ملائکه برتر نباشیم در حالی که همه‌ی آنها به آدم سجده کردند. چون مرا به آسمان‌ها به معراج بردند جبرئیل دو تا دو تا اذان و اقامه گفت، سپس گفت: ای محمد! پیش بایست. گفتیم: ای جبرئیل! آیا بر تو پیشی بگیرم؟ گفت: آری زیرا خدای تبارک و تعالی پیامبرانش را و علی‌الخصوص تو را بر همه‌ی ملائکه برتری داده است. من پیش ایستادم و با ایشان نماز خواندم در حالی که این، مایه‌ی هیچ فخری نیست، و

چون حجاب‌های نور را به پایان رساندم، جبرئیل (ع) گفت: ای محمد! پیش برو و از من عقب ماند. گفتیم: ای جبرئیل! آیا در چنین جایی از من جدا می‌شوی؟ گفت: ای محمد! نهایت حدی که خدای تعالی برای من مقرر فرموده، همین جا است و اگر از آن بگذرم به سبب تجاوز از حدودی که پروردگار بزرگوام مقرر فرموده است، بال‌هایم می‌سوزد.

فزع بي في النور زجة حتى انتهيت إلى حيث ما شاء الله من علو ملكه، فنوديت: يا محمد، فقلت: لبيك ربي وسعديك تباركت وتعاليت، فنوديت: يا محمد أنت عبدي وأنا ربك فإياي فاعبد وعلني فتوكل، فإنك نوري في عبادي ورسولي إلى خلقي وحجتي على بريتي، لك ولمن اتبعك خلقت جنتي، ولمن خالفك خلقت ناري، ولأوصيائك أوجبت كرامتي، ولشيعتهم أوجبت ثوابي.

من به شدت در نور شدید افکنده شدم، تا به آن جا که خدای تعالی از ملکوتش اراده فرموده بود رسیدم و ندا رسید: ای محمد! گفتیم: لبيک و سعديک ای پروردگار من! تو را مبارک و متعالی داشتم (تبارکت و تعالیت). ندا رسید: ای محمد، تو بنده‌ی من و من پروردگار توام؛ پس فقط مرا پرستش کن و بر من توکل نما. تو نور من در میان بندگان من و فرستاده‌ی من به سوی خلقم و حجت‌م بر مردمانی. برای تو و کسی که از تو پیروی کند، بهشت‌م را خلق نمودم و آتش من برای کسی است که با تو مخالفت ورزد، و برای اوصیای تو کرامت‌م را لازم گردانیدم و برای شیعیان‌شان ثواب‌م را مقرر داشتم.

فقلت: يا رب، ومن أوصيائي؟ فنوديت: يا محمد، أوصياؤك المكتوبون على ساق عرشي، فنظرت وأنا بين يدي ربي جل جلاله إلى ساق العرش فرأيت اثني عشر نوراً، في كل نور سطر أخضر عليه إسم وصي من أوصيائي، أولهم: علي بن أبي طالب، وآخرهم مهدي أمتي، فقلت: يا رب هؤلاء أوصيائي من بعدي؟ فنوديت: يا محمد، هؤلاء أوليائي وأوصيائي وحججي بعدك على بريتي، وهم أوصياؤك وخلفاؤك وخير خلقي بعدك، وعزتي وجلالي، لأظهرن بهم ديني ولأعلنن بهم كلمتي ولأظهرن الأرض بأخرهم من أعدائي، ولأمكننهم مشارق الأرض ومغاربها، ولأسخرن له الرياح، ولأذللن له السحاب الصعاب، ولأرقينه في الأسباب، ولأنصرنه بجندي، ولأمدنه بملائكتي حتى تعلقو دعوتي ويجتمع الخلق على توحيدني، ثم لأدعمن ملكه، ولأداولن الأيام بين أوليائي إلى يوم القيامة^(۱).

گفتم: پروردگارا! اوصیای من چه کسانی هستند؟ ندا رسید: ای محمد! اوصیای آنانند که نامشان بر ساق عرش من نگاشته شده است و من در حالی که در پیشگاه پروردگار جل و جلال‌م بودم، به ساق عرش نگریستم و

دوازده نور دیدم و در هر نوری سطری سبز بود که نام هر یک از اوصیای من بر آن نوشته شده بود. اول ایشان علی بن ابی طالب و آخر آنها مهدی امتم بود. گفتم: پروردگارا! آیا آنها اوصیای من هستند؟ ندا آمد: ای محمد! آنها اولیا و دوستان و برگزیدگان و حجت‌های من بر خلائق، پس از تو هستند و آنها اوصیا و خلفای تو و بهترین خلق پس از تو می‌باشند. به عزّت و جلالم سوگند که به واسطه‌ی ایشان دینم را چیره و کلمه‌ام را بلند می‌نمایم و توسط آخرین آنها زمین را از دشمنانم پاک می‌گردانم و مشرق و مغرب زمین را به تملک او درمی‌آورم و باد را مسخر او می‌کنم و گردنکشان سخت را رام او می‌سازم و او را بر نردبان ترقی بالا می‌برم و با لشکریان خود یاریش می‌کنم و با فرشتگانم به او مدد می‌رسانم تا آن که دعوتم را آشکار کند و مردمان گرد توحیدم آیند، سپس دولتش را پایدار می‌سازم، و تا روز قیامت روزگار و ایام حکمرانی را میان اولیای خود (دست به دست) می‌گردانم^۱.

* * *

* * *

^۱ - علل الشرایع - شیخ صدوق: ج ۱ ص ۵ : کمال الدین و تمام النعمة: ص ۲۵۵.

الصلاة والتوحيد

نماز و توحيد

الصلاة معراج المؤمن وتمثل صورة لمنهج المعرفة، وخطوات المعرفة والحركات والأقوال فيها تعبر عن منهج المعرفة، فحركات الصلاة التي تبدأ من القيام ثم الركوع ثم السجود تعبر عن المعرفة التي ترافق الابتعاد عن الأنا، فمن القيام الذي هو مواجهة، إلى الركوع الذي يمثل تذلل وابتعاد عن الأنا بدرجة ما، إلى السجود الذي يمثل درجة أعظم من التذلل والخضوع والابتعاد عن الأنا، وأكد إن التذلل والخضوع يزداد مع زيادة المعرفة^(١)، كما إن المعرفة تزداد مع زيادة الخضوع والتذلل.

نماز، معراج مؤمن و تصوير كندهى شيوهى معرفت است، و گامهاى معرفت و حركات و گفتهها و اذكار آن، تعبير راه و روش معرفت است. حركات نماز که از قيام شروع مى شود و به رکوع و سپس به سجود مى رسد، بيانگر معرفتى است که با دورى از انانيت همراه و همساز است: از قيامى که رويارويى است، به رکوعى که نشانگر حدودى از فروتنى و دورى از منيت است، تا سجدهاى که بيانگر درجه اى والاتر از تذلل و خضوع و دور شدن از انانيت مى باشد. تأکيد مى کنم که فروتنى و خضوع، با زياد شدن معرفت، افزايش مى يابد^٢، همان طور که معرفت با فزونى فروتنى و خضوع، زياد مى شود.

فالذكر في الركوع والسجود الذي هو: سبحان ربي العظيم وسبحان ربي الأعلى يمثل مرتبتين من الخضوع والتذلل والمعرفة المرافقة لكلا المرتبتين، ففي الركوع تنزيه وتسييح وتقديس الذات الإلهية أو الله، وفي السجود تنزيه وتسييح وتقديس الحقيقة والكنه.

ذكر ركوع و سجود يعنى «سبحان ربي العظيم» و «سبحان ربي الاعلى»، تبلور دو درجه از خضوع و خاكسارى و معرفت است که با هر کدام از آنها همراه مى باشد. در ركوع، تنزيه و تسييح و تقديس ذات الهى يا الله و در سجده تنزيه و تسييح و تقديس حقيقت و كنه، مقصود مى باشد.

وحيث إنَّ السجود مرتبة تذلل أعلى وأعظم من مرتبة التذلل في الركوع فالمناسب من التسييح في الركوع هو سبحان ربي العظيم أو سبحان ربي العلي، والمناسب من التسييح في السجود هو سبحان ربي الأعلى أو سبحان

١- انظر الرواية في الملحق رقم (٥).

٢- به روايات پيوست ٥ مراجعه نماييد.

ربي الأعظم، والفرق بين العظيم والأعظم وبين العلي والأعلى بيّن^(۱)، ويبين هذا الفرق بوضوح أن المعرفة في السجود التي يشير لها السجود وتسميحه أعظم من المعرفة في الركوع التي يشير لها الركوع وتسميحه. از آنجا که مقام تذلل در سجود، بالاتر و برتر از مقام تذلل در رکوع است، لذا تسمیح مناسب در رکوع همان «سبحان ربي العظيم» یا «سبحان ربي العلي» می باشد و تسمیح متناسب در سجود هم «سبحان ربي الاعلى» یا «سبحان ربي الاعظم» است. تفاوت بين عظيم و اعظم، و على و اعلى روشن است؛ و این تفاوت به وضوح نشان می دهد که معرفت در سجده که سجود و تسمیحش به آن اشاره دارد، و بالاتر از معرفتی که رکوع و تسمیحش اشاره می نماید، می باشد.

وفي كلا التسبيحين زهناه سبحانه عن النقص، وبالتالي زهناه عن أن نحيط به معرفة أي زهناه من أن نعرفه نحن معرفة تامة في كلا المرتبتين العظيم والأعظم او اللاهوت " الله " والحقيقة " هو "، وبالتالي نكون قد أثبتنا بقولنا هذا أننا عاجزون عن معرفة اللاهوت المطلق معرفة تامة فضلاً عن الحقيقة التي واجهتنا به. در هر دو تسمیح، ما خداوند سبحان را از نقص منزّه برمی شمیریم و به دنبال آن، او را از این که با معرفت بر او احاطه یابیم، منزّه شمرده ایم یعنی بر این که به معرفت کامل او دست یابیم، در هر دو مرتبه ی عظیم و اعظم یا لاهوت (الله) و حقیقت (هو)، او را منزّه دانسته ایم و در نتیجه با گفته ی خود ثابت کرده ایم که ما از شناخت کامل و تمام لاهوت مطلق ناتوان هستیم چه برسد به حقیقتی که (لاهورت مطلق) ما را با آن روبه رو نموده است!

۱- ليس في العربية فقط بل وفي لغات أخرى مثل الإنجليزية : great - greater - greatest .

۲- این تفاوت فقط در زبان عربی نیست بلکه در سایر زبان ها نیز وجود دارد مثلاً در انگلیسی: great, greater, greatest

أمر السجود الأول والتوحيد

امر سجود اول و توحيد

في صلاتنا اليوم نسجد لله، هذا ما نعرفه جميعاً ولا نختلف فيه، ولكن أيضاً نحن نؤمن أن الملائكة سجدوا لآدم، وأيضاً نؤمن أن يعقوب وهو نبي ومعه زوجته وأبنائه سجدوا لنبي الله يوسف (ع).

ما در نمازهای روزانه‌مان برای خدا سجده می‌گزاریم؛ این چیزی است که همه‌ی ما می‌دانیم و در مورد آن اختلافی نداریم. همچنین ایمان داریم به این که فرشتگان برای آدم سجده کردند، و نیز ایمان داریم که یعقوب پیامبر به همراه همسر و فرزندان‌ش بر پیامبر خدا يوسف (ع) سجده نمودند.

وهذه المسألة لا يجب أن يغفلها من يبحث عن النجاة حقيقة، وإلا كان مضيعاً لدينه عن عمد؛ لأن هذه مسألة في غاية الأهمية والخطورة حيث إنّ السجود الذي يتركز في الذهن اليوم إنه غير جائز لغير الله، وربما يرمى من يفعله بالشرك والكفر من قبل كثير ممن لا يكادون يعقلون، نجده وبوضوح تام قد حصل من الملائكة ويعقوب (ع) وجميعهم معصومون ولا يخطئون، بل والسجود كان بأمر الله فلا يحسن المرور على هذا الأمر هكذا دون الالتفات إليه أو إهماله بسبب العجز عن فهمه وإدراكه كما هو حاصل من كثيرين، بل لا بد للإنسان الذي يبحث عن الحقيقة أن يفهم كل شيء في دين الله؛ لأنه سبحانه لم يفعل شيئاً أو يذكر شيئاً، هكذا لنمر عليه مرور الكرام دون أن نفهمه أو نفهم الحكمة التي فيه.

کسی که واقعاً به دنبال نجات است، نباید از این مساله غفلت ورزد وگرنه از روی عمد و قصد، دینش را دستخوش تباهی و ضایع شدن قرار داده است، زیرا این مساله بی‌نهایت مهم و خطیر می‌باشد، چرا که سجودی که امروزه در اذهان وجود دارد این است که برای غیر خدا جایز نمی‌باشد، و چه بسا احياناً کسی که چنین کاری انجام دهد، از سوی عده‌ی پرشماری که در پی خرد و تعقل نیستند، به شرک و کفر متهم شود. این در حالی است که ما به روشنی می‌بینیم سجده برای فرشتگان و حضرت یعقوب (ع) حاصل شد در حالی که اینها همگی معصوم هستند و خطا و گناهی از آنها سرنمی‌زند. این سجده‌گزاری به دستور خداوند بوده است و لذا نمی‌توان به دلیل ناتوانی از فهم و درک آن، از کنار چنین موضوع مهمی بی‌توجه و با سهل‌انگاری عبور کرد، همان‌گونه که خیلی‌ها چنین کرده‌اند! انسانی که در پی حق و حقیقت است، باید همه‌ی چیزهای مربوط به دین خدا را بداند و درک کند زیرا خداوند سبحان عملی انجام نداده یا از چیزی یاد ننموده است، که ما آن را این‌گونه مرور کنیم بدون این که آن را بفهمیم یا از حکمت موجود در آن مطلع شویم.

هذا السجود في الحقيقة يضعنا أمام حقيقة جلية وهي: إن الله سبحانه الذي قال لخلقه: اسجدوا لي لأني إلهكم وربكم، هو نفسه سبحانه قال لهم: اسجدوا لآدم، واسجدوا ليوسف (ع)، وهذه مسألة في غاية الخطورة ولا بد أن تفهم بدقة؛ لأن السجود هو غاية التذلل من الساجد ويبين فقر الساجد وغنى المسجود له، وبالتالي يبين بوضوح تأله الساجد للمسجود له واعترافه بربوبيته.

در واقع این سجده‌گزارى ما را پیش روی حقیقتی آشکار قرار می‌دهد: خداوند سبحانی که به خلقش فرموده است: «برای من سجده کنید، چون من خدا و پروردگار شما هستم»، همان خدا به آنها گفته: «بر آدم سجده کنید» و «بر یوسف (ع) سجده کنید». این مسئله در نهایت اهمیت است و باید به دقت فهمیده شود زیرا سجود، غایت تذلل و فروتنی سجده‌گر می‌باشد و نیاز سجده‌کننده و بی‌نیازی مسجود (سجده‌شونده) از او را نشان می‌دهد، و لذا آشکارا «تأله» (روی آوردن) سجده‌کننده برای سجده‌شده و اعتراف او به ربوبیتش را روایت می‌کند.

ولو جعلنا الأمر على صيغة سؤال وقلنا: إن سجودنا لله يمثل أقصى ما يمكن أن نفعله من التذلل؛ لنبين حاجتنا وفقرنا التي تعني أننا نتأله إليه ليكملنا ونعترف بربوبيته وأنه مكمل لنا، فالسؤال الآن: ماذا يعني سجود الملائكة لآدم؟ وماذا يعني سجود يعقوب ليوسف (ع)؟ هل أن الأمر هو هو، أم إنه تغير؟

اگر این موضوع را به صورت سؤال مطرح کنیم و بگوییم: سجده‌گزارى ما برای خدا نشان دهنده‌ی نهایت تذلل است که ما می‌توانیم انجام دهیم، تا ما نیاز و حاجت خود را که به این معنی است که به او روی می‌آوریم تا تکمیلمان کند و به ربوبیت او اعتراف می‌کنیم و این که او کامل‌کننده‌ی ما است، بیان کنیم، حال این پرسش پیش می‌آید که: سجده‌ی فرشتگان بر آدم به چه معنا است؟ و سجده‌ی یعقوب برای یوسف (ع) چه معنایی داشته است؟ آیا موضوع، همان است یا در اینجا فرق می‌کند؟

في الحقيقة إن الأمر هو هو ولم يتغير شيء مما يدل عليه سجود الساجد للمسجود له، فالسجود نفسه والساجد نفسه، نعم تبدل المسجود له فيعقوب مثلاً سجد لله وسجد ليوسف فالذي تغير فقط المسجود له ولا فرق بين دلالة السجود الأول ودلالة السجود الثاني، فإذا كان السجود الأول يدل على تأله يعقوب واعترافه بربوبية المسجود له فكذا سجوده الثاني، وبالتالي فإن هذا السجود إنما يبين وبوضوح تام أن الله سبحانه وتعالى يريد أن يقول إني بهذا أعرف، ومن يريد معرفة لاهوتي فليعرف هذا، من يريد معرفة ربوبيتي فليعرف هذا.

واقعیت آن است که موضوع همان است که بوده و در چیزی که دال بر سجده‌ی سجده‌گزار بر مسجود است، تغییری حاصل نگشته است. سجده، همان است و سجده‌گزار همان، آری (فقط) «مسجود له» یعنی کسی که به او سجده می‌شود، تغییر کرده است: به عنوان مثال یعقوب برای خدا سجده کرده و برای یوسف (نیز) سجده‌گزارده است، بنابراین تنها چیزی که تغییر کرده «مسجود له» است. همچنین بین دلالت و مفهوم سجده‌ی اول با

سجده‌ی دوم تفاوتی وجود ندارد. اگر سجده‌ی اول بر تالله (روی کردن) یعقوب و اقرار او به ربوبیت «مسجود له» دلالت دارد، سجده‌ی دوم وی نیز بر همین منوال بوده است. لذا این سجده‌گزاری به طور کاملاً آشکاری نشان می‌دهد که خدای سبحان می‌خواهد بگوید: من با این شناخته می‌شوم و کسی که می‌خواهد لاهوت مرا بشناسد، باید این را بشناسد و کسی که می‌خواهد ربوبیت مرا بشناسد، باید این را بشناسد.

وفي الحقيقة إن هذه نعمة كبرى قد بينت عظمها سابقاً عندما قلت: إن معرفة الرحمة المطلقة غير ممكنة لنا ولكن نعرفها بمعرفة رحمة قريبة للرحمة المطلقة، وكلما كانت هذه الرحمة أقرب إلى الرحمة المطلقة كانت معرفتنا أعظم، ولهذا فإن أعظم النعم على الخلق هي خلفاء الله في أرضه؛ لأن بهم يعرف الله ويوحده.

در حقیقت چنین چیزی نعمت بزرگی است که من عظمت آن را قبلاً بیان داشته‌ام، آنگاه که گفتم: شناخت رحمت مطلق برای ما غیرممکن است ولی می‌توانیم با شناخت رحمتی که نزدیک به رحمت مطلق است، نسبت به آن معرفت پیدا کنیم. هر چه این رحمت به رحمت مطلق نزدیک‌تر باشد، معرفت ما عظیم‌تر خواهد بود. از این رو بزرگترین نعمت بر خلق، جانشینان خدا بر زمینش هستند، زیرا خداوند به وسیله‌ی آنها شناخته و به یگانگی پرستش می‌شود.

عن الإمام الرضا (ع) في كيفية زيارة الأنبياء والأوصياء عليهم السلام، قال (ع): (السَّلَامُ عَلَى أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَأَصْفِيَاءِهِ، السَّلَامُ عَلَى أَمْنَاءِ اللَّهِ وَأَحِبَّائِهِ، السَّلَامُ عَلَى أَنْصَارِ اللَّهِ وَخُلَفَائِهِ، السَّلَامُ عَلَى مَحَالِّ مَعْرِفَةِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى مَسَاكِينِ ذِكْرِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى مُظْهِرِي أَمْرِ اللَّهِ وَهَمِيهِ، السَّلَامُ عَلَى الدُّعَاةِ إِلَى اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى الْمُسْتَقْرِرِينَ فِي مَرْضَاتِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى الْمُخْلِصِينَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى الْأَدْلَاءِ عَلَى اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ وَالَاهُمْ فَقَدْ وَالَى اللَّهُ، وَمَنْ عَادَاهُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهُ، وَمَنْ عَرَفَهُمْ فَقَدْ عَرَفَ اللَّهَ، وَمَنْ جَهِلَهُمْ فَقَدْ جَهِلَ اللَّهَ، وَمَنْ اعْتَصَمَ بِهِمْ فَقَدْ اعْتَصَمَ بِاللَّهِ، وَمَنْ تَخَلَّى مِنْهُمْ فَقَدْ تَخَلَّى مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَأَشْهَدُ اللَّهَ أَنِّي سَلِمٌ لِمَنْ سَأَلْتُمْ، وَحَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ، مُؤْمِنٌ بِسِرِّكُمْ وَعَلَانِيَتِكُمْ، مُفَوِّضٌ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ إِلَيْكُمْ، لَعَنَّ اللَّهُ عَدُوَّ آلِ مُحَمَّدٍ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ وَأَبْرَأُ إِلَى اللَّهِ مِنْهُمْ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ) (۱).

از امام رضا (ع) درباره‌ی چگونگی زیارت انبیا و اوصیا (ع) چنین روایت شده است: «سلام بر اولیای خدا و برگزیدگان، سلام بر امینان خدا و دوستانش، سلام بر یاران خدا و خلیفگانش، سلام بر جایگاه‌های معرفت خدا، سلام بر خانه‌های ذکر خدا، سلام بر آشکارکنندگان امر و نهی خدا، سلام بر دعوت‌کنندگان به سوی خدا، سلام بر استقراریافتگان در عرصه‌ی رضایت خدا، سلام بر مخلصان در طاعت خدا، سلام بر راهنمایان به سوی خدا، سلام

بر آنان که هر که دوستشان داشته باشد خدا را دوست داشته است و هر که دشمنشان داشته باشد خدا را دشمن داشته است، و هر که آنان را شناخت خدا را شناخته و هر که آنان را شناخت خدا را شناخته است، و هر که به آنان چنگ زند در حقیقت به خدا چنگ زده و هر که آنان را ترک گوید خدای عزوجل را ترک گفته است، و خدا را گواه می‌گیرم که من در صلحم با هر که شما با او در صلح هستید، و در جنگم با هر که شما با او در جنگید. به پنهان و آشکار شما ایمان دارم و اختیار همه‌ی این امور را واگذارنده به شمایم. خداوند دشمن خاندان محمد را از جن و انس لعنت کند، از ایشان به جانب خدا بیزار می‌جویم، و درود خدا بر محمد و خاندانش^۱.

ولذا سماهم الله بالنعيم ﴿تُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾^(۲)، والملائكة قد عرفوا هذه النعمة عندما عرفهم آدم بما كانوا يجهلون، (قال أنبئهم بأسمائهم)، أي عرفهم بالله وبأسماء الله، فكان آدم هو السبيل ليتعلم وليعرف الملائكة حقائق الأسماء، فالذي عرفهم به آدم هو حقائق وليس ألقاباً أو معاني، وهم بعد أن عرفوا من آدم الأسماء علموا أن خلق آدم نعمة أنعم الله بها عليهم، فالملك المخلوق من الرحمة مثلاً كان يعرف الرحمة المطلقة بقدره هو، أما عندما خلق آدم (ع) الذي تتجلى فيه الرحمة بصورة أعظم وأقرب إلى الرحمة المطلقة فقد عرف هذا الملك الآن حقيقة الرحمة المطلقة بمعرفته عجزه عن معرفة الرحمة المطلقة.

از این رو، خداوند آنها را «نعیم» نام نهاده است: «که در آن روز شما از نعمت بازخواست خواهید شد»^۳. فرشتگان این نعمت را شناختند، آنگاه که آدم ایشان را نسبت به آنچه در موردش جهل داشتند باخبر ساخت: «گفت آنها را از نام‌هایشان آگاه کن»؛ یعنی آنها را به خدا و اسما الهی آگاه ساز؛ بنابراین آدم راهی بود برای آموزش فرشتگان که آنها از طریق او حقایق اسما را شناختند و دریافتند. آنچه آدم به آنها آموخت، حقایق بود و نه الفاظ و معانی؛ و فرشتگان پس از آن که اسما را از آدم فرا گرفتند، دانستند که آفریده شدن آدم نعمتی است که خداوند این نعمت را به آنها ارزانی فرموده است. به عنوان مثال، فرشته‌ای که از رحمت آفریده شده بود به مقدار (ظرفیت) خودش، رحمت مطلق را می‌شناخت اما هنگامی که آدم (ع) که رحمت به صورتی بزرگتر و نزدیکتر به رحمت مطلق در او تجلی یافت، خلق شد، این فرشته با شناخت ناتوانی خود از دستیابی به معرفت رحمت مطلق، حقیقت رحمت مطلق را دریافت.

* * *

* * *

^۱ - من لا يحضره الخطيب: ج ۲ ص ۶۰۸ و این زیارت در کافی، التهذيب و کامل الزیارة موجود می‌باشد.

^۲ - التكاثر: ۸.

^۳ - تکاثر: ۸.

مسيرة الإنسانية على هذه الأرض بين الشرك والكفر والتوحيد

مسیر بشریت بر این زمین بین شرک، کفر و توحید

لابد في التوحيد من العدل أي وضع الشيء في موضعه فلا إفراط ولا تفريط، وكلا الحالين (الإفراط والتفريط) باطل.

در توحید گریزی از عدل نیست، و عدل یعنی قرار دادن هر چیزی در جای خودش بدون افراط و تفريط؛ هر دوی این حالات (یعنی هم افراط و هم تفريط) باطل است.

لأن الإفراط: في حدود التوحيد يؤدي بالإنسان إلى التعطيل والخروج عن التوحيد؛ لأن نكران معرفته سبحانه هو بعينه نكرانه سبحانه، ولا يعرف سبحانه وتعالى إلا بوجهه الذي واجه به خلقه وهم حججه ﷺ الأنبياء والأوصياء، وهذا (الإفراط) في الواقع كفر وشرك وإن لم يصرح به من يعتقد أنه كفر؛ لأن الكفر هو الستر وتغطية الحقيقة وحجبها، وهؤلاء المفرطون يغطون حقيقة الأنبياء والأوصياء ويحجبونها وينكرونها فهم كفرون بها، ولما كانت هذه الحقيقة هي وجه الله الذي به يعرف^(١) كان هؤلاء كافرين بالله في حقيقتهم وواقعهم وكل بحسبه يتدرجون في مراتب الكفر.

زیرا افراط: در مسایل توحیدی انسان را به تعطیلی و خروج از توحید می کشاند، چرا که انکار معرفت خدای سبحان، عین انکار خدای سبحان است. خداوند سبحان و متعال شناخته نمی شود مگر به وسیله ی صورتی که با آن با خلق رویارو شده است و این صورت، حجت های الهی یعنی پیامبران و اوصیا می باشند. این «افراط» در واقع به منزله ی کفر و شرک است، اگر چه کسی که به آن معتقد باشد تصریح نکند، (باز هم) کفر است، زیرا کفر به معنای پوشاندن حقیقت و مستور و مخفی کردن آن می باشد، و این افراد افراط کار که حقیقت انبیا و اوصیا را می پوشانند و آن را در پس پرده می کنند و انکار می نمایند، به آن کافرند. از آنجا که این حقیقت همان صورت خداوند است که با آن شناخته می شود، این عده در حقیقت و واقع امر، نسبت به خداوند کافرند و هر کدام بر حسب حال خودش در مراتب کفر سیر می کند.

١- (كُلُّ مَنْ عَلَيَّهَا فَإِنَّ * وَبَيَّنِّي وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) الرحمن: ٢٦ - ٢٧.

٢- «(هر چه بر روی زمین است دستخوش فنا است، * و ذات پروردگار صاحب جلال و اکرام تو باقی می ماند)» (الرحمن: ٢٦ و ٢٧).

و فی ادنی مراتب هذا الإنكار لحقیقة الأنبياء والأوصياء يفقد الإنسان مراتب معرفة بالله و مراتب کمال، و أعظم مراتب إنكار حقیقتهم ﷺ يؤدي بالإنسان إلى الجهل بالله سبحانه و تعالی؛ لأنه سبحانه بهم يعرف.

انسان در پایین ترین مراتب این انکار حقیقت انبیا و اوصیا (ع)، مراتب شناخت خدا و مراتب کمال را از دست می دهد؛ و بالاترین مراتب انکار حقیقت انبیا و اوصیا (ع) نیز آدمی را به جهل و بی اطلاعی نسبت به خدای سبحان می کشاند؛ زیرا خداوند به وسیله ی ایشان (ع) شناخته می گردد.

ويخرج الإنسان عن ولايتهم ﷺ، فيخرج بذلك عن ولاية الله سبحانه و تعالی، فيكون كافراً بالله سبحانه؛ لأنه كفر بالطريق الموصل إليه و إلى معرفته سبحانه، فلا ينفعه ادعاء الإيمان بالله وهو قد أعرض عن الطريق الموصل إلى الله و تنكب السبل المؤدية إلى الشيطان، و كمثل على هذا الأمر: لو كان هناك مزرعة و مزبلة و طريق رقم واحد يؤدي إلى المزرعة و رقم اثنين يؤدي إلى المزبلة، فوجدت شخصاً يسير على طريق رقم اثنين و مع هذا يدعي أنه ذاهب إلى المزرعة فبماذا تصفه؟ أظن أقل ما يمكن أن تصفه به أنه كذاب و يخفي و يستر الحقیقة، أي يكفرها بل و يحاول خداع غيره.

اگر انسان از ولایت ایشان (ع) خارج شود، از ولایت خدای سبحان خارج می گردد لذا به خداوند کافر می شود زیرا او به راهی که رساننده ی به خدای سبحان و معرفت او می باشد، کفر ورزیده است. (در این حالت) ادعای ایمان داشتن به خدا سودی به حال فرد ندارد چرا که او از راه متصل کننده به خداوند روی گردانیده و راه های منتهی به شیطان را در پیش گرفته است. مثالی در این خصوص: یک مزرعه و یک زباله دان و دو مسیر را در نظر بگیرید که راه شماره ی یک به مزرعه منتهی و راه شماره ی دو به زباله دان می رسد. اگر فردی را ببینی که در مسیر شماره ی دو گام برمی دارد ولی با این حال ادعا می کند که در حال رفتن به سمت مزرعه است، درباره ی او چه می گویی؟ به گمانم حداقل چیزی که درباره ی او می گویی این است که وی دروغ گو است و حقیقت را مخفی می کند، یعنی آن را پوشیده می دارد و می خواهد دیگران را فریب دهد.

وهو أيضاً (أي الإفراط) شرك؛ لأن من يساوي حجج الله وهم الأنبياء والأوصياء ﷺ بمن سواهم يكون قد ساوى وجه الله وأسماءه الحسنی بعامه خلقه، حيث إنهم ﷺ وجه الله الذي واجه به خلقه وأسماءه الحسنی في الخلق، فتسويتهم بمن سواهم في أدنى مراتبها يؤدي بالإنسان إلى فقدان مرتبة کمال و معرفة بالله سبحانه.

همچنین، افراط، شرک است زیرا کسی که حجت های الهی و انبیا و اوصیا (ع) را با دیگران برابر بداند، صورت خدا و نام های نیکوی او را با سایر خلائق برابر دانسته است؛ زیرا ایشان (ع) صورت خدایند که با آن رو به خلق کرده است و نام های نیکوی او در خلق می باشند. فرجام برابر دانستن اینها با دیگران، در پایین ترین مراتبش، از دست رفتن مرتبه ی کمال و معرفت نسبت به خدای سبحان می باشد.

أما في أعظم مراتب تسويتهم بمن سواهم، فإنه يؤدي بالإنسان إلى الجهل بالله سبحانه وتعالى؛ لأن هذا الإنسان جهلهم ومن جهلهم جهل الله، فتسويتهم بمن سواهم شرك بكل مراتبها، كما أن إنكارهم كفر بكل مراتبه (۱).

اما فرجام برابر دانستن اینها با دیگران، در بالاترین مراتبش، انسان را به جهل و بی‌اطلاعی نسبت به خداوند سبحان سوق می‌دهد؛ زیرا چنین کسی به آنها جاهل است و کسی که آنها را شناسد خدا را نشناخته است، و لذا برابر دانستن آنها با دیگران شرک در تمام مراتب و درجات آن است همان‌طور که انکار آنها نیز کفر در تمام مراتب و درجات آن به شمار می‌رود.^۲

أما التفريط: فيؤدي بالإنسان إلى الشرك؛ لأنه يعطي للأنبياء والأوصياء ﷺ - وهم وجه الله - مرتبة الألوهية المطلقة والاستقلال عن الله سبحانه وتعالى والغنى عنه سبحانه.

تفريط: تفريط نیز انسان را به وادی شرک می‌کشاند؛ زیرا تفريط و کوتاهی باعث می‌شود فرد به انبیا و اوصیا (ع) که وجه الله هستند، مرتبه‌ی الوهیت مطلق و استقلال از خدا و بی‌نیازی از خدای سبحان و متعال را بدهد.

وهو أيضاً كفر؛ لأنه يؤدي بالإنسان إلى ستر وتغطية حقيقة الله سبحانه وتعالى وحجبها؛ لأنه ساواه بمن سواه من خلقه والله سبحانه وتعالى ليس كمثله شيء، وكل من سواه خلقه سبحانه وتعالى ﴿فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾^(۳).

به علاوه، کفر نیز محسوب می‌شود زیرا انسان را به پوشیده ساختن حقیقت خداوند سبحان و متعال می‌کشاند، زیرا او را برابر با سایر مخلوقاتش دانسته است در حالی که خداوند سبحان و متعال مانند هیچ چیزی نیست و هر چیزی غیر از او، مخلوق او سبحان و تعالی می‌باشد: «آفریدگار آسمان‌ها و زمین. برای شما، از شما همسرانی بیافرید، و نیز برای چهارپایان جفت‌هایی پدید آورد، با آن بر شمارتان می‌افزاید، هیچ چیز همانند او نیست و او شنوا و بینا است»^۴.

۱- مع أن الكلام واضح، ولكن للبيان أكثر أقول: ليس كل مراتب الكفر والشرك تُخرج الانسان من ربة الايمان.

۲- با این که کلام، واضح است ولی برای توضیح بیشتر می‌گویم: تمام مراتب کفر و شرک انسان را از حیطة‌ی ایمان خارج نمی‌کند.

۳- الشوری: ۱۱.

۴- شوری: ۱۱.

فالإنسانية على هذه الأرض ترددت في هذه المراتب الأربعة من الشرك والكفر، فكل بني آدم مشمولون بهذه المراتب الأربعة من الشرك والكفر إلا عباد الله المخلصين، وهم الأنبياء والأوصياء ومن تابعهم وتغذى بعلومهم الإلهية التامة، حتى وصل إلى مراتب الإيمان العشرة، ومراتب المعرفة العشرة، وهم قلة لا تكاد تذكر على مدى مسيرة الإنسانية، ولم ينقل هؤلاء الأولياء هذه المعرفة الإلهية ولم يرووها عن الأنبياء والأوصياء لأنهم منعوهم من ذلك^(۱)، حيث إن الناس (وحتى من يؤمن بهم ﷺ) لا طاقة لهم على حملها، فلم يُبث بين الناس إلا حرفان.

انسانیت بر روی این زمین، بین این چهار مرتبه‌ی شرک و کفر در نوسان است. تمام بنی آدم مشمول این چهار درجه‌ی شرک و کفر هستند مگر بندگان مخلص خدا که عبارتند از انبیا، اوصیا و کسانی که پیرو آنها‌یند و با علوم الهی تام آنها پرورش یافته‌اند تا آنجا که به درجات دهگانه‌ی ایمان و درجات دهگانه‌ی معرفت دست یافته‌اند. این عده نیز بسیار اندک شمارند، به طوری که در مسیر حرکت بشریت تقریباً گم و ناپیدا هستند. این اولیا، این معرفت الهی را منتقل نکرده‌اند و از انبیا و اوصیا روایت ننموده‌اند زیرا ایشان را از انجام چنین کاری منع کرده بودند^۲ زیرا مردم (حتی کسانی که به انبیا و اوصیا (ع) ایمان آورده‌اند) طاقت حمل آن را ندارند و لذا بین مردم فقط دو حرف منتشر شده است نه بیشتر.

والیوم بدأت هذه السبعة والعشرون حرفاً من العلم تبث بين الناس - لیؤمن بها من یؤمن بالقائم، ویکفر بها من یکفر بالقائم - لحضور أهلها وحملتها في هذا الزمان المبارك وهم أصحاب القائم، والحمد لله وحده. امروزه این بیست و هفت حرف در حال انتشار بین مردم است - تا هر کس که به قائم ایمان دارد، به آن ایمان بیاورد و هر کس که به قائم کافر است، نسبت به آن کفر ورزد- و این به دلیل آن است که در این زمان مبارک، اهل و حاملان این معارف موجودند و حضور دارند؛ و ایشان اصحاب قائم‌اند، و الحمد لله وحده.

ومن المناسب أن نعرض إلى الانحراف الذي أدى بأناس إلى الشرك التام أو الكفر التام في كلا حالتي الإفراط والتفريط في حدود التوحيد من خلال أمثلة من الأديان والمذاهب.

مناسب است اشاره‌ای کنیم به انحرافات که باعث شده است برخی مردم بر اثر افراط و تفريط در حدود توحید، به شرک تام یا کفر کامل کشانیده شوند. این موضوع را از طریق بیان مثال‌هایی از ادیان و مذاهب بررسی می‌نماییم.

* * *

۱- راجع الملحق رقم (۱).

۲- به پیوست ۱ مراجعه نمایید.

أولاً: الإفراط في حدود التوحيد نخست: افراط در حدود توحيد

ولنأخذ كمثال المذهب الوهابي أو من يسمون أنفسهم السلفية، وهؤلاء يعتبرون الرسول محمداً ﷺ مجرد ناقل لألفاظ عن الله سبحانه وتعالى، أما روح محمد ﷺ وحقيقته فلا تضر ولا تنفع في حياته في هذه الحياة الدنيا، وبعد انتقاله إلى الملائكة الأعلى، والاعتقاد بأنه يضر أو ينفع أو يشفع أو يعلم أو ... أو ...، عندهم شرك صريح وارتداد عن الإسلام حتى أدى بهم الأمر إلى جهالات خالفوا بها أحكام وضروريات الإسلام والقرآن، فأحلوا قتل من قال لا إله إلا الله محمد رسول الله، لمجرد اعتقاده بأن روح الرسول ﷺ تضر وتنفع وتشفع و... و... بعد انتقاله من هذه الحياة الدنيا بإذن الله، وبحوله وقوته سبحانه وتعالى، مع أن الذمي الذي يدين بالمسيحية أو يدين باليهودية ويعيش في بلاد المسلمين، ويحافظ على شروط الذمة لا يجوز قتله، ومحترم الدم عند كافة المسلمين، بل عندهم أيضاً.

برای مثال ما به سراغ مذهب وهابیت یا کسانی که خود را سلفی می نامند می رویم. این عده معتقدند که حضرت محمد (ص) فقط نقل کننده‌ی الفاظ از سوی خدای سبحان و متعال است و روح آن حضرت (ص) و حقیقت ایشان، هم در زمان حیات آن حضرت در این دنیا و هم پس از انتقالش به ملاً اعلی، نه سودی می‌رساند نه زیانی. از دیدگاه آنها، اعتقاد به این که آن حضرت زیان می‌رساند یا نفعی به همراه دارد یا شفاعت می‌کند یا می‌داند یا... یا... برابر با شرک صریح و ارتداد از اسلام است. حتی این موضوع آنها را به حدی از نادانی رسانیده است که با احکام و ضروریات اسلام و قرآن بنای مخالفت گذاشته‌اند. این عده کشتن کسی که بگوید «لا اله الا الله محمد رسول الله» را جایز و حلال می‌دانند، صرفاً به دلیل این که گوینده (شهادتین) عقیده دارد به این که روح حضرت پیامبر (ص) پس از انتقال از این حیات دنیوی، به اذن خدا و با حول و قوه‌ی خداوند سبحان و متعال سود و زیان می‌رساند و شفاعت می‌کند و... با این که اهل ذمه که به دین مسیحیت یا دین یهود معتقدند و در بلاد مسلمین زندگی می‌کنند و به شروط ذمه پایبند هستند، کشتن‌شان جایز نیست و نزد جمیع مسلمین و حتی وهابی‌ها خون آنها محترم است.

والحقیقة التي غفل عنها هؤلاء هي أن النفع والضرر والشفاعة والقدرة على التأثير في هذه الحياة الدنيا عموماً متعلقة بالحياة والإذن من الله سبحانه، وبما أن الحياة ثابتة قطعاً للأنبياء والأوصياء المرسلين ﷺ؛ لأنهم سادة

الشهداء على الخلق وهم من قتلوا أناهم في سبيل الله سبحانه، قال تعالى: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أحياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ﴾^(۱).

واقعیتی که این افراد از آن غافلند این است که سود و زیان و شفاعت و توانایی بر تأثیرگذاری در این زندگی دنیوی، به طور کلی به حیات و اذن از جانب خدای سبحان متعلق است. حیات داشتن انبیا و اوصیای فرستاده شده‌ی الهی (ع) به طور قطع ثابت شده است، چرا که اینها سروران گواهان بر خلق هستند و کسانی‌اند که اناجیت خود را در راه خدای سبحان کشته‌اند. حق تعالی می‌فرماید: «کسانی را که در راه خدا کشته شده‌اند مرده میندار، بلکه زنده‌اند و نزد پروردگارشان به ایشان روزی داده می‌شود»^۲.

ومن يقول إنهم ليسوا أحياء عند ربهم يرزقون يعني أنه يتهم الأنبياء والأوصياء، فكيف يقر بأن من قتل تحت راياتهم حي عند ربّه، وهم ﷺ القادة وأصحاب الرايات لا يكونون كذلك؟! کسی که می‌گوید آنها زنده نیستند و نزد پروردگارشان روزی نمی‌گیرند، در واقع به انبیا و اوصیا اتهام وارد نموده است. از چه روی چنین فردی معتقد است کسی که زیر پرچم ایشان کشته شده، نزد پروردگارش زنده است ولی خود انبیا و اوصیا (ع) که جلودار و صاحب پرچم‌اند از این ویژگی برکنارند؟!

إذن، فالحياة عند ربهم ثابتة للأنبياء والأوصياء وبالتالي فالقدرة ثابتة؛ لأن تأثير الروح المشرقة بنور ربها على هذا العالم الجسماني أهون ما يكون؛ لأنها من عالم مهيمن على هذا العالم فلم يبق إلا الإذن من الله لهم بالتأثير، والله سبحانه قال: ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ بَلًا عِبَادًا مُّكْرَمُونَ * لَا يَسْتَبْشِرُونَ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ * يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِّنْ خَشِيَّتِهِ مُشْفِقُونَ * وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِّنْ دُونِهِ فَذَلِكُنَّ نَجْرِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكُنَّ نَجْرِي الظَّالِمِينَ﴾^(۳).

بنابراین، برای انبیا و اوصیا، زندگی نزد پروردگارشان موضوعی ثابت شده و حتمی است و به دنبال آن، قدرت نیز برای ایشان اثبات می‌شود زیرا تأثیرگذاری روحی که نور پروردگارش بر آن تأیید است، بر این عالم جسمانی ساده‌تر خواهد بود؛ چرا که از عالم مهیمین (مسلط) بر این عالم می‌باشد، و تنها چیزی که باقی می‌ماند صدور اذن خداوند برای تأثیرگذاری است. خداوند سبحان می‌فرماید: «و گفتند که خدای رحمان فرزندی اختیار کرده است، منزّه است او بلکه آنان بندگان گرامی هستند * در سخن بر او پیشی نمی‌گیرند و به فرمان او کار می‌کنند. * می‌داند هر چه در برابر آنها و هر چه پشت سر آنها است و آنان جز کسانی را که خداوند از آنها خوشنود است شفاعت نمی‌کنند و از بیم

۱- آل عمران : ۱۶۹.

۲- آل عمران : ۱۶۹.

۳- الأنبياء : ۲۶ - ۲۹.

او لرزانند * و هر کس از آنها بگوید: من سوای او، خدایم، جزای چنین کسی جهنم است و ظالمان را چنین کیفر می‌دهیم»^۱.

فهم إذن أحياء وقادرون بقدرة الله وما أودع الله فيهم من القدرة ويعملون بإذن الله وبأمر الله بل والله أمرنا أن نتخذهم وسيلة ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾^(۲).

لذا ایشان زنده‌اند و با نیروی الهی و آنچه خداوند از قدرت در ایشان به ودیعه نهاده است، توانا می‌باشند و به اذن خداوند و به فرمان او کار می‌کنند، و حتی خداوند ما را دستور داده است که ایشان را وسیله بگیریم: «آنها کسانی هستند که به سوی پروردگارشان می‌خوانند، درصدد آنند که خود به درگاه پروردگارشان وسیله‌ای بیابند و مقرب‌ترین شوند، و به رحمت او امید می‌بندند و از عذاب او می‌ترسند، زیرا عذاب پروردگارت ترسناک است»^۳.

بل ونطلب منهم حتى أن يكونوا شفعاءنا إلى الله في غفران الذنوب ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾^(۴).

حتی ما از ایشان می‌خواهیم که در آمرزش گناهان، شفیعان ما نزد خدا باشند: «هیچ پیامبری را نفرستادیم جز آن که به اذن خدا از آنها پیروی شود، و اگر هنگامی که به خود ظلم کرده بودند نزد تو می‌آمدند و از خدا آمرزش می‌خواستند و پیامبر برایشان آمرزش می‌خواست، خدا را توبه‌پذیر و مهربان می‌یافتند»^۵.

أما من يحصر تأثيرهم وقدرتهم بوجودهم الجسماني في هذه الحياة الدنيا فهو جاهل لحقيقة الأمر، ولم يلتفت إلى أنهم أحياء عند ربهم، والله يستعملهم وهم عمال عند الله ولهم مهام وأعمال يقومون بها، كما أن جبرائيل (ع) الملك والحي عند ربه له مهام وأعمال يقوم بها بإذن الله.

کسی که تاثیر و قدرت اینها را به وجود جسمانی‌شان در این زندگی دنیوی محدود و منحصر می‌سازد، نسبت به واقعیت جاهل است و توجه ندارد که ایشان نزد پروردگارشان زنده‌اند و خداوند آنها را به کار داشته و ایشان کارگزاران خدایند و ایشان را مأموریت‌ها و کارهایی است که برای انجامشان قیام می‌کنند. همان‌طور که جبرئیل (ع) که فرشته است، نزد پروردگارش زنده است و کارهایی دارد و به اذن خدا مأموریت‌هایی را انجام می‌دهد.

۱ - انبیا: ۲۶ تا ۲۹.

۲ - الإسراء: ۵۷.

۳ - إسراء: ۵۷.

۴ - النساء: ۶۴.

۵ - نسا: ۶۴.

فاتهام من يعتقد بأن محمداً ﷺ يضر وينفع بإذن الله بعد وفاته وانتقاله إلى ربه؛ لأنه حي عند ربه بأنه مشرك غير صحيح؛ لأن جبرائيل (ع) الملك الحي عند ربه وهو روح وليس جسد جسماني في هذا العالم يضر وينفع وعمل ويعمل وسيعمل أعمالاً بإذن الله.

مشرك خواندن کسانی که معتقدند حضرت محمد (ص) پس از وفات و ارتحال به سوی پروردگارش، به اذن خداوند زیان می‌زند و سودی می‌رساند چون نزد پروردگارش زنده است، صحیح نیست، زیرا جبرئیل فرشته (ع) نزد پروردگارش زنده است و در حالی که او روح است و نه یک جسد جسمانی در این عالم، سود می‌رساند و زیان می‌زند و کارهایی کرده، می‌کند و به اذن خدا خواهد کرد.

ثم إنهم ادعوا أنهم يريدون بنفي الوساطة أو الشفاعة التوحيد الخالص، في حين أنهم وقعوا في أحسن أنواع الشرك والكفر باعتقادهم التي ما أنزل الله بها من سلطان، بل إن القرآن ينص على نقضها وإبطالها. این عده مدعی‌اند که با نفی واسطه یا شفاعت می‌خواهند به توحید خالص برسند و حال آن که در خوارترین نوع شرک و کفر گرفتار شده‌اند، زیرا به چیزی معتقد گشته‌اند که نه تنها خداوند برای آن حجت و دلیلی نفرستاده، بلکه قرآن بر نقض و ابطال آن تصریح نموده است.

فهم يدعون أنهم لا يريدون أن يجعلوا بينهم وبين الله واسطة وشفيعاً، وأن من يجعل بينه وبين الله واسطة فهو مشرك وكافر، وغفلوا عن أن هذا هو تماماً موقف إبليس (لعنه الله) الذي رفض أمر الله سبحانه بأن يجعل آدم (ع) واسطة وشفيعاً له بين يدي الله سبحانه، فإبليس (لعنه الله) كان يعبد الله بل كان طاووس الملائكة لكثرة عبادته ولم يرفض عبادة الله، ولكنه رفض أن يسجد لآدم وأن يكون آدم قبلته إلى الله، وبهذا رفض إبليس (لعنه الله) أن يكون آدم (ع) واسطته إلى الله وشفيعه بين يدي الله.

اینها ادعا می‌کنند که نمی‌خواهند بین خود و خدا واسطه و شفیع قرار دهند و کسی که بین خود و خدا واسطه‌ای قرار دهد، مشرک و کافر است. این افراد غافل‌اند از این که چنین دیدگاهی، دقیقاً موضع‌گیری ابلیس لعنت الله بود که فرمان خدا را مبنی بر این که آدم (ع) را واسطه و شفیع خود در پیشگاه خدای سبحان قرار دهد، نپذیرفت. ابلیس لعنت الله خداوند را عبادت می‌کرد و از پرستش خدا سرباز نزد، و حتی به خاطر کثرت عبادتش، طاووس ملائکه لقب گرفته بود ولی از این که بر آدم سجده کند و آدم قبله‌ی او به سمت خدا باشد امتناع ورزید و به این ترتیب ابلیس (لعنت الله) این که آدم (ع) واسطه‌ی او با خدا و شفیع او در پیشگاه خدا باشد را نپذیرفت.

و هذا هو موقف هؤلاء الجهلة اليوم، إنه موقف إبليس السابق بعينه، هؤلاء لم يفقهوا شيئاً من الدين والتوحيد، ومرقوا من الدين كما أخبر عنهم رسول الله ﷺ، ولم يفقهوا من الدين حتى القشور، ويا ليتهم يلتفتون لأنفسهم ويقرؤون قصص الأنبياء والمرسلين، ويقرؤون القرآن بتدبر، ولكن هيهات بعد اللتيا والتي، فهم لا يعرفون إلا عالم الأجسام ويريدون صب العلم كله من خلال معرفتهم المحدودة، مع أنّ الله لم ينظر إلى عالم الأجسام منذ أن خلقه كما قال رسول الله ﷺ، ويفصلون عالم الأرواح عن عالم الأجسام فصلاً تاماً وكأنه لا علاقة له به، فلا روح لها أثر ولا نفع ولا ضرر ولا شفاعة عندهم، حتى أرواح الأنبياء والأوصياء، ولو تدبروا كتاب الله لميزوا بين سلام عيسى (ع) على نفسه وسلام الله على يحيى، فهذا حال عيسى (ع): ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا﴾^(۱)، وهذا حال يحيى (ع): ﴿وَسَّلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا﴾^(۲). مع أنّ عيسى (ع) أعلى مقاماً من يحيى (ع).

امروزه، این نگرش که دقیقاً همان موضع گیری سابق ابلیس است، موضع و گرایش این نادانها است. اینها چیزی از دین و توحید نفهمیده اند و همان طور که پیامبر خدا (ص) درباره ی آنها خبر داده است، از دین خارج شدند و از دین حتی پوسته ی ظاهری آن را نیز درک نکرده اند. ای کاش به خویشتن خویش مراجعه می کردند و داستان انبیا و فرستادگان را می خواندند و با تدبّر قرآن را قرائت می نمودند ولی هیهات هیهات، در حالی که ایشان چیزی جز عالم جسمانی نمی شناسند و می خواهند علم را فقط از دریچه ی شناخت محدود خودشان جاری کنند و حال آن که طبق فرمایش حضرت رسول (ص)، خداوند از زمانی که عالم اجسام را خلق نمود، به آن نظر نیافکنده است. ایشان عالم ارواح را از عالم اجسام به طور کامل جدا می سازند، گویی بین این دو هیچ ارتباط و پیوندی وجود ندارد: نه روح اثرگذار است و نه سود و نه زبانی به بار می آورد و نه شفاعتی را قبول دارند؛ حتی به ارواح انبیا و اوصیا. اگر آنها در کتاب خدا نیک اندیشه کنند، درمی یابند که بین سلام عیسی (ع) بر خودش و سلام خدا بر یحیی تفاوت و تمایز وجود دارد. وضعیت حضرت عیسی (ع) به این صورت است: «سلام بر من، روزی که زاده شدم و روزی که می میرم و روزی که دیگر بار زنده برانگیخته می شوم»^۳ و این است وضعیت یحیی (ع): «سلام بر او، روزی که زاده شد و روزی که می میرد و روزی که دیگر بار زنده برانگیخته می شود»^۴ و این در حالی است که مقام و مرتبه ی عیسی (ع) از یحیی (ع) برتر و بالاتر است.

فلو تدبروا الآيات لعلموا أن عيسى (ع) وصل بالارتقاء حتى أصبح هو الذي يسلم ويعطي الأمان لنفسه ولغيره، فهو شفيع مقبول الشفاعاة بمرتبة عالية في الدنيا وفي الآخرة، أما يحيى (ع) فقد سلّم عليه الله سبحانه

۱- مریم: ۳۳.

۲- مریم: ۱۵.

۳- مریم: ۳۳.

۴- مریم: ۱۵.

وتعالی، فعیسی (ع) عند هؤلاء الجهلة لا یضر ولا ینفع والله سبحانه وتعالی جعله هو الذي یسلم علی نفسه ویعطي الأمان لنفسه فأصبح هو السلام والأمان، بینما الذي یعطي الأمان ویسلم بالأصل هو الله سبحانه وتعالی السلام المؤمن.

اگر در این آیات تدبّر می‌کردند درمی‌یافتند که حضرت عیسی (ع) تا آنجا ارتقا یافت که به خودش سلام می‌دهد و به خویشتن و غیر از خودش امنیت می‌بخشد. او در دنیا و آخرت، کسی است که با رتبه‌ای عالی شفاعتش مورد قبول واقع می‌شود، ولی در مورد حضرت یحیی (ع) این خداوند سبحان و متعال است که بر او سلام کرده است. از دید این جاهلان، حضرت عیسی (ع) نه نفعی می‌رساند و نه ضرری، در حالی که خداوند سبحان و متعال او را (در جایگاهی) قرار داده است که بر خودش سلام گوید و به خودش امان دهد لذا خود او به سلام و امان تبدیل گشته است، و حال آن که کسی که امان می‌بخشد و سلام می‌کند، در اصل خدای سبحان و متعال است که سلام مؤمن (امنیت دهنده) می‌باشد.

فعیسی (ع) یسلم ویعطي الأمان؛ لأن عیسی (ع) مفوض إليه هذا الأمر، وإلا فكيف له أن یقرر لفرد أنه آمن ومبارك في ساحة الله إن لم یکن قد فوض له هذا الأمر، وعلة هذا التفویض هي: أن عیسی (ع) هو تجلی الله سبحانه في مرتبة تؤهله لذلك، فعیسی (ع) هو طلعة الله (.....) وبطلعتك في ساعیر وظهورك في جبل فاران (.....) (۱).

حضرت عیسی (ع) سلام می‌دهد و ایمنی می‌بخشد زیرا این امر به حضرت عیسی (ع) واگذار شده است در غیر این صورت اگر خداوند این امر را به او تفویض نکرده باشد او چطور می‌تواند در ساحت الهی برای دیگران ادعا کند که ایمنی‌دهنده و برکت دهنده است! علت این تفویض و واگذاری آن بوده است که عیسی (ع) تجلی خدای سبحان در مرتبه‌ای است که شایستگی آن را به او می‌دهد؛ عیسی (ع) پرتو فروزان الهی است: «.... و به پرتو فروزانت در ساعیر (کوهی فلسطین) و به ظهور پرفروغت در کوه فاران (کوهی نزدیک مکه و محل مناجات پیامبر)....» (۲).

* * *

۱- دعاء السمات.

۲- دعای سمات.

قال تعالى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا * أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾^(۱).

خدای متعال می فرماید: «کسانی که به خدا و پیامبرانش کافر می شوند و می خواهند میان خدا و پیامبرانش جدایی افکنند و می گویند که بعضی را می پذیریم و بعضی را نمی پذیریم، و می خواهند در این میانه راهی برگزینند * اینان در حقیقت کافرانند و ما برای کافران عذابی خوارکننده آماده ساخته ایم»^۲.

إن مسألة إلغاء دور ومكانة الأنبياء والأوصياء ليست جديدة بل هي ولدت مع أول نبي خلقه الله سبحانه وتعالى وهو آدم (ع)، فقد أنكر ورفض وكفر إبليس (لعنه الله) بدور آدم (ع) ورفض السجود لآدم ولم يقبل أن يكون آدم (ع) قبلته إلى الله.

نفی کردن و الغای نقش و جایگاه انبیا و اوصیا موضوع جدیدی نیست بلکه این قضیه همزاد با اولین پیامبری است که خدای سبحان و متعال او را خلق نمود، یعنی آدم (ع)؛ ابلیس لعنت الله نقش آدم (ع) را منکر شد و نسبت به آن ره کفر و انکار پیمود و از سجده بر او امتناع ورزید و نپذیرفت که آدم (ع) قبله‌ی او به سوی خدا باشد.

لم يكفر إبليس بالله ولم يرفض عبادة الله ولكنه رفض أن يسجد لآدم، رفض الاعتراف بفضل آدم وأنه قبلة وشفيع وواسطة إلى الله، وربما يصح أن نقول إن إبليس توصل إلى توحيد الوهابيين قبلهم، وربما الأصح إنه عداهم بدائه واستفزههم بندائه، فوجدهم نعم المحييون وأفضل من تابع خطاه في التنكر لأولياء الله ﷺ.

ابلیس به خدا کافر نشد و از عبادت خداوند نیز سرپیچی نکرد ولی از سجده‌گزاری بر آدم سر باز زد و این که به فضل و شرافت آدم معترف شود و او را قبله و شفیع و واسطه‌ی خود به خدا بداند، را قبول نکرد. شاید درست باشد که بگوییم ابلیس قبل از وهابی‌ها به توحید آنها رسیده بود و شاید درست‌تر آن باشد که او آنها را به بیماری خودش مبتلا ساخت و با ندایش آنها را تحریک نمود و چه خوب اجابت‌کنندگانی یافت و چه پیروان والامقامی که از خطای او در انکار اولیای خداوند (ع) پیروی می کنند، پیدا کرد!

۱- النساء: ۱۵۰-۱۵۱.

۲- نسا: ۱۵۰ و ۱۵۱.

وقد بيّن الله سبحانه وتعالى حال إبليس في القرآن بأوضح بيان، ولا يجد عاقل إن تدبر القرآن فرقاً بينه وبين الوهابيين، بل لم يكتف الوهابيون بإنكار مقام الأنبياء والأوصياء عليهم السلام وشفاعتهم وكونهم عليهم السلام قبله الله ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾^(۱)، حتی زادوا علی إبليس في كفره وتنكره لحجج الله، فقاموا بهدم البقع الطاهرة المقدسة لحجج الله آل محمد عليهم السلام، وهي مواضع رحمة وبركة الله سبحانه وتعالى فتبين حقدهم وبغضهم لآل محمد عليهم السلام وتبين مدى الشبهه بين الوهابيين وبين إبليس، قال تعالى: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾^(۲).

خداوند سبحان وضعیت ابليس را به روشن ترین بیان در قرآن تشریح فرموده است و اگر انسان خردمند در قرآن تدبر کند، تفاوتی بین او و وهابی ها نمی یابد، بلکه وهابی ها نه تنها مقام انبیا و اوصیا (ع) و شفاعت آنها و این که ایشان قبله ی خدا هستند را انکار کردند: «و آنگاه به فرشتگان گفتیم که آدم را سجده کنید، همه جز ابليس که از جن بود و از فرمان پروردگارش سربتافت سجده کردند. آیا شیطان و فرزندانش را به جای من به دوستی می گیرید، حال آن که دشمن شمايند؟ ظالمان بد چیزی را به جای خدا برگزیدند»^۳، بلکه بر کفر و انکار ابليس نسبت به حجت های الهی افزودند و اقدام به تخریب آرامگاه های مطهر و مقدس حجت های الهی آل محمد (ع) که جایگاه های رحمت و برکت خداوند سبحان و متعال هستند نمودند و کینه و بغض خود نسبت به آل محمد (ع) را نشان دادند و (به این ترتیب) شباهت فراوانی که بین وهابی ها و ابليس وجود دارد، رخ عیان نمود و آشکار گشت. خدای تعالی می فرماید: «بگو: بر این رسالت مزدی از شما جز دوست داشتن خویشاوندان خواهم»^۴.

فما أبین حقدهم علی آل محمد عليهم السلام بهدم أضرحتهم، وما أبعدهم عن المودة التي أمر الله بها المسلمين، ولو لم يكن إلا قوله تعالى: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا﴾^(۵)، لكفى في بيان متابعتهم لإبليس في الكفر بأولياء الله سبحانه وتعالى.

آنها با منهدم ساختن ضريح های آل محمد (ع)، اوج کینه ای که نسبت به آل محمد (ع) دارند را علنی ساخته اند و چه دورند از دوستی و محبتی که خداوند، مسلمانان را به آن دستور داده است، و اگر جز همین سخن خدای تعالی به تنهایی نبود: «و به فرشتگان گفتیم: آدم را سجده کنید. همگان جز ابليس سجده کردند. گفت: آیا برای کسی که از گل آفریده ای سجده کنم؟»^۶، در پیروی آنها از ابليس در کفرورزی نسبت به اولیا خداوند سبحان و

۱- الکهف: ۵۰.

۲- الشوری: ۲۳.

۳- کهف: ۵۰.

۴- شوری: ۲۳.

۵- الإسراء: ۶۱.

۶- إسراء: ۶۱.

متعال کفایت می‌کرد.

فإبليس (لعه الله) لم يرض أن يكون شفيعه إلى الله، والواسطة بينه وبين الله، وقبلته إلى الله نبي الله آدم (ع)، وهؤلاء الضالون المضلون أتباع إبليس في التنكر لأولياء الله لا يقبلون أن يكون النبي محمد ﷺ شفيعهم إلى الله، والواسطة بينهم وبين الله، وقبلتهم إلى الله، بل ولا يقبلون حتى أن رحمة وبركة الله تنزل على من يزور أضرحة آل محمد ﷺ الذين سأل الله المسلمين مودتهم في القرآن الكريم ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾^(۱).

ابلیس لعنت الله راضی نشد که آدم (ع) شفیع او به سوی خدا، واسطه‌ی بین او و خدا، و قبله‌ی او به سمت خدا باشد. این انسان‌های گمراه گمراه کننده نیز در انکار اولیای الهی، پیرو ابلیس اند و نمی‌پذیرند که پیامبر خدا حضرت محمد (ص) شفیع آنها به درگاه خدا و واسطه‌ی بین ایشان و خدا و قبله‌ی آنها به سمت خدا باشد؛ و حتی از پذیرش این مطلب که رحمت و برکت الهی بر کسی که آرامگاه‌های آل محمد (ع) را زیارت می‌کند نازل می‌شود، ابا دارند؛ همان کسانی که خداوند در قرآن کریم، مسلمان را به مودت و محبت آنها فراخوانده است: «شیطان گمان خود را درباره‌ی آنها درست یافت و جز گروهی از مؤمنین، دیگران از او پیروی کردند»^۲.

ولكل عاقل أن يتدبر: هل يوجد أوضح وأبين من متابعة الوهابيين لإبليس في الكفر وإنكار دور حجة الله وخليفته سبحانه من الأنبياء والأوصياء ﷺ؟ وهم يتعللون لتغطية بغضهم لحجج الله وخلفائه في أرضه بعلل واهية:

- بأن الاعتقاد بشفاعة مخلوق بين يدي الله شرك.

- بأن الاعتقاد بمخلوق يقضي الحوائج بإذن الله شرك.

بر هر انسان خردمندی است که بیاندیشد: آیا واضح‌تر و روشن‌تر از پیروی وهابی‌ها از ابلیس در کفر و انکار نقش حجت خدا و جانشین او از انبیا و اوصیا (ع) وجود دارد؟ آنها برای سرپوش نهادن بر حقد و بغضی که نسبت به حجت‌های الهی و خلفای خدا در زمینش دارند، دلایلی واهی عرضه می‌نمایند:

- به این که اعتقاد به شفاعت مخلوق در پیشگاه خدا، شرک است.

- به این که اعتقاد به این که مخلوق به اذن خدا حوائج و نیازها را برآورده می‌سازد، شرک است.

۱- سیا: ۲۰.

۲- سیا: ۲۰.

و باختصار: هم معتقدون إن الاعتقاد بوجود الواسطة بين العباد والمعبود شرك، ویرفضون هذا الاعتقاد أو العمل به، و تصور أنهم لو راجعوا موقف إبليس مع آدم لما وجدوه یختلف قید أملة عن موقفهم في رفض الوسيط والقبلة إلى الله سبحانه ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِيناً﴾، ﴿وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾.

به اختصار: وهایی ها بر این باورند که اعتقاد به موجود بودن واسطه بین بندگان و معبود شرک است، و این دیدگاه یا رفتار را قبول ندارند. به گمانم اگر آنها به موضع گیری ابلیس با آدم مراجعه کنند، متوجه می شوند که وضعیت خودشان در نپذیرفتن واسطه و قبله به سوی خدای سبحان، سر سوزنی با نگرش ابلیس تفاوت ندارد: «و به فرشتگان گفتیم: آدم را سجده کنید. همگان جز ابلیس سجده کردند. گفت: آیا برای کسی که از گل آفریده ای سجده کنم؟» «شیطان، گمان خود را درباره ی آنها درست یافت و جز گروهی از مؤمنین، دیگران از او پیروی کردند».

وهذه بعض النقاط للتوضیح أكثر و لرفع الشبهة عن المشتبه الذي يطلب الحق، ولعلمهم یلنفتون أن الله تَعَبَّدَ الخلق أول ما تَعَبَّدَهُم بالسجود لخليفته والواسطة بينه وبينهم، ولعلمهم لا یرفضون السجود والاعتراف بدور خليفة الله في أرضه باعتباره واسطة إلى الله وشفيعاً بين يدي الله بحقيقته التي لا تموت ولا تغنى بموت جسده أو فناءه، فما دامت حقائقهم باقية فإن شفاعتهم ووساطتهم باقية، ولعلمهم یتكون متابعة إبليس في إنكار الواسطة والتنكر للوسيط (خليفة الله).

نکاتی برای توضیح بیشتر و رفع شبهه برای کسی که حق را طلب می کند: شاید ملتفت این معنا باشند که خداوند وقتی خلائق را به بندگی گرفت، اولین بار آنها را به سجده کردن بر جانشین و واسطه ی بین خود و آنها به فرمان برداری دعوت کرد و شاید آنها از سجده کردن بر جانشین خدا در زمینش و اقرار به نقش او، سر باز نمی زنند، به این اعتبار که وی واسطه به سوی خدا و شفیع در پیشگاه حضرت حق است؛ با حقیقت و ذاتش که با مرگ یا فنای جسمش، نمی میرد و فانی نمی گردد؛ و مادام که ماهیت و ذات آنها باقی است، شفاعت و واسطه گری شان نیز برجا است؛ و شاید که از پیروی از ابلیس در انکار نقش واسطه گری و ناخوش داشتن میانجی (خليفة خدا) دست بردارند.

ومتوكلاً على الله أقول:

و من با توکل بر خداوند، این مطالب را خاطر نشان می کنم:

۱- الذهاب إلى الطبيب واستعمال الدواء لا يمثل شركاً بالله، كما إنهما لا ينفعان الإنسان إذا لم يشأ الله ويجعل بإمكان الطبيب والدواء أن ينفعا الإنسان، كذا الحال إذا كان الأمر بالنسبة للروح، ولكن الطبيب هذه المرة أرواح الأنبياء والدواء الكمال الذي يفيضونه على من يواليهم، فالتوجه لهم ليس شركاً بالله؛ لأنهم لا ينفعون الإنسان إلا بإذن الله، كما أن الإعراض عنهم هو غاية الجهل والكفر؛ لأنهم أسباب شفاء الأرواح وهذا مقام جعله الله لهم عندما جعلهم خلفاءه الذين يواجه بهم بقية خلقه في أرضه، وليس لأحد أن يسلبهم إياه ومن يعترض يكون كإبليس الذي رفض السجود لأولهم (آدم (ع)).

۱- رفتن به سراغ پزشک و استفاده از دارو شرک به خدا نیست؛ همان طور که اگر خدا نخواهد و این امکان را در پزشک و دارو قرار ندهد که برای انسان نفعی به دنبال داشته باشند، این دو انسان را سودی نمی‌رسانند. در مورد روح نیز وضعیت بر همین منوال است ولی این بار پزشک، ارواح انبیا می‌باشد و دارو نیز همان کمالی است که بر دوست‌داران خود افاضه می‌کند. آهنگ آنها کردن، شرک به خدا نیست زیرا آنها نفعی به انسان نمی‌رساند مگر به اذن خدا. روی گرداندن از آنها نیز غایت جهل و کفر است زیرا آنها اسباب شفای ارواح هستند و این مقام را خدا برای آنها قرار داده است آنگاه که آنها را به عنوان خلفای خود برگزید تا بقیه‌ی خلقش در زمینش از طریق آنها با او مواجه شوند. کسی نمی‌تواند این مقام را از آنها بگیرد، و کسی که به این موضوع اعتراض کند از جنس ابلیس است که از سجده بر اولین جانشین خدا (آدم (ع)) سر باز زد.

۲- وأيضاً هم لا ينفعون شيئاً إذا لم يشأ الله كالطبيب والدواء، ولذا فلا بد من التوجه إلى الله بالدعاء لينفع الطبيب والدواء وينتفع المريض، فهم لا ينفعون ولا يشفعون إلا بإذن الله وإرادته.

۲- اینها نیز مانند پزشک و دارو، اگر خدا نخواهد هیچ سودی ندارند و لذا برای این که پزشک و دارو کارگر افتد و بیمار از آنها بهره‌مند شود، باید با دعا، رو به سوی خدا آورد. آنها نه سودی می‌رسانند و نه شفاعتی می‌کنند، مگر با اذن و اراده‌ی حق تعالی.

۳- من يتوجه إلى أطباء الأرواح الأنبياء والأوصياء ويترك التوجه إلى الله بالدعاء ويعتقد أنهم ينفعون دون التوجه إلى الله ودون أن يأذن الله لهم فهو مشرك، ولن ينفعونه شيئاً ولن ينتفع منهم شيئاً ﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾^(۱).

﴿وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّىٰ إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾^(۲).

۳- کسی که به پزشک یعنی ارواح انبیا و اوصیا روی می‌آورد و توجه نمودن به سوی خدا به وسیله‌ی دعا را ترک

می‌کند و معتقد است که اینها بدون توجه به خدا و بدون آن که خدا ایشان را اذن دهد سود می‌رسانند، مشرک است؛ ارواح انبیا و اوصیا هیچ سودی به او نمی‌رسانند و این فرد مشرک نیز از آنها هیچ طرفی نمی‌بندد: «در آن روز، شفاعت سود ندهد، مگر آن را که خدای رحمان اجازه دهد و سخنش را بپسندد»^۱، «شفاعت نزد خدا سود نکند مگر درباره‌ی کسی که او خود اجازه دهد، و چون بیم از دل‌هایشان برود گویند: پروردگارتان چه گفت؟ گویند: سخن حق گفت و او بلند مرتبه و بزرگ است»^۲.

۴- ومن يعرض عنهم ويدعي أنه يتوجه إلى الله مباشرة لكي لا يكون مشركاً، فهو في الحقيقة موفقه تماماً كموقف إبليس لا يفرق قيد أملة، فهو كافر بمقامهم الذي جعله الله لهم، وكافر بأمر الله وهذا مطرود من رحمة الله وعبادته كعبادة إبليس (لعنه الله).

۴- موضع کسی که از آنها روی برمی‌گرداند و مدعی است بی‌واسطه آهنگ خدا می‌کند تا مشرک نباشد، در حقیقت درست شبیه موضع‌گیری ابلیس است و سر سوزنی با آن تفاوت ندارد. او به مقاماتی که خداوند برای ایشان قرار داده کافر است و نسبت به فرمان خدا کفر می‌ورزد. چنین کسی از رحمت الهی مطرود است و عبادت او مانند عبادت ابلیس لعنت الله می‌باشد.

قال الصادق (ع): (..... فأول من قاس إبليس واستكبر، والاستكبار هو أول معصية عصي الله بها، قال: فقال إبليس: يا رب اعفني من السجود لآدم وأنا أعبدك عبادة لم يعبدكها ملك مقرب ولا نبي مرسل، فقال الله: لا حاجة لي إلى عبادتك، إنما أريد أن أعبد من حيث أريد لا من حيث تريد، فأبى أن يسجد فقال الله تبارك وتعالى: اخرج منها فإنك رجيم وإن عليك لعنتي إلى يوم الدين .....)^(۳).

امام صادق (ع) می‌فرماید: «...اول کسی که قیاس کرد و تکبر نمود، ابلیس بود و اولین معصیتی که خداوند با آن معصیت شد استکبار (خودبزرگ) بینی بود. حضرت فرمود: پس ابلیس گفت: پروردگارا مرا از سجده بر آدم معاف مدار تا من تو را عبادتی کنم که نه فرشته‌ای مقرب و نه پیامبر فرستاده شده‌ای تو را آن گونه عبادت کرده باشد. خداوند فرمود: مرا به عبادت تو نیازی نیست. جز این نیست که من می‌خواهم آن گونه عبادت شوم که خود می‌خواهم نه آن طور که تو می‌خواهی. ابلیس از سجده سر باز زد و خداوند تبارک و تعالی فرمود: «از اینجا بیرون شو که تو مطرودی» «و تا روز قیامت لعنت من بر تو باد»^(۴).

۱- طه: ۱۰۹.

۲- سیأ: ۲۳.

۳- بحار الأنوار: ج ۱۱ ص ۱۴۱، وایضاً فی ج ۶ ص ۲۴۷.

۴- بحار الأنوار: ج ۱۱ ص ۱۴۱ و ج ۶ ص ۲۴۷.

۵- ثم إن من يفهم ما بينته في أكثر من كتاب ومن خلال القرآن الكريم عن ملكوت السموات يعرف أنّ كون هؤلاء الأولياء من الأنبياء والأوصياء عليهم السلام واسطة بين المعبود والعباد هي مسألة قهرية وحتمية وليست اختيارية للعباد، حيث إنّ مقام ومرتبة هؤلاء الأولياء فوق العباد، فلا بد للعبد من المرور بهم عليهم السلام ليصل إلى المعبود.

۵- از آنچه من در بسیاری از کتاب‌ها و از بین آیات قرآن کریم از ملکوت آسمان‌ها بیان کردم، استنباط می‌شود که واسطه بودن این اولیا -از انبیا و اوصیا- بین معبود و بندگان، مسئله‌ای قهری و حتمی است و بندگان را در آن اختیاری نیست، زیرا مقام و مرتبه‌ی این اولیا برتر از بندگان است و بنده برای رسیدن به معبود چاره‌ای ندارد جز این که از (گذرگاه) ایشان عبور کند.

* * *

بین خوارج الأمس والوهابية از خوارج دیروز تا وهابیت امروز

المبدأ الأساسي لخروج الخوارج على علي بن أبي طالب (ع) بل وخروجهم على الإسلام هو قولهم (لا حكم إلا لله)، ظاهر خادع وباطن أسود ولا يُخدع به إلا الأعراب الجهلة الذين لا يكادون يفقهون حديثاً ﴿الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾^(۱).

دلیل اصلی یا ریشه‌ی خروج خوارج بر علی بن ابی طالب (ع)، و بلکه خروج آنها بر اسلام جمله‌ی «لا حکم الا لله» (هیچ حکمی نیست جز حکم خدا) بود که بر زبان می‌راندند؛ شعاری که ظاهری فریبنده ولی باطنی سیاه دارد، و فقط اعراب بادیه‌نشین نادان که سخنی را فهم نمی‌کردند، فریب آن را خوردند: «عرب‌های بادیه نشین کافرتر و منافق‌تر از دیگرانند و به بی‌خبری از احکامی که خدا بر پیامبرش نازل کرده است، سزاوارترند و خدا دانا و حکیم است»^۲.

هذا قول الخوارج (لا حكم إلا لله)، وهي كلمة حق فالحكم لله.

این سخن «لا حکم الا لله» که بر زبان خوارج جاری شد، البته سخنی درست و حق است و حکم تنها از آن خدا است.

أما عبادتهم الظاهرية فكانوا من أعبد الناس، وأكثر الناس صلاة في المساجد والمحافل. عبادت ظاهری خوارج به گونه‌ای بود که ایشان جزو عابدترین مردم بودند و در مساجد و محافل بیش از همه نماز می‌خواندند.

أما قتالهم عن عقيدتهم فيكفي أن تعرف أنهم استقتلوا في النهروان حتى لم ينج منهم إلا القليل. اما در مورد جنگ کردن آنها در دفاع از عقیده‌شان، همین بس که بدانی آنها در نهروان تا حد مرگ قتال نمودند به طوری که فقط عده‌ی اندکی از آنها نجات یافت.

۱ - التوبة : ۹۷.

۲ - توبة: ۹۷.

ومع ذلك لم يعرفوا بل ولم يحملوا من الإسلام شيئاً، وهذان حديثان عن رسول الله في الخوارج في أول الزمان ، وفي آخر الزمان (الوهابية):

با این حال خوارج چیزی از (معارف و حقایق) اسلام را عارف و حتی حامل نبودند. این دو حدیث که از پیامبر خدا روایت شده است، به خوارج در اول الزمان و در آخر الزمان (وهابیون) مربوط می‌شود:

الحديث الأول:

عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه، قال: (بينما نحن عند رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يقسم قسماً، إذ أتاه ذوالخويصرة وهو رجل من بني تميم، فقال: يا رسول الله اعدل، فقال: ويلك ومن يعدل إذا لم اعدل ؟ قد خبت وخسرت إن لم أكن أعدل. فقال عمر: يا رسول الله ائذن لي فيه فأضرب عنقه، فقال: دعه فإن له أصحاباً يحقر أحدكم صلاته مع صلاتهم، وصيامه مع صيامهم، يقرؤون القرآن، لا يجاوز تراقيهم، يمرقون من الدين كما يمرق السهم من الرمية، ينظر إلى نصله فلا يوجد فيه شيء، ثم ينظر إلى رصافه فلا يوجد فيه شيء، ثم ينظر إلى نضيه وهو قدحه فلا يوجد فيه شيء، ثم ينظر إلى قذذه فلا يوجد فيه شيء، قد سبق الفرث والدم آيتهم رجل أسود إحدى عضديه مثل ثدي المرأة أو مثل البضعة تدردر، ويخرجون على حين فرقة من الناس.

حديث اول:

ابوسعید خدری (رض) گفته است: «نزد پیامبر خدا (ص) بودیم و آن حضرت مشغول قسمت کردن (غنائم جنگی) بودند. کسی به نام ذوالخویصره که از بنی تمیم بود نزد او آمد و گفت: ای رسول خدا به عدل رفتار کن. حضرت فرمود: وای بر تو، اگر من عدالت نداشته باشم، چه کسی می‌تواند عدل بورزد؟! اگر به عدالت رفتار نکنم، زیان کار و ناکام خواهیم شد. عمر گفت: ای رسول خدا بگذار تا من گردنش را بزنم. حضرت فرمود: او را واگذار، او همراهانی دارد که کسانی از شما نمازش را در مقابل نماز آنها و روزه‌اش را در مقابل روزه‌ی آنها حقیر و ناچیز می‌شمارید، قرآن می‌خوانند ولی از حنجره‌شان تجاوز نمی‌کند، اینها از دین خارج می‌شوند مانند خارج شدن تیر از کمان؛ به سرنیزه‌ی خود نگاه می‌کند چیزی را نمی‌بیند، به محل داخل شدن تیر نگاه می‌کند چیزی را نمی‌یابد، به نیام شمشیر نگاه می‌کند چیزی را پیدا نمی‌کند، به پر تیر نگاه می‌کند چیزی در آن پیدا نمی‌شود، از محتویان درون شکمبه و از خوردن پیشی گرفته است. علامت و نشانه‌ی این گروه این است که در میان آنها مردی سیاه وجود دارد که یکی از بازوانش مثل پستان زن است، یا مثل قطعه گوشتی است که حرکت می‌کند. زمانی این گروه پیدا می‌شوند که مردم تفرقه و اختلاف داشته باشند.

قال أبو سعيد: فأشهد أني سمعت هذا الحديث من رسول الله صلى الله عليه وسلم، وأشهد أن علي بن أبي طالب قاتلهم وأنا معه. فأمر بذلك الرجل فالتمس فأتي به حتى نظرت إليه على نعت النبي صلى الله عليه وسلم الذي نعته^(۱).

ابوسعید گفت: شهادت می‌دهم که من این سخن را از پیامبر (ص) شنیدم، و شهادت می‌دهم که علی بن ابی طالب با آنها جنگید و من با او بودم. ایشان دستور داد که در پی آن مرد بگردند. جست‌وجو کردند و او را یافتند. او را آوردند و من به او نظر می‌کردم، درست همان اوصافی را داشت که پیامبر (ص) بیان فرموده بود^۲.

الحديث الثاني في خوارج آخر الزمان (الوهابية):

عن سويد بن غفلة، قال: (قال علي: إذا حدثكم عن رسول الله فلاّن آخر من السماء أحب إلي من أن أكذب عليه، وإذا حدثكم فيما بيني وبينكم فإن الحرب خدعة، سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: يأتي في آخر الزمان قوم حدثاء الأسنان، سفهاء الأحلام، يقولون من خير قول البرية^(۳)، يمرقون من الإسلام كما يمرق السهم من الرمية، لا تجاوز إيمانهم حناجرهم، فأينما لقيتموهم فاقتلوهم، فإن قتلهم أجر لمن قتلهم يوم القيامة)^(۴).

حديث دوم درباره خوارج آخر الزمان (وهابی‌ها):

سويد بن غفله می‌گوید: علی (ع) فرمود: «هرگاه برای شما حدیثی از رسول الله (ص) بیان می‌کنم، ترجیح می‌دهم که از آسمان به زمین بیفتم ولی سخنی دروغ به رسول خدا (ص) نسبت ندهم، اما هرگاه از جانب خود با شما سخن می‌گویم، پس همانا جنگ، فریب و خدعه است. شنیدم که پیامبر خدا (ص) می‌فرمود: در آخر الزمان قومی می‌آیند که کم سن و کم فکرند، بهترین کلام‌ها را بر زبان دارند^۵ از دین خارج می‌شوند مانند خارج شدن تیر از کمان، ایمانشان از حنجره‌هایشان تجاوز نمی‌کند، هر جا به آنان رسید با آنان بجنگید، زیرا کشتن آنها برای قاتل ثواب اخروی دارد^۶».

وأجد من الضروري تحليل مرتكز الخوارج وهو مرادهم من قول (لا حكم إلا لله)، وبيان مدى مطابقته لتوحيد الوهابية المدعى، فيتبين أنهم خوارج آخر الزمان.

۱- صحيح البخاري - البخاري : ج ۴ ص ۱۷۹.

۲- صحيح بخاری - بخاری: ج ۴ ص ۱۷۹.

۳- اي التوحيد فالوهابيون يدعون أنهم يطلبون التوحيد وينبذون الشرك.

۴- صحيح البخاري - البخاري : ج ۴ ص ۱۷۹.

۵- یعنی توحید وهابیون که ادعا می‌کنند توحید را طلب می‌کنند و از شرک، بیزارند.

۶- صحيح بخاری - بخاری: ج ۴ ص ۱۷۹.

لازم می‌دانم متذکر شوم آنچه خوارج متمرکز شده بودند که همان منظور آنها از شعار «لا حکم الا لله» و جنبه‌های مطابقت آن با توحید مورد ادعای وهابیت است، تجزیه و تحلیل شود که در این صورت مشخص خواهد شد که اینها، همان خوارج آخرالزمان هستند.

إن علیاً (ع) لما سمع قول الخوارج " لا حکم إلا لله "، قال (ع): (کلمة حق یراد بها باطل، نعم إنه لا حکم إلا لله، ولكن هؤلاء یقولون لا إمرة إلا لله، وإنه لا بد للناس من أمير بر أو فاجر یعمل فی امرته المؤمن، ویستمتع فیها الکافر، ویبلغ الله فیها الأجل، ویجمع به الفیء، ویقاتل به العدو، وتأمّن به السبل، ویؤخذ به للضعیف من القوي حتی یستریح به بر ویستراح من فاجر).

حضرت علی (ع) آنگاه که شعار خوارج را شنید که می‌گفتند «لا حکم الا لله»، فرمود: «سخن حقی است که از آن اراده‌ی باطل شد. آری درست است، فرمانی جز فرمان خدا نیست، ولی اینها می‌گویند: زمامداری، جز برای خدا نیست، در حالی که مردم به زمامداری نیک یا بد نیازمندند، تا مؤمنان در سایه‌ی حکومت، به کار خود مشغول و کافران هم بهره‌مند شوند، و مردم در استقرار حکومت، زندگی کنند، به وسیله‌ی حکومت بیت المال جمع آوری می‌گردد و به کمک آن با دشمنان می‌توان مبارزه کرد. جاده‌ها امن و امان، و حق ضعیفان از نیرومندان گرفته می‌شود، نیکوکاران در رفاه و از دست بدکاران در امان می‌باشند».

(وفي رواية أخرى أنه (ع) لما سمع تحکیمهم، قال: (حکم الله أنتظر فیکم (وقال) أمّا الإمرة البرة فیعمل فیها التقی، وأمّا الإمرة الفاجرة فیتمتع فیها الشقی إلى أن تنقطع مدته وتدرکه منیته) ^(۱).
و در روایت دیگری آمده است، چون سخن آنان را درباره‌ی حکمیت شنید، فرمود: «منتظر حکم خدا درباره‌ی شما هستم». و نیز فرمود: «اما در حکومت پاکان، پرهیزکار به خوبی انجام وظیفه می‌کند ولی در حکومت بدکاران، ناپاک از آن بهره‌مند می‌شود تا مدت‌ش سرآید و مرگش فرا رسد» ^(۲).

إن معنی هذا الشعار (لا حکم إلا لله): هو حاکمیه الله، أي أن من یرفعه المفروض أنه لا یقبل إلا بحاکمیه الله التي تتمثل بالقانون الإلهي والحاكم المعین من الله، فالمفروض أن من یرفع هذا الشعار یطالب بتطبیق القانون الإلهي وتمکین الحاکم المنصب من الله.

معنای این شعار «لا حکم الا لله» همان حاکمیت خدا است، یعنی کسی که چنین شعاری سر می‌دهد، باید فقط حاکمیت الهی را که در قانون الهی و حاکم تعیین شده از سوی خدا متبلور می‌شود، پذیرا باشد. منادی این شعار باید

۱- نهج البلاغة: ج ۱ ص ۹۱.

۲- نهج البلاغة: ج ۱ ص ۹۱.

خواهان اجرای قانون الهی و فرمانبرداری از حاکم نصب شده از سوی خدا باشد.

هذا هو معنى هذه الكلمة (لا حكم إلا لله)، وهذا هو المفروض أن يكون مطلب من يرفعها شعاراً، ولكن الخوارج جاءوا بهذه الكلمة لنقض حاكمية الله، لقد رفعوها بوجه علي (ع) بالذات وهو خليفة الله والوصي المنصب من الله، هم بحسب ظاهر الكلام لا يرفضون الله، فقط يرفضون علياً (ع)، ولكن لو تدبرنا موقفهم نجد تماماً كموقف إبليس الذي لم يرفض السجود لله بل كان طاووس الملائكة من كثرة العبادة ولكنه فقط رفض السجود لآدم (ع) خليفة الله.

این است معنای «لا حکم الا لله» و خواسته‌ی کسی که چنین شعاری سر می‌دهد نیز باید همین باشد؛ ولی خوارج این شعار را برای نقض حاکمیت خدا پیش انداختند. آنها این سخن را در برابر علی (ع) که خلیفه‌ی خدا و وصی نصب‌شده از جانب خدا بود بالا بردند. این عده در ظاهر، امر خدا را کنار نمی‌زدند بلکه فقط از علی (ع) سرپیچی می‌نمودند ولی اگر ما در موضع‌گیری آنها دقیق شویم، آن را کاملاً مطابق با موضع‌گیری ابلیس می‌بینیم که از سجود برابر خدا سر باز نزد بلکه وی از شدت و زیادی عبادت، طاووس ملائکه لقب گرفته بود و فقط از سجده بر جانشین خدا، آدم (ع) سرپیچی نمود.

وجواب الإمام علي (ع) في نقض مرادهم هو الواقع الموجود، فمع وجود المجتمع الإنساني (الناس) لا بد من وجود قانون وحاكم يقوم بتطبيق القانون؛ لتنظيم حياة هذا المجتمع، فإذا رفض القانون الإلهي والحاكم (البر، التقى) المنصب من الله جاء القانون الوضعي والحاكم الطاغوت (الفاجر) حتماً؛ لأن الواقع لا يخلو من أحدهما، قال (ع): (وإنه لا بد للناس من أمير بر أو فاجر).

پاسخ امام علی (ع) برای نقض مراد و منظور آنها، همان چیزی بود که در صحنه جریان داشت. با وجود جامعه‌ی انسانی (مردم) وجود قانون و حاکمی که قانون را اجرا می‌کند، یک ضرورت است تا بر این اساس زندگی این جامعه سر و سامان یابد. اگر قانون الهی و حاکم «نیکوکار و متقی» که از سوی خدا به این سمت نصب شده است پذیرفته نگردد، قطعاً نوبت به قوانین موضوعه و حاکم طاغوت (بدکار و فاجر) می‌رسد زیرا به هر حال صحنه از یکی از این دو خالی نخواهد ماند. علی (ع) می‌فرماید: «مردم الزاماً باید حاکمی داشته باشند، نیکوکار باشد و یا بدکار».

الآن فقط أطلب أن نستحضر المواقف الثلاثة:

اکنون فقط می‌خواهم سه موضع‌گیری را یادآور شوم:

إبليس (لعنه الله): رفض السجود لآدم، (رفض أن يكون آدم "خليفة الله" واسطة بينه وبين الله).
ابليس لعنت الله: از سجده بر آدم (ع) سر باز زد (نپذیرفت که آدم (ع) جانشین خدا، بین او و خدا واسطه شود).

الخوارج: رفضوا أن يكون الحاكم إنساناً منصباً من الله، حيث قالوا لا حكم إلا لله وهم يريدون لا إمرة إلا لله،
(أي إنهم رفضوا أن يكون إنسان (خليفة الله) واسطة بينهم وبين الله) وهم يدعون بهذا التوحيد ونبذ الشرك!!
خوارج: نپذیرفتند که حاکم، انسانی منصوب از سوی خدا باشد؛ می‌گفتند «لا حکم الا لله» و قصدشان آن بود
که «لا إمرة الا لله» (فرمانروایی جز از آن خدا نیست) یعنی آنها نپذیرفتند که «انسان (خليفة الله)» بین آنها و خدا
واسطه شود و با این حال ادعای توحید و به کنار نهادن شرک نیز دارند!

الوهابية: هم يرفضون أن يكون إنسان (خليفة الله) واسطة بينهم وبين الله، ويدعون بهذا التوحيد ونبذ الشرك
أيضاً!!!!
وهابیت: آنها نمی‌پذیرند که انسان (خليفة الله) بین آنها و خدا واسطه شود و با این حال ادعای توحید و به کنار نهادن
شرک نیز دارند!

ما هو الفرق بين المواقف الثلاثة؟؟؟!!
تفاوت بین این موضع‌گیری‌های سه‌گانه در چیست!!؟

لو دققنا في المواقف الثلاثة لوجدنا أن مطابقة موقف الخوارج لموقف إبليس ربما يحتاج إلى التوضيح المتقدم، أما
مطابقة موقف الوهابية لموقف إبليس فلا أعتقد، حيث إنَّ موقفهم (اعتقادهم) صورة طبق الأصل لموقف إبليس،
فأين يكون موضع التوضيح لو أردناه؟

اگر ما در این موضع‌گیری‌های سه‌گانه دقت کنیم، درمی‌یابیم که تطبیق نگرش خوارج با دیدگاه ابلیس شاید به
توضیحی که بیان شد، نیاز داشته باشد ولی به گمانم مطابقت دادن طرز فکر وهابی‌ها با نگرش ابلیس به چنین
چیزی نیاز ندارد؛ زیرا موضع‌گیری (و اعتقاد) آنها کپی برابر اصل از موضع‌گیری ابلیس است لذا اگر ما بخواهیم
چیزی را توضیح دهیم، چه می‌توانیم بگوییم؟!

* * *

***

ثانياً: التفريط في حدود التوحيد

دوم: تفريط در حدود توحيد

ولنأخذ كمثال النصرى ، ومن ثم نخرج على الوهابيين .

در ابتدا نصرارى را به عنوان مثال بيان مى كنيم و در ادامه به سراغ وهاييون مى رويم .

والنصارى أو كما يسمون أنفسهم المسيحيون جعلوا لنبي الله عيسى (ع) وهو عبد من عباد الله الألوهية المطلقة والغنى المطلق، وحجتهم فقط بعض الكلمات في أنجيلهم مثل قول عيسى (ع) أبي والإبن، مع أن هذه كلها مؤولة بأن المراد هو صفات الأبوة والبنوة لا ذاتها أي الرحمة والمداراة والتربية و...، والعطاء الذي ربما وصل إلى التضحية بالنفس من الأب إلى إبنه ويشترك الله سبحانه وتعالى ببعض الصفات مع الأبوة مع ملاحظة غناه سبحانه، وأيضاً من جهة الإبن تجاه الأب يمكن ملاحظة صفة بر الإبن الصالح بوالده وطاعته له في سلوك الأنبياء والأوصياء تجاه الله سبحانه وتعالى.

نصرارى يا كسانى كه خود را مسيحي مى نامند، براى حضرت عيسى پيامبر خدا (ع) كه بنده اى از بندگان خداوند است، الوهيت مطلق و غناى مطلق قايل شدند. دليل آنها بر اين عقیده صرفاً برخى كلماتى است كه در انجيل هاى آنها آمده است، از قبيل سخن حضرت عيسى (ع) كه گفته است پدرم و پسر؛ و حال آن كه اينها تماماً قابل تأويل است به اين كه منظور، همان صفات پدر بودن و پسر بودن است نه خود آنها يعنى رحمت، مدارا و مهربانى، تربيت و... و نيز افاضه و بخششى كه ممكن است به دليل جانفشانى، از پدر به پسرش برسد. خداى سبحان و متعال در برخى از صفات با پدر بودن با در نظر گرفتن غنا و بى نيازى بارى تعالى، مشترك است و همچنين از جهت فرزند بودن نسبت به پدر مى توان صفت صالح بودن فرزند براى پدرش و اطاعت از او در راه و روش انبيا و اوصيا در مسير خداوند سبحان و متعال را در نظر گرفت.

والله سبحانه وتعالى يصل مع عبده في العطاء إلى أن يعطيه كله، فيخاطب عبده سبحانه وتعالى: (أنا حي لا أموت وقد جعلتك حياً لا تموت، أنا أقول للشيء كن فيكون وقد جعلتك تقول للشيء كن فيكون)^(١)، وهذا هو الاتصاف بصفة الألوهية في الخلق ، أي أن يوصف العبد ببعض أوصاف الألوهية مع ملاحظة فقره. فهذا العبد حي لا يموت ويقول للشيء كن فيكون وهي صفات الألوهية، ولكن الذي جعله هكذا هو الله سبحانه وتعالى وهو يحتاج وفقير إلى الله ليبقى هكذا، أما الله سبحانه وتعالى فقد كان ولا يزال وسيبقى حياً لا يموت

ویقول للشيء كن فيكون دون أن يحتاج أو يفتقر إلى أحد، وهذا يميز بوضوح الفرق بين الاتصاف بصفة الإلهية في الخلق (أو وجه الله أو يد الله أو طلعة الله في ساعير أو ظهور الله في فاران) ^(۱) التي مثلها خاصة أوليائه كمحمد ﷺ وعيسى (ع)، وبين الإلهية الحقيقية المطلقة المحصورة بالله سبحانه وتعالى.

خدای سبحان و متعال در مقام عطا و بخشش به بنده اش به جایی می‌رسد که خودش را به تمامی می‌بخشد و بنده اش را چنین خطاب می‌کند: «من بی‌نیازی هستم که نمی‌میرم و تو را نیز بی‌نیازی که نمی‌میرد گردانیده‌ام. من به چیزی می‌گویم باش، می‌شود و تو را نیز چنین کرده‌ام که به چیزی بگویی باش، می‌شود»^۲. این همان متصف شدن به صفت الوهیت در خلق است یعنی این که بنده به برخی اوصاف الوهیت متصف گردد، البته با در نظر گرفتن فقر و نیازی که دارد. لذا این بنده، زنده‌ی نامیرا است که به چیزی می‌گوید باش و می‌شود، و این صفت الوهیت است، ولی کسی که او را چنین کرده و چنین مقامی به او داده است، همان خدای سبحان و متعال است و این بنده محتاج است و به خدا نیازمند می‌باشد تا بر همین منوال باقی بماند. ولی خداوند سبحان و تعالی از ازل، تا کنون و تا ابد زنده‌ای نامیرا خواهد بود و به چیزی می‌گوید باش و می‌شود، بدون این که به احدی نیاز داشته باشد. این، به وضوح فرق بین متصف شدن به صفت الوهیت در خلق (یا وجه خدا، یا دست خدا، یا پرتو فروزان خدا در ساعیر، یا ظهور خدا در فاران)^۳ که اولیای خاص الهی مانند محمد (ص) و عیسی (ع) نماد آن هستند و الوهیت حقیقی مطلق که منحصر به خدای سبحان و متعال است را نشان می‌دهد.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾^(۴).

«به تحقیق آنان که گفتند که خدا همان مسیح پسر مریم است کافر شدند. مسیح گفت: ای بنی اسرائیل، الله، پروردگار من و پروردگار خود را بپرستید زیرا هر کس که برای خداوند شریکی قرار دهد خدا بهشت را بر او حرام کند، و جایگاه او آتش است و ستمکاران را یآوری نیست»^۵.

۱- قال تعالى: (وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ * إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ) القيامة: ۲۲ - ۲۳، وقال تعالى: (إِنَّ الَّذِينَ يُتَابِعُونَكَ إِنَّمَا يُتَابِعُونَكَ اللَّهُ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ) الفتح: ۱۰، وفي دعاء السمات: (... ويطلعتك في ساعير وظهورك في جبل فاران....).

۲ - به کتاب جواهر السنیة - حر عاملی ص ۳۶۳ و بحار الانوار ج ۹۰ ص ۳۷۶ رجوع نماید.

۳ - خداوند متعال می‌فرماید: «(در آن روز چهره‌هایی هست زیبا و درخشان * که سوی پروردگارشان نظر می‌کنند)» (قیامت: ۲۲ و ۲۳) و همچنین: «(انان که با تو بیعت می‌کنند جز این نیست که با خدا بیعت می‌کنند دست، خدا بالای دست‌هایشان است)» (فتح: ۱۰) و در دعای سمات: «(و به پرتو فروزانت در ساعیر (کوهی در فلسطین) و به ظهور پرفروغت در کوه فاران (کوهی نزدیک مکه و محل مناجات پیامبر)....)».

۴- المائدة: ۷۲.

۵ - مائده: ۷۲.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾^(۱).

«آنان که گفتند: الله سومین سه خدا است، کافر شدند در حالی که هیچ خدایی جز الله نیست. اگر از آنچه می‌گویند باز نایستند، به کافران عذابی دردآور خواهد رسید»^۲.

﴿أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾^(۳).

«آیا به درگاه خدا توبه نمی‌کنند و از او آمرزش نمی‌خواهند؟ خدا آمرزنده و مهربان است»^۴.

﴿مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾^(۵).

«مسیح پسر مریم جز پیامبری نبود، که پیامبرانی پیش از او بوده‌اند و مادرش زنی راست‌گوی بود که هر دو غذا می‌خوردند، بنگر که چگونه آیات را برایشان بیان می‌کنیم، سپس بنگر که چگونه از حق روی می‌گردانند»^۶.

﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾^(۷).

«اگر در زمین و آسمان خدایانی جز الله می‌بود، هر دو تباہ می‌شدند؛ پس الله پروردگار عرش از هر چه به وصفش می‌گویند، منزّه است»^۸.

* * *

۱- المائدة : ۷۳

۲- مائده: ۷۳

۳- المائدة : ۷۴

۴- مائده: ۷۴

۵- المائدة : ۷۵

۶- مائده: ۷۵

۷- الانبياء : ۲۲

۸- انبياء: ۲۲

هو الله سبحانه الواحد الأحد وكل من سواه خلقه

او، خداوند سبحان، یکتا و یگانه است و هر چه غیر او، جملگی مخلوق اویند

الله سبحانه وتعالى رد في القرآن الكريم على الذين قالوا إن لله سبحانه إبناً انفصل عنه أو وُلِدَ منه أو صَدَرَ عنه بمعنى أنه لاهوت مطلق صدر عن لاهوت مطلق، أو الذين يقولون إن الإنسان المخلوق يمكن أن يرتقي حتى يكون موصولاً باللاهوت المطلق، أي أن حقيقة هذا الإنسان تكون اللاهوت المطلق؛ لأنه اتحد باللاهوت المطلق، وبهذا حسب تفكيرهم يكون اللاهوت المطلق قد نزل في الناسوت وبالجسد، أو بين الناس في إنسان منهم وهذا الإنسان يكون ابن الله.

خدای سبحان و متعال در قرآن کریم سخن کسانی را که گفته‌اند خداوند پسری دارد که از او منفصل شده یا از او متولد گشته یا از او صادر شده به این معنا که از لاهوت مطلق، یک لاهوت دیگر حاصل شده را مردود شمرده است. همچنین عقیده‌ی آن عده را که می‌گویند انسان آفریده شده می‌تواند تا آنجا ارتقا یابد که به لاهوت مطلق برسد یعنی به طوری که وی با لاهوت مطلق یکی و خود در واقع به لاهوت مطلق تبدیل گردد را نیز کذب شمرده است. بر اساس نگرش این افراد، لاهوت مطلق در ناسوت و در جسد تنزل یافته یا به صورت یک انسان در بین مردمان متجلی گشته است و این انسان، پسر خدا می‌باشد.

والحقيقة مع أنّ هذا الطرح العقائدي الذي تبناه العلماء غير العاملين باطل، ولكن الله سبحانه وتعالى ولرحمته خاطبهم وكلمهم حتى في تفاصيل التنظير لهذا الاعتقاد، فتجده تعالى يفصل لهم ويبين لهم مواضع الخلل في عقيدتهم.

در حقیقت با این که این دیدگاه اعتقادی که علمای غیرعامل بنیان نهاده‌اند، باطل است ولی خداوند سبحان و متعال از روی رحمتش، حتی در جزئیات چنین نظریه‌ای آنها را مخاطب قرار داده و با آنها صحبت کرده و است. شما می‌بینی که حق تعالی موضوع را برای آنان موشکافی می‌کند و آسیب‌ها و نقصان نهفته در این عقیده را به آنها گوشزد می‌نماید.

قال تعالى: ﴿بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنِّي يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾^(۱).

خداوند متعال می‌فرماید: «پدیدآورنده‌ی آسمان‌ها و زمین است، چگونه او را فرزندی باشد و حال آن که او را

همسری نیست، هر چیزی را او آفریده است و به هر چیزی دانا است»^۱.

﴿أَتَى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَمَ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ﴾: وهذا النقص التام الذي كلمهم الله به لا يمكنهم رده بأي شكل أو صورة؛ حيث إنَّ معناه: إنكم تقولون بوجود ولد له سبحانه وتعالى، وهذا الولد هو لاهوت مطلق (أي أنه كامل مطلق وغني مطلق لا يفتقر لغيره)، فإن قلتم إنه صدر منه وحده سبحانه وتعالى، فهذا يعني أن الابن مطابق للأب تماماً - وبغض النظر عن أنَّ الحقيقة البسيطة المطلقة يستحيل تعددها - فأی معنى، وأي حكمة من هذا الصدور، مع عدم وجود أي تمايز أو اختلاف أو تغاير يمكن تصوره؟! فهل تقولون إن الأب غير حكيم ليصدر أو يلد ابناً له لا فائدة له سبحانه أو لغيره من صدوره؟!

«چگونه او را فرزندی باشد و حال آن که او را همسری نیست»: و این نقض تامی است که خدا به وسیلهی آن با ایشان سخن گفته است و آنها به هیچ وجه قادر نیستند آن را رد کنند؛ زیرا معنایش این است که: شما معتقدید خدای سبحان و متعال فرزندی دارد و این فرزند همان لاهوت مطلق است (یعنی کامل مطلق و غنی مطلق است و به دیگری نیازمند نیست). اگر بگویید که این فرزند فقط از خدای سبحان و متعال صادر شده، به آن معنا است که فرزند کاملاً با پدر مطابقت دارد. با قطع نظر از این که حقیقت بسیط (غیر مرکب) مطلق نمی تواند متعدد و چندگانه باشد. حال، در این صدور چه مفهوم و چه حکمتی نهفته است؟! و حال آن که (اصولاً) هیچ تمايز یا اختلاف و تغییری که بتوان به تصور آورد، وجود ندارد؟! آیا بر این باورید این پدر غیر حکیم است، چرا که فرزندی از او متولد یا صادر شده است که نه برای او سبحان و متعال سودی به همراه دارد نه برای دیگری؟!

وإن قلتم بوجود الاختلاف أو التمايز أو التغاير - كما يصرح النصراني اليوم إن الأقانيم متمايزة - فهذا يحتم وجود لاهوت ثان ﴿..... صَاحِبَةٌ.....﴾ ليكون الابن صادراً عن الاثنين فلا يطابق أحدهما؛ لأنه صدر عنهما معاً، فهل أنتم تقولون بوجود اللاهوت الثاني (الصاحبة) الذي سبق الابن (٢) ؟؟؟!!!

اگر به وجود اختلاف یا تمايز یا تفاوت معتقد باشید همان طور که نصاری چنین باور دارند و می گویند اقانیم از هم متمایزند، این الزاماً به معنای وجود لاهوت دوم است (...صَاحِبَةٌ....) تا پسر از دو تا صادر شده باشد که در این صورت مطابق با هیچ کدام نخواهد بود چرا که او از هر دوی اینها با هم صادر شده است. بنابراین آیا شما به وجود لاهوت دوم (الصاحبة = همسر) که پیش از پسر بوده است، اعتقاد دارید؟!

١- انعام: ١٠١.

٢- وهذا أيضاً أمر فطري وعقلي وهو إن الحقيقة البسيطة المطلقة لا يمكن أن ينفصل عنها شيء مغاير لها أو متميز عنها، ولا يمكن أن يكون فيها أقسام أو أجزاء أو أصول أو أقانيم كما يسمونها متمايزة؛ لأن هذا يعني إنها حقيقة مركبة وليست بسيطة، والتركيب دلالة الافتقار وينفي عنها الغنى، وبالتالي لينفصل شيء ما متميز عن الحقيقة البسيطة المطلقة لا بد من وجود حقيقة بسيطة مطلقة أخرى، وهذا أمر محال؛ لأن الحقيقة البسيطة المطلقة واحدة ولا يمكن أن تتعدد.

٣- این به طور فطری و عقلی پذیرفته شده است که از حقیقت بسیط مطلق نمی تواند چیزی صادر شود که مغاير یا متمایز با آن باشد و نمی تواند در آن گونه ها، اجزا، اصول و یا اقانیم متمایز آن گونه

فاعلموا أنکم إن قلتم بوجود الإبن فلا بد أن تقولوا بوجود اللاهوت الثاني (الصاحبة) قبله وإلا فكيف تقولون بوجود الإبن (اللاهوت المطلق الذي صدر عنه) دون وجود اللاهوت المطلق الثاني (الصاحبة) ابتداءً معه سبحانه وتعالى، ووجود الإله المطلق الثاني (الصاحبة) ابتداءً معه سبحانه وتعالى محال؛ لأن اللاهوت المطلق حقيقة بسيطة مطلقة ولا يمكن أن تتعدد ﴿أَنِّي يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً﴾.

بدانید اگر به وجود فرزند معتقد هستید، به ناچار باید قبل از او، به وجود لاهوت دوم (الصاحبة = همسر) معترف شوید وگرنه چطور بدون وجود لاهوت مطلق دوم (الصاحبة) از پدید آمدن فرزند (لاهوت مطلق) که از آن حاصل گشته است) دم می‌زنید؛ آن هم از همان ابتدای کار به همراه خداوند سبحان و متعال! موجود بودن اله مطلق دوم (الصاحبة) در آغاز به همراه خداوند سبحان و متعال محال است؛ زیرا لاهوت مطلق، حقیقتِ بسیطِ مطلق است و نمی‌تواند چندگانه باشد: «چگونه او را فرزندی باشد و حال آن که او را همسری نیست».

وقال تعالى: ﴿مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَدَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ﴾^(۱).

و خدای متعال می‌فرماید: «خدا هیچ فرزندی ندارد و هیچ خدایی با او نیست، اگر چنین می‌بود هر خدایی با آفریدگان خود به یک سو می‌کشید و بر یکدیگر برتری می‌جستند، خدا از آنچه او را وصف می‌کنند، منزّه است»^۲.

أي إن رتبتم ما توهمته من وجود الأقسام الثلاثة (أو الأصول الثلاثة) بهذه الصورة، فقلتم بوجود الأب (الله سبحانه وتعالى)، واللاهوت المطلق الثاني (الصاحبة) (الإبن)، ثم صدر عنهما اللاهوت المطلق الثالث (الاقنوم الثالث) الروح القدس، فالكلام يكون في وجود اللاهوت الثاني ابتداءً مع الله سبحانه وتعالى، فهل يوجد تمايز بينهما أم لا؟ أي أن كليهما واحد؟

یعنی شما آنچه از اقسام سه‌گانه (یا اصول سه‌گانه) پنداشته‌اید را به این صورت سامان داده‌اید و به وجود پدر (خدای سبحان و متعال) و لاهوت مطلق دوم یا همان صاحبة (پسر) معتقد گشته‌اید. سپس بر این باورید که از این دو، لاهوت مطلق سوم (اقنوم سوم) یا روح القدس صادر گشته است. سخن درباره‌ی لاهوت دومی است که در آغاز به همراه خدای سبحان و متعال بوده: آیا بین این دو تمایز و تفاوتی وجود دارد یا این که این دو یکی هستند؟

که ایشان نام نهاده‌اند، وجود داشته باشد؛ زیرا در این صورت به این معنی خواهد بود که آن حقیقت، حقیقتِ مرکب می‌باشد و نه بسیط، و مرکب بودن، دلالت بر فقر و نیاز دارد و بی‌نیازی و غنی بودن را نفی می‌کند. بنابراین برای جدا شدن چیزی متمایز از حقیقتِ بسیط مطلق باید حقیقتِ بسیط مطلق دیگری هم وجود داشته باشد که این، محال است؛ چرا که حقیقتِ بسیط مطلق، یگانه است و نمی‌تواند متعدد باشد.

۱- المؤمنون: ۹۱.

۲- مؤمنون: ۹۱.

فمن یختار أنّ کلّیهما واحد یعود علیہ النقص السابق؛ لأنّ الصادر عنهما مطابق لكل واحد منهما، ومن یختار التمايز بینهما ستنتقض عنده ألوهیة الثانی ألوهیة مطلقه؛ لورود النقص علیہ، فالتمايز لا یکون إلا بالکمال المطلق ﴿..... وَالْعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا یَصِفُونَ﴾.

کسی که بگوید این دو یکی هستند، نقص پیشین بر او وارد است؛ زیرا صادر شده از این دو، با هر دوشان مطابقت دارد؛ و کسی که معتقد باشد بین این دو تمایز و تفاوت هست، الوهیت مطلق بودن الوهیت دوم، عقیده اش را نقص می کند زیرا این نقص بر او وارد و به جا است و تمایزی نمی تواند باشد جز در کمال مطلق: «... و بر یکدیگر برتری می جستند، خدا از آنچه او را وصف می کنند منزّه است».

والعلماء غیر العاملين لأنهم نکسوا فطرتهم وانقلبوا رأساً علی عقب، قالوا إن لله ولداً سبحانه وتعالى عما یصفون ﴿أَلَا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْکِهِمْ لَیْقُولُونَ * وَلَدَ اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾^(۱).

علمای غیرعامل از آن رو که فطرت خود را واژگونه کرده اند و به قهقرا بازگشته اند، گفته اند خداوند را فرزندی است، «سبحانه و تعالی عما یصفون» (خداوند از آنچه برای او توصیف می کنند منزّه است): «آگاه باش که از دروغ گویی شان است که می گویند: * خدا صاحب فرزند است، دروغ می گویند»^۲.

فلو أنهم عادوا إلى فطرة الله وتفكروا في آلاء الله لأنقذوا أنفسهم من هذا الهلاك المبين وتجنبوا الكلام فيما لا یعلمون، وكلام الإنسان فيما لا یعلم کذب ﴿إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾، قال تعالی: ﴿وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلداً * مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنَّ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِباً﴾^(۳).

اگر آنها به فطرت الهی بازگردند و در نعمت های خداوند اندیشه کنند، خود را از این هلاکت آشکار نجات می دهند و از سخن گویی درباره ی آنچه به آن دانشی ندارند، بازمی ایستند. سخن گفتن آدمی درباره ی چیزی که نمی داند دروغ گویی است: «آنها دروغ می گویند». خدای متعال می فرماید: «و کسانی را که گفتند: خدا فرزندی اختیار کرد، بترساند * نه خود به آن دانشی دارند و نه پدران شان داشته اند. چه بزرگ است سخنی که از دهانشان بیرون می آید و جز دروغی نمی گویند»^۴.

۱- الصافات: ۱۵۱-۱۵۲.

۲- صافات: ۱۵۱ و ۱۵۲.

۳- الکهف: ۴- ۵.

۴- کهف: ۴ و ۵.

وأيضاً: نقض الله سبحانه وتعالى عليهم مبدأ تعدد اللاهوت المطلق من أساسه كيفما كان الاعتقاد به: درضمن، خداوند سبحان و متعال، تعدد لاهوت مطلق و اعتقاد به چنین چیزی را به هر صورت که باشد از اساس مردود دانسته است:

قال تعالى: ﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْعَزِيزُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنَّ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾^(۱).

«گفتند: خدا فرزندی برگزیده است. منزّه است، بی‌نیاز است، از آن او است هر چه در آسمان‌ها و زمین است. شما را بر آن سخن دلیلی نیست. چرا درباره‌ی خدا چیزهایی می‌گویید که به آن آگاه نیستید؟»^۲.

﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْعَزِيزُ﴾: ومبدأ هذا النقض على كل من قال بتعدد اللاهوت المطلق - سواء بالبنوة أم بصورة أخرى يتوهمها من ضل عن سواء السبيل - هو أنّ الله قد أودع في فطرة الإنسان ما يميز به بين الحكمة والسفه ﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾^(۳)، فكل من استعمل هذا الميزان سيحكم بأن القول بتعدد اللاهوت مع عدم وجود مائر هو سفه ولا حكمة فيه. وبالتالي لا يبقى إلا القول بالتمايز، وهذا يُنقض بكلمة واحدة ﴿سُبْحَانَهُ هُوَ الْعَزِيزُ﴾ فالتمايز في اللاهوت لا يكون إلا في الكمال، فيتعين فقر ونقص غيره فينتقض قول إن غيره لاهوت مطلق.

«گفتند: خدا فرزندی برگزیده است، منزّه است، بی‌نیاز است»: اصل این نقض برای کسانی که به تعدد لاهوت مطلق معتقد است - چه به صورت فرزند و چه به گونه‌ی دیگری که افراد انحراف یافته از راه راست می‌پندارند - این است که خداوند در فطرت آدمی، چیزی به ودیعه نهاده است که انسان با آن می‌تواند حکمت را از سفاهت (حماقت) بازشناسد: «سپس بدی‌ها و پرهیزگاری‌هایش را به او الرهام کرد»^۴. هر کس که این معیار را به کار گیرد، قطعاً خواهد گفت که اعتقاد به تعدد لاهوت به همراه عدم وجود تفاوت، سفاهت است و چنین چیزی خالی از حکمت می‌باشد. لذا تنها چیزی که می‌ماند موضوع تمایز و تفاوت بین این دو است، که این نیز با یک جمله نقض می‌شود: «خدا منزّه است، بی‌نیاز است». تمایز در لاهوت نمی‌باشد مگر در کمال که فقر و نقص در غیر او را مشخص می‌کند و در نتیجه وجود لاهوت مطلق غیر از او را نقض می‌کند.

۱- یونس: ۶۸.

۲- یونس: ۶۸.

۳- الشمس: ۸.

۴- شمس: ۸.

أما بالنسبة لمسألة إرتقاء الإنسان، فإن الله خلق الإنسان وأودع فيه الفطرة التي تؤهله إلى الإرتقاء حتى يكون أسماء الله وصورة الله وتجلي الله والله في الخلق، ولكنه مهما إرتقى لن يكون لاهوتاً مطلقاً ولا غنياً مطلقاً، بل يبقى مخلوقاً وفقيراً إلى الله سبحانه وتعالى ﴿يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾^(۱)، يكاد لا أنه يضيء من نفسه فيكون لاهوتاً مطلقاً، فكل من سواه خلقه وفقراء إليه سبحانه وتعالى ﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾^(۲).

در خصوص موضوع ارتقا انسان، خداوند انسان را آفرید و در او فطرتی به ودیعه گذاشت که با آن این شایستگی را یافته است که تا به آنجا صعود کند که اسمای الله و صورت الله و تجلی خدا و خدای در خلق شود؛ لیکن انسان هر قدر هم که اوج بگیرد و ارتقا یابد باز هم لاهوت مطلق و غنی مطلق نخواهد شد، بلکه مخلوق و نیازمند به درگاه خداوند سبحان و متعال باقی می ماند: «نزدیک است روغنش روشنی بخشد هر چند آتش به آن نرسیده باشد، نوری افزون بر نور دیگر، خدا هر کس را که بخواهد به نورش، راه می نماید»^۳؛ «نزدیک است» به این معنا نیست که از «خودش روشنی می بخشد» تا به این ترتیب، لاهوت مطلق شود، چرا که هر چه غیر از او وجود دارد، مخلوق خداوند و نیازمند به خداوند سبحان و متعال است: «نسزد خداوند را که فرزندی بگیرد، منزّه است، چون اراده کاری کند می گوید: باش، پس می شود»^۴.

وفي هذا النقض المتقدم الذي جاء في القرآن الكريم كفاية لمن ألقى السمع وهو شهيد.

در این نقض که در قرآن کریم آمده است، پیام کافی برای صاحب‌دلان یا آنان که با حضور قلب گوش فرامی‌دارند^۵.

أما قولهم إنه واحد أحد مع قولهم بالأقانيم الثلاثة المتميزة المستقلة بذاتها التي يرسل بعضها بعضاً حسب اعتقادهم وقولهم بوجود علاقة بينها كعلاقة البنوة والأبوة... الخ، فهو قول يعلمون أنه سفيه^(۶)، وإلا كيف تجتمع الوحدة الأحادية مع تعدده وتجزئته وتمائز أجزائه وإن لم يسموها أجزاء.

آنها از یک سو عقیده دارند خداوند یکتا و یگانه است، و از سوی دیگر به اقانیم سه‌گانه‌ای معتقدند که از هم متمایز و در ذات خود مستقل‌اند و طبق اعتقادی که دارند، هر یک، دیگری را ارسال می‌کند و ایمان به این که بین

۱- النور : ۳۵.

۲- مریم : ۳۵.

۳- نور : ۳۵.

۴- مریم : ۳۵.

۵- «(در این سخن برای صاحب‌دلان یا آنان که با حضور قلب گوش فرامی‌دارند، اندرزی است)» (ق: ۳۷) (مترجم).

۶- ولهذا تجدهم دائماً يقولون: إن التالوث غير معقول ولا يدرك بالعقل، ولكن يجب الإيمان به.

اینها رابطه‌ای از نوع رابطه‌ی پدر فرزندی برقرار است و ..... این نظریه‌ای است که خودشان هم می‌دانند از روی بی‌خردی است؛ وگرنه چطور می‌شود یگانه‌ی واحد با تعددش و اجزایش و تمایز اجزایش یک جا جمع شود، حتی اگر آنها را اجزا نام نهند؟!

ولو أعرضنا عن كل ما تقدم في بيان باطلهم يكفيه هذا البيان إن كانوا يعقلون، وهو: اگر همه‌ی آنچه را که تا کنون برای بطلان این عقیده گفته‌ایم کنار نهمیم، مطلب زیر برای آنها کافی خواهد بود، اگر به خرد اندیشه کنند:

إن الله نور لا ظلمة فيه، وكل عوالم الخلق هي نور مختلط بالظلمة وموجودات ظهرت بتجلي نوره سبحانه في الظلمات، ولذا فلا يمكن اعتبار أن الله قد حل في مخلوق أو ظهر في مخلوق ظهوراً تاماً في عوالم الخلق - كما يدعون بعیسی وروح القدس - ؛ لأن معنى هذا أنها لا تبقى بل تفتى ولا يبقى إلا نور لا ظلمة فيه، أي لا يبقى خلق بل فقط الله سبحانه وهو نور لا ظلمة فيه، ولذا قلنا وكررنا إن محمداً يخفق بين اللاهوت والأنا والإنسانية، وأكدت هذا لكي لا يتوهم متوهم أن الله - وهو نور لا ظلمة فيه - يحل في عوالم الخلق تعالى الله علواً كبيراً، والأمر بين واضح فمعنى ظهور النور الذي لا ظلمة فيه في عوالم الخلق ظهوراً تاماً هو فناؤها واندثارها ولا يبقى لها اسم ولا رسم ولا معنى، بل لا يبقى إلا الله النور الذي لا ظلمة فيه تعالى الله علواً كبيراً.

خداوند نوری است بدون این که ظلمتی در آن باشد و تمام عوالم خلقت، نور همراه با ظلمت است، موجودات نیز با تجلی نور خدای سبحان و متعال در ظلمات تجلی و ظهور یافته‌اند، لذا امکان ندارد که در عوالم خلقت، خداوند در مخلوقی حلول یابد یا به طور کامل در او ظهور نماید. همان‌طور که در مورد عیسی و روح القدس چنین ادعایی دارند. زیرا معنای این سخن آن است که چنین موجودی نمی‌تواند بجا یابد بلکه فانی می‌شود و جز نور بی‌ظلمت چیز دیگری بر جای نمی‌ماند. به عبارت دیگر خلق باقی نمی‌ماند بلکه فقط خدای سبحان که نوری است بی‌ظلمت بر جای می‌ماند. بر همین اساس است که ما بارها گفته‌ایم و تکرار کرده‌ایم که محمد بین لاهوت و انانیت و انسانیت در نوسان است. من بر این مطلب تأکید ورزیده‌ام تا کسی گمان نکند که خداوند - که نوری است بی‌ظلمت - در عوالم خلق حلول می‌یابد، تعالی الله علواً كبيراً. قضیه کاملاً روشن است: معنای ظهور تام نور بی‌ظلمت در عوالم خلق، به معنی فنا و محو شدن آن است به گونه‌ای که نه اسمی و نه رسمی و نه معنایی از آن بر جای نمی‌ماند، بلکه فقط خداوند یعنی نوری که هیچ ظلمتی در آن راه ندارد، باقی می‌ماند، تعالی الله علواً كبيراً.

* * *

بعض الكلمات في التوراة والإنجيل برخی عبارتهای موجود در تورات و انجیل

التي توهم بعضهم أنها تعني أن اللاهوت المطلق يحل في عوالم الخلق بإنسان وبيان حقيقتها
که عدهای بر اساس آنها دچار توهم شده اند که لاهوت مطلق در قالب انسان، در عوالم خلق حلول می یابد؛
همچنین بیان تفسیر و واقعیت این عبارتها.

الكلمة:

كلمه

في كتاب لاهوت المسيح لشنودة الثالث (بابا الأرثوذكس)، قال شنودة الثالث:
الفصل الأول: لاهوته من حيث مركزه في الثالوث القدوس - هو اللوجوس (الكلمة).
((يو ١: ١) " في البدء كان الكلمة والكلمة عند الله. وكان الكلمة الله "، وهنا الحديث عن لاهوته واضح
تماماً).

در کتاب لاهوت مسیح نوشته شنودای سوم (پاپ ارتدکس)، شنودای سوم گفته است:
فصل اول: لاهوت او از لحاظ مرکزیتش در ثالوث قدّوس، که همان، «لوگوس» (کلمه) است.
انجیل یوحنا ١: ١ «في البدء كان الكلمة والكلمة كان عند الله وكان الكلمة الله» (در آغاز، کلمه بود. کلمه با
خدا بود، و آن کلمه، خدا بود).

الرد:

قد بينت في هذا الكتاب أن عيسى (ع) عبد وليس لاهوتاً مطلقاً، وسيأتي فصل الخطاب ومن آية محكمة
ثابتة من الإنجيل^(١)، وبالتالي هذا النص وغيره لا يصح تفسيره وفهمه بتكلف على أن عيسى (ع) هو لاهوت
مطلق حيث ثبت كما تقدم أن عيسى (ع) أو يسوع (ع) لا يمكن أن يكون نوراً لا ظلمة فيه، بل هو نور
وظلمة وما كان هذا حاله فهو مخلوق محتاج فقير إلى اللاهوت المطلق سبحانه.

پاسخ:

١- (وأما ذلك اليوم وتلك الساعة فلا يعلم بهما أحد ولا الملائكة الذين في السماء ولا الإبن إلا الآب) مرقس ١٣.

در این کتاب توضیح دادم که عیسی (ع) بنده بود، نه لاهوت مطلق و در ادامه به فصل الخطاب و آیه‌ی محکم و ثابتی در انجیل^۱ (برای اثبات این مطلب) اشاره می‌شود؛ لذا درست نیست که از این نص و دیگر نصوص، چنین تفسیر و درک شود که عیسی (ع) همان لاهوت مطلق است زیرا ثابت شد که عیسی (ع) یا یسوع (ع) نمی‌تواند نوری بدون ظلمت باشد، بلکه وی نور و ظلمت (با هم) است و کسی که چنین وضعیتی داشته باشد، مخلوقی است نیازمند به لاهوت مطلق.

تفسیر هذا النص:

تفسیر این متن:

(في البدء كان الكلمة): اللاهوت المطلق سبحانه لا بداية له ليقال في البدء، بل الذي في البدء هو المخلوق، إذن فيسوع (عیسی (ع)) مخلوق وهذه الآية تبين بوضوح أنه مخلوق، نعم يمكن أن يقال إن المراد هنا المخلوق الأول أو العقل الأول فيتم نقاش هذا الأمر، هل أن يسوع (عیسی (ع)) هو الكلمة الأولى؟ أم أن يسوع (عیسی (ع)) كلمة من كلمات الله المتأخرة عن الكلمة الأولى؟

«در آغاز کلمه بود»: لاهوت مطلق سبحان و تعالی، آغازی ندارد که گفته شود «در آغاز»، بلکه آن که در آغاز بوده، همان مخلوق است. بر این اساس یسوع (عیسی (ع)) مخلوق است و این آیه به صراحت بر مخلوق بودن او دلالت دارد. آری، ممکن است گفته شود که در اینجا منظور، مخلوق اول یا عقل اول می‌باشد و بحث در همین راستا است: آیا یسوع (عیسی (ع)) همان کلمه‌ی نخستین است؟ یا این که یسوع (عیسی (ع)) کلمه‌ای است از کلمات خدا که پس از کلمه‌ی نخستین آمده است؟

(والكلمة عند الله): اللاهوت المطلق حقيقة غير مركبة والقول بتزكيها أو ما يلزم من قوله تزكيها باطل، فالاعتقاد بأن المراد بقوله (والكلمة عند الله) أن الكلمة هي اللاهوت المطلق نفسه يعني أن اللاهوت المطلق مركب. أما الاعتقاد^(۲) بأن الكلمة هي الله - أي هو هي وهي هو بلا تمايز - مع أنه غير مركب يجعل هذا القول سفيهاً وخالياً من أي حكمة، فلا معنى للقول بأن الشيء عند نفسه.

«و کلمه با خدا بود»: لاهوت مطلق، حقیقتی غیرمکرب است و اعتقاد به ترکیب آن یا اعتقاد به آنچه که از لوازش ترکیب بودن می‌باشد، باطل است؛ لذا اعتقاد به این که منظور از «و کلمه با خدا بود» این است که «کلمه،

^۱ - و اما آن روز و آن ساعت، هیچ کس آن را ندارد و نه هیچ فرشته‌ای که در آسمان است و نه پسر، مگر پدر. (مرقس: ۱۳).

^۲ - في الحقيقة هم لا يعتقدون بهذا، بل يعتقدون بالتمايز ولكن لكثرة تخطيهم وأقوالهم واختلافاتهم في محاولة ترقيع الخلل في عقيدة اللاهوت عندهم اضطرت أن أرد على ما قالوا وما يحتمل أن يقولوا.

همان لاهوت مطلق می‌باشد» مترادف با مرکب بودن لاهوت مطلق است. از سوی دیگر اعتقاد^۱ به این که کلمه همان خداوند است یعنی کلمه خدا است و خدا کلمه است، بدون هیچ تفاوت و تمایزی- در حالی که وی غیرمرکب می‌باشد، این سخن را جاهلانه و عاری از حکمت می‌گرداند، زیرا معنا ندارد که گفته شود چیزی با خودش است.

(وكان الكلمة الله): هنا موضع الشبهة وهنا المتشابه الذي وقع فيه شئونة كما وقع فيه من كان قبله، والحقيقة بعد أن تبين أن الكلمة هو مخلوق ولا يمكن أن يكون هو نفسه اللاهوت المطلق فلم يبق إلا أن الله هنا ليس هو اللاهوت المطلق، بل المراد الله في الخلق أي صورة الله كما ورد في التوراة أو العهد القديم، (٢٦) وقال الله نعمل الإنسان على صورتنا كشبهنا^(٢)، (فخلق الله الإنسان على صورته. على صورة الله خلقه)^(٣).

«و کلمه، خدا بود»: اینجا موضع شبهه است و این عبارت متشابهی است که «شئونه» و پیشینیان او در دام آن گرفتار شده‌اند. حقیقت آن است که وقتی مشخص شد که کلمه مخلوق است و نمی‌تواند خود لاهوت مطلق باشد، بنابراین تنها چیزی که می‌توان گفت این است که منظور از «خدا» در اینجا، لاهوت مطلق نیست بلکه مراد، خدای در خلق یا صورت خدا آن طور که این عبارت در تورات یا عهد قدیم مندرج است، می‌باشد: «٢٦ و قال الله نعمل الانسان على صورتنا كشبهنا» (سرانجام خدا فرمود انسان را شبیه خود بسازیم)^٤، ٢٧ فخلق الله الانسان على صورته. على صورة الله خلقه» (پس خدا انسان را شبیه خود آفرید. او انسان را خلق کرد)^٥.

عمانوئیل أو الله معنا:

عمانوئیل یا خدا با ما است:

(لذلك هو ذا السيد يصعد عليهم مياه النهر القوية والكثيرة ملك أشور وكل مجده فيصعد فوق جميع مجاريه ويجري فوق جميع شطوطه. ٨ ويندفق إلى يهوذا. يفيض ويعبر. يبلغ العنق ويكون بسط جناحيه ملء عرض بلادك يا عمانوئيل. ٩ هيجوا أيها الشعوب وانكسروا وأصغي يا جميع أقاصي الأرض. احترموا وانكسروا. احترموا وانكسروا. ١٠ تشاوروا مشورة فتبطل. تكلموا كلمة فلا تقوم. لأن الله معنا)^(٦).

«بنابراین اینک خداوند آب‌های زورآور بسیار نهر یعنی پادشاه آشور و تمامی حشمت او را بر ایشان برخواهد آورد و

١ - در حقیقت آنها به این موضوع اعتقاد ندارند، بکه به «تمایز» اعتقاد دارند ولی به دلیل زیادی خطاهای آنها و سخنانشان و اختلافاتشان در مقوله‌ی وصله‌پینه کردن حفره‌هایشان در زمینه‌ی لاهوت مطلق، آنچه آنها گفته‌اند را می‌گوییم و ممکن است این گونه عقیده نداشته باشند.

٢- التوراة: سفر التكوين - الاصحاح الاول.

٣- التوراة: سفر التكوين - الاصحاح ١.

٤ - تورات: سفر پیدایش - اصحاح اول.

٥ - تورات: سفر پیدایش - اصحاح اول.

٦- التوراة: إشعيا الاصحاح الثامن - العهد القديم والجديد: ج ١ - مجمع الكنائس الشرقية.

او از جمیع نهرهای خود برخوردار آمد و از تمامی کناره‌های خویش سرشار خواهد شد ۸ و بر یهودا تجاوز می‌نماید، سیلان می‌نماید، عبور خواهد نمود تا آنکه بر گردن‌ها برسد و بال‌های خود را پهن کرده، طول و عرض ولایت را ای عمانوئیل پر خواهد ساخت. ۹ به هیجان آید ای قوم‌ها و شکست خواهید یافت و گوش گیرید ای اقصای زمین و کمر خود را ببندید و شکست خواهید یافت. کمر خود را ببندید و شکست خواهید یافت. ۱۰ با هم مشورت کنید و باطل خواهد شد و سخن گوئید و بجا آورده نخواهد شد زیرا خدا با ما است»^۱.

نعم، فالله مع الشعب المؤمن الموالي خلیفة الله فی کل زمان.

آری، خداوند همراه با ملت‌ی است که به جانشین خدا در هر زمان، مؤمن است و از او پیروی می‌کند.

(وهذا كله كان لكي يتم ما قيل من الرب بالنبي القائل. ۲۳ هو ذا العذراء تحبل وتلد ابنا ويدعون اسمه عمانوئيل الذي تفسیره الله معنا)^(۲).

«و این همه برای آن واقع شد تا کلامی که خداوند به زبان نبی گفته بود، تمام گردد ۲۳ که اینک باکره‌ی آبستن شده، پسری خواهد زایید و نام او را عمانوئیل خواهند خواند که تفسیرش این است: خدا با ما است»^۳.

خلیفة الله فی أرضه هو ممثل الله، وإذا كان هو يد الله ووجه الله فهو الله فی الخلق، ولكنه ليس لاهوتاً مطلقاً بل هو مخلوق فقير محتاج وهو ليس نوراً لا ظلمة فيه بل هو نور وظلمة.

جانشین خدا بر زمینش، نماینده و تمثیل خدا است، و از آنجا که او يد الله ووجه الله است پس او خدای در خلق است اما لاهوت مطلق نیست بلکه مخلوقی فقیر و نیازمند است و نیز او نوری بدون ظلمت نیست بلکه نور و ظلمت با هم است.

وحتى لو قبل كل ما أضيف إلى العهد الجديد من رسائل وأعمال لن يتمكن العلماء غير العاملين من إثبات أن إنساناً هو لاهوت مطلق، إلا إنهم يتبعون ما تشابه عليهم معناه ويأولونه بما يوافق أهواءهم، وإلا فهو معارض في نفس هذه الرسائل والأعمال بما لا يقبل الشك ومحكم وبين أن عيسى (ع) أو يسوع (ع) عبد مخلوق بل ومعارض بالعهد القديم الذي يؤمنون به وبأقوال كل الأنبياء السابقين الذين يدعون الإيمان بهم، ولم يدع عيسى

^۱ - تورات: اشعيا - اصحاح هشتم - عهد قديم و جديد: ج ۱ - مجمع كنيسه‌های شرق.

^۲ - انجيل متي: الاصحاح الأول - العهد القديم والجديد: ج ۲ - مجمع الكنائس الشرقية.

^۳ - انجيل متي: اصحاح اول - عهد قديم و جديد: ج ۲ - مجمع كنيسه‌های شرق.

(ع) (يسوع) ولا ادعى له الأوائل أنه لاهوت مطلق، بل إن الأمر طارئ وجاء بعد مئات السنين وثبت في مجمع نيقية عام ٣٢٥ م^(١).

١- حضر افتتاح المجمع الإمبراطور قسطنطين الأول و بدأ مجمع نيقية جلساته في ٢٠ مايو ٣٢٥، عقد المجمع بناء على تعليمات من الإمبراطور قسطنطين الأول لدراسة الخلافات بين أريوس وأتباعه من جهة وبين كنيسة الإسكندرية ممثلة بالكسندروس الأول (بابا الإسكندرية) وأتباعه من جهة أخرى، حول طبيعة يسوع هل هي نفس طبيعة الرب أم طبيعة البشر. أنكر أريوس ألوهية يسوع فاعتقد بأنه كان هناك وقت لم يكن يسوع موجوداً فيه، واعتبره رفيعاً بين مخلوقات الله ومن صُنِعِه، كما اعتبر أن الروح القدس من صُنِعِ الله أيضاً. بينما أكد الكسندروس الأول (بابا الإسكندرية) على أن طبيعة المسيح هي من نفس طبيعة الله و تلب رأي الكسندروس الأول (بابا الإسكندرية) بالاعتراض الذي كان تحت سلطة الإمبراطور قسطنطين المؤيد لبابا الإسكندرية ورفض أريوس وإثنين من القساوسة بإصرار التوقيع من ثم تم نفيهم إلى اليرا (حالياً البلقان) وحرقت كتب أريوس و سمي مذهبه ببدعة أريوس ووصم أتباعه إلى اليوم بلقب أعداء المسيحية.

ونتح عن مجمع نيقية أول أشكال قانون الاعتقاد بألوهية المسيح ألوهية مطلقة وبدأت علاقة الكنيسة بالسلطة بالتشكل بعد أن كانت كيانا دينيا. وبعد ثلاثة قرون من تطور الفكر الكنيسي واختلاطه بالأفكار والأديان المحيطة في كل الاتجاهات ومنها الوثنية الرومانية الديانة السابقة لقسطنطين أصبحت الكنيسة المدعومة من الإمبراطور الروماني هي المرجع و السلطة في تحديد من يدخل في نطاق الإيمان من عدمه).

هذا الكلام تقريباً مطابق لكل ما ورد عن الكنيسة وتاريخياً عن هذا المجمع بتصرف طبعاً، فلا أعتقد أن باحثاً منصفاً سيغفل عن إسناد قسطنطين لإلكسندروس وتثبيت عقيدته الوثنية في المسيحية، فبعد أن كان نصف القساوسة المسيحيين يؤيدون أريوس جعلهم الخوف من بطش قسطنطين يترجعون، ومن لا يعلم من هو قسطنطين وكيف كان جباراً وبيطشاً بمن خالفة، ولو كان أقرب الناس منه فليراجع تاريخ هذا الطاغية الذي نشر المسيحية المحرفة في أوروبا، والذي لم يتوان عن قتل أرحامه وأقرب الناس منه أن خالفوه، بينما تجد قساوسة اليوم يفضون النظر عن تاريخ قسطنطين الدموي ويصورون قسطنطين بأنه حمل وديع عقد المجمع وأعطى الحرية للجميع من وافقه ومن خالفه، ورغم أن نفي واضطهاد أريوس وتحريم اعتقاده بعد المجمع كاف للتعرف على الغاية والهدف من عقد هذا المجمع وهما القضاء على أريوس والاعتقاد بأن المسيح مجرد مخلوق ونشر الاعتقاد الوثني بالمسيح وإنه هو الله. وهذا هو ما أقر في مجمع نيقية :

(ترجمة النص اليوناني:

نؤمن بالله واحد، أب قادر على كل شيء، صانع كل الأشياء المرئية واللامرئية، وبرب واحد يسوع المسيح، ابن الله، مولود الآب الوحيد، أي من جوهر الآب، إله من إله، نور من نور، إله حق من إله حق، مولود غير مخلوق، مساو للآب في الجوهر، الذي من أجلنا نحن البشر ومن أجل خلاصنا نزل وتجسد، تأسس، تألم وقام في اليوم الثالث الذي بواسطته كل الأشياء وُجِدَتْ، تلك التي في السماء وتلك التي في الأرض [و] صعد إلى السماوات، أت ليدين الأحياء والأموات وبالروح القدس، أما أولئك الذين يقولون: " كان هناك وقت فيه (الكلمة) لم يكن "، و: " قبل أن يكون مولوداً لم يكن " وبأنه وُجِدَ مَما هو غير موجود أو يقولون عن كيان ابن الله أنه من شخص أو جوهر آخر أو أنه " مخلوق (!) أو أنه متحول أو متغير، أولئك الكنيسة الجامعة تحرمهم. وقام جميع الأساقفة الحاضرين بالتوقيع على قانون الإيمان هذا فيما عدا اثنين منهم - وربما أكثر - بالإضافة طبعاً إلى أريوس وجماعته).

ويقول بابا الأوثوكس في مصر شنودة الثالث في كتابه طبيعة المسيح (كان أريوس ينكر لاهوت المسيح، ويرى أنه أقل من الآب في الجوهر، وأنه مخلوق. ومازالت جذور الأريوسية قائمة حتى الآن. حتى بعد أن شجبها مجمع نيقية المسكوني سنة ٣٢٥ م، ظل أريوس والأريوسيون من بعده سبب تب وشقاق وشك للكنيسة المقدسة).

وطبعاً شنودة الثالث هنا يعرض بشهود يهوه المذهب المسيحي الذي أخذ بالانتشار بشكل كبير في العالم المسيحي وخصوصاً في الغرب وشهود يهوه لا يقرون بكثير من ضلالات الكنيسة من أمثال الثالوث وأن الكلمة هي الله وغيرها من البدع، ومما يدل على أن القول بلاهوت المسيح هو بدعة ثبتت في مجمع نيقية هو أن نصف الحاضرين في مجمع نيقية كانوا يؤيدون أريوس أو محايدين وإن الاعتقاد بأن عيسى (ع) (يسوع) مجرد مخلوق كانت هي المنتشرة والسائدة في عهد أريوس وهذا أمر يعترف به القساوسة في كتبهم وإلى اليوم:

جاء في أبحاث في المجامع المسكونية المسيحية - للمطران بيشوي: (..... ٤- مجمع نيقية : ١ ظروف انعقاده.....

ب- أما السبب المباشر لعقد المجمع فقد كان بدعة أريوس، لأن الإمبراطورية كادت تنقسم بسبب تلك البدعة.....

انعقد المجمع المسكوني بأمر الملك قسطنطين خوفاً من الانقسام الحاد الحادث في الإمبراطورية بسبب بدعة أريوس. وكان انعقاده سنة ٣٢٥م في نيقية بعدد ٣١٨ أسقفاً، كما ذكر القديس أناسيوس الذي كان شاهد عيان وأحد أعضاء المجمع في خطاب له في البداية كان ١٦ أسقفاً مؤيدين لأريوس، و ٢٢ أسقفاً مؤيدين لبابا ألكسندروس، والباقي لم يكن موقفهم قد تحدد بعد. أما بنهاية المجمع فقد ظل أسقفين فقط مؤيدين لأريوس وهما سيكوندوس وثيوناس اللذين رفضا التوقيع على إيمان المجمع مع الكهنة الملتصقين بهما، وفي أيام القديس إيفانيوس كانت توقيعات ال ٣١٨ الحاضرين في نيقية لازالت موجودة. هذا كان بفضل شرح القديس أناسيوس للإيمان وردة على إفتراءات أريوس، وفي هذا نرى مدى عظمة الدفاع السكندري في المجمع. ولم يكن الوصول لقرار المجمع بالأمر الهين بل استدعى الأمر مجهوداً رهيباً.....

٥- مجمع نيقية : (٢) أريوس وهرطقته.....

مر وقت كاد فيه العالم كله تقريباً أن يصير أريوسياً لولا أناسيوس. ففي وقت من الأوقات عزل الإمبراطور البابا الروماني وعين آخر مكانه ليوقع على قانون الإيمان الأريوسي، ولما عاد البابا من سجنه إلى كرسيه وقع على قانون الإيمان الأريوسي الذي كان قد رفض التوقيع عليه من قبل. هذه هي المرحلة التي لم يبق فيها سوى أناسيوس وأساقفته في مصر وحدهم هم المتمسكون بالإيمان الصحيح. لذلك ليس غريباً أن يقول اشعيا النبي: " مبارك شعبي مصر " (أش: ١٩: ٢٥). لكن في أوقات أخرى كثيرة ساند كرسي روما البابا السكندري، مثل الباباوات معاصري البابا أناسيوس الذين ساندوه.

انهارت المسيحية في العالم كله وخضعت أمام الطغيان الأريوسي ولم يبق سوى كرسي الإسكندرية ممثلاً في البابا السكندري المنفي وأساقفته المصريين. ونحن علينا أن نتفتي آثار خطوات أبائنا..... (.....) المجامع المسكونية المسيحية - المجامع المسكونية والهرطقات - المطران بيشوي.

حتی با همه‌ی رساله‌ها و اعمالی که به عهد جدید اضافه شده است علمای غیرعامل باز هم نمی‌توانند ثابت کنند که یک انسان، لاهوت مطلق باشد؛ مگر این که از آنچه معنایش بر ایشان متشابه است پیروی کنند و آن را طبق خواست خودشان تأویل و تفسیر نمایند؛ وگرنه در همین رساله‌ها و اعمال، نقض عقاید آنها موجود می‌باشد، آن هم به صورتی که جای هیچ شک و تردیدی بر جای نمی‌گذارد. آنچه محکم و مبین است این است که عیسی (ع) یا یسوع (ع) بنده و مخلوق است و این ادعای آنها حتی با عهد قدیم که به آن ایمان دارند و سخنان تمام انبیای سابق که مدعی‌اند به ایشان ایمان دارند، در تعارض است. نه عیسی (ع) (یسوع (ع)) ادعا کرده که لاهوت مطلق است و نه در اوایل (دعوتش) کسی چنین ادعایی مطرح نموده است بلکه این موضوع به طور ناگهانی و پس از صدها سال حادث گشت و در سال ۳۲۵ میلادی در مجمع نیقیه به ثبت رسید.^۱

۱ - «مجمع امپراتور کنستانتین اول افتتاح شد و شورای نیقیه جلسات خود را از ۲۰ می ۳۲۵ آغاز نمود. مجمع، جلسات خود را بر پایه‌ی فرمان امپراتور کنستانتین اول جهت بررسی اختلاف بین آریوس و پیروانش از یک سو و بین کلیسای اسکندریه با نمایندگی الکساندریوس اول (پاپا اسکندریه) و پیروانش از سوی دیگر، حول مسئله‌ی ماهیت یسوع (عیسی (ع)) که آیا او همان خداوند است یا طبیعتی بشرگونه دارد، برگزار نمود. آریوس الوهیت یسوع را منکر می‌شد و اعتقاد داشت که زمانی بوده که طی آن یسوع موجود نبوده است و برای او جایگاهی رفیع بین مخلوقات خداوند و آفریده‌هایش معتقد بود همان‌طور که اعتقاد داشت که روح‌القدس نیز صنع و آفریده‌ی خداوند می‌باشد. در حالی که الکساندریوس اول (پاپا اسکندریه) تأکید می‌نمود که ذات مسیح از خود ذات خداوند است. نظر الکساندریوس اول (پاپا اسکندریه) با رأی گیری‌ای که تحت فرمان امپراتور کنستانتین که پاپا اسکندریه را تأیید و آریوس را رد می‌نمود، غالب شد. دو اسقف از امضای بیانیه‌ی نیقیه خودداری کردند که به همراه آریوس به ایرا (بالکان امروزی) تبعید شدند و کتاب‌های آریوس سوزانیده شد و مذهب و عقاید آریوس، بدعت نامیده شد و پیروان او را تا امروز لقب دشمنان مسیحیت دادند. نتیجه‌ی شورای اول نیقیه شکل‌گیری قانون اعتقاد به اولوهیت مطلق برای مسیح و شروع ارتباط کلیسا با حاکمیت پس از موجودیت پیدا کردن به عنوان نهادی دینی، بود. پس از سه قرن از تغییر تفکر کلیسا و اختلاط با افکار و ادیان موجود در محیط پیرامون آن از هر نظر از جمله تئوتیت دین سابق کنستانتین رومی- کلیسا به عنوان مرجعی از طرف امپراتور روم شناخته شد و به عنوان ابزاری جهت محدود ساختن و از بین بردن هر کسی که در چهارچوب ایمان وارد می‌شود، تبدیل گردید. سخن فوق تقریباً با تمام تاریخ‌هایی که از کلیسا درباره‌ی این شورا روایت می‌شود و طبیعتاً با کمی اختلاف، تطابق دارد. به نظر من، هیچ محقق منصفی از اسناد حمایت کنستانتین از الکساندریوس و تثبیت عقیده‌ی تثلیث در مسیحیت، غفلت نمی‌کند، پس از آن که نیمی از اسقف‌های مسیحی که آریوس را تأیید می‌کردند بر اثر ترس از درنده‌خویی کنستانتین تغییر عقیده دادند و کیست که نداند کنستانتین تا چه حد زورگو بود و با چه درنده‌خویی‌ای با مخالفانش برخورد می‌کرد حتی اگر نزدیک‌ترین افراد به او بودند. به تاریخ این طاغوتی که مسیحیت منحرف را در اروپا منتشر ساخت، مراجعه نمایید؛ کسی که حتی از قتل نزدیکان و بستگانش که با او مخالفت می‌نمودند نیز فروگذار نکرد. در حالی که اسقف‌های امروزی از تاریخ کنستانتین خون‌آشام چشم می‌پوشند و تصور می‌کنند که کنستانتین تابع نتیجه‌ی شوری بود و برای همه چه موافقان و چه مخالفانش، آزادی به ارمغان آورد؛ تبعید و آزار و ستم آریوس و حرام دانستن اعتقاد او پس از بیانیه‌ی شورا کافی است هدف و غایت تشکیل این شورا را بشناسیم که همان محکوم کردن آریوس و اعتقاد به مخلوق بودن مسیح و درنهایت نشر اعتقادات کفرآمیز برای مسیح و این که او خدا است، بود. این، متن بیانیه‌ی شورا می‌باشد (ترجمه از متن یونانی (به عربی و از عربی به فارسی)):

«ما ایمان داریم به خدای واحد، پدر قادر مطلق و خالق همه‌ی چیزهای مرئی و نامرئی، و به خداوند واحد، عیسی مسیح پسر خدا، مولود از پدر یگانه، مولودی که از ذات و جوهر پدر است، خدا از خدا، نور از نور، خدای حق از خدای حق، که مولود است نه مخلوق، برابر در ذات با پدر، کسی که برای ما آدمیان و برای نجات ما نزول کرد و مجسم شد و انسان گردید و زحمت کشید و روز سوم برخاست، کسی که به وسیله‌ی او همه چیز وجود یافت، آنچه در آسمان است و آنچه بر زمین است؛ و به آسمان‌ها صعود کرد و خواهد آمد تا زندگان و مردگان را داوری نماید و (ایمان داریم) به روح القدس و لعنت باد بر کسانی که می‌گویند «زمانی بود که او (کلمه) وجود نداشت» و یا آنکه «پیش از آنکه وجود یابد (مولود شود) نبود»، یا آنکه از نیستی به وجود آمد و بر کسانی که اقرار می‌کنند، وی از ذات یا جنس دیگری است و یا آنکه پس از خدا خلق شده یا قابل تغییر و تبدیل است. اینان کسانی هستند که کلیسای جامع، تکفیرشان نموده است.

و تمام اسقف‌های حاضر برای ادای ایمان به این سوگندنامه قیام نمودند که در این بین دو نفر و چه بسا بیشتر، بودند که با نظر آریوس و همفکران او موافق بودند.»

پدر ارتودکس در مصر می‌گوید: «سنوده‌ی سوم» در کتابش «طبیعت مسیح» می‌گوید: «آریوس، لاهوت بودن مسیح را انکار می‌کرد و او را در ذات، پایین‌تر از پدر می‌دید و او را مخلوق می‌دانست. ریشه‌های تفکر آریوسی تا حال حاضر نیز باقی مانده است. حتی پس از حکم به ارتداد و دیوانگی او توسط شورای نیقیه در سال ۳۲۵، آریوس و طرفدارانش به سبب آزار و اذیت و سوء ظن کلیسای مقدس خاموشی گزیدند.»

طبیعتاً در اینجا شونده‌ی سوم به معتقدین به نپوهی مذهب مسیحی که در عالم مسیحیت و به خصوص در مغرب زمین به شکل وسیعی انتشار یافته است اشاره می‌نماید؛ معترفین به نپوه (لفظ خداوند در تورات) بسیاری از انحرافات کلیسا را قبول ندارند مانند تثلیث یا این که کلمه، همان خداوند است و سایر موارد از این دست. این که نیمی از حاضرین در شورا نظر آریوس را تأیید می‌کردند یا قبول داشتند خود دلیلی است بر اینکه اعتقاد به این که «مسیح، لاهوت می‌باشد» بدعتی است که در شورای نیقیه تثبیت شده است؛ این که مسیح (ع) (یسوع (ع)) فقط مخلوقی است در زمان آریوس منتشر شده بود و طرفدارانی داشت. این سخنی است که کشیشان نیز تا به امروز در کتاب‌هایشان معترف هستند؛ در کتاب تحقیقی درباره‌ی مجامع مسکونی مسیحی-مطران پیشوی آمده است: «..... ۴- مجمع نیقیه: ۱- دلایل انعقادش.....»

ب- اما علت اصلی تشکیل شورا، بدعت آریوس بود؛ چرا که به سبب این بدعت، امپراتوری در حال چند پاره شدن بود.....

به سبب بدعت آریوس، مجمع مسکونی با فرمان امپراتور کنستانتین برای جلوگیری از پاره‌پاره شدن امپراتوری تشکیل شد و با ۳۱۸ اسقف در سال ۳۲۵ میلادی تشکیل گردید. آن گونه که اسقف اتناسیوس که خود از شاهدان و یکی از اعضای مجمع بود یادآوری می‌کند که در ابتدا، ۱۶ اسقف مؤید آریوس و ۲۲ اسقف تأییدکننده‌ی پدر الکساندریوس بودند و بقیه موضع مشخصی نداشتند

وقد عارضه كثيرون في حينها، وبعد أن تم إقراره في مجمع نيقية وإلى اليوم هناك من المسيحيين من لا يقبل به ولا يقر بهذا الانحراف العقائدي.

در آن زمان بسیاری با آن بنای مخالفت گذاشتند ولی پس از آن در مجمع نیکیه تأیید و تصویب شد، و تا به امروز در میان مسیحیان هستند کسانی که این عقیده‌ی منحرف را قبول ندارند و به آن گردن نمی‌نهند.

الله ظهر في الجسد:

خداوند در جسد ظاهر شد:

هذه إحدى الرسائل التي يستدل بها العلماء غير العاملين على ما ذهبوا إليه من ضلال وادعاء أن اللاهوت المطلق حل في الجسد.

این یکی از رساله‌هایی است که علمای غیر عامل برای اثبات ادعای باطل و گمراهانه‌ی خود مبنی بر این که لاهوت مطلق در جسد حلول یافته است از آن بهره‌برداری می‌کنند:

١) بولس رسول يسوع المسيح بحسب أمر الله مخلصنا وربنا يسوع المسيح رجائنا ٢ إلى تيموثاوس الابن الصريح في الإيمان نعمة ورحمة وسلام من الله أبينا والمسيح يسوع ربنا^(١).

« ١ پولس فرستاده‌ی يسوع مسیح به فرمان نجات‌دهنده‌ی ما خداوند، و پروردگار ما يسوع مسیح که امید ما است ٢ به تیموتاؤوس، فرزند حقیقی من در ایمان تقدیم می‌گردد. از طرف خدای پدر و پروردگار ما مسیح عیسی، فیض و رحمت و سلامتی به تو باد»^٢.

که بعداً مشخص شد. اما در نهایت کار شورا، دو اسقف به نام‌های سیکوندوس و تیوناس که به تنهایی آریوس را تأیید می‌کردند و از نوشتن تأییدیه بر سوگندنامه‌ی مجمع که کاهنان به آن پیوست کرده بودند، خودداری می‌ورزیدند، طرد شدند و در ایام قدیس ایفانیوس، نوشته‌های ۳۱۸ فرد حاضر در شورا موجود بوده است. این به برکت شرح قدیس اتناسیوس بر افتراءهای آریوس بر سوگندنامه بود و در این، وسعت بزرگی و عظمت دفاع الکساندریوس در شورا را می‌بینیم. رسیدن به سوگندنامه‌ی شورا، آسان نبود بلکه تلاشی آکنده از ترس و وحشت را می‌طلبد....

٥ - شورای نیکیه: ٢: آریوس و بدعت‌گذاری....
زمانی که در آن تقریباً همه‌ی عالم خط فکری آریوسی داشتند و نه اتناسیوسی، سپری شد. در برهه‌ای از آن زمان، امپراتور، پاپ روم را عزل کرد و او، آخرین نقطه‌ی تکیه‌گاه ایمان به اعتقاد آریوسی بود. هنگامی که پاپ از زندان به مسندش بازگشت بر ایمان آریوسی که پیش از آن رد شده بود، معتقد بود. این مرحله‌ای بود که جز اتناسیوس و اسقف‌های مصر که بر ایمان صحیح بودند، بر آن باقی نماندند. از این روی جای تعجب ندارد که اشعیای نبی می‌فرماید: «مبارک است قوم من، مصر» (اشعیای: ١٩: ٢٥). ولی بعدها بسیاری کرسی روم پدر الکساندری را یاری نمودند مانند پدران هم‌عصر پدر اتناسیوس که او را یاری کردند.

مسیحیت به طور کامل در جهان ویران شد و در مقابل طغیان آریوسی دلیل شد و نماینده‌ای از کرسی اسکندریه باقی نماند جز پدر الکساندری تبعید شده و اسقف‌های مصری و بر ما است که از آثار باقی‌مانده از گام‌های پدرانمان پیروی کنیم....» - مجامع مسکونی مسیحی - مجامع مسکونی و بدعت‌گذاری‌ها - مطران بیشوی.

١ - رساله بولس الرسول الاولى تیموتاؤوس الاصحاح الاول - العهد القديم والجديد: ج ٢ - مجمع الكنائس الشرقية.

٢ - رساله‌ی اول پولس به تیموتاؤوس - اصحاح اول - عهد قدیم و جدید - جلد: ٢ - مجمع کنیسه‌های شرقی.

۱۶) وبالاجماع عظیم هو سر التقوی الله ظهر في الجسد تبرر في الروح تراءى لملائكة كرز به بين الأمم أومن به في العالم رفع في المجد^(۱).

«۱۶) و به اجماع بزرگ که سر تقوی است، خداوند در جسد ظاهر شد و در روح، تصدیق شد و برای فرشتگان مشهور گردید و امت‌ها را موعظه فرمود و عالم با او ایمان آورد و در شکوه به بالا برده شد»^۲.

أولاً الأصحاح الأول من الرسالة لم يعطِ عيسى (ع) غير صفة الربوبية وهي صفة لا إشكال أن يتصف بها نبي ورسول فهم ﷺ مربو الناس وأولى بهذه الصفة من الأب الذي يتصف بها ويسمى نسبة لأسترته رباً. أولاً اصحاح اول از رساله، به عیسی (ع) فقط صفت ربوبیت داده است و این صفتی است که متصف شدن پیامبر و رسول (ع) به آن بی اشکال است؛ زیرا اینها (ع) مریبان مردم‌اند و برای اتصاف به آن، از پدری که به آن متصف می‌شوند و نسبت به خانواده‌اش نام «رب» می‌گیرد، سزاوارترند.

بل أيضاً بين الأصحاح أن الإرسال لا يكون إلا بأمر الله سبحانه، وأن عيسى مأمور (بحسب أمر الله)، إذن عيسى (ع) مأمور ويأتمر بأمر الله هذا يعني أن الله أعلى وأعلم وأقدر منه فيثبت أن عيسى (ع) يحتاج لغيره ويعتري صفحة وجوده النقص، وإلا فلا معنى لأن يكون مأموراً وهو كامل مطلق فهذا مخالف للحكمة فماذا يمكن أن ينتفع الكامل المطلق من سواه!؟

علاوه بر این، در اصحاح آمده است که فرستادن فقط با امر خدای سبحان ممکن است و عیسی مأمور بود (طبق امر خداوند). بنابراین عیسی (ع) مأمور بود و فرمان الهی را اجرا می‌کرد و این به آن معنا است که خداوند از عیسی برتر، داناتر و قدرتمندتر است؛ بنابراین ثابت می‌شود که عیسی (ع) به کسی غیر از خود نیاز دارد تا صفحہ‌ی وجودش را از نقص و کاستی بپیراید، وگرنه معنا ندارد که وی هم مأمور باشد و هم کامل مطلق، زیرا چنین چیزی مخالف حکمت است. کامل مطلق از غیر خود چه طرفی می‌تواند ببندد؟!

أما ما ورد في هذه الرسالة نفسها في الأصحاح الثالث المفروض - بعد أن افتتحت بما رأينا - أن يفهم من ظهور الله في الجسد هو تماماً كظهوره في كل العوالم المخلوقة وتجليه فيها وظهورها به سبحانه، نعم هناك خصوصية لهذا القول هنا؛ لأنه يعني أن عيسى مثل (طلعة الله في ساعير) أي إنه يد الله ووجه الله وصورة الله، ولكنه عبد مخلوق وليس الله سبحانه وتعالى هناك فرق كبير بين الحقيقة والصورة تماماً كالفرق بين الشيء واللاشيء.

۱- رساله بولس الرسول الاولى تيموثاوس الاصحاح الثالث - العهد القديم والجديد: ج ۲ - مجمع الكنائس الشرقية.

۲- رساله‌ی اول پولس به تيموثاؤوس - اصحاح سوم - عهد قديم و جديد - جلد: ۲ - مجمع كنيسه‌های شرقی.

اما از آنچه در همین رساله در اصحاب سوم آمده است، بعد از تفسیری که ارایه نمودیم، فهمیده می‌شود که ظهور خداوند در جسد دقیقاً مانند ظهور او در تمام عوالم خلق شده و تجلی او در آن و ظهور خلقت به خدای سبحان می‌باشد. آری در اینجا ویژگی خاصی برای این کلام است، زیرا عیسی تمثیل «پرتو فروزان خدا در ساعیر» می‌باشد؛ یعنی او دست خدا، وجه خدا و صورت خدا می‌باشد و در عین حال او بنده‌ای مخلوق است و خدای سبحان و متعال نمی‌باشد. بین حقیقت و صورت تفاوت زیادی وجود دارد، همانطور که بین شیء و لاشیء (چیز و هیچ چیز) فرقی فراوان نهفته است.

فالله كما بينت سابقاً تجلی في عوالم الخلق وظهر فيها وأظهرها، وليس هذا يعني أنه حل بها أو أنها أصبحت لاهوتاً مطلقاً أو أن بعضها ممكن أن يكون لاهوتاً مطلقاً مهما عظم نوره؛ لأنه يبقى مخلوقاً وبيقى نوراً مختلطاً بالظلمة، فأعلى مرتبة يمكن أن يرتقيها الإنسان هي أن يكون الله في الخلق ﴿..... يَكَادُ رَبُّهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ .....﴾^(۱)، يكاد يضيء من نفسه - ولهذا اشتبه على إبراهيم (ع) الأمر ابتداءً حتى عرفه الله الحقيقة^(۲) - ولكن أبداً لا يضيء من نفسه.

همان طور که پیشتر بیان داشتیم، خداوند در عوالم آفرینش تجلی یافته و در آنها ظاهر گشته و آنها را بروز داده است. البته این به آن معنا نیست که وی در اینها حلول کرده است، یا این عوالم لاهوت مطلق گشته‌اند یا برخی از آنها هر چقدر هم که نورش عظمت داشته باشد، بتواند لاهوت مطلق شود زیرا به هر حال مخلوق است و به صورت نوری آمیخته با ظلمت باقی می‌ماند. بالاترین مقامی که ممکن است انسان به آن دست یابد، خدای در خلق شدن، می‌باشد: «نزدیک است که روغنش روشنی بخشد هر چند آتش به آن نرسیده باشد، نوری افزون بر نور دیگر»^۳؛ نزدیک است از خود روشنی بخشد ولی هیچ‌گاه به خودی خود نور نمی‌دهد (به همین دلیل در ابتدا، امر بر حضرت ابراهیم (ع) مشتبه شد، تا خدا حقیقت را به او شناساند^۴) ولی هیچ‌گاه خودش نور نمی‌دهد.

والحديث القدسي عن الله سبحانه وتعالى: (لم تسعني سمائي ولا أرضي ووسعني قلب عبدي المؤمن)^(۵)، أي أنه يكون وجه الله ويد الله كما ورد في القرآن: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾^(۶)، ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾^(۷).

۱- النور: ۳۵.

۲- إقرأ التفصيل في كتاب المتشابهات.

۳- نور: ۳۵.

۴- تفصيل آن را در کتاب متشابهات مطالعه نمایید.

۵- بحار الانوار: ج ۵۵ ص ۳۹.

۶- الفتح: ۱۰.

۷- الرحمن: ۲۷.

در حدیث قدسی از خداوند سبحان و تعالی آمده است که فرمود: «زمین و آسمان گنجایش مرا ندارد ولی دل بنده‌ی مؤمن من، دارد»^۱؛ یعنی او وجه الله و ید الله است، و این معنا در قرآن نیز آمده است: «آنان که با تو بیعت می‌کنند جز این نیست که با خدا بیعت می‌کنند، دست خدا بالای دست‌هایشان است»^۲ و «و ذات (وجه) پروردگار صاحب جلال و اکرام تو است که باقی می‌ماند»^۳.

و كما هو واضح في نصوص التوراة والإنجيل المتقدمة.
و این مطلب در متونی که پیشتر از تورات و انجیل ارایه شد، به روشنی آمده است.

الإبن:

پسر:

في التوراة والإنجيل (أي أبوكم الابن الآب أبناء الله).
در تورات و انجیل آمده است: «پدرم، پدر شما، فرزند پدر، فرزندان خدا».

(.....) هكذا قال رب الجنود هم بينون وأنا أهدم ويدعوهم تخوم الشر والشعب الذي غضب عليه الرب إلى الأبد . ٥ فترى أعينكم وتقولون ليتعظم الرب من عند تخم إسرائيل ٦ الابن يكرم أباه والعبد يكرم سيده .
فإن كنت أنا أبا فأين كرامتي وإن كنت سيذا فأين هييتي قال لكم رب الجنود أيها الكهنة المحترقون اسمي (٤).
«.... پروردگار لشکریان اینچنین می‌فرماید: آنها بنا خواهند نمود، من ویران می‌سازم. سرزمین آنها سرزمین شرارت و خودشان مردمی که پروردگار تا ابد بر آنها خشمگین می‌باشد نامیده می‌شوند. ٥ وقتی شما همه‌ی اینها را به چشم خود دیدید، می‌گویید: بزرگی و عظمت خداوند در آن سوی سرحدات اسرائیل باد! ٦ پسر، پدر خود را احترام می‌کند و غلام، آقای خود را احترام می‌کند، پس اگر من پدر شما هستم، احترام و کرامت من کجا است؟ اگر من آقای شما هستم، وقار حرمت من کجا است؟ پروردگار لشکریان گفت: ای کاهنان، شما نام مرا بی‌حرمت

^۱ - بحار الانوار: ج ٥٥ ص ٣٩.

^۲ - فتح: ١٠.

^۳ - الرحمن: ٢٧.

^۴ - التوراة ملاخي الاصحاح الاول - العهد القديم والجديد: ج ١ - مجمع الكنائس الشريفة.

ساخته‌اید»^۱.

(۲۱) وفي تلك الساعة تهمل يسوع بالروح وقال أحمدك أيها الآب رب السماء والأرض لأنك أخفيت هذه عن الحكماء والفهماء وأعلنتها للأطفال. نعم أيها الآب لأن هكذا صارت المسرة أمامك. ۲۲ والتفت إلى تلاميذه وقال كل شيء قد دفع إلي من أبي. وليس أحد يعرف من هو الابن إلا الآب ولا من هو الآب إلا الابن ومن أراد الابن أن يعلن له. ۲۳ والتفت إلى تلاميذه على انفراد وقال طوبى للعيون التي تنظر ما تنظرونه. ۲۴ لأني أقول لكم إن أنبياء كثيرين وملوكا أرادوا أن ينظروا ما أنتم تنظرون ولم ينظروا وأن يسمعو ما أنتم تسمعون ولم يسمعوا) (۲).

«۲۱ در آن لحظه روح القدس شادی عظیمی به عیسی بخشید و عیسی گفت: ای پدر، ای خداوند آسمان و زمین، تو را سپاس می‌گویم که این چیزها را از خردمندان و دانایان پنهان نمودی و برای کودکان آشکار ساختی. آری ای پدر، زیرا نظر تو اینچنین بود. ۲۲ به شاگردان خود رو کرد و گفت: پدر، همه چیز را در اختیار من گذاشته است. فقط پدر می‌داند که پسر کیست و همچنین فقط پسر و کسانی که پسر بخواهد، می‌دانند پدر کیست. ۲۳ و عیسی در خلوت رو به شاگردان خود کرد و به طور خصوصی گفت: خوشا به حال آن چشمانی که آنچه را شما می‌بینید، می‌بینند. ۲۴ بدانید انبیا و پادشاهان بسیاری آرزو می‌کردند که آنچه را شما می‌بینید ببینند اما ندیدند و آنچه را شما می‌شنوید بشنوند اما نشنیدند»^۳.

(۱) قدموا للرب يا أبناء الله قدموا للرب مجدا وعزا. ۲ قدموا للرب مجد اسمه. اسجدوا للرب في زينة مقدسة) (۴).

«۱ ای فرزندان خدا، پروردگار را ستایش کنید. جلال و قوت را برای خداوند توصیف نمایید. ۲ خداوند را به جلال اسم او تمجید نمایید. خداوند را در زینت قدوسیت سجده کنید»^۴.

(ولما رأى الجموع صعد إلى الجبل. فلما جلس تقدم إليه تلاميذه. ۲ ففتح فاه وعلمهم قائلاً. ۳ طوبى للمساكين بالروح. لأن لهم ملكوت السموات. ۴ طوبى للحزاني. لأنهم يتعزون. ۵ طوبى للودعاء. لأنهم يرثون

۱ - تورات ملاکی نبی - اصحاح اول - عهد قدیم و جدید: ج ۱ - مجمع کلیساهای شرقی.

۲ - انجیل لوقا الاصحاح العاشر - العهد القديم والجديد: ج ۲ - مجمع الكنائس الشرقية.

۳ - انجیل لوقا - اصحاح دهم - عهد قدیم و جدید: ج ۲ - مجمع کلیساهای شرقی.

۴ - التوراة مزامير - المزمور التاسع والعشرون - العهد القديم والجديد: ج ۱ مجمع الكنائس الشرقية.

۵ - تورات مزامير - مزمور ۲۹ - عهد قدیم و جدید: ج ۱ - مجمع کلیساهای شرقی.

الأرض. ٦ طوبى للجياع والعطاش إلى البر. لأنهم يشبعون. ٧ طوبى للرحماء. لأنهم يرحمون. ٨ طوبى للأتقياء القلب. لأنهم يعاينون الله. ٩ طوبى لصانعي السلام. لأنهم أبناء الله يدعون. ١٠ طوبى للمطرودين من أجل البر. لأن لهم ملكوت السموات. ١١ طوبى لكم إذا عيروكم وطردوكم وقالوا عليكم كل كلمة شريرة من أجلي كاذبين. ١٢ افرحوا وتهللوا. لأن أجركم عظيم في السموات. فإنهم هكذا طردوا الأنبياء الذين قبلكم^(١).

«وقتی عیسی جمعیت زیادی را دید، به بالای کوه رفت. در آنجا نشست و شاگردانش به نزد او آمدند. ۲ دهان خود را گشود و به آنها چنین تعلیم داد: ۳ خوشا به حال مسکینان روحانی، زیرا ملکوت آسمانها از آن ایشان است. ۴ خوشا به حال ماتمزدگان، زیرا ایشان تسلی خواهند یافت. ۵ خوشا به حال فروتنان، زیرا ایشان وارثان زمین خواهند شد. ۶ خوشا به حال گرسنگان و تشنگان عدالت، زیرا ایشان سیر خواهند شد. ۷ خوشا به حال رحم کنندگان، زیرا ایشان رحمت خواهند یافت. ۸ خوشا به حال پاک دلان، زیرا ایشان خدا را خواهند دید. ۹ خوشا به حال صلح کنندگان، زیرا ایشان پسران خدا خوانده خواهند شد. ۱۰ خوشا به حال کسانی که در راه عدالت جفا می بینند، زیرا ملکوت آسمانها از آن ایشان است. ۱۱ خوشحال باشید اگر به خاطر من شما را خوار می سازند و به شما جفا می رسانند و به ناحق هر گونه تهمت به شما می زنند. ۱۲ خوشحال باشید و بسیار خوشی کنید، زیرا اجر شما در آسمانها بزرگ است، آنها اینچنین به انبیای پیش از شما نیز جفا می رسانیدند»^۲.

هذه الكلمات التي جاءت في التوراة أو الإنجيل واشتبهت في موارد على جاهلها وتأولها العلماء غير العاملين - ليدعوا بنوة إنسان الله سبحانه أو ليدعوا الألوهية المطلقة لإنسان - لا تعني بأي شكل من الأشكال ألوهية إنسان ألوهية مطلقة، بل هي مجموعها تنفي البنوة الحقيقية لأي إنسان^(٣)، وإذا التفت إليها الإنسان بقلب مفتوح طالباً معرفة الحقيقة كما أرادها الله سبحانه وتعالى الذي خلقه، لرأى أن عيسى (ع) يحمد الله ويثني عليه قبل أن ينطق بهذه الكلمات، ولو نظر الإنسان بعين الإنصاف لعرف أن هذه الكلمات منطبقة على كل الأنبياء والمرسلين والأوصياء الذين كانوا حجج الله على خلقه وخلفاءه في أرضه، فكل حجة من حجج الله هو أعرف أهل زمانه بالله فيصدق عليه أنه من يعرف الله دون من سواه من أهل زمانه، وأيضاً يصدق أنه لا يعرف خليفة الله وحجة الله حق معرفته إلا الله الذي خلقه (وليس أحد يعرف من هو الابن إلا الأب ولا من هو الأب إلا الابن ومن أراد الابن أن يعلن له).

این عباراتی که در تورات یا انجیل آمده و جاهلان را به اشتباه انداخته است و علمای غیرعامل نیز آنها را تأویل نموده اند تا از فرزند بودن انسان برای خدای سبحان دم بزنند یا الوهیت مطلق را برای انسان ادعا کنند. به هیچ

١- انجيل متي الاصحاح الخامس - العهد القديم والجديد : ج ١ - مجمع الكنائس الشرقية.

٢- انجيل متي - اصحاح پنجم - عهد قديم و جديد: ج ١ - مجمع كليساهاى شرقى.

٣- لأن بعضها تسمى جماعة بأنهم أبناء الله فهل يكونون أبناء حقيقيين لله وآلهة على مبنى من اعتبر أن ذكر عيسى في الإنجيل بأنه ابن الله يدل على ألوهيته وبنوته الحقيقية لله ؟ تعالى الله.

وجه و صورتی، الوهیت مطلق برای انسان قایل نیست؛ بلکه اینها در مجموع، نفی کننده‌ی فرزند حقیقی بودن برای هر انسانی می‌باشند.^۱ اگر انسان طالب شناخت حقیقی، با دلی گشوده به آن التفات کند همان‌طور که خدای سبحان که او را خلق کرده چنین اراده فرموده است، می‌بیند که عیسی (ع) پیش از آن که این عبارات را بر زبان آورد، خدا را سپاس می‌گوید و او را حمد می‌کند. اگر انسان با دیده‌ی انصاف بنگرد درمی‌یابد که این عبارات بر تمام انبیا و مرسلین و اوصیا - کسانی که حجت‌های خدا بر خلقش و جانشین او بر زمینش بودند - منطبق است. هر حجتی از حجت‌های الهی، عارف‌ترین افراد زمانش به خداوند است و لذا این مطلب که فقط او و نه دیگری از اهل زمانش خدا را می‌شناسد بر او صدق می‌کند. همچنین این مطلب بر او صادق است که جانشین خدا و حجت الهی را آن گونه که حق معرفتش است کسی نمی‌شناسد مگر خدایی که او را خلق کرده است: «فقط پدر می‌داند که پسر کیست و همچنین فقط پسر و کسانی که پسر بخواهد، می‌دانند پدر کیست».

وهذا تجده في قول رسول الله محمد ﷺ لوصيه علي بن أبي طالب (ع): (يا علي ما عرف الله إلا أنا وأنت، وما عرفني إلا الله وأنت، وما عرفك إلا الله وأنا)^(۲).

این مطلب در سخن پیامبر خدا حضرت محمد (ص) به وصی‌اش علی بن ابی‌طالب (ع) آمده است، آنگاه که فرمود: «ای علی! کسی خدا را نشناخت مگر من و تو، و کسی مرا نشناخت مگر خدا و تو، و کسی تو را نشناخت مگر خدا و من»^۳.

وأيضاً لعرف الإنسان الحقيقة وهي أن الخلق كلهم عيال الله سبحانه وتعالى فهو يرحمهم كما يرحم الأب أبناءه، بل هو أرحم بالخلق من الأم بولدها الوحيد وأكد إن المخلصين من الأنبياء والأوصياء والأولياء ﷺ أحب الخلق إلى الله سبحانه، فهم أولى بأن يكون الله سبحانه وتعالى أباهم بهذا المعنى، ولأنهم أطاعوه ولم يعصوه سبحانه كما يطيع ويبر الابن الصالح أباه فيصح أنهم أبناء الله بهذا المعنى، وهم ليسوا لاهوتاً مطلقاً بل عباد مكرمون؛ لأنهم شاكرون ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾^(۴).

همچنین انسان باید این واقعیت را بداند که خلق، همگی عیال خداوند سبحان و متعال هستند و او بر آنها رحمت دارد، همان‌طور که پدر بر فرزندان رحم و مهربانی می‌کند. بلکه خداوند به خلائق مهربان‌تر از مادری است که به یگانه فرزندش مهر می‌ورزد. قطعاً مخلصین از انبیا و اوصیا و اولیا (ع) محبوب‌ترین خلائق نزد خداوند سبحان

۱ - از آنجا که بعضی‌ها جماعتی با عنوان فرزندان خداوند نامیده می‌شوند، آیا فرزندان حقیقی خداوند و خدایان هستند تا براساس آن گفته شود که چون در انجیل آورده شده که عیسی فرزند خداوند است دلیل بر الوهیت و فرزند حقیقی بودن وی برای خدا می‌شود؟ تعالی الله!

۲ - مختصر بصائر الدرجات: ص ۱۲۵.

۳ - مختصر بصائر الدرجات: ص ۱۲۵.

۴ - الانبیاء: ۲۶.

هستند، پس آنها اولی‌ترند به این که خدای سبحان و متعال برای آنها در این معنی، پدر باشد. چرا که آنها خدای سبحان را اطاعت کرده و نافرمانی ننموده‌اند همان‌طور که فرزند صالح از پدرش اطاعت می‌کند و به او احسان و نیکی می‌نماید؛ لذا به این معنا صحیح است که آنها فرزندان خدا باشند. ایشان لاهوت مطلق نیستند بلکه بندگانی ارجمند و گرامی‌اند، چرا که شکرگزارند: «و گفتند که خدای رحمان فرزندی اختیار کرده است، منزه است او بلکه آنان بندگانی گرامی هستند»^۱،

﴿لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾^(۲).

«اگر خدا می‌خواست که برای خود فرزندی برگیرد، از میان مخلوقات خود هر چه را که می‌خواست برمی‌گزید. منزه است او. او است خدای یکتای قهار»^۳.

وقد بين القرآن أنهم ﷻ ﴿يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَىٰ نُورٍ﴾، أي أنهم الله في الخلق، أي تجلي الله وصورة الله كما في الحديث عنهم ﷻ: (أن الله خلق آدم على صورته)^(۴)، (۲۶) وقال الله نعمل الإنسان على صورتنا كسبهننا)^(۵)، وليسوا الله سبحانه وتعالى وبالتالي فإن النظر إليهم هو نظر إلى الله ومعاينتهم هي معاينة الله، وفي الإنجيل: (طوبى للأتقياء القلب. لأنهم يعاينون الله. ۹ طوبى لصانعي السلام. لأنهم أبناء الله يدعون).

و قرآن بیان داشته که ایشان(ع) : «نزدیک است روغنش روشنی بخشد هر چند آتش به آن نرسیده باشد، نوری افزون بر نور دیگر» ، یعنی اینها خدای در خلق هستند، یعنی تجلی خدا و صورت خدایند، همان‌طور که در حدیثی از ایشان نقل شده است که: «خدا انسان را بر صورت خود آفرید»^۶ ؛ «۲۶) و قال الله نعمل الانسان على صورتنا كسبهننا»^۷ (سرانجام خدا فرمود انسان را بر صورت خود بسازیم که شبیه ما باشد). اینها خدای سبحان و متعال نیستند و در نتیجه، نگریستن به آنها همان نظر انداختن به خدا است و دیدنشان همانند دیدن خدا. در انجیل نیز آمده است: «۸) خوشا به حال پاک‌دلان، زیرا ایشان خدا را خواهند دید. ۹ خوشا به حال صلح‌کنندگان، زیرا ایشان پسران خدا خوانده خواهند شد».

۱- انبیا: ۲۶.

۲- الزمر: ۴.

۳- زمر: ۴.

۴- الکافی: ج ۱ ص ۱۳۴، التوحید للصدوق: ص ۱۰۳.

۵- التوراة سفر التکوین الاصحاح الاول.

۶- کافی: ج ۱ ص ۱۳۴؛ توحید صدوق: ص ۱۰۳.

۷- تورات سفر پیدایش اصحاح اول.

وفي القرآن تجد نفس الكلام ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ * إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾^(۱)، عن أبي الصلت الهروي عن الإمام الرضا (ع)، قال: (قال النبي ﷺ: من زارني في حياتي أو بعد موتي فقد زار الله تعالى ودرجه النبي ﷺ في الجنة أرفع الدرجات، فمن زاره في درجته في الجنة من منزله فقد زار الله تبارك وتعالى. قال: فقلت له: يا بن رسول الله ﷺ فما معنى الخبر الذي رووه: إن ثواب لا اله إلا الله النظر إلى وجه الله تعالى؟ فقال (ع): يا أبا الصلت من وصف الله تعالى بوجه كالوجوه فقد كفر ولكن وجه الله تعالى أنبياءه ورسله وحججه صلوات الله عليهم، هم الذين بهم يتوجه إلى الله عز وجل وإلى دينه ومعرفته، وقال الله تعالى: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ * يَبْقَىٰ وَجْهٌ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾، وقال عز وجل: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾^(۲).

در قرآن همین عبارت را می‌یابی: «در آن روز چهره‌هایی هست زیبا و درخشان، * که سوی پروردگارشان نظر می‌کنند»^۳. ابو صلت هروی از امام رضا (ع) نقل کرده است که ایشان فرمود: «پیامبر (ص) فرمود: کسی که مرا در زمان حیاتم یا پس از مرگم زیارت کند، خدای متعال را زیارت کرده است، و جایگاه پیامبر (ص) در بهشت، برترین درجات است. کسی که پیامبر را در جایگاهش در بهشت زیارت کند، خدای تبارک و تعالی را زیارت کرده است. به آن حضرت عرض کردم: ای فرزند رسول خدا (ص) معنای این خبر چیست که روایت می‌کنند: پاداش لا اله الا الله نظر به وجه خدای متعال است؟ آن حضرت (ع) فرمود: ای اباصلت! هر که خدای متعال را به وجهی چون وجوه وصف کند کافر است، لیکن وجه خدای متعال، انبیا و فرستادگان و حجت‌های او (ع) می‌باشد؛ آنها کسانی هستند که به وسیله‌ی ایشان به سوی خدای بزرگ و دین و معرفت او توجه می‌شود، و خدای متعال فرموده است: «هر چه بر روی زمین است دستخوش فنا است، * و ذات (وجه) پروردگار صاحب جلالت و اکرام تو است که باقی می‌ماند» و نیز فرموده است: «هر چیزی نابودشدنی است مگر وجه او»^۴.

قال تعالى: ﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾^(۵).

حق تعالی می‌فرماید: «بگو: اگر خدای رحمان را فرزندی می‌بود، من نخستین پرستندگان می‌بودم»^۶.

﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾: أي أن محمداً ﷺ أقرب شيء إلى الله سبحانه، وأول مخلوق خلقه الله سبحانه وتعالى، وأول من عبد الله سبحانه وتعالى فلو كان لله سبحانه وتعالى ولد (تعالى الله عن ذلك)

۱- القيامة: ۲۲- ۲۳.

۲- عيون أخبار الرضا (ع): ج ۲ ص ۱۰۶.

۳- قيامت: ۲۲ و ۲۳.

۴- عيون أخبار الرضا (ع): ج ۲ ص ۱۰۶.

۵- الزخرف: ۸۱.

۶- زخرف: ۸۱.

لکان محمداً ﷺ؛ لأنهم يقولون إن أول ما صدر منه سبحانه وتعالى الولد أو الكلمة، فمحمد ﷺ الذي يقول أنا أقرب الخلق إلى الله سبحانه وتعالى لم يقل أنا ابن انفصل عن الله سبحانه وتعالى، لم يقل أنا لاهوت مطلق، بل قال أنا عبد الله وابن عبد الله ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾^(۱).

«بگو: اگر خدای رحمان را فرزندی می‌بود، من نخستین پرستندگان می‌بودم»: یعنی حضرت محمد (ص) نزدیک‌ترین چیز به خداوند سبحان است، و او اولین مخلوقی است که خداوند سبحان و متعال آفریده، و او نخستین کسی است که خدای سبحان و متعال را پرستش کرده است؛ لذا اگر خدای سبحان و متعال را فرزندی می‌بود (که خداوند بسیار متعالی‌تر از آن است)، این فرزند حضرت محمد (ص) می‌بود زیرا آنها می‌گویند اولین چیزی که از او صادر شده است فرزند یا کلمه بوده است. محمد (ص) که می‌گوید من نزدیکترین خلائق به خدای سبحان و متعال هستم، نگفته است من پسری هستم که از خداوند سبحان و متعال جدا شده‌ام، و نگفته است من لاهوت مطلق هستم، بلکه گفته است که من بنده‌ی خدا و پسر بنده‌ی خدا هستم: «و گفتند که خدای رحمان فریندی اختیار کرده است، منزّه است او، بلکه آنان بندگان گرامی هستند»^۲.

فمن يبحث عن الحقيقة لا بد له من تحري الدقة والإخلاص في البحث ليصل إلى الحقيقة وينجي نفسه من سخط الله سبحانه وتعالى ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا * لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا * تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا * أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا * وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا﴾^(۳).

کسی که به دنبال حق و حقیقت است باید در جست‌وجوی خویش، دقت و اخلاص را قصد کند تا به حقیقت نایل گردد و خود را از خشم خداوند سبحان و متعال نجات بخشد: «و گفتند: خدای رحمان فرزندی اختیار کرده است * هر آینه سخن زشتی آورده‌اید * نزدیک است که از این سخن آسمان‌ها بشکافند و زمین باز شود و کوه‌ها فرو افتند و در هم ریزند * زیرا برای خدای رحمان فرزندی قایل شده‌اند * خدای رحمان را سزاوار نیست که صاحب فرزندی باشد»^۴.

۱- الانبیاء: ۲۶.

۲- انبیاء: ۲۶.

۳- مریم: ۸۸ - ۹۲.

۴- مریم: ۸۸ تا ۹۲.

نصوص التوراة والإنجيل تثبت أن الله واحد أحد متونی از تورات و انجیل که ثابت می‌کند خدا، یکتای یگانه است

غیر مرکب:

غیر مرکب:

وهذه النصوص واضحة محكمة بينة، فلا معنى لتأولها لتوافق نصوص اشته على العلماء غير العاملين معناها فاضلوا خلق الله بتفسيرها بأهوائهم تفسيراً خاطئاً.

این متون، روشن و محکم و مستدل است و هیچ معنایی ندارد که آنها را به گونه‌ای تأویل کنیم که با نصوصی که علمای غیرعامل در مفهوم آنها دچار اشتباه و شبهه شدند و با تفسیر غلط و طبق هوا و هوس خویش، مردم را به گمراهی کشانند، سازگار باشد.

۱- بعض النصوص في التوراة (العهد القديم):

۱- برخی متون در تورات (عهد قدیم):

" فَأَعْلَمَ الْيَوْمَ وَرَدَّدَ فِي قَلْبِكَ أَنَّ الرَّبَّ هُوَ الْإِلَهُ فِي السَّمَاءِ مِنْ فَوْقُ وَعَلَى الْأَرْضِ مِنْ أَسْفَلُ . لَيْسَ سِوَاهُ " (۱).
«پس امروز بدانید و در قلب خود بسپارید که پروردگار، در آسمان‌ها و بالای آن خدا است و همچنین روی زمین در پایین‌تر از آن خدا است و به غیر از او خدای دیگری وجود ندارد»^۲.

" اَسْمَعُ يَا إِسْرَائِيلُ : الرَّبُّ إِلهُنَا رَبُّ وَاحِدٌ " (۳).

«ای اسرائیل بشنو، پروردگار، خدای ما، خداوند یکتا است»^۴.

" أَنَا أَنَا هُوَ وَلَيْسَ إِلَهُ مَعِي " (۱).

۱- تثنية ۴ : ۳۹.

۲- تثنية: ۴ : ۳۹.

۳- تثنية ۶ : ۴.

۴- تثنية: ۶ : ۴.

«من، من او هستم. و خداوند دیگری همراه من وجود ندارد»^۲.

"أَنَا الْأَوَّلُ وَأَنَا الْآخِرُ وَلَا إِلَهَ غَيْرِي" (۳).

«من اول هستم و من آخر هستم و خدایی جز من، نیست»^۴.

"أَنَا الرَّبُّ صَانِعُ كُلِّ شَيْءٍ نَاشِرُ السَّمَاوَاتِ وَخَدِي. بَاسِطُ الْأَرْضِ. مَنْ مَعِيَ؟" (۵).

«من، پروردگار هستم، سازنده‌ی هر چیز، نشر دهنده‌ی آسمان‌ها، به تنهایی. گسترنده‌ی زمین. چه کسی با من است؟»^۶.

"أَلَيْسَ أَنَا الرَّبُّ وَلَا إِلَهَ آخَرَ غَيْرِي؟ إِلَهَ بَارٌّ وَمُخْلِصٌ. لَيْسَ سِوَايَ" (۷).

«آیا من پروردگار نیستم و به غیر از من خدای دیگری نیست؟؛ خداوندی عادل و نجات دهنده. جز من نیست»^۸.

"أَلَيْسَ إِلَهٌ وَاحِدٌ خَلَقْنَا؟" (۹).

«آیا ما را خدایی یگانه نیافریده است؟»^{۱۰}.

"أَنَا الرَّبُّ إِلَهُكَ الَّذِي أَخْرَجَكَ مِنْ أَرْضِ مِصْرَ مِنْ بَيْتِ الْعُبُودِيَّةِ. لَا يَكُنْ لَكَ آلِهَةٌ أُخْرَى أَمَامِي" (۱۱).

«من پروردگار، خدای تو هستم؛ کسی که از زمین مصر از خانه‌ی بندگی بیرون آورد. تو را خدایان دیگری غیر از من نباشد»^{۱۲}.

۱- تننیه ۳۲ : ۳۹.

۲- تننیه: ۳۲ : ۳۹.

۳- إشعيا ۴۴ : ۶.

۴- اشعيا: ۴۴ : ۶.

۵- إشعيا ۴۴ : ۲۴.

۶- اشعيا: ۴۴ : ۲۴.

۷- إشعيا ۴۵ : ۱.

۸- اشعيا: ۴۵ : ۱.

۹- ملاحی ۲ : ۱۰.

۱۰- ملاکی: ۲ : ۱۰.

۱۱- خروج ۲۰ : ۲ و ۳.

۱۲- خروج: ۲۰ : ۲ و ۳.

۲- بعض النصوص من الإنجيل (العهد الجديد):

۲- برخی متون از انجیل (عهد جدید):

" بِالْحَقِّ قُلْتُ لِأَنَّهُ اللَّهُ وَاحِدٌ وَلَيْسَ آخَرُ سِوَاهُ " (۱).

«به حق گفتمی که او خداوند یگانه است و به جز او خدایی نیست»^۲.

" وَالْمَجْدُ الَّذِي مِنَ الْإِلَهِ الْوَاحِدِ لَسْتُمْ تَطْلُبُونَهُ ؟ " (۳).

«و عزت و شکوهی که از جانب خدای یکتا می آید، شما طالب آن نیستید؟»^۴.

نصوص من الرسائل التي أرفقوها مع الإنجيل:

متونی از رساله‌هایی که همراه انجیل کرده‌اند:

" لِأَنَّ اللَّهَ وَاحِدٌ " (۵).

«زیرا خدا یگانه است»^۶.

" وَأَنَّ لَيْسَ إِلَهَ آخَرَ إِلَّا وَاحِدًا " (۷).

«و خدای دیگری نیست به جز یگانه»^۸.

" وَلَكِنَّ اللَّهَ وَاحِدٌ " (۹).

«ولی خداوند یگانه است»^۱.

۱- مرقس ۱۲ : ۲۳.

۲- مرقس : ۱۲ : ۲۳.

۳- یوحنا ۵ : ۴۴.

۴- یوحنا : ۵ : ۴۴.

۵- رومیة ۳ : ۳۰.

۶- رومیان : ۳ : ۳۰.

۷- ۱ کورنتوس ۸ : ۴.

۸- اول کورنتوس : ۸ : ۴.

۹- غلاطية ۳ : ۲۰.

"لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاحِدٌ" (۲).
 «زیرا او خدای یگانه یافت می‌شود»^۳.

"أَنْتَ تُوْمِنُ أَنَّ اللَّهَ وَاحِدٌ. حَسَنًا تَفْعَلُ" (۴).
 «تو ایمان داری که خدا واحد است، نیکو می‌کنی!»^۵.

* * *

۱- غلاطیان: ۳: ۲۰.

۲- ۱ تیموتائوس ۳: ۵.

۳- اول تیموتائوس: ۳: ۵.

۴- یعقوب ۲: ۱۹.

۵- یعقوب: ۲: ۱۹.

فصل الخطاب من الإنجيل: عيسى سلام الله عليه يجهل الساعة

فصل الخطاب از انجيل: عيسى (ع) از ساعت (رستاخيز) بی اطلاع است

عيسى يقول عن نفسه إنه يجهل الساعة التي تكون فيها القيامة الصغرى: (وأما ذلك اليوم وتلك الساعة فلا يعلم بهما أحد ولا الملائكة الذين في السماء ولا الابن إلا الآب)^(١)، والجهل نقص بينما اللاهوت المطلق كامل مطلق لا يعتره نقص أو جهل؛ لأنه نور لا ظلمة فيه فالجهل يعترى المخلوق لوجود الظلمة في صفحة وجوده.

عيسى (ع) درباره‌ی خودش می‌گوید که از ساعت که در آن قیامت صغری برپا می‌شود بی‌اطلاع است: «و اما از آن روز و ساعت هیچ کس خبر ندارد، نه فرشتگان آسمان و نه پسر، فقط پدر از آن آگاه است»^٢. جهل، نقص است، حال آن که لاهوت مطلق، کامل مطلق است و نقص یا جهل در آن راه ندارد؛ زیرا او نوری بدون ظلمت است ولی مخلوق به دلیل ظلمتی که در صفحه‌ی وجودی او هست، جهل او را فرا می‌گیرد.

إذن، عيسى (ع) نور وظلمة وهذا يثبت المطلوب إن عيسى ليس لاهوتاً مطلقاً، بل عبد مخلوق من ظلمة ونور، وليس نوراً لا ظلمة فيه تعالى الله علواً كبيراً.

بنابراین عيسى (ع) نور و ظلمت (با هم) است و این مطلوب را اثبات می‌کند که عيسى (ع) لاهوت مطلق نیست، بلکه بنده‌ای آفریده شده از نور و ظلمت می‌باشد و نه نوری بدون ظلمت، تعالى الله علواً كبيراً.

وفي هذا فصل الخطاب وبيان وموعظة لأولي الأبواب، وهذا نص كلام عيسى (ع) كما جاء في إنجيل مرقس: (وأما ذلك اليوم وتلك الساعة فلا يعلم بهما أحد ولا الملائكة الذين في السماء ولا الابن إلا الآب. ٣٣ أنظروا. إسهروا وصلوا لأنكم لا تعلمون متى يكون الوقت. ٣٤ كأنما إنسان مسافر ترك بيته وأعطى عبده السلطان ولكل واحد عمله وأوصى البواب أن يسهر. ٣٥ اسهروا إذاً. لأنكم لا تعلمون متى يأتي رب البيت أمساء أم نصف الليل أم صياح الديك أم صباحاً. ٣٦ لئلا يأتي بغتة فيجدكم نياماً. ٣٧ وما أقوله لكم أقوله للجميع اسهروا)^(٣).

این مطلب، فصل الخطاب و کلامی حکمت‌آمیز و موعظه‌ای برای صاحبان خرد و اندیشه است. متن زیر، نص کلام عيسى (ع) است، طبق آنچه در انجيل مرقس آمده است، می‌باشد: «اما از آن روز و ساعت هیچ کس خبر ندارد، نه فرشتگان آسمان و نه پسر، فقط پدر از آن آگاه است. ٣٣ هوشیار و آگاه باشید، شما نمی‌دانید آن زمان چه وقتی می‌آید ٣٤ گویی شخصی به سفر رفته و خانه‌ی خود را به خادمان سپرده است تا هر کس کار خود را انجام

١- مرقس ١٣.

٢- مرقس: ١٣.

٣- إنجيل مرقس الاصحاح الثالث عشر - العهد القديم والجديد : ج ٢ - مجمع كنائس الشرقية.

دهد و به دربان سپرده است که گوش به زنگ باشد ۳۵ پس بیدار باشید چون نمی‌دانید که ارباب خانه کی می‌آید. شب یا نصف شب، وقت خروس‌خوان (سحر) یا سپیده دم. ۳۶ مبادا او ناگهان بیاید و شما را در خواب ببیند ۳۷ آنچه را به شما می‌گوییم، به همه می‌گوییم: بیدار باشید»^۱.

* * *

^۱ - انجیل مرقس - اصحاح سیزده - سعهد قدیم و جدید: ج ۲ - مجمع کلیساهای شرقی.

الوهابيون أيضاً يفرّطون بحدود التوحيد وهايون نیز در حدود توحيد راه تفریط پيمودند

الوهابيون يشاركون النصرى فهم أيضاً ممن يفرّطون بحدود التوحيد في جانب آخر من اعتقادهم التي أقل ما يقال فيها إنهم يحدون الله ويجزئونه، وبالتالي يجعلونه كخلقه تعالى الله علواً كبيراً، فإذا كان النصرى قد رفعوا إنساناً وهو عيسى (ع) حتى جعلوه هو الله سبحانه وتعالى علواً كبيراً، فالوهابية تابعوهم بنفس المنهج، ولكنهم جعلوا الله سبحانه وتعالى في مصاف الخلق، وموصوفاً بصفات الأجسام، ومحدوداً بحدود عوالم الخلق تعالى الله علواً كبيراً. وهابيها با نصرى هم مسلک اند و در اعتقادات خود در حدود توحيد، از جانبى ديگر راه تفریط پيموده اند. كمتريين چيزى كه در مورد آنها مى شود گفت اين است كه اينها خدا را محدود مى سازند و او را بخش بخش مى نمايند، و لذا خداوند را در زمره يى يكى از مخلوقاتش قرار مى دهند، تعالى الله علواً كبيراً. اگر نصرى، انسانى يعنى حضرت عيسى (ع) را بالا برده اند و او را خدای سبحان و متعال در نظر گرفته اند تعالى الله علواً كبيراً. وهابيت نیز با همين شيوه از آنها پيروي کرده اند، ولى خداوند سبحان و متعال را هم ردیف خلائق قرار داده اند و با متصف نمودن او را به صفات اجسام، حق تعالى را به حدود عوالم خلقت، محدود ساخته اند؛ تعالى الله علواً كبيراً.

إذن، في الحقيقة إن النصرى قالوا عن إنسان إنه الله، والوهابية قالوا عن الله إنه إنسان عندما وصفوه بصفات الإنسان، إنه المنهج الصنمي القديم الذي لا يكاد يفارق المجتمع الإنساني وللأسف^(١).

در واقع نصرى يك انسان را خدا دانسته اند، وهابيون هم كه خدا را به صفات انسان صفت دادند، خدا را انسان تلقى کرده اند. اين همان شيوه يى بت پرستى كه من است كه متاسفانه جامعه يى انسانى از آن جدا نمى شود^٢.

١ - فإذا لم يتمكنوا من صناعة أصنام من حجارة والقول إنها صور اللاهوت المطلق صنعوا صنماً من البشر كما فعل النصرى. وإن لم يتمكنوا صَمَّوا الله سبحانه وتعالى كما فعل الوهابيون وحتى اليهود، ورغم بحث عدد كبير من الأنبياء والأوصياء فيهم فقد تمكن في النهاية علماء الضلال من حرفهم عن المنهج الإلهي، فجعلوهم يصنمون علماء الضلال ابتداءً من خلال بدعة عقيدة التقليد أو بدعة وراثة علماء الضلال للأنبياء والأوصياء عليهم السلام، وبالنتيجة التجؤوا إلى صنمية علماء الدين واتباعهم اتباعاً أعمى، حتى وضعوا لهم عقائد فاسدة وأحلوا لهم ما حرم الله وحرموا ما أحل الله فعبدوهم من دون الله.

والشيعة بسبب الأئمة ومحاربتهم التحريف لم يتمكن بعض العلماء غير العاملين من جرف الدين إلى صنمية صريحة، ولكنهم تمكنوا بعد الأئمة عليهم السلام من الانتفا، حتى أعادوا الصنمية بصورة أخرى من خلال صنمية علماء الضلال الذين أسسوا اليوم وللأسف صنماً يعبد من دون الله بواسطة بدعة عقيدة التقليد، ليجعلوا الناس تنقاد لهم كالبهائم دون تفكير أو بحث عن حقيقة ما يدعون ويفتون ويشرعون ويحرفون الكتاب ويضعون عقائد صنمية ما أنزل الله بها من سلطان. وقد نهى الأئمة عليهم السلام عن تقليد غير المعصوم كما نهى الأنبياء والأوصياء عليهم السلام من قبلهم، وبينوا أن تقليد غير المعصوم منهج صنمي سلكه علماء الضلال في الأمة اليهودية سابقاً بعد الأنبياء عليهم السلام، ونهوا شيعتهم من اتباع من سيسلكون هذا المنهج اليهودي الصنمي المنحرف، قال الصادق عليه السلام (إياكم والتقليد فإنه من قلد في دينه هلك، إن الله تعالى يقول اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُحْبَابَهُمْ أَزْوَاجاً مِنْ دُونِ اللَّهِ فَلَا وَاللَّهِ مَا صَلَّوْا لَهُمْ وَلَا صَامُوا وَلَكِنَّهُمْ أَحْلَوْا لَهُمْ حَرَاماً وَحَرَمُوا عَلَيْهِمْ حَلَالاً، فقلدوهم في ذلك فعبدوهم وهم لا يشعرون) تصحيح الاعتقاد - للشيخ المفيد ص: ٧٣.

٢ - هنگامى كه آنها نمى توانند بت هاى از سنگ درست كنند و بگويند كه آنها صورتهائى از لاهوت مطلق هستند، بتى از جنس انسان مى سازند همان گونه كه نصرى ساختند و اگر نتوانند، خداوند سبحان و متعال را به صورت بت تبديل مى كنند آن گونه كه وهابيون و يهود كردند و به رغم بعثت بسيارى از انبيا و اوصياى الهى در بينشان، در نهايت سخنان علمائى گمراهى را در مقابل راه و روش الهى، تمكين دادند و با بدعت عقيددهى تقليد از علمائى گمراهى و يا وارث قرار دادن آنها براى انبيا و اوصياى الهى (ع)، آنها را بت گردانيدند و درنتيجه به بت پرستى علمائى دين و پيروان كور آنها پناه جستند تا آنجا كه بين آنها عقايد فاسدى را بنيان نهادند و حلال خدا را حرام و حرام او را حلال نمودند؛ پس آنها را به جاى خداوند، پرستيدند.

فالهوائية مجسمة، أو أقل ما يقال إن عقيدتهم باللاهوت يلزم منها التجسيم، فقد جعلوا لله يداً وأصابعاً وساقاً ويجلس على العرش و... الخ^(۱).

وهاییون، «مجسمه» هستند (به جسم بودن خداوند اعتقاد دارند) یا حداقل چیزی که درباره‌ی آنها می‌شود گفت این است که عقیده‌شان درباره‌ی لاهوت مستلزم «تجسیم» است؛ زیرا آنها برای خدا دست و انگشت و ساق تصور کرده‌اند و معتقدند خدا بر عرش می‌نشیند و..... الی آخر^۲.

وإمامهم ابن تیمیة قال فی کتاب (العقيدة الواسطية): (وَقَدْ دَخَلَ أَيْضًا فِيمَا ذَكَرْنَاهُ مِنَ الْإِيمَانِ بِهِ وَبِكُتْبِهِ وَبِمَلَائِكَتِهِ وَبِرُسُلِهِ الْإِيمَانُ بِأَنَّ الْمُؤْمِنِينَ يَرَوْنَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَيْنًا بِأَبْصَارِهِمْ كَمَا يَرَوْنَ الشَّمْسَ صَحْوًا لَيْسَ بِهَا سَحَابٌ، وَكَمَا يَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَا يُضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ يَرَوْنَهُ سُبْحَانَهُ وَهُمْ فِي عَرَصَاتِ الْقِيَامَةِ، ثُمَّ يَرَوْنَهُ بَعْدَ دُخُولِ الْجَنَّةِ)^(۳).

ابن تیمیة، امام وهابی‌ها، در کتاب خود به نام «العقيدة الواسطية» می‌گوید: «همچنین از جمله چیزهایی که در حوزه‌ی ایمان به خدا و به کتاب‌ها و فرشتگان و به پیامبران الهی، که قبلاً ذکر کرده‌ایم وارد است، ایمان به این مطلب است که در روز قیامت، مؤمنین خدا را با چشمان خود می‌بینند، همان‌طور که خورشید را در آسمان صاف و

شیعه به سبب وجود ائمه و جنگ آنها با تحریف‌ها، بعضی از علمای غیرعامل را از پوخته‌ی دین به بت بودن صریح، تمکین ندادند ولی بعد از ائمه (ع) با روی آوردن به آنها، ایشان را تمکین دادند تا آنجا که بار دیگر بت‌پرستی را با بت قرار دادن علمای گمراهی، تکرار کردند؛ علمای گمراهی که با کمال تأسف امروزه به واسطه‌ی بدعت تقلید، به عنوان بتی به جای خداوند پرستیده می‌شوند تا مردم را مانند چهارپایان پیرو خود کنند بدون این که بحث و بررسی انجام شود از آنچه ادعا می‌کنند و فتوا می‌دهند و تشریح می‌نمایند و کتاب خدا را تحریف می‌نمایند و عقاید بت‌پرستانه‌ای را بنیان می‌نهند که خداوند هیچ تأییدیه‌ای برای آنها نازل فرموده است. ائمه (ع) از تقلید غیر معصوم نهی فرموده‌اند همان‌گونه که انبیا و اوصیای (ع) قبل از آنها چنین کرده بودند و بیان کردند که تقلید از غیر معصوم روشی بت‌پرستانه است که در گذشته علمای گمراهی امت یهود پس از انبیایشان (ع) پیمودند و ایشان (ع) شیعیان را از پیروی از هر کسی که این روش منحرف بت‌پرستانه‌ی یهودی را پیش می‌گیرد، نهی فرموده‌اند. امام صادق (ع) فرمود: «شما را از تقلید برحذر می‌دارم. قطعاً کسی که در دینش تقلید کند، هلاک می‌شود. خداوند متعال می‌فرماید: «(احبار و راهبان خود را به جای الله به خدایی گرفتند)»؛ به خدا سوگند که آنها خود را چنین نخواندند و اگر می‌گفتند، اجابت نمی‌شدند ولی آنها حلال را حرام و حرام را حلال کردند، پس در این، از آنها تقلید نمودند؛ بنابراین آنها را پرستیدند درحالی که خود، نمی‌دانستند.» (تصحیح الاعتقاد- شیخ مفید: ص ۷۳).

۱- إقرأ فی الملحق رقم (۳) بعض الأمثلة وراجع فتاوی الألبانی وفتاوی ابن باز وابن جبرین وابن عثیمین وغیرهم من علماء الوهابیة، وانظر ماکتبه أئمة الوهابیة فتجد تصریحهم بأن لله بدأ یمنی ویداً شمالاً وأصابع، تعالی الله علواً کبیراً عما یقولون، ولتجد التجسیم الصریح وأن الله فی السماء ویصح السؤال عنه بأین وأنه فوق العرش، ولقد حدوه بحدود المخلوق تعالی سبحانه عما یقولون (لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا * تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًا) مریم: ۸۹ - ۹۰.

راجع فتاوی الألبانی وفتاوی ابن باز وابن جبرین وابن عثیمین وغیرهم من علماء الوهابیة.

۲ - بعضی مثال‌های بیوست ۳ را مطالعه نمایید و به فتوای‌های البانی، ابن باز، ابن جبرین و ابن عثیمین و سایر علمای وهابیت مراجعه نمایید و ببینید که امامان وهابیت چه به نگارش درآورده‌اند؛ خواهید دید که به صراحت می‌گویند خداوند دست راست و دست چپ و انگشتان دارد، «تعالی الله علواً کبیراً» از آنچه می‌گویند. به صراحت، تجسیم را از دید آنها خواهید یافت که خداوند در آسمان است و پرسش از این که او کجا است و این که او بالای عرش است، صحیح است. آنها خداوند را با محدودیت‌های مخلوق، محدود می‌نمایند؛ خداوند والاتر از آنچه است که می‌گویند: «(هر آینه سخن زشتی آورده‌اید * نزدیک است که از این سخن آسمان‌ها بشکافند و زمین باز شود و کوه‌ها فرو افتند و در هم ریزند)» (مریم: ۸۹ و ۹۰).

به فتوای‌های البانی، ابن باز، ابن جبرین، ابن عثیمین و سایر علمای وهابیت مراجعه نمایید.

۳- ابن تیمیة - کتاب العقيدة الواسطية - باب (وَجُوبُ الْإِيمَانِ بِرُؤْيَةِ الْمُؤْمِنِينَ لِزَبْهُمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَوَاضِعُ الرُّؤْيَةِ).

بدون ابر می‌بینند، و همان‌طور که ماه شب چهارده را می‌نگرند، در دیدن او سبحان زحمتی برایشان پیش نمی‌آید. مؤمنین خدای سبحان را می‌بینند در حالی که در صحرای محشر هستند، و پس از داخل شدن به بهشت نیز او را می‌بینند»^۱.

لاحظ کلام ابن تیمیة (عیاناً بأبصارهم)، وانتبه إن النظر بالعين لا يمكن أن يكون إلا إلى جهة، لهذا بین وصرح بوضوح تام أحد كبار علمائهم وهو ابن جبرین بأن الله ينظر إليه في جهة^(۲). این سخن ابن تیمیة که می‌گوید «با چشمان خود می‌بینند» را ملاحظه کنید و دقت داشته باشید که نگاه کردن با چشم، فقط هنگامی امکان دارد که به سمت و سویی باشد. لذا ابن جبرین یکی از علمای بزرگ آنها- به صراحت تمام اعلام می‌دارد که خداوند از سمت خاصی دیده می‌شود^۳.

فهؤلاء بسبب تفسيرهم الخاطئ لبعض الكلمات المتشابهة في الكتب السماوية انحطوا إلى هذا الضلال العقائدي. اینها به دلیل تفسیر غلطی که از برخی عبارتهای متشابه در کتب آسمانی دارند، به این اعتقادات فاسد و گمراه تنزل یافته‌اند.

فابن تیمیة وأشباهه لا يفهمون القرآن ولا كلام الأنبياء ﷺ ومنهم الرسول محمد ﷺ الذين يتكلمون بالرمز وبحسب الحقائق الملكوتية أحياناً كثيرة، كما يكلم الله عباده بالوحي السماوي في الرؤى^(۴) والكشف والله سبحانه

^۱ - ابن تیمیة - کتاب «العقيدة الوسطية» - باب «واجب بودن ایمان با رؤیت پروردگارشان توسط مؤمنین در روز قیامت و مکان‌های رؤیت».

^۲ - قال ابن جبرین في تعليقه على كتاب لمعة الاعتقاد لابن قدامة: (وأما الرؤية في الآخرة فأنبتها أهل السنة رؤية صريحة، أن المؤمنين في الجنة يرون الله - تعالى - ويزورونه، ويكلمهم ويكلمونه ... عرفنا بذلك مذهب أهل السنة، وهل نقول: إنهم يرونه في جهة؟ لا شك أنهم يرونه من فوقهم، وأنهم يرونه رؤية حقيقية، ورؤية مقابلة كما يشاءون، وأن الأدلة واضحة، ومن أصحابها حديث جرير لقوله: (كما ترون القمر ليلة البدر) أو: (كما ترون هذا القمر). .... ولتفصيل أكثر اقرأ في ملحق رقم (۳).

^۳ - ابن جبریر در تعلیقش بر کتاب «لمعة الاعتقاد» ابن قدامة می‌نویسد: «اما رؤیت در آخرت، اهل سنت رؤیت و دیدن صریح را ثابت کرده‌اند؛ مؤمنین در بهشت خدای متعال را می‌بینند و او را زیارت می‌کنند و با او سخن می‌گویند و او نیز با آنها سخن می‌گوید.... مذهب اهل سنت را این گونه می‌شناسم. آیا می‌گوییم: آیا او را از جهت و سویی می‌بینند؟ شکی نیست که آنها او را بالای سرشان می‌بینند و او را به واقع می‌بینند، دیدنی رو در رو؛ دلایل آن واضح است که از صحیح‌ترین آنها حدیث جریر است که می‌گوید: «او را می‌بینند مانند ماه شب چهارده» یا «همان گونه که این ماه را می‌بینند».... برای تفصیل بیشتر به پیوست ۳ مراجعه نمایید.

^۴ - قال تعالى: (وقال الملك إني أرى سبع بقرات سماناً يأكلهن سبع عجاف وسبع سنناتٍ خضرٍ وأخر يابساتٍ يا أيها الملأ أفتوني في رؤيائي إن كنتم للزؤنا تعبزون) يوسف: ۴۳، وفسر يوسف البقرات بأنها سنين، وفسر الضعف والسمن بالجذب والخصب فهذه هي كلمات الله وأوليائه لها أهلها وهم يعلمون ما يراد منها. فكلام الله ليس ككلام المخلوقين، فالله سبحانه وتعالى في أخطر أمر وهو تعيين وصي يعقوب U استعمل الرمز في كلامه مع يوسف ويعقوب U، قال تعالى: (إذ قال يوسف لأبيه يا أبت إني رأيت أحد عشر كوكباً والشمس والقمر رأيتهم لي ساجدين) يوسف: ۴، فهل بعد هذا يتجرأ ابن تیمیة وغيره ويدعون أنهم قادرون على فهم كلمات الله سبحانه وما يراد منها!؟

وتعالی لیس کمثله شیء وکلامه لیس ککلام البشر ليقاس علی کلامهم ویفسر کما یفسر کلام البشر کما فعل هؤلاء الجهلة الذین یدعون العلم قال الإمام علی (ع): (... إياک أن تفسر القرآن برأیک حتی تفقهه عن العلماء^(۱))، فإنه رب تنزیل یشبهه کلام البشر وهو کلام الله، وتأویله لا یشبهه کلام البشر، کما لیس شیء من خلقه یشبهه، كذلك لا یشبهه فعله تبارک وتعالی شیئا من أفعال البشر، ولا یشبهه شیء من کلامه کلام البشر، فکلام الله تبارک وتعالی صفتیه وکلام البشر أفعالهم، فلا تشبهه کلام الله بکلام البشر فتهلک وتضل^(۲).

ابن تیمیه و نظایر او، از قرآن و سخنان انبیا(ع) که حضرت محمد (ص) جزو آنان است سر در نمی‌آورند؛ بزرگوارانی که با رمز سخن می‌گویند و در بسیاری از موارد طبق حقایق ملکوتی تکلم می‌کنند، همان‌طور که خداوند از طریق وحی آسمانی در رؤیا و کشف با بندگانش سخن می‌گوید^۳؛ و خداوند سبحان و متعال شبیه به هیچ چیزی نیست و کلام او نیز همچون کلام بشر نیست تا با کلام آنها قیاس شود و مانند تفسیری که از کلام بشر می‌شود، مورد تفسیر قرار گیرد؛ شبیه همین کاری که این نادان‌ها که ادعای عالم بودن می‌کنند انجام داده‌اند. امام علی (ع) می‌فرماید: «...مبادا قرآن را به رأی خویش تفسیر کنی، تا آن که آن را از علما دریابی^۴، زیرا چه بسا آیاتی که در ظاهر به سخن بشر شباهت دارد ولی کلام خداوند است و معنای آن به کلام بشر شباهت ندارد؛ همچنان که هیچ یک از آفریده‌های او به او شبیه نیست، به همین ترتیب فعل خداوند هیچ شباهتی به افعال بشر ندارد و هیچ بخش از کلام خدا به کلام بشر شبیه نیست زیرا کلام خداوند تبارک و تعالی صفت او است و کلام بشر فعل (عمل) بشر است، پس هرگز کلام خدا را مانند کلام بشر بدان که در این صورت هلاک و گمراه می‌گرددی»^۵.

فالوهابیون انحرفوا إلى التجسیم بسبب عدم وجود عاصم ؛ ولأنهم رجعوا إلى فهمهم وإلى علماء غیر عاملین فی فهم الروایات والقرآن، وعارضوا أهل بیت النبوة آل محمد ﷺ الذین أمروا باتباعهم والأخذ عنهم ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾^(۶)، - والمودة حب و طاعة - فلم يأخذوا من آل محمد وأخذوا ممن خالفهم.

وهابی‌ها به دلیل عدم وجود نگاه‌دارنده (از گمراهی) به تجسیم منحرف شدند؛ چرا که آنها برای فهم روایات و قرآن، به درک خودشان و به علمای غیرعامل مراجعه نمودند و با اهل بیت پیامبر، آل محمد(ع) به ستیز و

۱- العلماء هم محمد وآل محمد ﷺ والأنبياء والأوصياء ﷺ كما في روايات كثيرة.

۲- التوحيد - الشيخ الصدوق: ص ۲۶۴، البرهان: ج ۱ ص ۴۶.

۳- خداوند متعال می‌فرماید: «پادشاه گفت: در خواب هفت گاو فربه را دیدم که آنها را هفت گاو لاغر می‌خورند و هفت خوشه‌ی سبز دیدم و هفت خوشه‌ی خشک. ای بزرگان، خواب مرا تعبیر کنید، اگر تعبیر خواب می‌دانید!» (یوسف: ۴۳)؛ یوسف (ع) گاوها را سال‌ها و ضعف و لاغری را خشکسالی تعبیر نمود؛ اینها کلمات خدا هستند و اولیای خداوند، اهل آنها می‌باشند و آنها می‌فهمند که منظور از اینها، چه هستند. کلام خدا مانند کلام مخلوق نیست؛ خداوند سبحان و متعال خطرناک‌ترین موضوع که تعیین وصایت و جانشینی یعقوب (ع) می‌باشد را با کلام رمزگونه به یوسف و یعقوب (علیهما السلام) بیان می‌کند و می‌فرماید: «(نگاه که یوسف به پدر خود گفت: ای پدر، در خواب یازده ستاره و خورشید و ماه را دیدم؛ دیدم که سجده‌ام می‌کنند)» (یوسف: ۴). آیا پس از این، ابن تیمیه و سایرین جرأت می‌کنند و ادعا می‌کنند که قادر به درک کلمات خداوند سبحان و معنی و مفهوم آنها می‌باشند؟!^۴

۴- همان‌طور که در روایت‌های بسیار گفته شده است، علما محمد و آل محمد و انبیا و اوصیا(ع) می‌باشند.

۵- توحید- شیخ صدوق: ص ۲۶۴؛ البرهان: ج ۱ ص ۴۶.

۶- الشوری: ۲۳.

عنادورزی برخاستند؛ کسانی که به پیروی و اخذ از آنها امر شده بودند: «بگو: بر این رسالت مزدی از شما جز دوست داشتن خویشاوندان نمی‌خواهم، و هر که کار نیکی کند به نیکویی‌اش می‌افزاییم، زیرا خدا آمرزنده و شکرپذیر است»^۱. مَوَدَّتْ، دوست داشتن و فرمان‌برداری است. آنها از آل محمد(ع) کسب (علم) نکردند بلکه به سراغ کسانی که با این ایشان مخالفت ورزیدند رفتند و از آنها کسب (علم) نمودند.

وهكذا انحرفوا وحرفهم هؤلاء العلماء غير العاملين وأصلوهم وأوقعوهم في التجسيم، والقول إن الله ساقاً ووجهاً وأيدي وينظر له بالعين وهو في جهة .. الخ اعتماداً على فهمهم لبعض الآيات في القرآن الكريم، كقوله تعالى: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾^(۲).

به این ترتیب منحرف شدند و این علمای غیرعامل آنها را به انحراف کشاندند و گمراه ساختند و به وادی تجسیم وارد نمودند؛ به این عقیده که خدا را ساق و صورت و دست است و با چشم می‌توان او را نظاره کرد و او در سمت و سویی قرار دارد و..... آنها این کار را با اعتماد بر درکی که از برخی آیات قرآن کریم داشتند، انجام دادند، از جمله: «روزی که آن واقعه‌ی عظیم پدیدار شود»^۳

وقوله تعالى: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ * إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ﴾^(۴)، وهذه عقائد باطلة واضحة البطلان وإثبات بطلانها لا يحتاج إلى عناء^(۵).

و «در آن روز چهره‌هایی هست زیبا و درخشان * که سوی پروردگارشان نظر می‌کنند»^۶. این اعتقادات، نادرست و بطلان آنها نیز آشکار می‌باشد و اثبات باطل بودنشان کار دشواری نیست^۷.

۱ - شوری: ۲۳.

۲ - القلم: ۴۲.

۳ - قلم: ۴۲.

۴ - القيامة: ۲۲ - ۲۳.

۵ - حيث أن النظر يكون إلى محدود وتعالى سبحانه عن الحد، وكذا اليد والساق والإتيان والذهاب المترتب عليه جميعها دالة على التركيب والنقص والاحتياج، والمحيط بها أكمل وأغنى فلا بد أن تكون اليد والساق لمخلوق، والمنظور له مخلوق، والذي يأتي في الغمام مخلوق، وهو محمد صلى الله عليه وآله وأيضاً القائم كما تقدم، والوهابيون إذا كانوا يعتبرون كل كلمة رب المراد منها اللاهوت المطلق والرب المطلق سبحانه، إذن فأين هم عن القرآن وما ورد فيه بوضوح عن كلمة الرب وقد بينته سابقاً في موضوع (الألوهية): (نجد يوسف (ع) وهو نبي وفي القرآن الكريم يعبر عن فرعون نسبة إلى ساق الخمر بأنه ربه (وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السَّجْنِ بَضْعَ سِنِينَ) يوسف: ۴۲، وأيضاً يعبر يوسف عن عزيز مصر الذي تكفل معيشة يوسف والعناية به بأنه ربي (وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ) يوسف: ۲۳، والذي أحسن مثواه بحسب الظاهر وفي هذا العالم الجسماني هو عزيز مصر (وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِن مِّصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَن يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ) يوسف: ۲۱.

۶ - قيامت: ۲۲ و ۲۳.

۷ - مانند این که نگاه کردن، محدودیت به دنبال دارد و خداوند سبحان و متعال حدی ندارد و به همین صورت دست و ساق و آمد و شد، همگی بر ترکیب و نقص و احتیاج دلالت دارند و محیط به آنها، باید کامل تر و بی‌نیازتر باشد. پس چاره‌ای نیست جر این که دست و ساق مربوط به مخلوق باشد و منظور از آن نیز مخلوق باشد؛ کسی که در ابر می‌آید مخلوق است که او همان محمد (ص) و همچنین قائم است، همان‌طور که قبلاً بیان شد. اگر وهابی‌ها تمام موارد کلمه‌ی «رب» (پروردگار) را به لاهوت مطلق و پروردگار سبحان مطلق تعبیر کنند، در این صورت چقدر از قرآن و آنچه در آن از کلمه‌ی «رب» آمده است به دور هستند، همان‌گونه که بیشتر در موضوع «الوهیت» بیان نمودم: «لذا می‌بینیم که در قرآن، یوسف پیامبر (ع) فرعون را به رب ساقی خمر تعبیر کرده است:

والمراد من هذه الآيات هو أن الوجوه الكريمة الطيبة الناضرة ناظرة إلى مربیها وهو محمد ﷺ، وكذا يكشف عن حقيقة محمد ﷺ وآل محمد ﷺ فلا يستطيع الظالمون السجود والخضوع؛ لأنهم اتبعوا إبليس لعنه الله في امتناعه عن السجود ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ﴾^(۱)، وقوله تعالى: ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾^(۲)، المراد عبد الله محمد ﷺ فهو الله في الخلق وهو المبايع ويده فوق أيدي المبايعين.

منظور این آیات آن است که چهره‌های ارجمند پاک که زیبايند و درخشان، به مربی خود یعنی حضرت محمد (ص) نظر می‌کنند. به این ترتیب از حقیقت محمد و آل محمد (ع) پرده برداشته می‌شود و این که ستمگران قادر به سجود و خضوع نیستند زیرا آنها از ابلیس که او هم از سجده‌گزاری امتناع نمود، پیروی کرده‌اند: «روزی که آن واقعه‌ی عظیم پدیدار شود و آنها را به سجود فرا خوانند، ولی نتوانند»^۳ و این سخن خداوند متعال: «يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ»^۴ (دست خدا روی دست‌هایشان است) که منظور، بنده‌ی خدا، محمد (ص) که همان خدای در خلق است و او بیعت شونده است و دست او بالای دست تمام بیعت‌کنندگان قرار دارد.

وقوله تعالى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾^(۵)، فالذي يأتي في ظل من الغمام هو محمد ﷺ في عالم الرجعة ومعه أهل بيته وبعض الأنبياء ﷺ، ومعروف أن محمداً ﷺ هو المظلل بالغمام وقد بشر بالرسول محمد والقائم من آل محمد بهذه الصفة في التوراة والإنجيل^(۶).

خدای متعال می‌فرماید: «آیا اینان منتظر آن هستند که خدا با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید و کار یکسره شود؟ حال آن که همه‌ی کارها به خدا بازگردانیده می‌شود»^۷؛ کسی که در سایبانی از ابر نزدشان می‌آید،

«(به یکی از آن دو که می‌دانست رها می‌شود، گفت مرا نزد ارباب خود یاد کن، اما شیطان از خاطرش زدود که پیش اربابش از او یاد کند، و چند سال در زندان بماند)» (یوسف: ۴۲). همچنین حضرت یوسف (ع) از عزیز مصر که متکفل معیشت او شده بود و به آن حضرت عنایت و توجهی خاص داشت، با عنوان «رَبِّي» (پرورانده‌ی من) یاد کرده است: «(و آن زن که یوسف در خانه‌اش بود، در جست و جوی تن او می‌بود و درها را بست و گفت: بشتاب. گفت: پناه می‌برم به خدا! او (منظور عزیز مصر است) پرورانده‌ی من است و مرا منزلتی نیکو داده است. ستم‌کاران رستگار نمی‌شوند)» (یوسف: ۲۳). همین‌طور است درباره‌ی عزیز مصر یعنی کسی که به حسب ظاهر و در این عالم جسمانی یوسف را گرامی می‌داشت: «(کسی از مردم مصر که او را خریده بود به زنش گفت: تا در اینجا است گرامیش بدار، شاید به ما سودی برساند یا او را به فرزندی بپذیریم، و به این گونه یوسف را در زمین مکانت دادیم تا به او تعبیر خواب آموزیم و خدا بر کار خویش غالب است، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند)» (یوسف: ۲۱)».

۱- القلم: ۴۲.

۲- الفتح: ۱۰.

۳- قلم: ۴۲.

۴- فتح: ۱۰.

۵- البقرة: ۲۱۰.

۶- ويمكن قراءة النصوص من التوراة والإنجيل في الملحق رقم (۴).

۷- بقره: ۲۱۰.

حضرت محمد (ص) است در عالم رجعت، و اهل بیت او و برخی انبیاء (ع) نیز او را همراهی می‌کنند. معروف است که حضرت محمد (ص) همان کسی است که ابر بر او سایه می‌افکند؛ در تورات و انجیل، به پیامبری (به نام) محمد و قائم از آل محمد با این صفت بشارت داده شده است.^۱

أما ما يقوله فقهاء وعلماء الوهابيين غير العاملين (أو من يسمون أنفسهم السلفية) - للخروج من حد التجسيم ولوازمه من الكفر والشرك - من أن لله سبحانه يداً وأصابعاً^(۲) تليق بجماله وكماله أو جلاله أو كما يقولون إنه يجيء كما يشاء .. الخ، فهو باطل والظاهر إنهم لا يفقهون معنى قولهم وإلا لما قالوه لأن قولهم (باليد والساق والمجيء والنظر إليه بالبصر و....) باطل وكفر وشرك مهما كان مرادهم مادياً جسمانياً أو روحانياً^(۳) أو بلا كيف كما يقولون، حيث إن ما وقعوا فيه من الكفر والشرك ليس فقط بسبب أن اليد التي أثبتوها موصوفة فيخرجون من حد الكفر والشرك بنفي الوصف عنها بقولهم (بلا كيف)، ولا لعله أن الساق التي أثبتوها ناقصة فيخرجون من كفرهم وشركهم بأن يثبتوا لها صفات اللاهوت المطلق بقولهم (تليق بكماله وجماله)، بل إن ما وقعوا فيه من الشرك والكفر سببه نفس إثباتهم اليد والساق مهما تكن الصفات والحثيات التي يضيفونها عليها، وذلك لأنهم عندما جعلوا له سبحانه اليد والساق فقد جعلوه مركباً وكل مركب محدود، وتعالى الله الأحد عن التركيب والعدد، قال تعالى: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾، أي أن ذاته أحادية وليست مركبة من أجزاء فيكون له يد وساق تعالى الله عما يشركون، والعدد ملازم للتركيب وهو واضح وظاهر الدلالة على شرك من يثبته لأنه يعني تعدد اللاهوت المطلق تعالى الله عما يقول الظالمون.

اما سخنان فقها و علمای غیرعامل وهابی (یا کسانی که خود را سلفی می‌نامند) برای خروج از حد تجسیم و لوازم شرک آلود و کفرآمیز آن از این که خدای سبحان دست و انگشتانی دارد^۴ که سزاوار جمال و کمال یا جلال او است، و از این قبیل که می‌گویند او هر طور که بخواهد می‌آید و نظایر آن جملگی باطل است و به نظر می‌رسد آنها متوجه معنای سخنانی که می‌گویند نیستند وگرنه چنین چیزهایی را بر زبان جاری نمی‌کردند؛ زیرا این گفته‌ی آنها

^۱ - می‌توانید متون تورات و انجیل را در پیوست ۴ مطالعه نمایید.

^۲ - قال ابن جبرین : (.... الأصابع في اليد، ولكن مع ذلك لا يلزم أن تكون مثل أصابع المخلوقين في أناملها وفي طولها وفي كذا وكذا، بل إنما فيه إثبات اليد وفيه إثبات الأصابع فيها)، انتهى قول ابن جبرين، وترى أنهم لا يتوقفون عند إثبات اليد اليمنى واليسرى، بل أيضاً يعتقدون أن لله أصابع في يد تعالى الله علواً كبيراً عما يعتقد الظالمون، ويمكن مراجعة نصوص أخرى في الملحق رقم (۳).

^۳ - مع أن قولهم إن النظر إليه سبحانه بالبصر وبالعينين التي في وجه الإنسان لا يمكن تصوره غير أنه تجسيم صريح ويمكن مراجعة بعض أقوال علماء الوهابية في الملحق رقم (۳).

^۴ - ابن جبرير می‌گوید: «.... انگشتان در دست می‌باشند ولی الزامی ندارد که مانند انگشتان مخلوق‌ها در سرانگشتان یا در طول آن یا در فلان جا یا فلان جا باشد بلکه چیزی که ثابت می‌شود، وجود دست و انگشتان در آن می‌باشد». سخن ابن جبریر پایان می‌یابد و می‌بینیم که آنها فقط به اثبات دست راست و چپ بسنده نمی‌کنند بلکه معتقد هستند که خداوند، انگشتانی در دست دارد، تعالی الله علواً كبيراً از آنچه اعتقاد دارند. می‌توانید به سایر متون در پیوست ۳ رجوع نمایید.

که «خدا دست و ساق دارد و می‌آید و با چشم می‌توان به او نگریست و...» باطل و کفر و شرک است، و فرق نمی‌کند که منظور آنها، مادّی جسمانی باشد یا روحانی^۱، یا آن طور که خودشان می‌گویند «بلا کیف» (بدون کیفیت) باشد. این که آنها به وادی شرک و کفر فرو غلطیده‌اند فقط به دلیل این نیست که دستی موصوف برای خدا اثبات نموده‌اند و لذا با نفی وصف از آن و طبق گفته‌شان یعنی «بدون کیفیت» می‌توانند از حد کفر و شرک خارج شوند؛ و نه به این دلیل است که ساقی که برای خدا ثابت کرده‌اند، ناقص است و لذا با اثبات صفات لاهوت مطلق برای آن براساس این گفته‌شان که «سزاوار کمال و جمال او است» می‌توانند از کفر و شرک برهند؛ بلکه آنها به دلیل خود اثبات دست و ساق برای خداوند گرفتار شرک و کفر شدند، حال فرق نمی‌کند که چه صفات و ویژگی‌هایی بر آن اضافه کرده‌اند؛ و این از آن رو است که وقتی برای خدای سبحان دست و ساق قرار می‌دهند، او را مرکب می‌سازند و هر مرکبی، معدود و قابل شمارش است و خدای یگانه از ترکیب و شمارش منزّه است. خداوند تعالی می‌فرماید: «بگو: او است خدای یکتا»؛ یعنی ذات او احدیت است و از اجزا ترکیب نیافته است تا دست و ساق داشته باشد، تعالی الله عما یشرکون. تعدد ملازم ترکیب است و بر شرک کسی که چنین چیزی را به خدا نسبت دهد دلالتی آشکار دارد، زیرا این موضوع به معنای تعدد لاهوت مطلق می‌باشد، و خداوند از آنچه ستمگران می‌گویند منزّه و والاتر است.

* * *

* * *

^۱ - با این سخن آنها که نگاه کردن به خداوند سبحان با بینایی و دو چشمی که در صورت انسان قرار دارد، نمی‌توان تصویری داشت جز این که به صراحت جسمی برای خداوند متصور شد. می‌توانید برخی از سخنان علمای وهابیت را در پیوست ۳ ملاحظه نمایید.

التوحيد

توحيد

التوحيد الحقيقي لا يكون بالانتهاء عند الصفات التي يجمعها اسم الله، فلا تكون كلمة لا إله إلا الله هي نهاية التوحيد، بل بداية التوحيد ونهاية التوحيد وحقيقة التوحيد (هو)، وكما قدمت الهاء لإثبات الثابت والواو لغيبة الغائب، فهو الشاهد الغائب سبحانه وتعالى عما يشركون، ولذا كانت سورة التوحيد (قل هو) والباقي شرح وتفصيل وتوضيح، وكما بينت فالله أو مدينة الكمالات الإلهية ما هي إلا تجلٍ للحقيقة والكنه (هو)، والله وصف له سبحانه وتعالى واجه به خلقه ليُعرف وليس هو سبحانه وتعالى.

منتهى شدن به صفاتی که اسم الله جامع أنها است، توحيد حقيقي نمی باشد. کلمه ی لا اله الا الله، نهایت توحيد نیست بلکه سرآغاز آن است، و ابتدای توحيد و نهایت توحيد و توحيد واقعی «هو» می باشد. همان طور که بیشتر بیان داشتیم، «هاء» برای اثبات ثابت و «واو» برای غیبت غایب به کار می رود. خداوند سبحان و متعال شاهد غایب است و از آنچه به او شرک می ورزند منزّه می باشد. از این رو سوره ی توحيد «قل هو» است و باقی سوره، شرح و توضیح آن می باشد. همان طور که عرضه داشتم، الله یا شهر کمالات الهی در واقع چیزی جز تجلی حقیقت و کُنه «هو» نیست و الله وصفی است که خداوند سبحان و متعال با آن با خلقش رویارو می شود تا او را بشناسند، و الله خود خداوند سبحان و متعال نیست.

والمطلوب من الإنسان التوحيد في هذه المرتبة، مرتبة الحقيقة والكنه؛ لأنها تمثل نفي الصفات عنه سبحانه وتعالى والإخلاص له سبحانه وتعالى في العبادة الحقيقية والسجود الحقيقي، وما سوى هذه العبادة وهذا الإخلاص وهذا التوجه لا يخلو من شرك في مرتبة ما.

مطلوب آن است که آدمی به این مرتبه از توحيد برسد، یعنی مرتبه ی حقیقت و کُنه؛ زیرا این مقام، بیانگر نفي صفات از خدای سبحان و اخلاص تام برای او سبحانه و تعالی در عبادت و سجود واقعی می باشد. آنچه جز این عبادت و این اخلاص و این توجه می ماند، به هر حال خالی از مقداری شرک نیست.

فالألوهية وجهه سبحانه وتعالى الذي واجه به خلقه بما يناسبهم ويناسب حالهم، فهم خلق وهويتهم الفقر والنقص فالمناسب أن يوجههم سبحانه وتعالى بالكمال ليتوجهوا إليه ويألهون إليه ويسدون نقصهم ويعرفونه بمرتبة ما من خلال هذه المسيرة الأولية في المعرفة وهي معرفة الكمال المطلق من خلال سد النقص في صفحة وجود

المخلوق الناقص، وبالتالي فحصر المعرفة بالألوهية هو جهل وتقصير وخسارة كبيرة، بل لابد أن يجعل الإنسان هدفه هو معرفة الحقيقة والكنه هذه المعرفة التي يمكن أن نسميها معرفة حقيقية ونهاية المعرفة الممكنة بالنسبة للمخلوق؛ لأنها تكون بمعرفة العجز عن المعرفة.

الوهيِّت، وجه خدای سبحان و متعال است که با آن رو به سوی خلق کرده طبق آنچه متناسب با ایشان و مناسب حال ایشان می‌باشد؛ زیرا اینها مخلوقند و هویت‌شان فقر و نقص است و لذا مناسب است که خداوند سبحان و متعال با کمال رویاروی آنها شود تا خلائق متوجه او گردند و به سوی او روی آورند و نقص خود را برطرف ساخته، او را از خلال این مسیر ابتدایی معرفت کمابیش بشناسند، و این همان شناخت کمال مطلق از طریق سدّ نقص در صفحه‌ی وجود مخلوق ناقص است. بنابراین منحصر دانستن معرفت به الوهیِّت، جهل و تقصیر و زیان‌کاری بزرگ است، بلکه انسان باید هدفش را شناختن حقیقت و گُنه قرار دهد. این همان معرفتی است که ما می‌توانیم آن را شناخت حقیقت نام‌نهمیم، و غایت معرفت ممکن برای مخلوق است زیرا از شناخت عجز و ناتوانی از دستیابی به معرفت ناشی می‌شود.

* * *

تجلی الوهیت در خلق برای خلق

الألوهية كالربوبية^(۱)، فإذا كان معنى الرب هو المرئي فالإله هو الذي يؤله إليه في سد النقص وتحصيل الكمال، وكما أن الرب يمكن أن يصدق على الأب بالنسبة لأبنائه فيقال رب الأسرة إذا كان المنظور من علاقته مع أبنائه هو وما يفرضه عليهم، كذا يمكن أن تصدق صفة الإله على الأب إذا كان المنظور من علاقة أبنائه به هم وما يطلبونه منه، فصورة اللاهوت يمكن أن تصدق على خاصة من أنبياء الله ورسله الذين كانوا بحق صورة الله سبحانه وتعالى في الخلق.

الوهييت مانند ربوبيت است^۲. اگر معنی «رب»، مربی باشد معنی «اله» نیز کسی است که برای رفع نقص و به دست آوردن کمال به او رجوع می کنند. همان طور که پدر را نسبت به فرزندان می توان «رب» تلقی کرد و او را پروردگار خانواده نامید اگر مراد رابطه ای او با فرزندان و آنچه بر ایشان افزوده می کند باشد، به همین ترتیب می توان صفت اله را بر پدر منطبق دانست، اگر منظور رابطه ای او با فرزندان و آنچه از او طلب می کنند باشد. بنابراین صورت لاهوت را نیز می توان بر برگزیدگانی از انبیا و فرستادگان الهی که به حق صورت خدای سبحان در خلق هستند، منطبق دانست.

قال تعالى: ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾^(۳)، السجود في الأصل إنما هو لحقيقته وكنهه سبحانه وهو الرد الواجب على تجلي الحقيقة وظهورها للعابد، فالسجود نتيجة حتمية للمعرفة كما فعل رسول الله ﷺ في المعراج، قال الصادق (ع): (... فلما رفع رأسه تجلت له العظمة فخر ساجداً من تلقاء نفسه لا لأمر أمر به ...) (۴).

حق تعالی می فرماید: «چون آفرینشش را به پایان بردم و از روح خود در آن دمیدم، در برابر او به سجده

۱- كلاهما تحكيان العلاقة بين الغني والفقير بين الكامل والناقص من حيث فقر الفقير وتكميل الناقص. ولكن الفرق أن الربوبية ناظرة من الأعلى إلى الأدنى أي من الغني الكامل إلى الفقير الناقص من المرئي (الرب) إلى المرئي (المربوب). أما الألوهية فبالعكس أي من الأدنى إلى الأعلى، من الفقير الناقص إلى الغني الكامل من الذي يتأله إلى الإله الذي يؤله إليه، فالربوبية تشير إلى غنى وكمال الغني الكامل، بينما الألوهية تشير إلى فقر ونقص الفقير الناقص ولذا واجه سبحانه وتعالى وتجلت حقيقته سبحانه بالألوهية للعباد ليعرف، فيعرف الخلق غناه وكماله وهم يتألّهون إليه ليسد فقرهم ويكمل نقصهم.

۲- هر دو رابطه ای بین غنی و فقیر و بین کامل و ناقص از نظر رفع فقر فقیر و کامل کردن ناقص را حکایت می کنند. اما دیدگاه ربوبیت از بالا به پایین یعنی از غنی کامل به فقیر ناقص و از مربی (رب) به تربیت شده (مربوب) می باشد ولی دیدگاه الوهیت برعکس آن یعنی پایین به بالا و از فقیر ناقص به غنی کامل و از کسی که رو می کند تا خدایی که به آن رو می شود، می باشد. بنابراین ربوبیت به بی نیاز و کمال بی نیاز کامل اشاره دارد در حالی که الوهیت به فقر و نقص فقیر ناقص اشاره می نماید و از این رو، خداوند سبحان و متعال با الوهیت با بندگانش رو به رو می شود و حقیقتش را این گونه متجلی می فرماید تا او را بشناسند؛ پس خلق بی نیازی و کمال او را می شناسند در حالی که رو به سوی او دارند تا فقرشان برطرف شود و نقصشان کامل گردد.

۳- ص: ۷۲.

۴- الکافی: ج ۳ ص ۴۸۲، أنظر الرواية في الملحق رقم (۵).

بیفتید»^۱. سجود در اصل فقط برای حقیقت و کُنّه خدای سبحان و پاسخی لازم به تجلی و ظهور حقیقت برای عابد می‌باشد. بنابراین سجده‌گزاری نتیجه‌ی حتمی معرفت است، همان‌طور که پیامبر خدا (ص) در معراج چنین کرد. امام صادق (ع) فرمود: «.... هنگامی که سرش را بلند کرد عظمت برای او تجلی کرد، پس خود به خود و بدون این که دستوری به او داده شود، به سجده افتاد...»^۲.

وسجود مخلوق لمخلوق یعنی تجلی حقیقت سبحانه و تعالی فی المسجد له، والحقیقة إنما تتجلی باللاهوت كما بینت سابقاً. إذن، فالمسجود له إنما سُجِدَ له لتجلی اللاهوت فيه، إذن فالآية تدل على أن اللاهوت قد تجلی فی آدم (ع) ولهذا أمر الله الملائكة بالسجود له، والآية أيضاً واضحة في أن اللاهوت تجلی فی آدم (ع) عند نفخ روح الله فيه ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾، إذن فروح الله هو صورة اللاهوت (الله خلق آدم على صورته)، فكان من الطبيعي أن يُسجد لآدم عندما نفخ روح الله فيه، فهو في الحقيقة سجود لصورة اللاهوت التي تجلت في آدم وبالتالي فهو سجود للاهوت الحقيقي الذي مثلته هذه الصورة وخليفته في خلقه ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾.

سجده‌ی مخلوق برای مخلوق، یعنی تجلی حقیقت خداوند سبحان و تعالی در «مسجود له» (کسی که بر او سجده می‌شود)، و همان‌طور که قبلاً شرح دادم، حقیقت فقط با لاهوت متجلی می‌گردد. بنابراین صرفاً به دلیل تجلی لاهوت در مسجود له، بر او سجده شده است. لذا آیه‌ی مزبور دلالت دارد بر این که لاهوت در آدم (ع) متجلی و نمایان گشت و از این رو، خداوند فرشتگان را به سجده بر او فرمان داد. آیه همچنین دلالت روشنی دارد بر این که به هنگام نفخ روح خدا در آدم (ع)، لاهوت در او جلوه‌گر شد: «و از روح خود در آن دمیدم»؛ بنابراین روح خدا همان صورت لاهوت است: «الله خلق آدم على صورته» (خدا آدم را بر صورت خود افرید). لذا طبیعی بود که به هنگام نفخ روح الهی در آدم (ع)، بر او سجده شود چرا که این سجده، در واقع سجده بر صورت لاهوتی بود که در آدم تجلی یافت و به دنبال آن، سجده بر لاهوت حقیقی‌ای بود که این صورت و جانشین خدا در خلقش آن را متمثل گشته بود: «و چون پروردگارت به فرشتگان گفت: من در زمین خلیفه‌ای قرار می‌دهم».

والتجلی الأول للاهوت المطلق في الخلق وصورة الله الأوضح وخليفة الله الحقيقي والمخلوق الأول والعقل الأول والكلمة الأولى هو محمد ﷺ.

و تجلی اول لاهوت مطلق در خلق، صورت نمایان خدا، جانشین واقعی خدا، مخلوق اول، عقل اول و کلمه‌ی اول، حضرت محمد (ص) می‌باشد.

^۱ - ص: ۷۲.

^۲ - کافی: ج ۳ ص ۴۸۲. به متن روایت در پیوست ۵ مراجعه نمایید.

فیکون معنی الآیة: ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾، أي إذا نفخت في آدم من نور محمد (ص) فاسجدوا لآدم وأطيعوه، فسمى سبحانه وتعالى محمداً (ص) ﴿رُوحِي﴾ أي تجلي ألوهيتي وحياتي (۲).

لذا آیهی «و از روح خود در آن دمیدم» به این معنا است که در آدم از نور محمد (ص) دمیدم^۳، پس بر آدم سجده گزارید و او را اطاعت کنید. بنابراین خدای سبحان محمد (ص) را «روح خود» نامیده است یعنی تجلی الوهیت و حیات من^۴.

فمحمد (ص) صورة الله في الخلق والمطلوب من الخلق النظر فيها ليعرفوا الله، فإذا كانت علة الخلق هي المعرفة ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ (۵)، أي ليعرفون فيجب أن نعلم أن سبيل المعرفة الحقيقي هو محمد (ص) وبقية الأنبياء والأوصياء (عليهم السلام)، كل منهم تجل وظهور لهذا السبيل، وكل بحسبه ليعرفوا الخلق بالله (۶) سبحانه، فالسجود في الحقيقة لم يكن لآدم (ع) بل لمحمد (ص)، ولهذا أُشْتُرِطَ بتجلي حقيقة محمد (ص) في آدم (ع) ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾، بل إنه سجود للاهوت الحقيقي الله سبحانه وتعالى بعد أن عرفنا أنه سجود لصورة أظهرت اللاهوت في الخلق (۷).

پس حضرت محمد (ص) صورت خدا در خلق است و از خلق خواسته شده است که به او نظر کنند تا خدا را بشناسند. پس اگر انگیزه و غرض از آفرینش معرفت باشد: «(جن و انس را جز برای پرستش خود نیافریده‌ام)»^۸

۱ - ولعله لا يفوت المتدبر أن هناك كثيراً من الأنبياء والأوصياء (عليهم السلام) هم أفضل من آدم (ع) وأعلى رتبة، فصورة الله التي خلق عليها آدم هي ليست الصورة الأولى (محمد (ص)) وروح الله التي نفخ منها في آدم هي ليست الروح الأولى (محمد (ص))، إنما هي تجل من تجلياتها في الخلق، حيث إن بين آدم وبينها كل الخلق الذين هم أعلى رتبة من آدم (ع) ولكن يمكن أن نقول إنها هي لأنها تمثلها وتظهرها ولأنها تجل من تجلياتها.

۲ - محمد (ص) هو خليفة الله الحقيقي المراد الوصول إليه من هذا الخلق وبه يعرف الله، لهذا نفخ في آدم من الحقيقة المراد الوصول إليها. ولهذا فمن يستحق أن يسمى حقاً بروح الله وبصورة الله وبخليفة الله وبالعقل هو محمد (ص)، أما آدم عندما يسمى صورة الله أو خلق على صورة الله فلائنه خلق على صورة الله محمد (ص)؛ ولأن آدم مثل تجلياً لمحمد (ص) وعيسى (ع) عندما يسمى روح الله؛ فلائنه تجل لروح الله الحقيقي محمد (ص) (وتجد تفصيل ذلك في كتاب النبوة الخاتمة).

۳ - انسان صاحب اندیشه فراموش نمی کند که بسیاری از انبیا و اوصیا (ع) برتر از آدم (ع) بودند و رتبه‌ی بالاتری داشتند؛ بنابراین صورت خدا که آدم بر آن خلق شد، صورت اول (ص) (محمد (ص)) نبود و آن روح خداوندی که از آن در آدم دمیده شد، روح اول (ص) (محمد (ص)) نبود، فقط تجلی‌ای از تجلیات او در خلق بود، چیزی بین آدم و بین کل مخلوقات که رتبه‌ی بالاتری از آدم (ع) قرار داشتند ولی ما می‌توانیم چنین سخنی بر زبان برانیم چرا که آن (روح یا صورت) تمثیلی و ظهوری و تجلی‌ای از تجلیات آن می‌باشد.

۴ - محمد (ص) همان خلیفه‌ی الله حقیقی است که منظور از خلقت، رسیدن به او است و با او خدا شناخته می‌شود؛ بنابراین نفخ در آدم از حقیقتی بود که مراد رسیدن به آن است. از این رو به حق شایسته است که آن را روح خدا و صورت خدا و خلیفه‌ی خدا و عقل بنامیم چرا که او محمد (ص) است. اما آدم (ع) صورت خدا یا خلق شده براساس صورت خدا نامیده می‌شود چرا که او بر صورت خدا محمد (ص) خلق شده است و تمثیلی از تجلی محمد (ص) می‌باشد و عیسی (ع) روح الله نامیده می‌شود چرا که تجلی روح حقیقی خدا محمد (ص) می‌باشد (تفصیل بیشتر را در کتاب «نبوت خاتم» خواهید یافت).

۵ - الذاریات: ۵۶.

۶ - الله سبحانه وتعالى فطر كل إنسان ليصل إلى هذه المرتبة (الله في الخلق) حيث إن نفس كل إنسان مخلوقة ومفطورة على إظهار صورة اللاهوت، وهذا هو معنى (الله خلق آدم على صورته) فكل إنسان مؤهل لهذا الباب مفتوح فيما مضى والآن وفيما يأتي.

۷ - الإعراض عن السجود لآدم (ع) هو إعراض عن السجود لله سبحانه وتعالى، وإعراض عن المعرفة وركون إلى الجهل، وهو سفه و منافٍ للحكمة بعد أن أصبح آدم (ع) يحمل آلة التعريف بالله سبحانه وتعالى.

۸ - ذاریات: ۵۶.

یعنی تا بشناسند، باید بدانیم که طریق شناخت حقیقی، محمد (ص) و سایر انبیا و اوصیا(ع) هستند و هر یک از اینها تجلی و ظهور این طریق می‌باشند، هر یک به فراخور وضعیت خود تا خداوند سبحان را به خلق بشناسانند.^۱ لذا این سجده در واقع نه برای آدم (ع) بلکه برای حضرت محمد (ص) بود و به همین دلیل به تجلی حقیقت محمد (ص) در آدم مشروط شده است: «چون آفرینشش را به پایان بردم و از روح خود در آن دمیدم، در برابر او به سجده بیفتید». حال که دریافتیم این سجده‌گزاری، سجده برای صورتی بوده که لاهوت در خلق ظاهر نموده است، لذا این سجود برای لاهوت حقیقی، خدای سبحان و متعال محسوب می‌شود.^۲

فمحمد ﷺ و علی (ع) والأئمة ﷺ وعیسی (ع) فقراء إليه سبحانه وتعالی، ویمملون صفة اللاهوت أي أنهم يؤله إليهم في قضاء الحوائج وسد النقص وتحصيل الكمال، وهم يقضون الحوائج ويسدون النقص ويكملون الخلق ولكن بحول وقوة وبإذن الله فلا حول ولا قوة لهم إلا بالله، كما لا يقدرון على تحريك ساكن إلا بإذن الله، فاتصافهم بصفة اللاهوت كما تبين ليست من نوع ألوهيته المطلقة سبحانه بلی هم صورته سبحانه وأسماءه الحسنی ووجهه الذي واجه به خلقه، فبصفة اللاهوت التي اتصفوا بها تعرف ألوهيته الحقيقية سبحانه، فهم ليسوا آلهة تعبد من دونه ولا آلهة تعبد معه سبحانه كما تبين بل هم عباد مخلوقون يسدون النقص ويهبون الكمال بالله وبإذن الله سبحانه، وهذا معنى اتصافهم بصفة الألوهية، فهم ليسوا آلهة من دونه وليسوا شيئاً من دون الله، فهم خلق من خلقه قائمون به سبحانه وليسوا آلهة معه، أي أنهم ليسوا في مرتبة الألوهية الحقيقية بل هم في مرتبة الخلق، فهم تجلي الألوهية الحقيقية في الخلق، وهذا هو معنى أنهم الله في الخلق ومعنى أنهم صورة الله ومعنى أنهم وجه الله وأسماءه الحسنی وأيضاً معنى أن الله معنا، وهذا يبين أيضاً أن من عرفهم عرف الله ومن جهلهم جهل الله؛ لأن الله سبحانه واجه سواهم من الخلق بهم ﷺ؛ ولأنهم الصورة التي تحاكي اللاهوت الحقيقي.

محمد (ص) و علی (ع) و ائمه (ع) و عیسی (ع) فقیران درگاه خداوند سبحان و متعال و حاملان صفت لاهوت می‌باشند، یعنی در رفع حوائج و برطرف‌سازی نقص و تحصیل کمال به آنها مراجعه می‌شود و ایشان حوائج را برآورده می‌سازند و نقص را برطرف می‌نمایند و خلق را به کمال می‌رسانند ولی با حول و قوه و اذن خدا؛ زیرا اینها را هیچ حول و قوه‌ای نیست مگر به وسیله‌ی خدا؛ همان‌طور که آنها نمی‌توانند هیچ ساکنی را به حرکت درآورند مگر به اذن خدا. موصوف دانستن آنها به صفت الوهیت همان‌طور که پیشتر گذشت، از نوع الوهیت مطلق خداوند سبحان نیست. آری ایشان صورت خداوند سبحان و نام‌های نیکوی او و صورت اویند که خلقتش با آن به سویس رو می‌آورند و با استناد به صفت لاهوتی که به آن متصف گشته‌اند، الوهیت حقیقی خداوند سبحان شناخته می‌شود. اینها

^۱ - خداوند سبحان و متعال همه‌ی انسان‌ها را به گونه‌ای آفرید که به این مرتبه (خدای در خلق) برسند به گونه‌ای که نفس تمام انسان‌ها برای ظهور صورت لاهوت آفریده و آراسته شده است؛ بنابراین معنی این جمله که «خداوند آدم را بر صورت خود خلق نمود» چنین می‌شود تمام انسان‌ها شایستگی چنین جایگاهی را دارند و در آن در گذشته، حال و آینده باز بوده است و می‌باشد.

^۲ - روی‌گردانی از سجده برای آدم (ع)، روی‌گردانی از سجده برای خداوند سبحان و متعال و روی‌گردانی از معرفت و متمایل شدن به جهل است و پس از این که آدم (ع) حامل وسیله‌ی شناخت خداوند سبحان و متعال شد، عملی سفیهانه و منافی حکمت محسوب می‌شود.

معبودانی نیستند که سوای الله پرستش شوند، و نه معبودانی که به همراه الله عبادت شوند؛ بلکه همان طور که بیان شد ایشان(ع) بندگانی مخلوق اند که به اذن خداوند و به وسیلهی خداوند سد نقص می کنند و کمال می بخشند؛ و این است معنای موصوف شدن شان به صفت الوهیت. ایشان خدایی سوای الله نیستند و حتی در مقابل خداوند، چیزی محسوب نمی شوند، بلکه مخلوقاتی در زمره ی آفریدگان خداوند می باشند که به او قائم اند و نه معبودی به همراه او. یعنی آنها در مرتبه ی الوهیت حقیقی نیستند بلکه در مرتبه ی خلق و تجلی الوهیت حقیقی برای خلق می باشند. این است معنای این سخن که ایشان خدای در خلق، صورت خدا، وجه خدا و نام های نیکوی او هستند؛ همچنین این است معنای «خدا با ما است». این مطلب روشن می سازد کسی که ایشان را شناخت خدا را شناخته و هر کس آنها را نشناسد خدا را نشناخته است زیرا خدای سبحان با آنها(ع) با سایر مخلوقات روبه رو می شود؛ چرا که آنها صورتی هستند که از لاهوت حقیقی حکایت می کنند.

﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾^(۱)، أي من محاكاة اللاهوت وبالتالي تعريف الخلق به سبحانه.

«تا به قدر دو کمان، یا نزدیک تر»^۲: یعنی کپی و همانند لاهوت و به دنبال آن، شناخت خلق به او سبحان و متعال.

﴿يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ﴾^(۳)، أي يكاد أن يكون نوراً لا ظلمة فيه ويكاد أن ينير من نفسه ولكنه في الحقيقة ليس كذلك؛ لأن نوره من الله وليس من نفسه ﷺ، ولذا اشتبه إبراهيم الخليل (ع)^(۴)، وكذا الملائكة في المعراج^(۵) بمحمد ﷺ، فمحمد وآل محمد ﷺ بهذه المرتبة، وغاية الخلق الوصول إلى هذه المرتبة، وهم ﷺ نهاية الكمال الممكن للإنسان ولذا ختم الدين بمحمد وآل محمد وتختم الدنيا بمحمد وآل محمد.

«نزدیک است روغنش روشنی بخشد هر چند آتش به آن نرسیده باشد»^۱: یعنی نزدیک است نوری بی ظلمت باشد و نزدیک است که به خودی خود روشنی بخشد ولی در حقیقت چنین نیست؛ زیرا نور او از خداوند است، نه از خودش (ص). به همین دلیل ابراهیم خلیل (ع)^۲ و نیز فرشتگان در معراج^۱ با حضرت محمد (ص) به اشتباه

۱- النجم : ۹.

۲- نجم: ۹.

۳- النور : ۳۵.

۴- ﴿لَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْإِفْلِينَ * فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ * فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ﴾ الأنعام : ۷۶ - ۷۸.

۵- قال أبو عبد الله (ع) : (إن الله العزيز الجبار عرج بنبيه ﷺ إلى سمائه سبعة، أما أولهن فبارك عليه، والثانية علمه فيها فرضه ..... ثم عرج إلى السماء الدنيا فنفرت الملائكة إلى أطراف السماء، ثم خرت سجداً فقالت: سبح قدوس ربنا ورب الملائكة والروح ما أشبه هذا النور بنور ربنا، فقال جبرئيل (ع): الله أكبر الله أكبر، فسكنت الملائكة وفتحت أبواب السماء واجتمعت الملائكة، ثم جاءت فسلمت على النبي ﷺ) الكافي: ج ۳ ص ۴۸۲، انظر الرواية كاملة في ملحق رقم (۵).

۶- نور: ۳۵.

۷- «(چون شب او را فرو گرفت، ستاره ای دید. گفت: این است پروردگار. من چون فرو شد، گفت: فرو شوندگان را دوست ندارم * آنگاه ماه را دید که طلوع می کند. گفت: این است پروردگار من.

افتادند. محمد و آل محمد (ع) در چنین جایگاه و مرتبه‌ای قرار دارند. غایت خلق، وصول به این جایگاه است و ایشان (ع) نهایت کمال ممکن برای انسان هستند و لذا دین به محمد و آل محمد (ع) ختم شد و دنیا نیز به محمد و آل محمد (ع) ختم می‌شود.

* * *

چون فرو، شد، گفت: اگر پروردگار من مرا راه ننماید، از گمراهان خواهم بود* و چون خورشید را دید که طلوع می‌کند، گفت: این است پروردگار من، این بزرگ‌تر است. و چون فرو شد، گفت: ای قوم من، از آنچه شریک خدایش می‌دانید بیزارم)» (انعام: ۷۶ تا ۷۸).

^۱ - ابو عبدالله امام صادق (ع) فرمود: «خداوند عزیز و جبار پیامبرش (ص) را هفت بار به آسمانش عروج داد؛ بار اول، برکتش داد، بار دوم فریضش را به او آموخت.... سپس به آسمان دنیا عروج نمود و فرشتگان به اطراف آسمان پراکنده شدند، سپس به سجده افتادند و گفتند: سبحان قدوس، پروردگار ما و پروردگار ملائکه و روح، چقدر این نور به نور پروردگار ما شبیه است. سپس آمدند و به پیامبر (ص) سلام کردند». کافی: ج ۳ ص ۴۸۲. متن کامل روایت را در پیوست ۵ ببینید.

حسن الختام

حسن ختام

التوحيد هو الصراط المستقيم وهو أحد من السيف وأرق من الشعرة، وقد تبين أن الانحراف والميل عنه يؤدي بالإنسان إلى الشرك والكفر، فلا بد من معرفته معرفة دقيقة ليعبر به الإنسان إلى آخرة كريمة وجنة عرضها السماوات والأرض أعدت للمتقين العاملين العارفين، فعلى الإنسان أن لا يضيع حظه ويبحث بدقة ويعمل ليلاً ونهاراً ليصل إلى الحقيقة والتوحيد.

توحيد، همان صراط مستقیم است که از شمشیر برنده‌تر و از مو باریک‌تر می‌باشد. روشن شد که انحراف از توحید و متمایل شدن از آن (به سوی دیگر) انسان را به شرک و کفر می‌کشاند؛ پس چاره‌ای نیست از این که به گونه‌ای دقیق نسبت به آن شناخت پیدا شود تا انسان از طریق آن به آخرتی گران‌مایه و بهشتی که عرض آن آسمان‌ها و زمین است و برای پرهیزگاران عامل عارف مهیا شده است، نایل گردد. بر آدمی است که بهره‌ی خود را ضایع نسازد و با دقت جست‌وجو کند و شب و روز عمل کند باشد تا به حقیقت و توحید برسد.

واعلموا أنّ النوم على المزابل وأكل خبز الشعير كثير مع سلامة الدين، فالحمد لله الذي منّ علينا بنعمة الهداية بعافية منه ورحمة، والحمد لله الذي تفضل علينا وعاملنا بالإحسان، والحمد لله على كل نعمة أنعم الله بها عليّ وعلى والدي وولدي والمؤمنين والمؤمنات وعلى كل أحد من خلقه إلى أن تقوم الساعة.

بدانید که در خوابیدن در زباله‌دان‌ها و خوردن نان جوین، برای انسان خیر فراوانی است اگر دین او در سلامت باشد. سپاس خدایی را که با نعمت هدایت بر ما منت نهاد، با عافیت و رحمتی از جانب خودش. و سپاس خدایی را که بر ما تفضّل فرمود و با ما به نیکی رفتار نمود، و سپاس خدا را بر تمام نعمت‌هایی که بر من و والدینم و فرزندانم و بر مردان و زنان مؤمن و بر تمام خلقش تا برپایی ساعت داشته است.

اللهم صلّ على محمد حبيبك و صفيك و خليفتك حقاً، وصل اللهم على آل محمد الطيبين الطاهرين، اللهم وإن رفعتني عند الناس فحطني عند نفسي ولا تبليني بالكبر فأكون من الخاسرين، وطهرني من الشك والشرك واصطنعني بصنعك وخلصني لنفسك وخلصني مما أنا فيه ومما أخاف وأحذر بلطفك الخفي يا الله يا رب يا أرحم الراحمين.

خداوند! بر محمد، حبيب و برگزیده و خلیفه‌ی واقعی‌ات درود فرست. خداوند! بر آل محمد طیب و طاهر درود فرست. خداوند! اگر مرا نزد مردم رفعت بخشیدی، در نفس خودم ذلیل گردان و مرا به تکبر مبتلا مکن که از

زیان کاران گردم، و مرا از شک و شرک پاک ساز و مرا به صنع خود پرورش ده و برای خودت خالص گردان و از آنچه در آن هستم و از آنچه می‌ترسم و از آن دوری می‌جویم رهایی بخش، با لطف پنهانت ای الله، یا رب، یا ارحم الراحمین.

والسلام على المؤمنين والمؤمنات في مشارق الأرض ومغاربها ورحمة الله وبركاته.

أحمد الحسن

۱۸ رمضان ۱۴۲۵ ه.ق

وسلام بر مردان و زنان مؤمن در مشرق‌ها و مغرب‌های زمین و رحمة الله وبركاته.

احمد الحسن

۱۸ رمضان ۱۴۲۵ ه.ق^۱

ملحق ۱

پیوست ۱

الله

الله

الله: هذا الاسم الذي يعرفه الناس إسماً للذات الإلهية - بل هو بالفعل يطلق عليها فقط إذا كان يراد به الألوهية المطلقة - هل يمكن أن يطلق - إذا لم يُرد به الألوهية المطلقة - على غير الذات الإلهية المقدسة؟
الله: اسمی است که مردم آن را به عنوان اسم ذات الهی می‌شناسند؛ البته در عمل، اگر منظور فقط اولوهیت مطلق باشد، بر آن اطلاق می‌گردد. اگر منظور از آن الوهیت مطلق نباشد، آیا می‌تواند بر غیر از ذات مقدس الهی نیز اطلاق گردد؟

وقبل معرفة هذا الأمر لابد من بيان هل أن اسم الله علم جامد أم أنه مشتق؛ لأن الجواب يعتمد على هذا البيان، وكما قال رسول الله ﷺ: إنا معاشر الأنبياء أمرنا أن نكلم الناس على قدر عقولهم، فعن أبي عبد الله (ع)، قال: (ما كَلَّمَ رسول الله ﷺ العباد بكنه عقله قط، وقال: قال رسول الله ﷺ: إنا معاشر الأنبياء أمرنا أن نكلم الناس على قدر عقولهم) (۱).

قبل از پاسخ دادن به این پرسش، باید مشخص شود که آیا اسم الله علم جامد است یا مشتق؛ زیرا پاسخ، وابسته به جواب این سؤال می‌باشد. همان‌طور که پیامبر خدا (ص) فرموده است که به ما انبیا امر شده است که با مردم در حد فهمشان سخن بگوییم. از امام صادق (ع) نقل شده است که فرمود: «هیچ‌گاه رسول خدا (ص) با هیچ بنده‌ای با کُنه عقلش سخن نگفت». و همچنین ایشان (ع) فرمود: «پیامبر خدا (ص) فرموده است: به ما پیامبران امر شده است که با مردم در حد فهمشان سخن بگوییم» (۲).

۱- الکافی: ج ۱ ص ۲۳.

۲- کافی: ج ۱ ص ۲۳.

والرأي الأول إن اسم الله علم جامد: واختاره السيد الخوئي (رحمه الله)، واستدل عليه بأمر ساعرضها وأبين بطلانها، فیتبین بطلان هذا الرأي.

نظریه‌ی اول می‌گوید اسم الله عَلم جامد است: سید خوبی (رحمة الله علیه) این نظر را برگزیده و چندین دلیل بر آن آورده است که من آنها را بیان و باطل این نظر را آشکار می‌نمایم.

قال السيد الخوئي في كتاب البيان: (ومن توهم أنه اسم جنس فقد أخطأ ودلينا على ذلك أمور: الأول: التبادر، فإن لفظ الجلالة ينصرف بلا قرينة إلى الذات المقدسة ولا يشك في ذلك أحد. وبأصالة عدم النقل يثبت أنه كذلك في اللغة وقد حققت حجيتها في علم الأصول)^(۱).

کلام سید خوبی: سید خوبی در کتاب بیان گفته است: «کسی که متوهم شده الله اسم جنس است به خطا رفته و دلیل ما بر این مطلب چند چیز است: اول، تبادر: لفظ جلاله بدون قرینه، انصراف (اشاره) به ذات مقدس دارد و کسی در این قضیه تردید ندارد. و با قاعده‌ی «اصالت عدم نقل» ثابت می‌شود که این کلمه در اصل لغت و از ابتدا به همان معنی بوده و حجت بودن این قاعده نیز در علم اصول ثابت گردیده است»^۲.

أقول: الانصراف إلى الذات المقدسة بلا قرينة ليس دليلاً على أنه علم جامد، فاسم الرحمن ينصرف إلى الذات المقدسة بلا قرينة ولا أحد يقول إنه علم جامد، وإذا قال أحد لا يلتفت إلى قوله؛ لأنه مشتق وإنما هذا الانصراف بسبب الاستعمال.

می‌گوییم: انصراف به ذات مقدس بدون قرینه، دلیلی بر عَلم جامد بودن الله نیست؛ اسم الرحمن نیز بدون قرینه، انصراف به ذات مقدس دارد ولی کسی آن را عَلم جامد به شمار نمی‌آورد، و اگر هم کسی چنین عقیده‌ای داشته باشد، گفتارش مورد اعتنا نیست. الله مشتق است و این انصراف به دلیل استعمال آن است.

ولا أدري لم تشبث السيد الخوئي بظنون وأوهام كقاعده المتقدمة التي بنيت على ما جمع بالاستقراء الناقص، مع أن قاعدته من نسج العقول الناقصة غير المعصومة واستقراءهم ناقص، وأعرض عن نص المعصوم فقد جاء عنهم عليه السلام نص أو أكثر تدل على الاشتقاق.

من نمی‌دانم چرا سید خوبی به اوهام و خیالاتی مانند قاعده‌ای که گفته شد که بر اساس استقرای ناقص پایه‌گذاری شده، چنگ زده است، و حال آن که این قاعده‌ی وی زابیده‌ی عقل‌های ناقص و غیر معصوم و استقرای

۱- البيان: ص ۴۵۰.

۲- البيان: ص ۴۵۰.

آنها نیز ناقص می‌باشد. ایشان از نص معصوم روی برگردانیده و این در حالی است که از معصومین (ع) یک یا چند نص که بر اشتقاق دلالت می‌کند، وارد شده است.

قال أمير المؤمنين (ع): (الله معناه: المعبود الذي يأله فيه الخلق ويؤله إليه، والله هو المستور عن درك الأبصار، المحجوب عن الأوهام والخطرات) (۱).

امیرالمؤمنین (ع) فرموده است: «الله مفهومش معبودی است که خلق در او حیرانند و به سوی او حیرت‌زده می‌شوند. الله کسی است که از درک چشم‌ها مستور و از افکار و عقول، محجوب و پنهان است» (۲).

قال الباقر (ع): (الله معناه: المعبود الذي أله الخلق عن درك ماهيته، والإحاطة بكيفيته، وتقول العرب: أله الرجل إذا تحير في الشيء فلم يحط به علماً، ووله إذا فرغ إلى شيء مما يحذره و يخافه فالإله هو المستور عن حواس الخلق) (۳).

امام باقر (ع) می‌فرماید: «معنای الله عبارت است از معبودی که مخلوقات از درک ماهیت او و تسلط بر کیفیتش، متحیر هستند؛ و عرب می‌گوید: زمانی که مردی در چیزی سرگردان و نسبت به آن از نظر علمی و آگاهی، احاطه نداشته باشد، گفته می‌شود «أله الرجل» یعنی مرد متحیر شد، و زمانی که از چیزی دوری کرده و از آن بترسد، گفته می‌شود «وله الرجل» یعنی مرد دچار سختی و ترس شد. پس پروردگار همان موجودی است که از حواس پنجگانه‌ی مخلوقات مستور است» (۴).

هذا مع أنّ الأئمة عليهم السلام حثوا خاصة أصحابهم على عدم نقل ورواية الجواهر التي خصوهم بها: این در حالی است که ائمه (ع) به اصحاب خاص خود تأکید کرده‌اند که چنین روایاتی را و روایت جواهر را که ویژه‌ی ایشان است، نقل نکنند.

فعن حفص بن نسيب فرعان، قال: دخلت على أبي عبد الله (ع) أيام قتل المعلی بن خنيس مولاه فقال (ع) لي: (يا حفص حدثت المعلی بأشياء فأذاعها فابتلي بالحديد إني قلت له إن لنا حديثاً من حفظه علينا حفظه الله

۱- التوحید: ص ۸۹، البرهان: مج ۸ ج ۳۰ ص ۴۳۰.

۲- توحید: ص ۸۹، البرهان: مج ۸ ج ۳۰ ص ۴۳۰.

۳- المصدر السابق.

۴- توحید: ص ۸۹، البرهان: مج ۸ ج ۳۰ ص ۴۳۰.

وحفظ علیه دینه ودنياه، ومن أذاعه علينا سلبه الله دینه ودنياه، يا معلى إنه من كتم الصعب من حديثنا جعله الله نوراً بين عينيه ورزقه العز في الناس، ومن أذاع الصعب من حديثنا لم يمت حتى يعضه السلاح أو يموت متحيراً).
حفص بن نسيب فرعان می‌گوید: در ایام قتل معلى بن خنيس دوست‌دار امام صادق (ع) به محضر امام شريفیاب شدم. حضرت (ع) فرمود: «ای حفص! به معلى حديث گفتم و او آن را نشر داد و بر اثر آن گرفتار عذاب شمشير گردید. من به او گفتم ما را حديثی است که هر کس آنها را حفظ کند خدا دين و دنياى او را حفظ می‌کند و هر کس آن را به زبان ما منتشر کند خداوند دين و دنياى او را می‌گیرد. ای معلى! هر کس حديث مشکل ما را پنهان کند خداوند آن را به صورت نوری در بين دو چشمش قرار می‌دهد و به او عزت در میان مردم می‌بخشد و هر کس حديث مشکل ما را افشا کند نخواهد مُرد مگر این که گرفتار سلاح می‌شود یا سرگشته و متحیر جان می‌دهد».

وعن أبي بصير قال سمعت أبا جعفر (ع) يقول: (سر أسره الله إلى جبرئيل، وأسره جبرئيل إلى محمد، وأسره محمد إلى علي، وأسره علي إلى من شاء الله واحداً بعد واحد، وأنتم تتكلمون به في الطرق).
ابو بصير به نقل از ابوجعفر امام باقر (ع) نقل کرده است که آن حضرت فرمود: «سَرِّى که خداوند به جبرئيل سپرد و جبرئيل به محمد و محمد به علي و علي به کسی که خدا می‌خواست یکی پس از دیگری سپرده است، شما در راه‌ها از آن صحبت می‌کنید!».

وقال أبو عبد الله (ع): (من أذاع علينا حديثنا هو بمنزلة من جحدنا حقنا).
امام ابوعبدالله (ع) فرمود: «کسی که حديث ما را به زيانمان فاش سازد، به منزله‌ی کسی است که حق ما را انکار کند».

وقال أبو عبد الله (ع): (إني لأحدث الرجل الحديث فينطلق فيحدث به عني كما سمعه فأستحل به لعنه و البراءة منه) (۱).

ابو عبدالله (ع) می‌فرماید: «من حديثی را به مردی می‌گویم. می‌رود و آن را از من بازگو می‌کند همان‌گونه که شنیده است. پس مستحق لعنت و براءت می‌شود» (۲).

۱ - غيبة النعماني: باب ما روي في صون سر آل محمد عليه السلام.

۲ - غيبة نعماني: باب آنچه در رازداری سر آل محمد (ع) روايت شده است.

فلم لا تكفي بعض الروايات - إن كان قد اطلع عليها السيد الخوئي - لإثبات أن اسم الله مشتق، وبالتالي رد الظنون والتخرصات العقلية غير المعصومة عند السيد الخوئي، وهل يعتقد (رحمه الله) أو من يتبنى رأيه أن هؤلاء الأولياء الذين هم خاصة شيعة آل محمد عليهم السلام وأصحابهم قد خالفوا الأئمة عليهم السلام ونقلوا كل ما سمعوا منهم عليهم السلام حتى ما نهاهم الأئمة عليهم السلام عن نقله؟ وهم الذين أخلصوا غاية الإخلاص في طاعة الأئمة عليهم السلام والتزموا الحدود التي بينها لهم أئمتهم عليهم السلام.

برای اثبات این که اسم الله مشتق است، آیا برخی روایات (که سید خویی از آنها مطلع بوده است) و به دنبال آن رد ظنّیات و اتهامات عقلی غیر معصوم برای سید خویی کفایت نمی‌کند؟ و آیا ایشان (رحمة الله علیه) معتقد است یا این نظر را قبول کرده است که این اولیایی که از خاصه شیعیان و اصحاب آل محمد (ع) هستند، با ائمه (ع) مخالفت کرده‌اند و هر آن چه را که از ایشان (ع) شنیده‌اند حتی چیزهایی که ائمه نقلشان را بر ایشان ممنوع کرده‌اند بازگو نموده‌اند؟ و حال آن که اینها در فرمان برداری از ائمه (ع) و التزام به حدودی که آنها برایشان ترسیم کرده‌اند، به منتهی درجه‌ی اخلاص رسیده‌اند.

ثم إنّ هذه القاعدة التي تبناها السيد الخوئي (رحمه الله) وطرحها كأنها من اليقينيّات المسلمة بقوله: (بأصالة عدم النقل يثبت أنه كذلك) هي قاعدة عقلية وظنية في أحسن أحوالها وهي عند السيد الخوئي كذلك، وإلا فإن بعض الفقهاء (السنة والشيعة) ينفونها جملة وتفصيلاً. وعلى القول بأنها ظنية فإن الكلام هنا في العقائد، والظن لا يغني عن الحق شيئاً في العقائد، قال تعالى: ﴿وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾^(۱)، فلا بد من اليقين في العقائد.

علاوه بر این، قاعده‌ی «با اصالت عدم نقل ثابت می‌شود که چنین است» که سید خویی (رحمة الله علیه) استوار می‌کند و آن را چنان مطرح می‌نماید که گویی از یقینیّات مسلم است، در بهترین حالت یک قاعده‌ی عقلی و ظنی می‌باشد و خود سید خویی نیز این را قبول دارد. بماند که برخی فقها (چه سنی و چه شیعه) آن را به صورت کلی و جزئی نفی می‌کنند. با توجه به این که این قاعده ظنی است و از سوی دیگر اینجا صحبت از عقاید است و ظن و گمان در عقاید نمی‌تواند جای حق را بگیرد. خداوند متعال می‌فرماید: «بیشترشان فقط تابع گمانند، و گمان نمی‌تواند جای حق را بگیرد، هر آینه خداوند به کاری که می‌کنند آگاه است»^۲؛ پس در مسایل اعتقادی باید علم و یقین حاصل شود.

۱- یونس: ۳۶.

۲- یونس: ۳۶.

وكان السيد الخوئي (رحمه الله) نسي قوله في كتابه هذا نفسه (البيان) عندما رد خير الآحاد صحيح السند بقوله: (إن أخبار الآحاد لا تفيد علماً ولا عملاً) البيان^(۱)، فبربكم أيهما أولى أن يعتمد عليه ظن يستند إلى قول معصوم، أم ظن يستند إلى عقول بعض بني آدم الناقصة؟

گویی سید خوبی (رحمة الله عليه) کلام خودش در همین کتاب (البيان) را فراموش کرده است؛ آنگاه که یک خبر واحد صحیح السند را با عبارت «خبر واحد اطمینان آور و مفید علم و عملی نیست» رد می‌کند^۲. شما را به خدایتان سوگند، کدام یک سزاوارتر است که بر آن تکیه شود: گمانی که به قول معصوم مستند است، یا گمانی که به عقول ناقص برخی انسان‌ها استناد دارد؟

فإذا كان السيد الخوئي (رحمه الله) لا يعتمد على ما يعتبره ظناً مستنداً إلى قول معصوم في العقائد، فالأولى به أن لا يعتمد على ظن مستند إلى دليل عقلي ظني، فرد هكذا ظن أولى وأحجى، وإن لم يعتبر السيد الخوئي نتيجة هذا البحث عبارة عن إرساء قانون ستبني عليها اعتقادات تتعلق بالتوحيد، ومن ثم قال بقبول الظن هنا فكان عليه الالتفات إلى أن ما تصوره ظناً مستنداً إلى قول الباقر (ع) المتقدم أولى أن يأخذ به من ظن يستند إلى قاعدة واستنتاج عقول ناقصة غير معصومة.

اگر سید خوبی (رحمة الله عليه) در عقاید، آنچه را که گمانی مستند به قول معصوم برمی‌شمارد، قابل اعتماد نمی‌داند پس اولی آن است که بر گمان مستند به دلیل عقلی ظنی هم اعتماد نرزد و نپذیرفتن چنین ظنی، شایسته‌تر و عاقلانه‌تر است و اگر سید خوبی نتیجه‌ی چنین تحقیقی را که عبارت از تحکیم پایه‌هایی برای قانونی است که براساس آن بنا می‌شود برای اعتقادات توحیدی معتبر نمی‌داند، از چه روی در اینجا به قبول ظن و گمان نظر داده است در حالی که برحسب تصور وی نظر ظنی مستند به قول امام باقر (ع) که پیشتر اشاره شد وجود داشته است، ایا اولی نبوده است که آن را در مقابل ظنی که مستند بر قاعده و استنتاج عقل‌های ناقص غیر معصوم است، ترجیح دهد؟!

قول السيد الخوئي: (الثاني: إن لفظ الجلالة لما له من معنى لا يستعمل وصفاً، فلا يقال العالم اله، الخالق الله. على أن يراد بذلك توصيف العالم والخالق بصفة كونه الله وهذه آية كون لفظ الجلالة جامداً. وإذا كان جامداً كان علماً لا محالة، فان الذهاب إلى إنه اسم جنس فسره بالمعنى الاشتقائي)^(۳).

کلام سید خوبی: «دوم: لفظ جلاله به هر معنایی که در نظر بگیرید، به صورت وصف استعمال نمی‌شود، مثلاً

۱- قال ذلك في كتابه البيان في تفسير القرآن: ص ۲۲۱، ص ۳۱۳.

۲- این عبارت را در کتابش البيان در تفسير قرآن گفته است: ص ۲۲۱ و ص ۳۱۳.

۳- البيان: ص ۴۵۰.

نمی‌توان العالم الله و الخالق الله گفت و به این صورت عالم و خالق را با کلمه‌ی الله توصیف نمود و وصف قرار نگرفتن کلمه‌ی الله دلیل بر جامد بودن لفظ جلاله است و چون جامد بودن آن ثابت گردید، به ناچار باید عَلم و نام اختصاصی باشد و کسانی آن را اسم جنس می‌دانند، تلویحاً آن را مشتق فرض گرفته‌اند^۱.

أقول: الوصف هو توضیح و بیان و تعریف ، والسید الخوئی (رحمه الله) استخدم المغالطة في هذا المقام، فصحيح أن الله لا يقع وصفاً لاسم الخالق أو العالم ولكنه يقع وصفاً ل (هو) قال تعالى: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ﴾؛ وذلك لأن العالم والخالق هي توضیح و بیان و تعریف للذات الإلهية أو (الله)، ولكن الذات الإلهية أو (الله) توضیح و بیان و تعریف ل (هو) أو الإسم الأعظم أو الكنه والحقيقة ، حيث إن الكنه والحقيقة تجلت بالذات الإلهية أو الله لمواجهة الخلق أي ليعرف سبحانه وتعالى ، ولذلك قال تعالى :

می‌گویم: وصف یعنی توضیح و شرح و تعریف، و سید خویی (رحمة الله عليه) در این مقام از مغالطه استفاده کرده است. درست آن است که گفته شود الله وصفی برای اسم خالق یا عالم نیست، لیکن وصفی برای «هو» به شمار می‌رود. خدای تعالی می‌فرماید: «بگو: او است خدای یکتا» و این از آن رو است که عالم و خالق، توضیح و شرح و تعریفی برای ذات الهی یا «الله» می‌باشند ولی ذات الهی یا «الله» توضیح و شرح و تعریف «هو» یا اسم اعظم یا کُنه و حقیقت است، زیرا کُنه و حقیقت برای مواجه شدن با خلق، با ذات الهی یا الله جلوه‌گر شده است تا از این طریق خداوند سبحان شناخته شود؛ لذا حق تعالی می‌فرماید:

- ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾^(۲).

«بگو او است خدای یکتا»^۳.

- ﴿لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾^(۴).

«اگر خدا می‌خواست برای خود فرزندی بگیرد، از میان مخلوقات خود هر چه را که می‌خواست برمی‌گزید، منزّه است، او است خدای یکتای قهار»^۵.

۱- البیان: ص ۴۵۰.

۲- الإخلاص: ۱.

۳- الاخلاص: ۱.

۴- الزمر: ۴.

۵- زمر: ۴.

﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾^(۱).

«او است خدای یگانه. هیچ خدایی جز او نیست. دانای نهان و آشکار است. او بخشاینده و مهربان است»^۲.

﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾^(۳).

«او است خدای یگانه که هیچ خدای دیگری جز او نیست، فرمانروا است، پاک است، عاری از هر عیب است، ایمنی‌بخش است، نگهبان است، پیروزمند است، باجبروت است و بزرگوار است و از هر چه برای او شریک قرار می‌دهند منزّه است»^۴.

﴿هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾^(۵).

«او است خدایی که آفریدگار است، صورت‌بخش است، اسم‌های نیکو از آن او است، هر چه در آسمان‌ها و زمین است تسبیح‌گوی او است و او پیروزمند و حکیم است»^۶.

أي من أراد أن يعرف الحقيقة والكنه فليتوجه إلى تجليها وهي الذات المقدسة أي الله، وقد تبين أن إسم الله وقع وصفاً في كل الآيات المتقدمة، والأصح أن يقال في كل أسماء الله أنها بمقام الوصف وليست وصفاً كسواها. یعنی کسی که می‌خواهد حقیقت و کُنه را بشناسد، باید به تجلی آن، که ذات مقدس یا الله است روی آورد. بیشتر روشن شد که اسم الله وصفی در کل آیات قبلی است، و صحیح‌تر آن است که این مطلب درباره‌ی تمام اسما الهی گفته شود که در مقام چنین توصیفی هستند و وصفی مانند سایر وصف‌ها نمی‌باشند.

۱- الحشر: ۲۲.

۲- حشر: ۲۲.

۳- الحشر: ۲۳.

۴- حشر: ۲۳.

۵- الحشر: ۲۴.

۶- حشر: ۲۴.

قول السيد الخوئي: (الثالث: إن لفظ الجلالة لو لم يكن علماً لما كانت كلمة (لا إله إلا الله) كلمة توحيد، فإنها لا تدل على التوحيد بنفسها حين إذ كما لا يدل عليه قول لا إله إلا الرزاق، أو الخالق، أو غيرهما من الألفاظ التي تطلق على الله سبحانه، ولذلك لا يقبل إسلام من قال بإحدى هذه الكلمات)^(۱).

سید خوبی گفته است: «سوم: اگر لفظ جلاله عَلَم بود، (و نام اختصاصی خدا) نبود، «لا اله الا الله» کلمه‌ی توحید نامیده نمی‌شد و نمی‌توانست به تنهایی بر توحید و یگانگی خداوند دلالت کند، چنان که جملات «لا اله الا الرزاق» و «لا اله الا الخالق» و امثال اینها که به خداوند سبحان اطلاق می‌شوند، به توحید خداوند دلالت ندارند و از این رو است که کسی که (فقط) یکی از این جملات را بگوید، اسلامش پذیرفته نیست»^۲.

أقول: إنه لو كان إسم الله علماً جامداً لم تكن كلمة (لا إله إلا الله) كلمة التوحيد، فالسيد الخوئي (رحمه الله) قلب الأمور رأساً على عقب وذلك لأن كل معاني كلمة إله - وهي المستثنى منه - تحمل غيره سبحانه وتعالى وتشمل غيره، وإليك هذه المعاني:

می‌گوییم: اگر اسم خدا عَلَم جامد بود، «لا اله الا الله» کلمه‌ی توحید نمی‌بود. سید خوبی (رحمة الله عليه) قضایا را کاملاً برعکس کرده است زیرا تمام معانی کلمه «اله» - که مستثنی منه است - غیر خدای سبحان و متعال را نیز شامل می‌شود و دربرمی‌گیرد. به این معانی دقت نمایید:

۱ - الخفاء (حقیقة محمد خفیه عن الخلق لا يعرفه ﷺ تمام المعرفة إلا الله).

۱- خفا: حقیقت حضرت محمد (ص) از خلق پوشیده و مخفی است و هیچ کس جز خدا او را تمام و کمال نمی‌شناسد.

۲- التحیر (وحقیقة محمد تحیرت فیها العقول).

۲- سرگستگی (التحیر): عقل‌ها در حقیقت حضرت محمد (ص) حیران و سرگشته‌اند.

۳- الغیبة عن الأبصار (والأرواح غائبة عن الأبصار).

۳- نهان ماندن از دیدگان: ارواح از دیده‌ها مخفی هستند.

۱- البیان: ص ۴۵۰.

۲- البیان: ص ۴۵۰.

۴- التعبد (وهو الخضوع إلى الغير والائتمار بأمره ، والملائكة أيضاً مأمورون بالخضوع للأنبياء والمرسلين والائتمار بأمرهم ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا﴾^(۱)).

۴- بندگی: خضوع در برابر غیر و فرمان برداری نمودن امر او است، و فرشتگان نیز به خضوع در برابر انبیا و فرستادگان و اطاعت از اوامر آنها مأمور و مکلف‌اند: «وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا»^۲ (و به فرشتگان گفتیم: آدم را سجده کنید، پس سجده کردند).

۵- الإقامة في المكان (والحقيقة المحمدية متجلية في كل مكان لأن الخلق خلقوا من نوره ﷺ).

۵- جای گزیدن در یک مکان: حقیقت محمدی در همه جا متجلی است زیرا خلاق از نور آن حضرت (ص) آفریده شده‌اند.

۶- الارتفاع (ومحمد ﷺ أيضاً مرتفع نسبة إلى الخلق).

۶- رفعت: حضرت محمد (ص) نسبت به خلائق در ارتفاع بالاتری قرار دارد.

۷- الوله أو الأله (وبمحمد أيضاً ولهت قلوب الأولياء).

۷- سرگشتگی یا تحیر (الوله و الأله): به حضرت محمد (ص) نیز قلوب اولیا سرگشته و حیران شده است.

۸- الرجوع والفرع في الحوائج (وإلى محمد ﷺ أيضاً يفرع في الحوائج ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّاباً رَحِيماً﴾^(۳)).

۸- رو کردن و فرع در نیازها: در حوائج به سوی حضرت محمد (ص) نیز می‌شتابند: «و اگر به هنگامی که مرتکب گناهی شدند نزد تو آمده بودند و از خدا آمرزش خواسته بودند و پیامبر برایشان آمرزش خواسته بود، خدا را توبه‌پذیر و مهربان می‌یافتند»^۴.

۱- البقرة : ۳۴.

۲- بقره: ۳۴.

۳- النساء : ۶۴.

۴- نسا: ۶۴.

۹- السكون (وإلى محمد تسكن النفوس ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾^(۱)).

۹- آرامش: به سوی حضرت محمد (ص) جانها آرامش می‌یابد و ساکن می‌شود: «و برایشان دعا کن، زیرا دعای تو مایه‌ی آرامش آنها است، و خدا شنوا و دانا است»^۲.

فالحق، إن معنى كلمة التوحيد أنه لا إله إلا الإله الكامل المستغرق لكل الكمالات الإلهية، الذي لا يعتره نقص أو الإله الذي هو نور لا ظلمة فيه، وهو الله سبحانه وتعالى فالألف واللام لاستغراق الكمالات الإلهية، أي أنّ كلمة التوحيد نظير من يقول لا إنسان إلا الإنسان أي الإنسان الكامل، أي أنّ التعريف بالألف واللام يراد منها استغراق كل الكمالات الإنسانية.

حق آن است که معنای کلمه توحید این است که «لا اله الا اله» کامل است و دربرگیرنده‌ی تمام کلمات الهی است، که هیچ نقصی به آن راه ندارد یا خدایی است که نور بی‌ظلمت می‌باشد و او همان الله سبحانه و تعالی است. الف و لام (ال) برای استغراق (کلیت و شامل بودن) کلمات الهی است یعنی کلمه‌ی توحید مانند این است که گفته شود «لا انسان الا الانسان» (انسانی نیست مگر انسان) که مراد انسان کامل است؛ یعنی معرفه کردن با «الف و لام»، بیان استغراق و شمول تمام کمالات انسانی را می‌رساند.

وعلى هذا فإن كلمة التوحيد لا إله إلا الله تبين بوضوح أنّ الألوهية المطلقة محصورة به سبحانه وتعالى. بر این اساس کلمه‌ی توحید یعنی «لا اله الا الله» به وضوح بیان می‌دارد که الوهیت مطلق، منحصر به خداوند سبحان و متعال است.

وأيضاً: تبين ضمناً أن الاتصاف بصفة الألوهية المقيدة بالافتقار إليه سبحانه وتعالى تشمل خاصة من خلقه يفرع إليهم في الحوائج أي يؤله إليهم، فهم يقضون الحوائج بإذن الله ويخلقون بإذن الله ويشفعون بإذن الله سبحانه وتعالى ﴿وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ

۱- التوبة: ۱۰۳.

۲- توبخ: ۱۰۳.

فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِيءُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنشِئُكُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾.

همچنین آشکار می‌سازد که اتصاف به صفت الوهیت مقید به فقر و نیازمندی نسبت به خدای سبحان و متعال، گروه خاصی از خلق خدا را شامل می‌شود که (دیگران) در حوایج به آنها رو می‌کنند یعنی سرگشته‌ی ایشان‌اند، و این عده به اذن خدا حوایج و نیازها را برآورده می‌سازند، و به اذن خدا می‌آفرینند، و به اذن خدا شفاعت می‌کنند: «و فرستاده‌ای به جانب بنی اسرائیل که: من با معجزه‌ای از پروردگارتان نزد شما آمده‌ام برایتان از گل چیزی چون پرنده می‌سازم و در آن می‌دمم، به اذن خدا پرنده‌ای شود، و کور مادرزاد را و برص گرفته را شفا می‌دهم و به فرمان خدا مرده را زنده می‌کنم و به شما می‌گویم که چه خورده‌اید و در خانه‌های خود چه ذخیره کرده‌اید، اگر از مؤمنان باشید، اینها برای شما نشانه‌های حقانیت من است»^۲.

﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ادْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾^(۳).

«خدا به عیسی بن مریم گفت: نعمتی را که به تو و مادرت ارزانی داشته‌ام یاد کن، آن زمان که با روح القدس یاریت کردم تا تو چه در گهواره و چه در بزرگسالی سخن گویی، و به تو کتاب و حکمت و تورات و انجیل آموختم و آنگاه که به امر من از گل چیزی چون پرنده ساختی و در آن دمیدی و به امر من پرنده‌ای شد و کور مادرزاد و پیسی گرفته را به فرمان من شفا دادی و مردگان را به فرمان من از گور بیرون آوردی و چون با این دلایل روشن نزد بنی اسرائیل آمدی، من آنان را از آسیب رساندن به تو بازداشتیم و از میان‌شان کسانی که کافر بودند گفتند این جز سحر و جادویی آشکار نیست»^۴.

وقال تعالى: ﴿فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾^(۵)، أي إنه يوجد خالقون غيره سبحانه وتعالى يخلقون بحوله وقوته وهو أحسنهم ؛ لأنه غني وهم فقراء إليه سبحانه.

و خدای متعال می‌فرماید: «در خور تعظیم است خداوند، آن بهترین آفرینندگان»^۶؛ یعنی غیر از خداوند سبحان

۱- آل عمران : ۴۹.

۲- آل عمران : ۴۹.

۳- المائدة : ۱۱۰.

۴- مائده : ۱۱۰.

۵- المؤمنون : ۱۴.

۶- مؤمنون : ۱۴.

و متعال آفرینندگان دیگری هم وجود دارند که به حول و قوه‌ی الهی می‌آفرینند و او برترین آنها است، چرا که او غنی است و ایشان نسبت به او سبحان و متعال فقیر و نیازمندند.

وقال تعالى: ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ﴾^(۱)، والآيات الدالة على ذلك كثيرة.

و نیز خداوند متعال می‌فرماید: «می‌داند هر چه در برابر آنها است و هر چه پشت سر آنها است و آنان جز کسانی را که خداوند از آنها خوشنود است شفاعت نمی‌کنند و از بیم او هراسانند»^۲؛ و آیاتی که بر این مطلب دلالت می‌کنند فراوان است.

فعلى ما تقدم تبين أنه على القول بأن اسم الله علم جامد تكون كلمة (لا إله إلا الله) ليست كلمة التوحيد؛ لأنه يقال لك هذا يفرع إليه في الحوائج فهو إله يؤله إليه فكلامك غير مستقيم؛ لأن من يؤله إليهم في الحوائج كثير إلا أن تقدر كلمة كامل مطلق أو غني مطلق فنقول لا إله كامل مطلق إلا الله، وفي هذه الحالة نرد كلمة السيد الخوئي (رحمه الله) عليه فنقول: (إن لفظ الجلالة لو كان علماً جامداً لما كانت كلمة لا إله إلا الله كلمة التوحيد فإنها لا تدل على التوحيد بنفسها حينئذ).

بنا بر آنچه بیان شد، روشن شد این گفته که اسم الله عَلم جامد است، باعث می‌شود کلمه‌ی «لا اله الا الله» کلمه‌ی توحید نباشد؛ زیرا به شما گفته می‌شود که در حوایج به او پناه برده می‌شود پس او الهی است که سرگشته‌ی او می‌شوند؛ پس کلام شما غیرمستقیم است؛ چرا که به کسی در حوایج بسیار به او پناه برده نمی‌شود مگر اینکه کلمه‌ی کامل مطلق یا غنی مطلق تقدیر شود؛ پس باید بگوییم «لا اله الا الله» (هیچ خدای کامل مطلق نیست مگر الله). در این حالت ما به سخن سید خویی (رحمة الله علیه) پاسخ می‌دهیم و می‌گوییم: «اگر لفظ جلاله عَلم جامد باشد، کلمه‌ی لا اله الا الله کلمه‌ی توحید نخواهد بود زیرا در این صورت این کلمه به تنهایی بر توحید دلالت نمی‌کند».

قال الإمام الرضا (ع): (حدثنا أبي العبد الصالح موسى بن جعفر، قال: حدثني أبي الصادق جعفر بن محمد، قال: حدثني أبي أبو جعفر بن علي باقر علوم الأنبياء، قال: حدثني أبي علي بن الحسين سيد العابدين، حدثني أبي سيد شباب أهل الجنة الحسين، قال: حدثني أبي علي بن أبي طالب عليه السلام، قال: سمعت النبي صلى الله عليه وآله وسلم يقول:

۱- الأنبياء : ۲۸.

۲- انبياء: ۲۸.

سمعت جبرائیل یقول: قال الله جل جلاله: إني أنا الله لا إله إلا أنا فاعبدوني، من جاء منكم بشهادة أن لا إله إلا الله بالإخلاص دخل في حصني، ومن دخل في حصني أمن من عذابي^(۱).

امام رضا (ع) فرمود: «پدرم عبد صالح موسی بن جعفر (ع) به من گفت: پدرم صادق جعفر بن محمد (ع) به من گفت: پدرم ابو جعفر بن علی باقر علوم انبیا (ع) به من گفت: پدرم علی بن حسین (ع) سید العابدین به من گفت: پدرم سید جوانان بهشت حسین (ع) گفت: پدرم علی بن ابی طالب (ع) به من گفت: شنیدم پیامبر (ص) می‌گوید: شنیدم جبرئیل می‌گوید: خداوند جل جلاله فرمود: من آن خدای یکتایی هستم که جز من خدایی نیست؛ پس تنها مرا پرستش کنید. هر کس از شما به اخلاص، یکتایی مرا گواهی دهد (لا اله الا الله) در دژ من جای خواهد گرفت و آن کس که در دژ من داخل شود از کیفر من ایمن خواهد بود»^۲.

وقال (ع): (سمعت أبي موسى بن جعفر يقول: سمعت أبي جعفر بن محمد يقول: سمعت أبي محمد بن علي يقول: سمعت أبي علي بن الحسين يقول: سمعت أبي الحسين بن علي يقول: سمعت أبي أمير المؤمنين علي بن أبي طالب عليه السلام يقول: سمعت النبي صلى الله عليه وآله يقول: سمعت الله عز وجل يقول: لا إله إلا الله حصني فمن دخل حصني أمن من عذابي، قال: فلما مرت الراحلة نادانا: بشروطها وأنا من شروطها)^(۳).

و همچنین (ع) فرمود: «شنیدم پدرم موسی بن جعفر (ع) می‌گوید: شنیدم پدرم جعفر بن محمد (ع) می‌گوید: شنیدم محمد بن علی (ع) می‌گوید: شنیدم پدرم علی بن حسین (ع) می‌گوید: شنیدم پدرم حسین بن علی (ع) می‌گوید: شنیدم پدرم علی بن ابی طالب (ع) می‌گوید: شنیدم پیامبر (ص) می‌گوید: شنیدم خداوند عزوجل می‌فرماید: «لا اله الا الله دژ من است. پس هر کس در دژ من جای گیرد، از عذاب من ایمن خواهد شد». (راوی) گفت: هنگامی که مرکب راه افتاد، ما را ندا داد و فرمود: «بشروطها و انا من شروطها» (با شرایطی و من از جمله شروط آن هستم)^۴.

يعني قالها بالعمل أي أن يكون ممن شملهم الحديث القدسي: (من تقرب إلي بالفرائض كان يدي وعيني ...)، وممن شملهم الحديث القدسي: (عبدني أطعني تكن مثلي تقل للشيء كن فيكون). ويكون ممن يخاطبهم الجليل كما في الحديث القدسي: (أنا حي لا أموت وقد جعلتك حياً لا تموت أنا أقول للشيء كن فيكون وقد جعلتك تقول للشيء كن فيكون).

یعنی کسی که این عبارت را با عمل بگوید، یعنی جزو کسانی باشد که مشمول این حدیث قدسی هستند: «کسی

۱- عیون اخبار الرضا (ع) : ص ۱۴۳.

۲- عیون اخبار الرضا (ع) : ص ۱۴۳.

۳- عیون اخبار الرضا (ع) : ص ۱۴۵.

۴- عیون اخبار الرضا (ع) : ص ۱۴۵.

که با انجام واجبات به من نزدیک شود، دست من و چشم من است...» و کسانی که مشمول این حدیث قدسی هم هستند: «بندهام! مرا اطاعت کن تا همانند من شوی، به چیزی می‌گویی باش، می‌شود» و جزو کسانی باشند که خدای جلیل آنها را طبق حدیث قدسی خطاب قرار می‌دهد: «من زنده‌ای هستم که نمی‌میرم و تو را نیز زنده‌ای که نمی‌میرد گردانیده‌ام. من به چیزی می‌گویم باش، می‌شود، و تو را نیز چنین کرده‌ام که به چیزی می‌گویی باش و می‌شود».

فالمطلوب من العبد أن يكون صورة لولي الله وخليفته في أرضه فنقص مرتبة أو مقام أكيد إنه عذاب من الله وإن كان العبد من أهل الجنة؛ لأنه نسبة إلى من فوّه معذب وفاقد لكمال كان ممكناً أن يتحصّله، فالأمن من العذاب يتحقق بأن يكون العبد مثل الله ويد الله وعين الله ويقول للشيء كن فيكون وحي لا يموت، قال تعالى: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾^(۱).

آنچه از بنده خواسته شده این است که صورت ولی خدا و جانشین خدا در زمینش باشد. نقص مرتبه و مقام قطعاً عذابی از جانب خدا است، حتی اگر بنده از اهل بهشت باشد زیرا وی نسبت به مافوقش معذب است و کمالی را از دست داده است که می‌توانسته آن را تحصیل کند. ایمن ماندن از عذاب، این گونه محقق می‌شود که بنده مانند خدا، دست خدا و چشم خدا باشد و به چیزی بگوید باش بشود و زنده‌ای نامیرا گردد. حق تعالی می‌فرماید: «و در صور دمیده شود پس هر که در آسمان‌ها و هر که در زمین است جز آنها که خداوند بخواهد، بیهوش می‌شوند و بار دیگر در آن دمیده شود، ناگهان از جای برمی‌خیزند و می‌نگرند»^۲.

وقال تعالى: ﴿لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾^(۳).

و نیز فرموده است: «در آنجا طعم مرگ را نمی‌چشند، مگر همان مرگ نخستین، و آنها را خدا از عذاب جهنم ننگه داشته است»^۴.

وهذه تتحقق بأن يقول العبد بالفعل والعمل لا إله إلا الله، وقلها يكون بمتابعة ولي الله وخليفته في أرضه في كل حركة وسكنة وكما قال الإمام الرضا (ع): (بشرطها وشروطها وأنا من شروطها).

و این هنگامی محقق می‌شود که بنده با کردار و گفتار «لا اله الا الله» بگوید و این گفتن با پیروی در تمام حرکات و سکنتات از ولی خدا و جانشین او در زمینش صورت می‌بندد؛ همان‌طور که امام رضا (ع) فرمود: «با

۱- الزمر: ۶۸.

۲- زمر: ۶۸.

۳- الدخان: ۵۶.

۴- دخان: ۵۶.

شرایط آن، و من از شرط‌های آن هستم».

فتبین أن قول لا إله إلا الله يكون بتحصيل أسماء الله الحسنى أي أن يتحلى بها العبد أي أن يكون هو أسماء الله الحسنى، أي أن يكون العبد الله في الخلق، فيكون مصداقاً لمن أحصى أسماء الله الحسنى ودخل الجنة، جنة الحق وجنة أسماء الله وجنة إسم الله، فتبين إن خير ما قال رسول الله ﷺ والنبیون من قبله لا إله إلا الله، وتبين إن إسم الله ليس علماً جامداً كما توهم السيد الخوئي (رحمه الله) ومن تابعه في قوله، بل وتبين أن لا إله إلا الرزاق، ولا إله إلا الخالق كلمات توحيد؛ لأنه سبحانه الخالق والرازق المطلق الذي لا يحتاج إلى غيره، ولكن لا إله إلا الله أكملها وخيرها؛ لأنها توحيد من كل الجهات كما قال ﷺ: (خير ما قلت والنبیون من قبلي لا إله إلا الله).

روشن شد که عبارت لا اله الا الله با به دست آوردن نام‌های نیکوی خداوند عملی می‌گردد، یعنی این که بنده به این اسامی نیکو آراسته شود، یعنی او خودش نام‌های نیکوی خداوند شود، یعنی این که بنده «الله فی الخلق» (خدا در خلق) باشد و در نتیجه مصداق کسی گردد که نام‌های نیکوی خداوند را به دست آورده و به بهشت وارد شده است؛ بهشت حق و بهشت اسماء الله و بهشت اسم الله. پس مشخص شد که لا اله الا الله برترین چیزی است که پیامبر خدا (ص) و پیامبران قبل از او بر زبان رانده‌اند و نیز آشکار شد که بر خلاف پندار سید خویی (رحمة الله علیه) و کسانی که پیرو عقیده‌ی اویند، اسم الله علم جامد نیست، و نیز روشن شد که «لا اله الا الرزاق» و «لا اله الا الخالق» نیز کلمات توحیدند زیرا خدای سبحان خالق و رازق مطلق است که به غیر خود نیاز ندارد؛ ولی «لا اله الا الله» کامل‌ترین و برترین آنها می‌باشد؛ زیرا از همه‌ی جهات، توحید است. همان گونه که پیامبر (ص) فرمود: «بهترین چیزی که من و پیامبران قبل از من گفته‌ایم لا اله الا الله است».

قول السيد الخوئي (رحمه الله) (الرابع: إن حكمة الوضع تقتضي وضع لفظ للذات المقدسة، كما تقتضي الوضع بازاء سائر المفاهيم. وليس في لغة العرب لفظ موضوع لها غير لفظ الجلالة، فيتعين أن يكون هو اللفظ الموضوع لها).

• کلام سید خویی (رحمة الله علیه): «چهارم: حکمت در وضع (اسما و الفاظ) اقتضا می‌کند همان‌طور که برای هر مفهومی نامی معین شده است، برای ذات مقدس پروردگار نیز اسم خاص و مشخصی معین گردد و می‌دانیم که در زبان عرب لفظ دیگری غیر از لفظ جلاله برای ذات مقدس، وضع و منظور نگردیده است. از این جا معلوم می‌شود که لفظ «الله» به این منظور وضع گردیده است و نام اختصاصی خداوند می‌باشد.

إن قلت: إن وضع لمعنى يتوقف على تصور كل منهما، وذات الله سبحانه يستحيل تصورهما، لإستحالة إحاطة الممكن بالواجب، فيمتنع وضع لفظ لها.

شاید گفته شود که وضع و تعیین یک لفظ در برابر یک معنی متوقف و مشروط بر این است که واضع و تعیین کننده، لفظ و معنی را مستقلاً در ذهن خود حاضر و تصور کند، ولی تصور معنی ذات الله سبحانه امکان پذیر نیست، زیرا بشر (که یک موجود ممکن و محدود است)، نمی تواند به وجود خدا که واجب و بی پایان است احاطه داشته باشد و آن را در ذهن خود تصور کند تا نامی برای او وضع کند؛ به این ترتیب نمی توان لفظی برای آن وضع نمود.

ولو قلنا بأنّ الواضع هو الله - ولا يستحيل عليه أن يضع اسماً لذاته لأنه محيط بها - لما كانت لهذا الوضع فائدة؛ لإستحالة أن يستعمله المخلوق في معناه، فإن الإستعمال أيضاً يتوقف على تصور المعنى كالوضع على إن هذا القول باطل في نفسه.

و اگر گفته شود که واضع لفظ «الله» به معنای ذات اقدس خداوند، خود خداوند است - که این محال است که بتواند برای ذات خودش اسمی وضع کند چون او محیط به آن است - در این صورت چه فایده ای خواهد داشت؟ (علاوه بر مرحله ی وضع و تعیین) در مرحله ی استعمال هم باید معنی در ذهن گوینده، تصوّر و حاضر گردد و کاربرد آن نیز مشروط به تصوّر معنی خواهد شد درست مانند وضع آن و بر این اساس، این گفته به خودی خود باطل می شود.

قلت: وضع اللفظ بازاء المعنى يتوقف على تصويره في الجملة، ولو بالإشارة إليه. وهذا أمر ممكن في الواجب وغيره. والمستحيل هو تصور الواجب بكنهه وحقيقته. وهذا لايعتبر في الوضع ولا في الاستعمال. ولو اعتبر ذلك امتنع الوضع والاستعمال في الموجودات الممكنة التي لا يمكن الإحاطة بكنهها: كالروح والملك والجن . ومما لايرتاب فيه أحد انه يصح استعمال اسم الإشارة أو الضمير ويقصد به الذات المقدسة، فكذلك يمكن قصدها من اللفظ الموضوع لها. وبما ان الذات المقدسة مستجمعة لجميع صفات الكمال، ولم يلحظ فيها - في مرحلة الوضع - جهة من كمالاتها دون جهة صح أن يقال: لفظ الجلالة موضوع للذات المستجمعة صفات الكمال ...^(۱)، انتهى كلام السيد الخوئي.

می گویم: وضع نمودن لفظی در برابر معنا، متوقف بر این است که آن معنی اجمالاً ولو به وسیله ی اشاره و تقریبی در ذهن گوینده، تصویر و حاضر شود و این نوع تصوّر اجمالی، هم از واجب الوجود و ذات اقدس الهی

امکان پذیر است و هم از غیر او. و اما آنچه تصورش محال می‌باشد، تصور حقیقی از کُنه و حقیقت او است، در صورتی که چنین تصور دقیقی نه در وضع و تعیین الفاظ لازم است و نه در استعمال و اگر چنین تصور دقیق و همه جانبه لازم بود، مسأله‌ی نام‌گذاری نه تنها در خداوند به اشکال برمی‌خورد بلکه تعیین الفاظ و نام‌گذاری در تمام موجودات و حقایقی که چگونگی و حقیقت هستی آنها برای بشر کاملاً روشن و قابل درک نیست، مانند فرشته، جن و روح نیز محال می‌گردید. نکته دیگر این است که هیچ کس نمی‌تواند شک و تردید داشته باشد در این که به کار بردن اسم اشاره و ضمیر برای اشاره به ذات مقدس پروردگار صحیح و درست است و می‌توان اسم اشاره و ضمیری را تلفظ نمود و از آن‌ها خدا را قصد کرد. بنابراین، چه اشکال دارد که ما لفظی را بگوییم و از آن، ذات اقدس خدا را قصد کنیم و این لفظ را عَلَم و نام خصوصی او بدانیم و چون ذات اقدس پروردگار تمام صفات کمال و عظمت را دارا می‌باشد و در مرحله‌ی وضع و نام‌گذاری هم همه‌ی آن صفات کمال ملحوظ و منظور می‌باشد بدون در نظر گرفتن هیچ جهت خاصی. این است که باید گفت: لفظ «الله» نام خاص آن وجود مطلق است که تمام صفات کمال و جمال را دارا است....»^۱ پایان کلام سید خوئی.

أقول: وفیه:

می‌گوییم: در این خصوص چند نکته را متذکر می‌شوم:

- ۱- إن السيد الخوئي (رحمه الله) استخدم قياس التمثيل وهو باطل، بل ومن أساليب المغالطة فلا يمكن أن يقاس سبحانه وتعالى بخلقه.
- ۱- سید خوئی (رحمة الله علیه) قیاس تمثیلی به کار برده که باطل است، و بلکه از اسلوب‌های مغالطه محسوب می‌شود؛ خداوند سبحان را نمی‌توان با خلقش قیاس نمود.
- ۲- إن مفهوم الألوهية موضوع له لفظ إله، والذات المقدسة واقعة ضمن هذا المفهوم فهي مصداق له في الخارج، ولو لم تكن الذات المقدسة مصداقاً لمفهوم الألوهية لما وقع الشرك أصلاً، فالإنسان لما حصل على مفهوم الألوهية أخذ في البحث عن مصداق له في الخارج فوقع الخطأ في المصداق وانحرف أناس في اعتقادهم فأهوا الحجر والشجر واتخذوا الأصنام آلهة تعبد من دون الله سبحانه، ولا أحد يقول إنه يجب أن يوضع لفظ إزاء كل مصداق، فالسيد الخوئي رحمه الله الظاهر أنه خلط بين المفهوم والمصداق.
- ۲- لفظ «اله» موضوع مفهوم الوهيت است و ذات اقدس خدا در این مفهوم مندرج و مصداق خارجی آن می‌باشد، و اگر ذات مقدس مصداق مفهوم الوهيت نبود، اساساً شرک به وجود نمی‌آمد. انسان وقتی مفهوم

الوهیّت را درک کرد، به جست‌وجوی مصداق آن در خارج برآمد ولی در تعیین مصداق راه خطا پیمود و مردم در اعتقادات خود منحرف گشتند و به عبادت سنگ و درخت روی آوردند و بت‌هایی را که به جای خدای سبحان و متعال پرستش می‌شدند، به عنوان معبود خود برگزیدند. هیچ کس نمی‌گوید که باید به ازای هر مصداق، لفظی وضع کرد. به نظر می‌رسد سید خویی (رحمة الله علیه) منظور از مفهوم و مصداق را خلط کرده است.

ولم أعرض لباقي كلام السيد الخوئي؛ لأنه انتقض من أصله وقد بناه السيد (رحمه الله) على وهم تبين بطلانه. من متعرض باقي كلام سيد خویی (رحمة الله علیه) نمی‌شوم زیرا بی‌اعتباری آن از اساس مشخص است و سید (رحمة الله علیه) این عقیده را بر اساس پنداری که باطل بودنش آشکار گشته بنا نهاده است.

والحق، إنّ إسم الله ليس علماً جامداً كما توهم السيد الخوئي (رحمه الله)، وقد روي عنهم ما يبين أنه مشتق كما تقدم، كما وإن القرآن استخدم للذات إسم الله كما استخدم إله، قال تعالى: ﴿وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ﴾^(۱)، وهذه الآية نظير لا إله إلا الله أي إن القرآن استخدم إله واحد في كلمة التوحيد.

حق آن است که بر خلاف گمان سید خویی (رحمة الله علیه)، اسم الله علم جامد نیست و همان‌طور که پیشتر گذشت، روایاتی از ائمه (ع) روایت شده است که نشان می‌دهد الله مشتق است. قرآن نیز «الله» را برای (اشاره به) ذات به کار برده همان‌طور که «اله» را به این منظور استفاده نموده است. خدای متعال می‌فرماید: «و هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست»^۲. این آیه نظیر «لا اله الا الله» است، یعنی قرآن یک اله واحد را در کلمه‌ی توحید به کار برده است.

كما استخدم القرآن اسم الله بمعنى إله، قال تعالى: ﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ﴾^(۳)، وفي الآية القرآنية اسم الله بمعنى إله، ولا داعي للعناء الذي تجشمه السيد الخوئي (رحمه الله) في تفسير هذه الآية، فقد تحبب العشواء وخاض في مقام أجنبي عن موضوع البحث، فأكد أنّ الله سبحانه وتعالى محيط بالمكان والزمان ويعلم سرهم وجهركم، ولكن الآية القرآنية استخدمت (الله) بمعنى إله، وهذا يفهمه كل عربي دون عناء، وكفة هذا المعنى راجحة لدى كل صاحب فهم مستقيم، وأكتفي بهذا القدر فقد تبين أن اسم الله ليس علماً جامداً.

قرآن اسم الله را به معنی اله نیز استفاده کرده است. حق تعالی می‌فرماید: «در آسمان‌ها و زمین او است که خداوند است»^۴. در این آیه‌ی قرآن، اسم الله به معنی خداوند و اله آمده است و به زحمت و مشقتی که سید

۱- المائدة: ۷۳.

۲- مائده: ۷۳.

۳- الأنعام: ۳.

۴- أنعام: ۳.

خویی (رحمة الله علیه) برای تفسیر آیه متحمل شده است نیازی نیست. ایشان همچون نابینایی به خطا و بیراهه رفته و به یک موضوع دیگری که ربطی به موضوع بحث ندارد پرداخته است. تأکید می‌کنم که خدای سبحان و متعال به مکان و زمان محیط است و نهان و آشکارتان را می‌داند ولی آیه‌ی قرآنی کلمه «الله» را به معنای اله به کار برده است و هر عرب زبانی بدون زحمت و کندوکار این را می‌فهمد و هر کسی که صاحب فهم درستی است، کفه‌ی این معنی را ترجیح می‌دهد و همین قدر اکتفا می‌کنم که آشکار شد که اسم الله، اسم علم جامد نیست.

الآن نعود إلى إجابة السؤال: (الله: هذا الاسم الذي يعرفه الناس إسمًا للذات الإلهية - بل هو بالفعل يطلق عليها فقط إذا كان يراد به الألوهية المطلقة - هل يمكن أن يطلق - إذا لم يُرد به الألوهية المطلقة - على غير الذات الإلهية المقدسة ؟).

اکنون به پاسخ سؤال برمی‌گردیم: الله: این اسمی است که مردم آن را به عنوان اسم ذات الهی می‌شناسند؛ البته در عمل اگر منظور فقط اولوهیت مطلق باشد، بر آن اطلاق می‌گردد. اگر منظور از آن الوهیت مطلق نباشد، آیا می‌تواند بر غیر از ذات مقدس الهی نیز اطلاق گردد؟

ویكون الجواب بحسب ما تقدم: نعم يمكن أن يطلق ولكن ما يمنع إطلاقه هو الاستعمال تماماً كما يمنع إطلاق الرحمن على غيره سبحانه وتعالى الاستعمال، ولكن هذا المنع يمكن أن يرتفع بوضع قيد أو وصف إضافي يميزه عند الإطلاق على غير الذات الإلهية كالقول: (الله في الخلق)، أي بمعنى صورة الله^(۱) كما ورد في الحديث، وبمعنى روح الله^(۲) كما ورد في القرآن، أو كالقول: ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾^(۳)، أو كالقول: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْعَمَامِ﴾^(۴).

طبق آنچه گذشت، پاسخ از این قرار است: آری، ممکن است که اطلاق شود ولی مانعی در این میان وجود دارد، که (همان) به کارگیری مطلق است؛ همان طور که در اطلاق الرحمن به غیر خدای سبحان منع هست. البته امکان دارد که این ممنوعیت برطرف شود، به این صورت که یک قید یا وصف اضافی که به هنگام اطلاق بر غیر ذات الهی، او را متمایز سازد، گنجانده شود. مانند این عبارت: «الله فی الخلق» (خدای در خلق) یعنی به معنای «صورت خدا»^۵ همان طور که در حدیث آمده است و به معنای «روح خدا»^۶ همان طور که در قرآن ذکر شده است، یا

۱- أن الله خلق آدم على صورته.

۲- قال تعالى: ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ ص: ۷۲.

۳- ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ الفتح: ۱۰.

۴- قال تعالى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾ البقرة: ۲۱۰.

۵- «ان الله خلق آدم على صورته» (خداوند آدم را بر صورت خود خلق نمود).

۶- خداوند متعال می‌فرماید: ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ (چون آفرینشش را به پایان بردم و از روح خود در آن دمیدم، در برابر او به سجده بیفتید) (ص: ۷۲).

مانند این عبارت: «دست خدا بالای دست‌هایشان است»^۱ یا «آیا اینان منتظر آن هستند که خدا در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید»^۲.

* * *

^۱ - «إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ» (آنان که با تو بیعت می‌کنند جز این نیست که با خدا بیعت می‌کنند، دست خدا بالای دست‌هایشان است) (فتح: ۱۰).
^۲ - «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ» (آیا اینان منتظر هستند که خداوند با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید و کار یکسره شود؟ حال آن همه‌ی امور به خداوند بازگردانیده می‌شود!) (بقره: ۲۱۰).

ملحق ۲

پیوست ۲

أقوالهم في كون اسم الله علماً أم مشتقاً :
نظریه‌های آنها در خصوص علم یا مشتق بودن اسم الله:

لقد اختلفوا في هذا الاسم هل هو مشتق أو موضوع للذات علماً ؟
در این که الله مشتق است یا علمی برای ذات می‌باشد، دچار اختلاف و چنددستگی شده‌اند.

فذهب إلى الأول كثير منهم، واختلفوا في اشتقاقه وأصله:
اکثر آنها نظریه‌ی نخست را پذیرفته‌اند، ولی در اشتقاق و اصل آن دچار اختلاف شده‌اند:

فقال بعضهم: إن أصله "إلاه" مثل فعال؛ فأدخلت الألف واللام بدلا عن الهمزة، مثل: الناس أصله أناس.
برخی از ایشان می‌گویند اصل الله «إلاه» است بر وزن «فعال»، که «الف و لام» به جای همزه وارد شده، مثل کلمه‌ی «الناس» که اصل آن «أناس» است.

وقال بعضهم: أصل الكلمة "لاه" وعليه دخلت الألف واللام للتعظيم، وتمثلوا بالقول:
لاه ابن عمك لا أفضلت في حسب ... عني ولا أنت ديان فتخزوني
برخی هم گفته‌اند اصل این کلمه «لاه» است و «الف و لام» برای تعظیم بر آن وارد شده است. این عده شعر زیر را به عنوان شاهد و مثال آورده‌اند:
خير و خوبی از آن خدا است پسر عمّ تو را. تو در حسب بر من فزونی و برتری نداری و تو مالک و صاحب اختیار و حاکم من نمی‌باشی که مرا تحت سیاست و تدبیر خویش درآورده و مقهور خود سازی.

وقال بعضهم: معنى (بسم الله) بسم الإله، فحذفوا الهمزة وأدغموا اللام الأولى في الثانية فصارتا لاماً مشددة، كما قال عز وجل: ﴿لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي﴾^(۱) ومعناه: لكن أنا.

برخی نیز گفته‌اند که معنی «بسم الله» «بسم الاله» می‌باشد، و همزه را حذف کرده‌اند و لام اولی را در لام دوم ادغام نموده، لام مشدد شده است؛ همان‌طور که خدای عزوجل می‌فرماید: «ولی او خدای یکتا پروردگار من است»^۲ و معنایش این است: «لکن انا» (ولی من).

وقالوا: هو مشتق من (وله) إذا تحير، والوله: ذهاب العقل. يقال: رجل واله وامرأة واله وواله، وماء موله: أرسل في الصحارى. فالله سبحانه تحير الألباب وتذهب في حقائق صفاته والفكر في معرفته. فعلى هذا أصل "إلاه" و "لاه" وأن الهمزة مبدلة من واو كما أبدلت في إشاح ووشاح، وإسادة ووسادة.

و نیز گفته‌اند: الله مشتق از «وله» است به وقت تحیر و سرگشتگی، و «وله» یعنی «رفتن عقل». گفته می‌شود: «رجل واله» (مرد حیران و بی‌خود) و «امراة والهة و والهة» (زن حیران و بی‌خود) و «ماء موله» (آبی که به بیابان می‌رود و خشک می‌شود): به صحرا فرستاد. خداوند سبحان خردها را سرگردان می‌کند و اندیشه‌ها در درک حقایق صفاتش رنگ می‌بازند و فکر از معرفتش بازمی‌ماند. و بر این اساس اصل «إلاه» و «لاه» می‌باشد و همزه تبدیل شده از «واو» می‌باشد همان‌طور که در «إشاح» و «وشاح» (گردنبند) و همچنین در «إسادة» و «وسادة» (بالش) تبدیل شده است.

وقال بعضهم: إنما سمي "الله" إلهاً؛ لأن الخلق يتألهون إليه في حوائجهم، ويتضرعون إليه عند شدائدهم. برخی نیز بر این قول‌اند که «الله»، «اله» می‌است؛ از آن جهت که مردم در حوائج خود آهنگ او می‌کنند و در سختی‌ها و شداید به درگاه او ندبه و تضرع می‌نمایند.

وقال بعضهم: لأن الخلق يألهون إليه (بنصب اللام)، ويألهون أيضاً (بكسرهما) وهما لغتان. و برخی گفته‌اند از آنجایی که خلق به سوی او سرگردان‌اند، «يألهون اليه» با نصب لام و همچنین «يألهون اليه» (با کسر آن) می‌باشد که هر دو لغت هستند.

۱- الكهف: ۳۸.

۲- كهف: ۳۸.

وقالوا: إنه مشتق من الارتفاع، فكانت العرب تقول لكل شيء مرتفع: لاهاً، فكانوا يقولون إذا طلعت الشمس لاهت.

و برخی گفته‌اند از ارتفاع مشتق شده است. عرب قبلاً به هر چیز مرتفعی می‌گفتند «لاهاً» و وقتی خورشید طلوع می‌کرد می‌گفتند «لاهت».

وقالوا: هو مشتق من أله الرجل إذا تعبد، وتأله إذا تنسك، ومن ذلك قوله تعالى: ﴿وَيَذُرْك وَإِلَاهَتِكَ﴾^(۱)، على هذه القراءة فإن ابن عباس وغيره قالوا: وعبادتك، قالوا: فاسم الله مشتق من هذا، فالله سبحانه معناه المقصود بالعبادة، ومنه قول الموحدين: لا إله إلا الله، معناه لا معبود غير الله. و"إلا" في الكلمة بمعنى غير، لا بمعنى الاستثناء.

و گفته‌اند: الله مشتق از «أله الرجل» است آنگاه که شخص تعبد کند، و از «تأله» مشتق است آنگاه که شخص تنسک کند (به زهد بپردازد)؛ و از همین باب است این سخن خدای تعالی: «و تو و خدایانت را ترک گوید»^۲؛ بر اساس این قرائت، ابن عباس و دیگران گفته‌اند مراد «و عبادتک» (و پرستش تو) است؛ و نیز گفته‌اند که اسم الله از این مشتق شده است و منظور از خدای سبحان، کسی است که مقصود عبادت می‌باشد؛ و این سخن موحدين که می‌گویند لا اله الا الله بر همین منوال است؛ یعنی معبودی غیر از الله نیست و «الا» در این عبارت به معنای غیر است، نه به معنای استثناء.

وقال بعضهم إن الأصل فيه "الهاء" التي هي الكناية عن الغائب، وذلك أنهم أثبتوه موجوداً في فطرة عقولهم فأشاروا إليه بحرف الكناية عن الغائب، ثم زيدت فيه لام الملك إذ قد علموا أنه خالق الأشياء ومالكها فصار "له" ثم زيدت فيه الألف واللام تعظيماً وتفخيماً.

برخی نیز بر این قول‌اند که اصل در الله «هاء» می‌باشد که کنایه از غایب است، زیرا آنها ثابت کرده‌اند که خدا در فطرت عقل‌های آنها موجود است و لذا با حرفی که از غایب کنایه دارد به او اشارت نموده‌اند. سپس «لام» ملکی بر آن افزوده شد، آنگاه که دانستند او خالق و مالک چیزها است، لذا به «له» تبدیل شد. سپس الف و لام تعظیم و تفخیم (تلفظ حروف با صدای درشت به جهت بزرگ‌داشت) بر آن افزون گشت.

۱- الاعراف: ۱۲۷.

۲- اعراف: ۱۲۷.

القول الثاني: قالوا هو اسم علم جامد غير مشتق، أي ليس يجب فيه كل لفظ الاشتقاق وإلا تسلسل وقال به بعضهم وقالوا إن الألف واللام لازمة له لا يجوز حذفهما منه. وقالوا الدليل على أن الألف واللام من بنية هذا الاسم، ولم يدخلوا للتعريف دخول حرف النداء عليه كقولك: يا الله وحروف النداء لا تجتمع مع الألف واللام للتعريف، ألا ترى أنك لا تقول: يا الرحمن ولا يا الرحيم، كما تقول: يا الله، فدل على أنهما من بنية الاسم. هذه بعض أقوالهم وتبين بوضوح وجلاء أنهم مختلفون اختلافاً كبيراً جداً، وللمزيد يمكن مراجعة أقوال بعضهم من أمثال: سيبويه، والخليل، والكسائي، والفراء، والغزالي، والقرطبي.... وغيرهم.

نظريه‌ی دوم: گفته‌اند «الله» اسم علم جامد غیر مشتق است یعنی در آن هیچ لفظ اشتقاقی لازم نیست وگرنه تسلسل پیش می‌آید. برخی نیز گفته‌اند که «الف و لام» لازمه‌ی آن است و حذف این دو از آن جایز نیست و گفته‌اند دلیل بر این مطلب آن است که «الف و لام» از شالوده‌ی این اسم است و همچون حرف ندا، برای تعریف بر آن اضافه نشده‌اند، مانند سخن «یا الله» و حروف ندا با الف و لام برای تعریف جمع نمی‌شوند. آیا دقت کرده‌ای که شما نمی‌گویید: یا الرحمن و یا الرحیم، در حالی که می‌گویید: یا الله. پس دلالت می‌کند بر این که این دو از اساس اسم هستند. این برخی گفته‌ها و نظرات آنها است و به روشنی نشان می‌دهد که با یکدیگر بسیار اختلاف دارند. برای کسب اطلاعات بیشتر می‌توان به گفته‌های برخی از آنها از قبیل سبویه، الخلیل، کسائی، فراء، غزالی، قرطبی و دیگران مراجعه نمود.

ملحق ۳

پیوست ۳

بعض الأمثلة مما في كتب الوهابية من كلمات كلها تجسيم وحد لله تعالى الله علواً كبيراً، وللإختصار أقتصر على نقل القليل من كتاب (لمعة الاعتقاد) لابن قدامة المقدسي وتعليق ابن جبرين وبعض فتاوى ابن جبرين الملحقة بهذا الكتاب، وأيضاً بعض فتاوى ابن عثيمين في هذا الباب:

برخی مثال‌هایی که در کتاب‌های وهابیون آمده است و هم‌هی آنها از تجسم و تحدید (محدودیت قابل شدن) خدای تعالی حکایت دارد، تعالی الله علواً كبيراً. برای رعایت اختصار، اندکی از کتاب «لمعة الاعتقاد» ابن قدامه‌ی مقدسی و تعلیق ابن جبرین و برخی فتاوی ابن جبرین که به این کتاب ملحق است، و نیز برخی فتاوی ابن عثیمین را در این باب ارایه می‌نمایم:

قال ابن قدامة في كتاب (لمعة الاعتقاد):

(فَصَلِّ رُؤْيَةَ الْمُؤْمِنِينَ لِرَبِّهِمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يَرَوْنَ رَبَّهُمْ بِأَبْصَارِهِمْ وَيَرُورُونَ، وَيُكَلِّمُهُمْ، وَيُكَلِّمُونَهُ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَجُوهُهُ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاضِرَةٌ﴾^(۱)، وَقَالَ تَعَالَى: ﴿كَأَلَّا إِتَّهَمَ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّخَجُوبُونَ﴾^(۲)، فَلَمَّا حَجَبَ أَوْلِيكَ فِي حَالِ السُّخْطِ، دَلَّ عَلَىٰ أَنَّ الْمُؤْمِنِينَ يَرَوْنَهُ فِي حَالِ الرِّضَىٰ، وَإِلَّا لَمْ يَكُنْ بَيْنَهُمَا فَرْقٌ، وَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : (إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ لَا نُضَامُونَ فِي رُؤْيِيهِ)، حَدِيثٌ صَحِيحٌ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ وَهَذَا تَشْبِيهُ لِلرُّؤْيَةِ، لَا لِلْمَرِيَّةِ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا شَبِيهَ لَهُ ، وَلَا نَظِيرَ)^(۳).

ابن قدامه در کتاب «لمعة الاعتقاد» می‌گوید:

«فصلی در این که مؤمنین پروردگارش را می‌بینند و آنها با چشم خویش پروردگارش را نظاره و زیارت می‌کنند و با او سخن می‌گویند و خدا با ایشان سخن می‌گوید. خدای تعالی می‌فرماید: «در آن

۱- سورة الواقعة : ۲۲ - ۲۳.

۲- المطففين : ۱۵.

۳- لمعة الاعتقاد لابن قدامة المقدسي.

روز چهره‌هایی هست زیبا و درخشان * که سوی پروردگارشان نظر می‌کنند»^۱ و نیز می‌فرماید: «حقاً که در آن روز از پروردگارشان محجوب می‌باشند»^۲؛ این که این عده به هنگام خشم و غضب محجوب‌اند، دلیل است بر این که مؤمنین در زمان رضا و خشنودی او را می‌بینند، وگرنه فرقی بین این دو نخواهد بود، و پیامبر (ص) فرموده است: «شما پروردگارتان را خواهید دید همان‌طور که این ماه را می‌بینید، در دیدن آن ظلم و زحمتی پیش نخواهد آمد». این حدیث صحیح است و بر آن اتفاق نظر وجود دارد و این، تشبیه به معنی رؤیت است نه مرئی زیرا خدای تعالی شبیه و نظیر ندارد»^۳.

وعلق ابن جبرین علیه فقال:

(وأما الرؤية في الآخرة فأثبتها أهل السنة رؤية صريحة، أن المؤمنين في الجنة يرون الله "تعالى" ويزورونه، ويكلمهم ويكلمونه... عرفنا بذلك مذهب أهل السنة، وهل نقول: إنهم يرونه في جهة؟ لا شك أنهم يرونه من فوقهم، وأنهم يرونه رؤية حقيقية ورؤية مقابلة كما يشاءون، وأن الأدلة واضحة، ومن أصحابها حديث جرير لقوله: (كما ترون القمر ليلة البدر) أو: (كما ترون هذا القمر).

ابن جبرین تعلیق و توضیحی بر این مطلب نوشته و گفته است:

«اما رؤیت در آخرت، اهل سنت رؤیت و دیدن صریح را ثابت کرده‌اند؛ مؤمنین در بهشت خدای متعال را می‌بینند و او را زیارت می‌کنند و با او سخن می‌گویند و او نیز با آنها سخن می‌گوید.... مذهب اهل سنت را این گونه می‌شناسم و آیا می‌گوییم: آیا او را از جهت و سویی می‌بینند؟ شکی نیست که آنها او را بالای سرشان می‌بینند و او را به واقع می‌بینند، دیدنی رو در رو، و دلایل آن واضح است که از صحیح‌ترین آنها حدیث جریر است که می‌گوید: «او را می‌بینند مانند ماه شب چهارده» یا «همان گونه که این ماه را می‌بینید».

والتشبيه هنا للرؤية، شبه الرؤية بالرؤية، وليس المراد تشبيه الرب - تعالى - بالقمر، وإنما تشبيه رؤيتكم بأنها رؤية حقيقية كرؤيتكم لهذا القمر).

در اینجا تشبیه برای رؤیت است، که رؤیت را به رؤیت تشبیه کرده است و منظور تشبیه پروردگار

۱ - واقعه: ۲۲ و ۲۳.

۲ - مطففین: ۱۵.

۳ - لمعة الاعتقاد ابن قدامه‌ی مقدسی.

متعال به ماه نیست و این تشبیه از آن رو صورت گرفته که بگوید رؤیت واقعی است مانند دیدن این ماه».

وقال ابن جبرین:

(في تعليقه على قوله تعالى: ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾.

ابن جبرین گفته است:

«در تعلیق بر آیه‌ی: «این است خدای یکتا که پروردگار شما، خدایی جز او نیست، آفریننده‌ی هر چیزی است، پس او را بپرستید که نگهبان هر چیزی است * چشم‌ها او را نمی‌بینند و او بینندگان را می‌بیند، دقیق و آگاه است».

أثبت الله أن الأبصار لا تحيط به - يعني: متى رآته الأبصار لم تحط به إذا حصلت الرؤية يوم القيامة، فإن الأبصار لا تحيط به - أي: لا تدرك ماهيته، ولا تدرك كنهه، ولا تدرك كيفية ذاته، وذلك لعظمته التي لا يحيط علماً أحد من الخلق بها، ولا يحيطون به علماً، إذن فصارت الآية دليلاً على إثبات الرؤية لا على نفيها، ولكنهم قوم يجهلون).

(آیه) اثبات کرده است که چشم‌ها به خدا محیط نیستند، یعنی: زمانی که دیدگان او را بینند و در روز قیامت مشاهده حاصل گردد، نسبت به او احاطه پیدا نمی‌کنند. این که چشم‌ها به او احاطه‌ای ندارند، به این معنا است که چشم‌ها نمی‌توانند ماهیت و کُنه او را درک کنند و نمی‌توانند کیفیت ذات او را دریابند و این به دلیل عظمت و بزرگی او است که علم هیچ یک از خلائق بر آن احاطه نمی‌یابد: «و هیچ علمی او را دربرنگیرد»؛ از این رو این آیه دلیلی بر اثبات رؤیت است نه نفی آن، ولیکن آنها قومی جهالت پیشه‌اند).

وأنكر ابن جبرين على الأشاعرة الذين هم معظم السنة في العالم الإسلامي قولهم بأن الرؤية هنا قلبية فقال:

ابن جبرین کلام اشاعره که بخش عمده‌ی اهل سنت در جهان اسلام را تشکیل می‌دهند، مبنی بر این که رؤیت در اینجا قلبی است، رد کرده و گفته است:

(أما الأشاعرة يتظاهرون بأنهم من أهل السنة، وبأنهم من أتباع الأئمة الأربعة: منهم شافعية، ومنهم مالكية، ومنهم حنفية، ومنهم حنابلة كثيرون، ولا يقدرّون على أن يصرّحوا بالإنكار، أكثرهم الشافعية قد اشتهر عن إمامهم أنه أثبت الرؤية فلا يقدرّون على الإنكار.

«اما اشاعره تظاهر می کنند که از اهل سنت و از پیروان ائمه‌ی چهارگانه هستند: برخی از اشاعره، شافعی اند، برخی مالکی، برخی حنفی و بسیاری از آنها حنبلی مذهب هستند و نمی‌توانند به صراحت انکار کنند، اکثر آنها شافعی هستند و از امام آنها مشهور است که رؤیت را اثبات کرده است و لذا قادر به انکار آن نیستند.

یثبتون الرؤية ولكن ما المراد بالرؤية عندهم؟ ليس الرؤية التي هي رؤية الأبصار، إنما يفسرونها بالتجليات التي تتجلى للقلوب، ومن المكاشفات التي تنكشف لهم، ويظهر لهم منها يقين وعلم بما كانوا جاهلين به، تمحلوا وهذا بلا شك قول باطل، وإنكار للحقائق، فتجدهم يثبتون الرؤية ويقررونها في كتب تفاسيرهم حتى أكابر الأشاعرة: كالرازي، وأبي السعود، والبيضاوي، ونحوهم. ولكن عندما تكلموا عن هذه الآية: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ﴾، قالوا: (يُرى نفي الجهة) كيف يرى بلا جهة، يرى بلا مقابلة! ما هي الرؤية بلا مقابلة؟ الرؤية تجليات، الرؤية مكاشفات، فأثبتوا الاسم ولكن لم يثبتوا الحقيقة).

رؤیت را اثبات می‌کنند ولی از نظر آنها مراد از رؤیت چیست؟ منظور آنها رؤیتی که دیدن با چشم است نمی‌باشد، بلکه (اشاعره) آن را به تجلیاتی که برای قلوب متجلی می‌شود و به مکاشفاتی که برای آنها حاصل می‌گردد و از خلال آن، یقین و علم به آنچه که نسبت به آن جهل داشته‌اند ظاهر می‌شود، تفسیر می‌کنند. آنها فریب‌کاری می‌کنند و این قول بی‌تردید باطل و انکار حقایق می‌باشد. شما می‌بینید که حتی بزرگان اشاعره مثل رازی، ابی السعود، بیضاوی و دیگران، رؤیت را اثبات می‌کنند و در کتب تفسیر خود به آن اقرار می‌نمایند ولی هنگامی که درباره‌ی آیه‌ی: ﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ﴾ (در آن روز چهره‌هایی هست زیبا و درخشان) گفت‌وگو می‌کنند، می‌گویند: «بدون هیچ جهتی دیده می‌شود». چگونه بدون جهت دیده می‌شود، بدون رویارویی دیده می‌شود! این چه رؤیتی است که بدون رویارویی می‌باشد؟ رؤیت تجلیات، رؤیت مکاشفات. آنها اسم را شناخته‌اند ولی حقیقت را نشناخته‌اند».

قال ابن قدامة:

(إثبات صفتي النفس والمحيي لله تعالى، وقوله تعالى إخباراً عن عيسى (ع)، أنه قال: ﴿تَعَلَّمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ﴾، وقوله سبحانه: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ﴾ وقوله: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ﴾).

ابن قدامة می‌گوید:

«اثبات صفت‌های نفس و آمدن برای خدای تعالی، و اخبار خداوند متعال از عیسی (ع) که فرمود: «به آنچه در ضمیر من می‌گذرد دانایی و من از آنچه در ذات تو است بی‌خبرم» و این کلام خدای سبحان که فرمود: «وَجَاءَ رَبُّكَ» (و پروردگار تو آمد) و این فرموده‌ی او: «آیا اینان منتظر آن هستند که خدا نزدشان بیاید».

وعلق علیه ابن جریر، فقال:

(فإثبات صفة المحيي ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ﴾ وكذلك: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْعَمَامِ وَالْمَلَائِكَةِ﴾ ومثلها قوله - تعالى - في سورة الأنعام: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِي رَبُّكَ أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ﴾ ..... ونحن نقول: لا يلزم من إتيان الله في آيات امتناع إتيان الله - تعالى - في آية أخرى، وإذا أثبتنا لله الإتيان قلنا: يجيء كما يشاء).

و ابن جریر بر آن حاشیه زده و گفته است:

«اثبات صفت آمدن: «و پروردگار تو آمد» و نیز: «آیا اینان منتظر آن هستند که خدا نزدشان بیاید» و همانند آن، سخن خدای تعالی در سوره‌ی انعام است: «آیا اینان انتظاری جز آن دارند که فرشتگان نزدشان بیایند؟ یا پروردگارت؟ یا نشانه‌ای از نشانه‌های پروردگارت؟».... و ما می‌گوییم: آمدن امر خدا در آیات، مانع از آمدن خدا در آیه‌ای دیگر نیست، و اگر برای خدا آمدن را اثبات کردیم، می‌گوییم: هر طور که بخواهد می‌آید».

وهذه بعض الأسئلة وإجابة ابن جرير عليها وهي ملحقة بتعليقه على نفس الكتاب:

و اینها برخی پرسش‌ها و پاسخ‌های ابن جبرین به آنها است که به تعلیق وی در همان کتاب پیوست شده است:

(س: وهذا يقول: يوجد حديث ورد فيه ما نصه لمسلم عن ابن عمر مرفوعاً: (يطوي الله السماوات يوم القيامة، ثم يأخذهن بيده اليمنى، ثم يقول: أنا الملك أين الجبارون؟ أين المتكبرون؟ ثم يطوي الأراضين السبع، ثم يأخذهن بشماله، ثم يقول: أنا الملك، أين الجبارون؟ أين المتكبرون؟ پرسش:

حدیثی است که متن آن به مسلم از ابن عمر می‌رسد که گفت: خداوند در روز قیامت آسمان‌ها را در هم می‌پیچد سپس آنها را به دست راستش می‌گیرد و می‌گوید: منم فرمانروا، کجایند جباران؟ کجایند متکبران؟ سپس زمین‌های هفت‌گانه را در هم می‌پیچد. سپس آنها را به دست چپش می‌گیرد و می‌گوید: منم فرمانروا، کجایند جباران؟ کجایند متکبران؟

ج: التساؤل في إثبات لفظ الشمال لله كيف يمكن الجمع بينه وبين الراوية وبين حديث: (المقسطون على منابر من نور عن يمين الرحمن، وكلتا يديه يمين)، يعني أن في هذا الحديث: (كلتا يديه يمين)، وفي الحديث الثاني: (يطويهن بشماله).

پاسخ:

پرسش از اثبات لفظ دست چپ برای خدا را چطور می‌توان با آن و این روایت و حدیث جمع کرد: «عدالت پیشگان بر منبرهایی از نور در سمت راست خداوند رحمان هستند، و هر دو دست او راست است». یعنی در این حدیث «هر دو دست او راست است» و در حدیث دوم: «با دست چپش آنها را در هم می‌پیچد».

يظهر لي الجمع بينهما أن المراد بالشمال ما تقابل اليمين، فإن ما يقابل اليمين اسمه شمال، ويظهر من قوله: (وكلتا يديه يمين) أن المراد أنها يمين في البركة، وفي الخير، فإن اليمين أصله كثرة الخير أصله البركة والخير، فعلى هذا لا مخالفة بينهما (كلتا يديه يمين) مباركة في كثرة الخير، والله شمال تقابل اليمين، وليس في ذلك نقص).

نظر من جمع هر دوی اینها است به این که منظور از چپ، چیزی است که مقابل راست می‌باشد

زیرا چیزی که در تقابل با راست است، چپ نام دارد، و از سخن او که «هر دو دست او راست است» روشن می‌شود که مقصود از آن یمن و برکت و خیر است. اصل یمن فراوانی خیر و اصل آن برکت و خیر است. پس بر این اساس بین این دو تضاد و تقابلی وجود ندارد «هر دو دست او راست است» مبارک است در کثرت خیر، و خدا را دست چپی است که در مقابل دست راست قرار دارد و در این، نقصی وجود ندارد».

(س: هذا السائل يقول: هل يصح أن يقال إن العينين في الوجه لله - تعالى - وأن الأصابع في اليد، وهكذا أم هذا من التشبيه؟
پرسش:

این سؤال کننده می‌گوید: آیا صحیح است که گفته شود در صورت خدای متعال دو چشم و در دست او انگشتان و غیره وجود دارد یا این که اینها از باب تشبیه است؟

ج: لم يرد في ذلك ما يعتمد عليه، ولكن بالنسبة للأصابع ورد الحديث الذي فيه أن ذلك اليهودي جاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم وأشار بيده، أشار بأصابعه، وقال: (إنا وجدنا في كتبنا أن الله يضع السماوات على ذه والأراضين على ذه والجبال على ذه والمياه والبحار على ذه والمخلوقات على ذه وكل ذلك يشير إلى أصابعه، وأن النبي - صلى الله عليه وسلم - قرأ بعد ذلك الآية: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ وضحك تصديقاً لقول الخبر فإذا أقره على ذلك أفاد بأن الأصابع في اليد، ولكن مع ذلك لا يلزم أن تكون مثل أصابع المخلوقين في أناملها وفي طولها وفي كذا وكذا، بل إنما فيه إثبات اليد وفيه إثبات الأصابع فيها).
پاسخ:

در این خصوص چیز قابل اعتمادی وارد نشده است لیکن درباره‌ی انگشتها، حدیثی وارد شده که در آن آمده است که یک یهودی نزد پیامبر (ص) آمد و با دست و انگشتان خود اشاره نمود و گفت: «ما در کتابهای خود چنین یافته‌ایم که خداوند آسمان را بر این می‌گذارد و زمین‌ها را بر این می‌گذارد و کوهها را بر این می‌گذارد و آبها و دریاها را بر این می‌گذارد و مخلوقات را بر این می‌گذارد؛ و آن یهودی در هر مرتبه به انگشتانش اشاره می‌کرد. پیامبر (ص) پس از آن آیه را خواند: «خدا را نشناختند آن چنان که شایان شناخت او است و در روز قیامت زمین یکجا در قبضه‌ی

او است» و به جهت تصدیق گفته‌ی یهودی، خندید. پس اگر آن گونه آن را تایید کرده باشد، رسانده است که خدا انگشتانی در دست دارد، ولی با این حال الزامی نیست که مانند انگشتان مخلوقین در سرانگشتان و طول و فلان و فلان باشد بلکه چیزی که ثابت می‌شود، وجود دست و انگشتان در آن می‌باشد».

(س: يقول: كيف نوفق بين ما نقل عن ابن تيمية في الفتاوى في آية البقرة ﴿فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ﴾ وأنها لا تدل على صفة الوجه وما ذكر هو في بيان تلبيس الجهمية من أنها تدل على صفة الوجه، وما ذكره ابن القيم كذلك من أنها تدل على الوجه في "مختصر الصواعق" فهل يصح أن يقال: إن الوجه جزء من ذات الله؟

پرسش:

می‌گوید: چگونه میان اولاً آنچه از ابن تیمیه در فتاوی دربارهی این آیه‌ی سوره‌ی بقره «فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ» (رو به خدا است) و این که بر صفت «وجه» دلالت ندارد و آنچه در بیان تلبیس جهمیه ذکر کرده است بر این که بر صفت وجه دلالت دارد، و آنچه ابن قیم نیز در «مختصر الصواعق» آورده که گفته است بر صورت دلالت دارد، ارتباط دهیم؟ آیا صحیح است که گفته شود: صورت جزئی از ذات خدا است؟

ج: سؤاله الأول: يعني المشهور أن آية البقرة: ﴿فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ﴾، قد أخذها بعض أهل الوحدة والاتحاد دليل على أن الله في كل مكان؛ لأنهم قالوا إذا توجه الإنسان فوجه الله هنا، ووجه الله هنا، ووجه الله هنا، فقال ابن تيمية: في مواضع من "المجموع" إن هذه الآية ليست من آيات الصفات، وإنما المراد وجه الله يعني: الجهة التي يوجه العبد إليها أو يأمل في توجهه إليها، هكذا الذي نفهم، أما في تلبيس الجهمية ما أذكر أنه قال ذلك، وإن كان قال ذلك فيمكن إنه قال: إنها دالة على إثبات صفة الوجه باللزوم، ولكن يكون معناها أنها دالة على صفة الوجه وعلى صفة الجهات الأخرى، والوجه لا شك انه جزء من الذات في حق الإنسان، وكذلك في حق الله - تعالى - أنه من ذاته، وجه الله من ذاته).

پاسخ:

سؤال اول او: یعنی مشهور این است که برخی اهل وحدت و اتحاد، آیه‌ی «فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ» در

سوره‌ی بقره را دلیلی بر این که خدا در همه جا هست دانسته‌اند، زیرا اینها می‌گویند اگر انسان توجه کند و روی آورد، پس وجه خدا اینجا است و وجه خدا اینجا است و وجه خدا اینجا است. ابن تیمیه گفته: در مواضعی از «مجموع» (چنین برمی‌آید که) این آیه جزو آیات صفات نیست و مراد از وجه الله صرفاً یعنی جهتی که بندگان به آن رو می‌کنند یا امید است که به آن سمت رو کنند. این چیزی است که ما می‌فهمیم. در «تلیس جهمیه» به یاد ندارم چنین مطلبی گفته شده باشد، اگر هم چنین چیزی گفته باشد ممکن است با این منظور باشد که: وجه الله لزوماً دال بر اثبات صفت وجه است، لیکن معنایش این می‌تواند باشد که از یک سو بر صفت وجه و از سوی دیگر بر صفات جهت‌های دیگر دلالت دارد. بی شک صورت جزئی از ذات انسان است و در مورد خدای تعالی نیز همین گونه می‌باشد: صورت خدا از ذات او است».

(س: هذا يقول: ما تفسیر السلف الصالح رضوان الله عليهم لقوله: ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ فَإِنْ بَعْضُ الطَّوَائِفِ مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الْبِلَادِ يَقُولُ: إِنَّ كُلَّ صِفَاتِهِ هَالِكَةٌ إِلَّا الْوَجْهَ، وَمَنْ ثَمَّ يَسْتَدِلُّونَ أَنَّ صِفَاتِهِ مَخْلُوقَةٌ فَهِيَ تَبْلَى كَمَا تَبْلَى كُلُّ الْمَخْلُوقَاتِ.

پرسش:

می‌گوید: سلف صالح (رضوان الله عليهم) آیه‌ی «هر چیزی نابودشدنی است مگر وجه او» را چگونه تفسیر کرده‌اند؟ برخی طوائف اهل این سرزمین می‌گویند: تمام صفات خداوند نابودشدنی است مگر وجه او. از این رو چنین استدلال می‌کنند که صفات خداوند مخلوق است و مانند تمام مخلوقات دستخوش تباهی و تلف شدن است.

ج: لا يلزم ذلك ولا يجوز، بل وجه الله - تعالى - صفة من صفاته وجزء من ذاته وكل صفاته لا يأتي عليها التغير، فلا يقال إنها تفتى، - تعالى - الله عن ذلك، فإذا كان وجهه باقياً ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ﴾ فكذلك بقية صفاته التي هي من ذاته، ونقف عند هذا، والله أعلم وصلى الله على محمد).

پاسخ:

این موضوع نه الزامی است و نه مجاز، بلکه وجه خدای تعالی، صفتی از صفات او و جزئی از ذات او است و تغییر در هیچ یک از صفات او راه ندارد؛ لذا گفته نمی‌شود فانی می‌گردد، تعالی الله عن ذلك. اگر وجه او باقی است، «وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ» پس باقی صفات او نیز که جزو ذاتش هستند، همین گونه می‌باشند. ما در اینجا توقف می‌کنیم، و خدا آگاه‌تر است، و درود خدا بر محمد.

وهذه بعض الأسئلة وإجابة ابن عثيمين عليها:
اینها برخی پرسش‌هایی است که ابن عثیمین به آنها پاسخ داده است:

السؤال: بارك الله فيكم فضيلة الشيخ من الجزائر أبو بسام يقول فضيلة الشيخ ما قول أهل السنة والجماعة في رؤية المسلم لربه عز وجل يوم القيامة.
پرسش:

خداوند به شما برکت دهد. جناب شیخ ابوسام از الجزایر می‌گوید: جناب شیخ! عقیده‌ی اهل سنت و جماعت درباره‌ی این که مسلمان در روز قیامت پروردگارش را می‌بیند، چیست؟

الجواب: الشيخ: قول أهل السنة والجماعة في رؤية الله سبحانه وتعالى يوم القيامة ما قاله الله عن نفسه وقاله عنه رسوله صلى الله عليه واله وسلم، فالله تعالى قال في كتابه: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ﴾، يعني يوم القيامة ﴿نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ﴾ ناصرة الأولى: بمعنى حسنة، الثانية: من النظر بالعين؛ لأنه أضاف النظر إلى الوجوه، فالوجوه محل العينين التي يكون بمها النظر وهذا يدل على أن المراد نظر العين ولو كان المراد نظر القلب وقوة اليقين لقال: (قلوب يومئذ ناصرة إلى ربها ناظرة) ولكنه قال: (وجوه يومئذ ناصرة إلى ربها ناظرة) (١).

پاسخ:

شیخ: عقیده‌ی اهل سنت و جماعت در خصوص رؤیت خدای سبحان در روز قیامت، همان چیزی است که خداوند درباره‌ی خودش گفته و پیامبر او (ص) در این باره گفته است. خدای تعالی در کتابش فرموده است: «وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ» یعنی روز قیامت «نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ»: «ناضره‌ی نخست» به معنای زیبایی است و دومی از نظر کردن با چشم می‌آید؛ زیرا نظر کردن را به وجوه (چهره‌ها) اضافه کرده و چهره‌ها محل دو چشم است که نگریستن با این دو صورت می‌گیرد و این دلیلی است بر این که مراد، نگاه کردن با چشم است، و اگر منظور نگاه قلب و قوت یقین می‌بود،

می‌گفت: «قلوب یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة»، و حال آن که فرموده است: «وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة»^۱.

(السؤال: السائل م ن، من المدينة النبویة يقول: أسأل عن هذا الدعاء هل هو وارد: (اللهم يا من لا تراه العيون ولا يصفه الواصفون)؟
پرسش:

سؤال کننده‌ای به نام «م.ن» از مدینه‌ی نبوی می‌گوید: پرسش من درباره‌ی این دعا است که آیا وارد است یا خیر: «اللهم يا من لا تراه العيون ولا يصفه الواصفون» (بارخدایا! ای کسی که دیدگان او را نمی‌بینند و وصف کنندگان او را توصیف نکنند)؟

الجواب: الشيخ: لا هذا غلط هذا غلط عظیم؛ لأنه إذا قال: اللهم يا من لا تراه العيون وأطلق صار في هذا إنكار لرؤية الله تعالى في الآخرة، وقد ثبت عن النبي صلى الله عليه وسلم أن المؤمنون يرون ربهم يوم القيامة عياناً بأبصارهم كما يرون الشمس صحواً ليس دونها سحاب، وكما يرون القمر ليلة البدر ..... (۲).
پاسخ:

شیخ: خیر، این اشتباه است، اشتباه بزرگی است؛ زیرا اگر بگوید «اللهم يا من لا تراه العيون»، در این مطلب انکار رؤیت خدای تعالی در آخرت است، و حال آن که از پیامبر (ص) ثابت شده است که مؤمنان در روز قیامت پروردگارشان را با چشمان خود می‌بینند، همان‌طور که خورشید را در آسمان صاف و بدون ابر نظاره می‌کنند، و همان‌طور که ماه را در شب بدر می‌بینند....»^۳

السؤال: ..... السائل يسأل: أين الله؟ فأجيب بأنه في السماء، واستشهد المجيب على ذلك بآيات من القرآن الكريم منها قوله تعالى: ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾، ولكن يبدو أن هذا

۱ - از کلام ابن عثیمین در «فتاوی نور علی الدرب» نوار شماره‌ی ۲۴۹.

۲ - من کلام ابن عثیمین فی (فتاوی نور علی الدرب) الشریط رقم: ۳۴۱.

۳ - از کلام ابن عثیمین در «فتاوی نور علی الدرب» نوار شماره‌ی ۳۴۱.

الأخ قد استشكل هذه الإجابة ولم تطابق مفهومه الذي كان يعتقد فأسئل يستفسر حول ذلك أليس توضحون له الحقيقة حول هذا الموضوع؟

پرسش:

.... پرسش کننده ای پرسیده است: خدا کجا است؟ به او پاسخ داده اند که در آسمان است. فرد پاسخ دهنده بر مدعای خود به آیاتی از قرآن کریم استشهاد کرده است، از جمله: «خدای رحمان بر بالای عرش است» لیکن به نظر می رسد این برادر بر این پاسخ اشکال گرفته است و مفهوم آن را مطابق با اعتقادش نیافته است و آن را ارسال کرده است تا تفسیرش را بداند. آیا حقیقت این موضوع را برای او توضیح نمی دهید؟

الجواب: (الشيخ: الحقيقة حول هذا الموضوع أنه يجب على المؤمن أن يعتقد أن الله تعالى في السماء كما ذكر الله ذلك عن نفسه في كتابه حيث قال سبحانه وتعالى: (أمنتم من في السماء أن يخسف بكم الأرض فإذا هي تمور أم أمنتم من في السماء أن يرسل عليكم حاصباً فستعلمون كيف نذير .....^(۱)).

پاسخ:

شیخ: واقعیت این موضوع آن است که مؤمن باید معتقد باشد که خدای متعال در آسمان است، همان طور که خدا درباره ی خود در کتابش چنین گفته است؛ آنجا که فرموده است: «آیا از آن که در آسمان است ایمن نشسته اید که ناگاه زمین را به لرزش درآورد و زمین شما را در خود فرو برد * آیا از آن که در آسمان است ایمن نشسته اید که ناگاه بادی همراه با سنگریزه بر شما فرستد؟ به زودی خواهید دانست که بیم دادن من چگونه خواهد بود....»^۲.

* * *

۱- من کلام ابن عثیمین فی (فتاوی نور علی الدرب).

۲- از کلام ابن عثیمین در «فتاوی نور علی الدرب».

ملحق ۴

پیوست ۴

قال تعالى: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾^(۱).

خدای متعال می‌فرماید: «آیا اینان منتظر هستند که خدا با فرشتگان در زیر سایبانی از ابر نزدشان بیاید و کار یکسره شود؟ حال آن که همه‌ی کارها به خداوند بازگردانیده می‌شود»^۲.

وفي التوراة - سفر العدد - الأصحاح الثاني عشر: (..... ۵ فنزل الرب في عمود سحاب ووقف في باب الخيمة ودعا هرون ومريم فخرجا كلاهما. ۶ فقال اسمعا كلامي. إن كان منكم نبي للرب فبالرؤيا أستعلن له في الحلم أكلمه. ۷ وأما عبدي موسى فليس هكذا بل هو أمين في كل بيتي. ۸ فما إلى فم وعيانا أتكلم معه لا بالألغاز. وشبه الرب يعاين ...) ^(۳).

در تورات - سفر اعداد - اصحاح دوازدهم آمده است: «... ۵ آنگاه پروردگار در ستون ابر نازل شد، کنار در خیمه‌ی عبادت ایستاد و فرمود هارون و مریم جلو بیایند و هر دو جلو رفتند. ۶ پس فرمود: سخن مرا بشنوید، اگر میان شما نبی‌ای برای پروردگار باشد، خود را در رؤیا بر او ظاهر می‌کنم و در خواب با او صحبت می‌کنم ۷ ولی با موسی که خدمتگزار من است به این طریق سخن نمی‌گویم. او در تمامی خانه‌ی من امین است. ۸ من با وی رودررو و آشکارا صحبت می‌کنم نه با رمز، و او شبیه پروردگار را می‌بیند...»^۴.

وفي التوراة - سفر الخروج - الأصحاح السادس عشر: (... وإذا مجد الرب قد ظهر في السحاب ۱۱. فكلم الرب موسى قائلاً ۱۲. ....) ^(۵).

و در تورات - سفر خروج - اصحاح شانزدهم آمده است: «... و ناگهان جلال پروردگار در ابر

۱- البقرة: ۲۱۰.

۲- بقره: ۲۱۰.

۳- العهد القديم والجديد: ج ۱ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۲۳۱.

۴- عهد قديم و جديد: ج ۱ - مجمع كليساهاى شرقى: ص ۲۳۱.

۵- العهد القديم والجديد - مجمع الكنائس الشرقية.

ظاهر شد. ۱۱ پروردگار به موسی فرمود. ۱۲ «....»^۱.

وفي التوراة - سفر الخروج - الأصحاح التاسع عشر: (..... ۹ فقال الرب لموسى ها أنا أت إليك في ظلام السحاب لكي يسمع الشعب حينما أتكلم معك فيؤمنوا بك أيضا إلى الأبد .
.....) (۲).

و در تورات - سفر خروج - اصحاح نوزدهم آمده است: «.... ۹ پروردگار به موسی گفت: اینک من در ابر غلیظی نزد تو خواهم آمد تا قوم سخن گفتن مرا با تو بشنوند و به تو نیز تا ابد ایمان بیاورند....»^۳.

وفي التوراة - سفر الخروج - الأصحاح الرابع والعشرون: (..... ۱۳ فقام موسى ويشوع خادمه. وصعد موسى إلى جبل الله. ۱۴ وأما الشيوخ فقال لهم اجلسوا لنا ههنا حتى نرجع إليكم. وهو ذا هرون وهور معكم. فمن كان صاحب دعوى فليتقدم إليهما. ۱۵ فصعد موسى إلى الجبل. فغطى السحاب الجبل. ۱۶ وحل مجد الرب على جبل سيناء وغطاه السحاب ستة أيام. وفي اليوم السابع دعى موسى من وسط السحاب. ۱۷ وكان منظر مجد الرب كمنار آكلة على رأس الجبل أمام عيون بني إسرائيل. ۱۸ ودخل موسى في وسط السحاب وصعد إلى الجبل. وكان موسى في الجبل أربعين نهارا وأربعين ليلة) (۴).

و در تورات - سفر خروج - اصحاح بیست و چهارم آمده است: «.... ۱۳ پس موسی با خادمش یوشع آماده شدند و موسی بالای کوه رفت. ۱۴ پس به رهبران قوم گفت: شما اینجا منتظر بمانید تا ما بازگردیم. هارون و حور پیش شما هستند و هر کس که مشکلی دارد نزد آنها برود. ۱۵ و چون موسی بالای کوه رفت، ابر کوه را پوشاند. ۱۶ و جلال پروردگار، کوه سینا را فرا گرفت. ابر مدت شش روز آن را پوشانده بود و در روز هفتم، موسی از میان ابرها ندا داده شد. ۱۷ منظر مجد پروردگار در نظر بنی اسرائیل چون آتش سوزانی بر قلعه‌ی کوه بود. ۱۸ موسی میان ابرها داخل شد. بالای کوه رفت و مدت چهل شبانه روز در کوه ماند»^۵.

۱ - عهد قدیم و جدید. مجمع کلیسای شرقی.

۲ - العهد القديم والجديد: ج ۱ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۱۱۷.

۳ - عهد قدیم و جدید: ج ۱ - مجمع کلیسای شرقی: ص ۱۱۷.

۴ - العهد القديم والجديد: ج ۱ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۱۲۵.

۵ - عهد قدیم و جدید: ج ۱ - مجمع کلیسای شرقی: ص ۱۲۵.

وفي التوراة - سفر الخروج - الأصحاح الثالث والثلاثون: (.....) ۸ وكان جميع الشعب إذا خرج موسى إلى الخيمة يقومون ويقفون كل واحد في باب خيمته وينظرون وراء موسى حتى يدخل الخيمة. ۹ وكان عمود السحاب إذا دخل موسى الخيمة ينزل ويقف عند باب الخيمة. ويتكلم الرب مع موسى. ۱۰ فيرى جميع الشعب عمود السحاب واقفاً عند باب الخيمة. ويقوم كل الشعب ويسجدون كل واحد في باب خيمته. ۱۱ ويكلم الرب موسى وجهاً لوجه كما يكلم الرجل صاحبه. وإذا رجع موسى إلى المحلة كان خادمه يشوع بن نون الغلام لا يبرح من داخل الخيمة^(۱).

در تورات - سفر خروج - اصحاح سی و سوم: «... ۸ هر وقت که موسی به طرف خیمه می‌رفت، تمام قوم در مقابل چادرهای خود می‌ایستادند و پشت سر موسی را می‌نگریستند تا موسی داخل خیمه شود. ۹ بعد از این که موسی به داخل خیمه می‌رفت، ستون ابر پایین می‌آمد و در مقابل در خیمه می‌ایستاد و پروردگار از داخل ابر با موسی گفت‌وگو می‌کرد. ۱۰ همین که مردم ستون ابر را در مقابل در خیمه می‌دیدند، همگی برمی‌خاستند و هر یک بر در خیمه‌ی خود سجده می‌گذازد. ۱۱ پروردگار با موسی روبه‌رو صحبت می‌کرد، همان‌طور که یک نفر با دوست خود صحبت می‌کند. سپس موسی به طرف اردوگاه برمی‌گشت اما آن مرد جوان یعنی یوشع پسر نون که خادم موسی بود، از داخل خیمه بیرون نمی‌آمد»^۲.

وفي التوراة - سفر الخروج - الأصحاح الرابع والثلاثون: (.....) وبكر موسى في الصباح وصعد إلى جبل سيناء كما أمره الرب. وأخذ في يده لوحى الحجر ۵ فنزل الرب في السحاب. فوقف عنده هناك ونادى باسم الرب. ۶ فاجتاز الرب قدامه ونادى الرب الرب إله رحيم ورؤوف بطي الغضب وكثير الاحسان والوفاء. ۷ حافظ الاحسان إلى ألوف . غافر الإثم والمعصية والخطية. ولكنه لن يبرئ إبراء. مفتقد إثم الآباء في الأبناء وفي أبناء الأبناء في الجيل الثالث والرابع. ۸ فأسرع موسى وخر إلى الأرض وسجد. ۹ وقال إن وجدت نعمة في عينيك أيها السيد فليسر السيد في وسطنا . فإنه شعب صلب الرقبة. واغفر إثمنا وخطيتنا واتخذنا ملكا .....^(۳).

و در تورات - سفر خروج - اصحاح سی و چهارم: «... و موسی بامدادان برخاست و به کوه سینا بالا

۱- العهد القديم والجديد: ج ۱- مجمع الكنائس الشرقية: ص ۱۴۲.

۲- عهد قديم و جديد: ج ۱- مجمع کلیساهای شرقی: ص ۱۴۲.

۳- العهد القديم والجديد: ج ۱- مجمع الكنائس الشرقية: ص ۱۴۳.

شد همان طور که پروردگار فرمانش داده بود در حالی که دو لوح سنگی در دست داشت. ۵ پروردگار در یک ستون ابر پایین آمد و در برابر موسی ایستاد و به نام «پروردگار» ندا داد. ۶ پس پروردگار پیش روی او عبور کرد و فرمود: پروردگار، پروردگار، خداوند رحیم و مهربان. دیر خشم و پُر احسان و وفاداری. ۷ نگه‌دارنده‌ی احسان برای هزاران نسل، بخشاینده‌ی خطا و جرم و گناه، اما اختیار کرد که گناه را بدون مجازات نگذارد بلکه خطاهای پدران را از پسران و پسرانِ پسران‌شان تا نسل سوم و چهارم می‌گیرد. ۸ و موسی شتافت و سر به زمین نهاد و سجده کرد ۹ و گفت: ای آقای من اگر به راستی مقبول درگاهت شده‌ام، پس پروردگار به وسط قوم ما بیاید؛ این قوم، مردمی سرکش هستند. گناهان و خطاهای ما را بیامرز و ما را ملک خود برگیر....»^۱.

وفي التوراة - سفر المزامير - المزمور السابع والتسعون: (۱) الرب قد ملك فلتبتهج الأرض ولتفرح الجزائر الكثيرة. ۲ السحاب والضباب حوله. العدل والحق قاعدة كرسية. ۳ قدامه تذهب نار وتحرق أعداءه حوله. ۴ أضاءت بروقه المسكونة. رأت الأرض وارتعدت. ۵ ذابت الجبال مثل الشمع قدام الرب قدام سيد الأرض كلها. ۶ أخبرت السموات بعدله ورأى جميع الشعوب مجده ۷ يخزي كل عابدي تمثال منحوت المفتخرين بالأصنام. اسجدوا له يا جميع الآلهة. ۸ سمعت صهيون ففرحت وابتهجت بنات يهوذا من أجل أحكامك يا رب. ۹ لأنت أنت يا رب علي علي كل الأرض. علوت جداً على كل الآلهة ۱۰ يا محبي الرب أبغضوا الشر. هو حافظ نفوس أتقيائه. من يد الأشرار ينقذهم. ۱۱ نور قد زرع للصديق وفرح للمستقيمي القلب. ۱۲ افرحوا أيها الصديقون بالرب واحمدوا ذكر قدسه^(۲).

و در تورات - سفر مزامیر - مزمور هشتاد و هفت: «۱ پروردگار سلطنت یافته است. پس زمین خوشی کند و جزیره‌های بسیار شادمان باشند. ۲ ابرها و ظلمتِ غلیظ گرداگرد او است. عدالت و انصاف قاعده‌ی تخت او است. ۳ آتش پیش روی او می‌رود و دشمنانش را در اطراف می‌سوزاند. ۴ برق‌هایش جهان را روشن می‌کند. زمین دید و به لرزه افتاد. ۵ کوه‌ها در حضور خداوند مثل موم گذاخته می‌شوند، در حضور آقای تمام زمین. ۶ آسمان‌ها عدالت او را اعلام می‌کنند و همه‌ی اقوام جلال او را می‌بینند. ۷ تمام بت‌پرستان که به بت‌های خود می‌بالیدند، خجل و شرم‌منده می‌شوند. ای جميع خدايگان، بری او سجده کنید. ۸ صهيون شنید و شادمان شد و دختران يهودا مسرور گردیدند،

۱ - عهد قدیم و جدید: ج ۱ - مجمع کلیساهای شرقی: ص ۱۴۳.

۲ - العهد القديم والجديد: ج ۱ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۹۰۱.

به سبب داوری‌های تو، ای پروردگار. ۹ زیرا که تو ای پروردگار بر روی تمامی زمین، متعال هستی و بسیار برتر از همه‌ی خدایگان. ۱۰ ای دوست‌داران پروردگار، از بدی نفرت کنید. او حافظ جان‌های مقدسان خود می‌باشد و آنها را از دست شریران نجات می‌دهد. ۱۱ نور بر عادلان کشته شده است و شادمانی برای راست‌دلان. ۱۲ ای عادلان، با پروردگار شادمان باشید و نام مقدس او را سپاس گوید»^۱.

وفي التوراة - سفر المزامير - المزمور التاسع والتسعون: (۱) الرب قد ملك. ترتعد الشعوب. هو جالس على الكروبيم. تنزلزل الأرض. ۲ الرب عظيم في صهيون وعال هو على كل الشعوب. ۳ يحمدون اسمك العظيم والمهوب. قدوس هو. ۴ وعز الملك أن يحب الحق. أنت ثبت الاستقامة أنت أجريت حقاً وعدلاً في يعقوب ۵ علوا الرب إلهنا واسجدوا عند موطن قدميه. قدوس هو. ۶ موسى وهرون بين كهنته وصموئيل بين الذين يدعون باسمه. دعوا الرب وهو استجاب لهم. ۷ بعمود السحاب كلمهم. حفظوا شهاداته والفريضة التي أعطاهم. ۸ أيها الرب إلهنا أنت استجبت لهم. إلهنا غفوراً كنت لهم ومنتقماً على أفعالهم. ۹ علوا الرب إلهنا. واسجدوا في جبل قدسه لأن الرب إلهنا قدوس^(۲).

در تورات سفر مزامیر- مزمور نود و نهم آمده است: «۱ پروردگار سلطنت گرفته است، قوم‌ها بلرزند. او بر تخت خود بر کزوین جلوس می‌نماید. زمین متزلزل گردد. ۲ پروردگار در صهیون عظیم و بر جمیع قوم‌ها متعال است. ۳ اسم عظیم و پرشکوه تو را حمد گویند که او قدوس است. ۴ و عزت پادشاه، حق را دوست می‌دارد! تو استقامت و راستی را برقرار ساختی و عدالت و انصاف را در یعقوب به عمل آوردی. ۵ پروردگار، خدای ما را ستایش کنید و در برابر تختش، او را پرستش نمایید که او قدوس است. ۶ کاهنان او، یعنی موسی و هارون و همچنین سموئیل او را با اسمش خواندند. پروردگار را خواندند و او ایشان را اجابت فرمود. ۷ او در میان ستون ابر با آنها صحبت کرد، و آنها شهادت‌ها و اوامر او را حفظ و اطاعت نمودند. ۸ ای پروردگار، خدای ما، تو ایشان را اجابت فرمودی، تو ایشان را خدای غفور و بخشنده بودی، اما آنها را به گناهانشان انتقام کشیدی. ۹ پروردگار، خدای ما را متعال بخوانید و او را بر کوه مقدسش پرستش نمایید، زیرا پروردگار، خدای ما قدوس است»^۳.

۱ - عهد قدیم و جدید: ج ۱ - مجمع کلیساهای شرقی: ص ۹۰۱.

۲ - العهد القديم والجديد: ج ۱ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۹۰۲.

۳ - عهد قدیم و جدید: ج ۱ - مجمع کلیساهای شرقی: ص ۹۰۲.

وفي التوراة - سفر المزامير - المزمور المئة والرابع: (١) باركي يا نفسي الرب. يا رب إلهي قد عظمت جداً مجداً وجلالاً لبست. ٢ اللابس النور كثوب الباسط السموات كشقة ٣ المسقف علاليه بالمياه الجاعل السحاب مركبته الماشي على أجنحة الريح ٤ الصانع ملائكته رياحا وخدامه ناراً ملتهبة ٥ المؤسس الأرض على قواعدها فلا تتزعزع إلى الدهر والأبد. ٦ كسوتها الغمر كثوب. فوق الجبال تقف المياه . ٧ من انتهارك تهرب من صوت رعدك تفر. ٨ تصعد إلى الجبال. تنزل إلى البقاع^(١).

و در تورات سفر مزامير- مزمور صد و چهارم آمده است: «... ١ ای جان من، پروردگار را متعال بخوان. ای پروردگار، خدای من، تو بی نهایت عظیم هستی! تو مُلبَس به عظمت و جلال هستی. ٢ مانند لباس پوشیده شده با نور هستی. آسمان ها را چون خیمه گسترده ای. ٣ آن که خانه هایش را بر آب ها بنا کرده است. ابرها را مرکب خود ساخته است و بر بال های باد می خرامد. ٤ فرشتگانش را با دها گردانیده است و خادمانش را آتش فروزان. ٥ بناکننده ی زمین بر پایه هایش که تا ابد و پایان روزگار نلرزد. ٦ دریاها آن را مانند ردا در بر گرفت و آب، کوه ها را پوشانید. ٧ از عتاب تو می گریزند و از ندای رعد تو پراکنده می شوند. ٨ بر فراز کوه ها برمی آیند. به دره ها سرازیر می گردند»^٢.

وفي إنجيل متى - الأصحاح الرابع والعشرون: (..... ٢٩ ولوقت بعد ضيق تلك الأيام تظلم الشمس والقمر لا يعطي ضوءه والنجوم تسقط من السماء وقوات السموات تتزعزع. ٣٠ وحينئذ تظهر علامة ابن الإنسان في السماء. وحينئذ تنوح جميع قبائل الأرض ويصرون ابن الإنسان آتيا على سحاب السماء بقوة ومجد كثير. ٣١ فيرسل ملائكته يبوق عظيم الصوت فيجمعون مختاريه من الأربع الرياح من أقصاء السموات إلى أقصائها ..... ٣٦ وأما ذلك اليوم وتلك الساعة فلا يعلم بهما أحد ولا ملائكة السموات إلا أبي وحده. ٣٧ وكما كانت أيام نوح كذلك يكون أيضا مجيء ابن الإنسان. ٣٨ لأنه كما كانوا في الأيام التي قبل الطوفان يأكلون ويشربون ويتزوجون ويزوجون إلى اليوم الذي دخل فيه نوح الفلك ٣٩ ولم يعلموا حتى جاء الطوفان وأخذ الجميع. كذلك يكون أيضا مجيء ابن الإنسان. ٤٠ حينئذ يكون اثنان في الحقل. يؤخذ الواحد ويترك الآخر. ٤١ اثنان تطحنان على الرحى. تؤخذ الواحدة وتترك الأخرى ٤٢ اسهروا إذا لأنكم لا

١- العهد القديم والجديد: ج ١- مجمع الكنائس الشرقية: ص ٩٠٥.

٢- عهد قديم و جديد: ج ١- مجمع كلیساهاى شرقی: ص ٩٠٥.

تعلّمون فی آیه ساعه یأتی ربکم. ۴۳ واعلموا هذا أنه لو عرف رب البيت فی أي هزيع یأتی السارق لسهر ولم یدع بیته ینقب. ۴۴ لذلك کونوا أنتم أيضا مستعدين لأنه فی ساعه لا تظنون یأتی ابن الإنسان. ۴۵ فمن هو العبد الأمين الحکیم الذی أقامه سیده علی خدمه ليعطيهم الطعام فی حینه. ۴۶ طوبی لذلك العبد الذی إذا جاء سیده یجده یفعل هكذا. ۴۷ الحق أقول لکم إنه یقیمه علی جمیع أمواله. ۴۸ ولكن إن قال ذلك العبد الردي فی قلبه سيدي ییطئ قدمه. ۴۹ فیتدی یضرب العید رفقاءه ویأکل ویشرب مع السکاری. ۵۰ یأتی سید ذلك العبد فی یوم لا ینتظره و فی ساعه لا یعرفها. ۵۱ فیقطعه ویجعل نصیبه مع المرائین. هناك یكون البكاء وصریر الأسنان^(۱).

و در انجیل متی -اصحاح بیست و چهارم: «... ۲۹ به محض آن که مصیبت آن روزها به پایان رسد، خورشید تاریک خواهد شد و ماه دیگر نور نخواهد داد، ستارگان از آسمان فرو خواهند ریخت و قدرت‌های آسمانی متزلزل خواهند شد. ۳۰ پس از آن، علامت پسر انسان در آسمان ظاهر می‌شود و در آن هنگام، همه‌ی ملل عالم سوگواری خواهند کرد و پسر انسان را خواهند دید که با قدرت و جلال بسیار بر ابرهای آسمان می‌آید. ۳۱ پس فرشتگانش را با صدای شیپور بزرگ خواهد فرستاد تا برگزیدگان او را از بادهای چهارگانه از کران تا کران فلک جمع کنند... ۳۶ از آن روز و ساعت هیچ کس خبر ندارد و حتی هیچ یک از فرشتگان آسمان به غیر از فقط پدرم. ۳۷ زمان آمدن پسر انسان درست مانند روزگار نوح خواهد بود. ۳۸ در روزهای قبل از آن یعنی تا روزی که نوح به داخل کشتی رفت، مردم می‌خوردند و می‌نوشیدند و ازدواج می‌کردند ۳۹ و چیزی نمی‌فهمیدند تا این که سیل آمد و همه را از بین برد. ظهور پسر انسان نیز همین‌طور خواهد بود. ۴۰ از دو نفر که در مزرعه هستند، یکی برده می‌شود و دیگری واگذارده می‌شود. ۴۱ و از دو زن که دستاس می‌کنند، یکی را می‌برند و دیگری را می‌گذارند. ۴۲ بیدار باشید، زیرا نمی‌دانید در چه ساعتی پروردگار شما می‌آید. ۴۳ به خاطر داشته باشید: اگر صاحب خانه می‌دانست که دزد در چه ساعت از شب می‌آید، بیدار می‌ماند و نمی‌گذاشت دزد وارد خانه‌اش شود. ۴۴ پس شما باید همیشه آماده باشید، زیرا پسر انسان در ساعتی که انتظار ندارید، خواهد آمد. ۴۵ کیست آن غلام امین دانا که اربابش او را به سرپرستیِ خادمان خانه‌ی خود گمارده باشد تا در وقت مناسب جیره‌ی آنان را بدهد. ۴۶ خوشا به حال آن غلام، که اگر وقتی اربابش برمی‌گردد او را این‌گونه ببیند (در حال انجام وظیفه). ۴۷ حق را به شما می‌گویم که که او اداره‌ی تمام مایملک خود را به عهده‌ی وی خواهد گذاشت. ۴۸ اما اگر غلام شریر باشد و بگوید که آمدن ارباب من طول خواهد کشید، ۴۹ و به اذیت و آزار غلامان دیگر پردازد و با می‌گساران به

خوردن و نوشیدن مشغول شود، ۵۰ در روزی که او انتظار ندارد و در وقتی که او نمی‌داند، اربابش خواهد آمد ۵۱ و او را تکه تکه می‌کند و نصیبش را با ریاکاران قرار خواهد داد، در جایی که گریه و شیون و دندان بر دندان ساییدن وجود خواهد داشت»^۱.

وفي إنجيل متى - الأصحاح السادس والعشرون: (.....) فأجاب رئيس الكهنة وقال له أستحلفك بالله الحي أن تقول لنا هل أنت المسيح ابن الله. ٦٤ قال له يسوع أنت قلت. وأيضا أقول لكم من الآن تبصرون ابن الإنسان جالسا عن يمين القوة وآتيا على سحاب السماء. ٦٥ فمزق رئيس الكهنة حينئذ ثيابه قائلا قد جدف. ما حاجتنا بعد إلى شهود. ها قد سمعتم تجديفه. ٦٦ ماذا ترون. فأجابوا وقالوا إنه مستوجب الموت. ٦٧ حينئذ بصقوا في وجهه ولكموه. وآخرون لطموه ٦٨ قائلين تنبأ لنا أيها المسيح من ضربك ٦٩ أما بطرس فكان جالسا خارجا في الدار. فجاءت إليه جارية قائلة وأنت كنت مع يسوع الجليلي. ٧٠ فأنكر قدام الجميع قائلاً لست أدري ما تقولين. ٧١ ثم إذ خرج إلى الدهليز رآته أخرى فقالت للذين هناك وهذا كان مع يسوع الناصري. ٧٢ فأنكر أيضاً بقسم إني لست أعرف الرجل. ٧٣ وبعد قليل جاء القيام وقالوا لبطرس حقا أنت أيضا منهم فإن لغتك تظهرك. ٧٤ فابتدأ حينئذ يلعن ويحلف إني لا أعرف الرجل. وللوقت صاح الديك. ٧٥ فتذكر بطرس كلام يسوع الذي قال له إنك قبل أن يصيح الديك تنكرني ثلاث مرات. فخرج إلى خارج وبكى بكاء مرأً^(٢).

و در انجیل متی - اصحاح بیست و ششم: «..... پس کاهن اعظم پاسخ داد و به او گفت: تو را به خدای زنده سوگند می‌دهم به ما بگو آیا تو مسیح، پسر خدا هستی؟ ۶۴ يسوع (عیسی) پاسخ داد: تو (این گونه) گفتی. و همچنین من به شما می‌گویم که بعد از این پسر انسان را خواهید دید که بر دست راست قوت نشسته است و بر ابرهای آسمان می‌آید. ۶۵ آن هنگام کاهن اعظم گریبان خود را درید و گفت: او کفر گفت! دیگر بعد از این چه نیازی به شهود داریم؟ شما حالا کفر او را (با گوش خود) شنیدید. ۶۶ نظر شما چیست؟ آنها جواب دادند: او مستوجب مرگ است. ۶۷ آنگاه آب دهان به صورتش انداختند و او را زدند و کسانی بر رخسارش سیلی می‌زدند، ۶۸ در حالی که می‌گفتند: حالا ای مسیح به ما خبر بده چه کسی تو را زده است. ۶۹ در این وقت پطرس در بیرون، در حیاط خانه نشسته بود. کنیزی پیش او آمده گفت: تو هم با عیسی جلیلی بودی. ۷۰ پطرس در حضور همه

۱ - عهد قدیم و جدید: ج ۲ - مجمع کلیساهای شرقی: ص ۴۵.

۲ - العهد القديم والجديد: ج ۲ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۵۱.

منکر شد و گفت: نمی‌دانم تو چه می‌گویی. ۷۱ و چون از آنجا به دهلیز بیرون رفت، در آنجا کنیز دیگری او را دیده، به اطرافیان خود گفت: این شخص با عیسی ناصری بود. ۷۲ باز هم پطرس منکر شده، گفت: من قسم می‌خورم که آن مرد را نمی‌شناسم. ۷۳ کمی بعد کسانی که آنجا ایستاده بودند پیش آمده به پطرس گفتند: البته که تو یکی از آنها هستی زیرا از لهجه ات پیدا است. ۷۴ در آن هنگام شروع به لعن کردن و قسم خوردن نمود که اگر من آن مرد را بشناسم. در همان لحظه خروس بانگ زد ۷۵ پطرس به یاد آورد که عیسی به او گفته بود: پیش از آن که خروس بخواند تو سه بار خواهی گفت مرا نمی‌شناسی. بیرون رفت و زار زار گریست»^۱.

وفي إنجيل مرقس - الأصحاح الثالث عشر: (..... ۲۴ وأما في تلك الأيام بعد ذلك الضيق فالشمس تظلم والقمر لا يعطي ضوءه. ۲۵ ونجوم السماء تتساقط والقوات التي في السموات تتزعزع. ۲۶ وحينئذ يبصرون ابن الإنسان آتياً في سحاب بقوة كثيرة ومجد ۲۷ فيرسل حينئذ ملائكته ويجمع مختاربه من الأربع الرياح من أقصاء الأرض إلى أقصاء السماء. .... ۳۲ وأما ذلك اليوم وتلك الساعة فلا يعلم بهما أحد ولا الملائكة الذين في السماء ولا الابن إلا الآب)^(۲).

در انجیل مرقس - اصحاح سیزدهم آمده است: «.... ۲۴ و اما در آن روزها، پس از آن مصیبت، خورشید تاریک خواهد شد و ماه دیگر نور نخواهد افشاند. ۲۵ ستارگان از آسمان فرو خواهند ریخت و نیروهای آسمان به لرزه در خواهند آمد. ۲۶ آنگاه پسر انسان را خواهند دید که با قدرت و جلال بسیار در ابرها می‌آید. ۲۷ پس فرشتگانش را خواهد فرستاد و برگزیدگانش را از بادهای چهارگانه، از کرانه‌های زمین تا کرانه‌های آسمان، گرد هم خواهد آورد..... ۳۲ هیچ کس آن روز و ساعت را نمی‌داند جز پدر؛ حتی فرشتگان آسمان و پسر نیز از آن آگاه نیستند»^۳.

وفي إنجيل مرقس - الأصحاح الرابع عشر: (..... فسأله رئيس الكهنة أيضاً وقال له أنت المسيح ابن المبارك. ۶۲ فقال يسوع أنا هو . وسوف تبصرون ابن الإنسان جالساً عن يمين القوة وآتياً في سحاب السماء. ۶۳ فمزق رئيس الكهنة ثيابه وقال ما حاجتنا بعد إلى شهود. ۶۴ قد

^۱ - عهد قديم و جديد: ج ۲ - مجمع كليساهاى شرقى: ص ۵۱.

^۲ - العهد الجديد والقديم: ج ۲ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۸۱.

^۳ - عهد قديم و جديد: ج ۲ - مجمع كليساهاى شرقى: ص ۸۱.

سمعت التجاديف. ما رأيكم. فالجميع حكموا عليه أنه مستوجب الموت. ٦٥ فابتدأ قوم يبصقون عليه ويغطون وجهه ويلكمونه ويقولون له تنبأ. وكان الخدام يلطمونه ٦٦ وبينما كان بطرس في الدار أسفل جاءت إحدى جواري رئيس الكهنة. ٦٧ فلما رأت بطرس يستدفي نظرت إليه وقالت وأنت كنت مع يسوع الناصري. ٦٨ فأنكر قائلاً لست أدري ولا أفهم ما تقولين. وخرج خارجاً إلى الدهليز. فصاح الديك. ٦٩ فرأته الجارية أيضاً وابتدأت تقول للحاضرين إن هذا منهم. ٧٠ فأنكر أيضاً. وبعد قليل أيضاً قال الحاضرون لبطرس حقاً أنت منهم لأنك جليلي أيضاً ولغتك تشبه لغتهم. ٧١ فابتدأ يلعن ويحلف أنني لا أعرف هذا الرجل الذي تقولون عنه. ٧٢ وصاح الديك ثانية. فتذكر بطرس القول الذي قاله له يسوع إنك قبل أن يصيح الديك مرتين تنكرني ثلاث مرات. فلما تفكر به بكى^(١).

در انجیل مرقس - اصحاب چهاردهم آمده است: «... باز کاهن اعظم از او پرسید و به او گفت: آیا تو مسیح پسر خدای متبارک هستی؟ ٦٢ عیسی گفت: من او هستم. شما پسر انسان را خواهید دید که در دست راست قوت نشسته است و بر ابرهای آسمان می آید. ٦٣ کاهن اعظم گریبان خود را پاره کرد و گفت: دیگر چه احتیاجی به شاهدان داریم؟ ٦٤ شما کفرگویی‌ها را شنیدید. رأی شما چیست؟ همه او را مستوجب مرگ دانستند. ٦٥ بعضی‌ها آب دهان به رویش می انداختند و چشم‌هایش را بسته و با مشت او را می زدند و می گفتند: به ما خبر بده. خدمت‌کاران هم او را می زدند. ٦٦ و هنگامی که پطرس در ایوان پایین ساختمان بود که یکی از کنیزان کاهن اعظم آمد. ٦٧ و هنگامی که پطرس را دید که خود را گرم می کند، به او نظر انداخت و گفت: تو هم همراه عیسی ناصری بودی. ٦٨ پطرس منکر شده، گفت: من اصلاً نمی دانم و نمی فهمم تو چه می گویی. و بعد به بیرون به دهلیز رفت و در همان موقع خروس بانگ زد. ٦٩ آن کنیز باز هم او را دید و به اطرافیان خود گفت: این هم یکی از آنها است. ٧٠ و باز هم انکار کرد. کمی بعد، اطرافیان به پطرس گفتند: تو حتماً یکی از آنها هستی چون تو نیز اهل جلیل هستی و لهجات به لهجه‌ی آنها شبیه است. ٧١ اما او شروع به لعن کردن و سوگند خوردن کرد که من این شخص را که شما درباره‌اش صحبت می کنید نمی شناسم. ٧٢ درست در همان وقت خروس برای دومین بار بانگ زد. پطرس به یاد آورد که عیسی به او فرموده بود: پیش از این که خروس دو مرتبه بانگ بزند، تو سه مرا انکار خواهی نمود. و چون این را به یاد آورد، به گریه افتاد»^٢.

١- العهد القديم والجديد: ج ٢- مجمع الكنائس الشرقية: ص ٨٥.

٢- عهد قديم و جديد: ج ٢- مجمع كلیسای شرقی: ص ٨٥.

وفي العهد الجديد - رؤيا يوحنا اللاهوتي - الأصحاح الأول: (.....) ۷ هو ذا يأتي مع السحاب وستنظره كل عين والذين طعنوه وينوح عليه جميع قبائل الأرض .....^(۱).

و در عهد جدید - مکاشفات یوهنا لاهوتی - اصحاح اول: «... ۷ اینک او با ابرها می‌آید! هر چشمی او را خواهد دید و همچنین کسانی که او را نیزه زدند، و همه‌ی اقوام دنیا برای وی ناله خواهند کرد...»^۲.

* * *

۱ - العهد القديم والجديد: ج ۲ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۳۹۵.

۲ - عهد قديم و جديد: ج ۲ - مجمع کلیساهای شرقی: ص ۳۹۵.

ملحق ۵

پیوست ۵

عن علي بن إبراهيم، عن أبيه، عن ابن أبي عمير، عن ابن اذينة، عن أبي عبد الله (ع)، قال: (قال: ما تروي هذه الناصبة؟ فقلت: جعلت فداك فيماذا؟ فقال: في أذانهم وركوعهم وسجودهم، فقلت: إنهم يقولون: إن ابي بن كعب رآه في النوم، فقال: كذبوا فإن دين الله عز وجل أعز من أن يرى في النوم، قال: فقال له سدير الصيرفي: جعلت فداك فأحدث لنا من ذلك ذكرا، فقال أبو عبد الله (ع): إن الله عز وجل لما عرج بنبيه ﷺ إلى سماواته السبع أما اوليهن فبارك عليه، والثانية علمه فرضه فأنزل الله محملاً من نور فيه أربعون نوعاً من أنواع النور، كانت محدقة بعرش الله تغشي أبصار الناظرين، أما واحد منها فأصفر فمن أجل ذلك اصفرت الصفرة، وواحد منها أحمر فمن أجل ذلك احمرت الحمرة، وواحد منها أبيض فمن أجل ذلك ابيض البياض، والباقي على سائر عدد الخلق من النور والالوان في ذلك المحمل حلق وسلاسل من فضة، ثم عرج به إلى السماء فنفرت الملائكة إلى أطراف السماء وخرت سجداً وقالت: سبح قدوس ما أشبه هذا النور بنور ربنا، فقال جبرئيل (ع): الله أكبر الله أكبر، ثم فتحت أبواب السماء واجتمعت الملائكة فسلمت على النبي ﷺ أفواجاً وقالت: يا محمد كيف أخوك إذا نزلت فاقراه السلام، قال النبي ﷺ: أفتعرفونه؟ قالوا: وكيف لا نعرفه وقد أخذ ميثاقك وميثاقه منا وميثاق شيعته إلى يوم القيامة علينا، وإنا لتنصفح وجوه شيعته في كل يوم وليلة خمساً - يعنون في كل وقت صلاة - وإنا لنصلي عليك وعليه.

علی بن ابراهیم از پدرش از ابن ابی عمیر از ابن اذنیه از حضرت ابو عبد الله امام صادق (ع) روایت کرده است که حضرت فرمود: «این ناصبیان چه روایت می کنند؟ عرض کردم: فدایت شوم در چه موردی؟ فرمود: در مورد اذان و رکوع و سجودشان. عرض کردم: آنها می گویند که ابی بن کعب در خواب چنین دیده است. حضرت (ع) فرمود: دروغ گفته اند، دین خدا والاتر و برتر از آن است که در خواب دیده شود. (راوی) گوید: سدير صيرفي به ایشان عرض کرد: فدایت شوم، پس تذکره ای از آن برای ما بیان فرمایید. حضرت (ع) فرمود: خدای عزوجل پیامبرش را به آسمان های هفته گانه ی خویش عروج داد. در مرتبه ی اول به او برکت داد، در مرتبه ی دوم فرایض را به او تعلیم فرمود. پس خداوند عزیز جبار محملى از نور که در آن چهل نوع از انواع نور بود بر وی نازل فرمود. این انوار

گرداگرد عرش خداوند تبارک و تعالی را احاطه کرده بودند به طوری که دیدگان ناظرین را خیره می کرد. یکی از آنها زرد رنگ بود و به دلیل آن، زرد، زرد رنگ شد. دیگری قرمز رنگ بود و رنگ قرمز از آن است. نور دیگر سفید بود و سفیدی سفید از آن است و سایر رنگ ها از نورهای دیگر خلق شدند و رنگ ها در آن محمل حلقه زده، زنجیری از نقره ایجاد کرده بودند. سپس حضرت را به آسمان عروج داد. فرشتگان به اطراف و اکناف آسمان پراکنده شدند، سپس به سجده افتادند و گفتند: سبوح قدوس، چقدر این نور شبیه به نور پروردگار ما است. پس جبرئیل (ع) فرمود: الله اکبر الله اکبر (خدا بزرگتر است)! سپس درب های آسمان گشوده شد و فرشتگان اجتماع نمودند. سپس محضر مبارک نبی اکرم (ص) مشرف شدند، فوج فوج جلو آمدند و به آن سرور سلام نمودند. بعد عرضه داشتند: ای محمد، برادرت چطور است؟ هنگامی که بازگشتی، به او سلام برسان. پیامبر (ص) فرمود: آیا او را می شناسید؟ عرضه داشتند: چگونه او را شناسیم و حال آن که حق تعالی پیمان تو و پیمان او و پیمان شیعیان او تا روز قیامت را از ما گرفته است و ما چهره های شیعیانش را هر روز و شب پنج مرتبه (یعنی وقت نمازهای پنج گانه) لمس می کنیم و بر تو و او صلوات می فرستیم.

[قال:] ثم زادني ربي أربعين نوعاً من أنواع النور لا يشبه النور الأول وزادني حلقاً وسلاسل وعرج بي إلى السماء الثانية، فلما قربت من باب السماء الثانية نفرت الملائكة إلى أطراف السماء وخرت سجداً وقالت: سبوح قدوس رب الملائكة والروح، ما أشبه هذا النور بنور ربنا، فقال جبرئيل (ع): أشهد أن لا إله إلا الله، أشهد أن لا إله إلا الله. فاجتمعت الملائكة وقالت: يا جبرئيل من هذا معك؟ قال: هذا محمد ﷺ، قالوا: وقد بعث؟ قال: نعم، قال النبي ﷺ: فخرجوا إلي شبه المعانيق فسلموا علي وقالوا: اقرأ أخاك السلام، قلت: أتعرفونه؟ قالوا: وكيف لا نعرفه وقد أخذ ميثاقك وميثاقه وميثاق شيعته إلى يوم القيامة علينا وإنا لتتصفح وجوه شيعته في كل يوم وليلة خمساً - يعنون في كل وقت صلاة - قال: ثم زادني ربي أربعين نوعاً من أنواع النور لا تشبه الأنوار الأولى، ثم عرج بي إلى السماء الثالثة فنفرت الملائكة وخرت سجداً وقالت: سبوح قدوس رب الملائكة والروح ما هذا النور الذي يشبه نور ربنا؟ فقال جبرئيل (ع): أشهد أن محمداً رسول الله، أشهد أن محمداً رسول الله. فاجتمعت الملائكة وقالت: مرحباً بالأول ومرحباً بالآخر ومرحباً بالحاضر ومرحباً بالناشر محمد خير النبيين وعلي خير الوصيين. قال النبي ﷺ: ثم سلموا علي وسألوني عن أخي، قلت: هو في الأرض أفتعرفونه؟ قالوا: وكيف لا نعرفه وقد نوح البيت المعمور

کل سنة وعليه رق أبيض فيه اسم محمد واسم علي والحسن والحسين [والأئمة] ﷺ وشيعتهم إلى يوم القيامة، وإنا لنبارك عليهم كل يوم وليلة خمساً - يعنون في وقت كل صلاة - ويمسحون رؤوسهم بأيديهم.

(فرمود:) سپس پروردگارم چهل نوع از انواع نورها که هیچ شباهتی به نور اول نداشتند را بر من افزود و حلقه و زنجیرهایی بر من اضافه نمود و مرا به آسمان دوم عروج داد. زمانی که نزدیک درب آسمان دوم رسیدم فرشتگان به اطراف آسمان پراکنده شده، به سجده افتادند و گفتند: سبوح قدوس ربنا و رب الملائكة و الروح، چقدر این نور شبیه به نور پروردگار ما است. جبرئیل (ع) گفت: اشهد ان لا اله الا الله اشهد ان لا اله الا الله. پس از آن فرشتگان اجتماع کردند و گفتند: ای جبرئیل، این کیست که با تو می‌باشد؟ جبرئیل (ع) فرمود: این حضرت محمد (ص) است. فرشتگان گفتند: آیا مبعوث شده است؟ جبرئیل فرمود: بلی. رسول خدا (ص) فرمودند: فرشتگان به سرعت به طرف من آمدند، سلام کردند و گفتند: به برادرت سلام ما را برسان. به ایشان گفتم: آیا او را می‌شناسید؟ گفتند: آری، چگونه آن حضرت را نشناسیم و حال آن که خداوند پیمان تو و پیمان او و شیعه‌ی او را تا روز قیامت از ما گرفته است و ما در هر روز پنج بار در هر یک از اوقات نماز به صورت‌های شیعیان آن حضرت نظر می‌افکنیم. رسول خدا (ص) فرمودند: سپس پروردگارم چهل نوع از انواع نور را بر من افزود که به انوار اولی شباهت نداشتند. سپس مرا به آسمان سوم عروج داد. فرشتگان این آسمان به اطراف پراکنده شده، به سجده افتادند و گفتند: سبوح قدوس رب الملائكة و الروح، این چه نوری است که شبیه نور پروردگارمان است؟ جبرئیل پس از آن گفت: اشهد ان محمداً رسول الله اشهد ان محمداً رسول الله. فرشتگان اجتماع کرده، گفتند: آفرین به اول و آفرین به آخر و آفرین به کسی که متصل به حشر دهنده است و آفرین به کسی که متصل به نشر دهنده است، محمد خاتم پیامبران و علی بهترین وصی‌ها. رسول خدا (ص) فرمودند: به من سلام کردند و از برادرم علی پرسیدند. گفتم: او در زمین است، مگر او را می‌شناسید؟ گفتند: آری، چگونه او را نشناسیم و حال آن که در هر سال یک بار بیت المعمور را زیارت می‌کنیم و بر روی آن پارچه‌ی نازک سفیدی است که اسم محمد (ص) و علی و حسن و حسین (و ائمه) و شیعیانشان تا روز قیامت نوشته شده است و ما روزی پنج مرتبه یعنی وقت نمازهای روزانه ایشان را برکت می‌دهیم در حالی که با دست‌هایشان بر سرهایشان مسح می‌کنند.

قال: ثم زادني ربّي أربعين نوعاً من أنواع النور لا تشبه تلك الأنوار الأولى، ثم عرج بي حتى انتهيت إلى السماء الرابعة فلم تقل الملائكة شيئاً وسمعت دويماً كأنه في الصدور، فاجتمعت الملائكة ففتحت أبواب السماء وخرجت إلي شبه المعانيق فقال جبرئيل (ع): حي على الصلاة حي على الصلاة، حي على الفلاح حي على الفلاح. فقالت الملائكة: صوتان مقرونان معروفان، فقال جبرئيل (ع): قد قامت الصلاة، قد قامت الصلاة. فقالت الملائكة: هي لشيعته إلى يوم القيامة، ثم اجتمعت الملائكة وقالت: كيف تركت أخاك؟ فقلت لهم: وتعرفونه؟ قالوا: نعرفه وشيعته وهم نور حول عرش الله وإن في البيت المعمور لرقاً من نور [فيه كتاب من نور] فيه اسم محمد وعلي والحسن والحسين والأئمة وشيعتهم إلى يوم القيامة، لا يزيد فيهم رجل ولا ينقص منهم رجل وإنه لميثاقنا وإنه ليقرأ علينا كل يوم جمعة، ثم قيل لي: ارفع رأسك يا محمد، فرفعت رأسي فإذا أطباق السماء قد خرقت والحجب قد رفعت، ثم قال لي: طأطئ رأسك، أنظر ما ترى؟ فطأطأت رأسي فنظرت إلى بيت مثل بيتكم هذا وحرم مثل حرم هذا البيت لو ألقيت شيئاً من يدي لم يقع إلا عليه، فقيل لي: يا محمد إن هذا الحرم وأنت الحرام ولكل مثل مثال، ثم أوحى الله إلي: يا محمد ادن من صاد فاغسل مساجدك وطهرها وصل لربك فدنا رسول الله ﷺ من صاد وهو ماء يسيل من ساق العرش الأيمن، فتلقي رسول الله ﷺ الماء بيده اليمنى فمن أجل ذلك صار الوضوء باليمين، ثم أوحى الله عز وجل إليه أن اغسل وجهك فإنك تنظر إلى عظمتي، ثم اغسل ذراعيك اليمنى واليسرى فإنك تلقي بيدك كلامي، ثم امسح رأسك بفضل ما بقي في يديك من الماء ورجليك إلى كعبيك فإنني أبارك عليك وأوطيك موطئاً لم يطأه أحد غيرك، فهذا علة الأذان والوضوء.

فرمود: سپس پروردگارم چهل نوع از انواع نور که به هیچ یک از انوار اول شبیه نبود برایم افزود. سپس مرا به آسمان چهارم عروج داد. در این آسمان فرشتگان هیچ نگفتند و صدایی شنیدم از ایشان که گویا در سینه‌ها حبس بود. آنها اجتماع کردند و درب‌های آسمان گشوده شد و به سرعت به طرف من شتافتند. جبرئیل گفت: حیّ علی الصلوة حیّ علی الصلوة حیّ علی الفلاح حیّ علی الفلاح. پس از او فرشتگان گفتند: دو ندای قرین یکدیگر معروف. جبرئیل فرمود: قد قامت الصلوة قد قامت الصلوة. فرشتگان گفتند: نماز تعلق دارد به شیعیان علی (ع) که تا روز قیامت آن را به پا می‌دارند. سپس فرشتگان اجتماع کرده، به نبی اکرم (ص) عرض کردند: برادرت را کجا گذاردی و چطور می‌باشد؟ حضرت به ایشان فرمود: آیا او را می‌شناسید؟ عرضه داشتند: آری او و شیعیانش را می‌شناسیم، و آنها نوری هستند گرداگرد عرش و در بیت المعمور پارچه‌ای از نور است (که در آن نوشته‌ای از نور است) که در آن اسم محمد و علی و حسن و حسین و ائمه و شیعیانشان تا روز قیامت

نوشته شده است، نه مردی به آنها افزوده می‌گردد و نه از آنها کم می‌گردد و آن، میثاق ما است که هر روز جمعه بر ما خوانده می‌شود. سپس به من گفته شد: ای محمد، سرت را بلند کن. سرم را بلند کردم؛ در این هنگام طبقات آسمان شکافته شد و حجاب‌ها کنار رفت. سپس به من گفت: به پایین خیره شو، چه می‌بینی؟ سرم را پایین گرفتم و نگاهم به خانه‌ای مثل این خانه‌ی شما و حرمی مثل این خانه افتاد به طوری که اگر چیزی از دستم می‌افتاد، فقط روی آن سقوط می‌کرد. به من گفته شد: ای محمد، این، حرم است و تو حرام و برای هر مثلی، مثالی. سپس خداوند به من وحی فرمود: ای محمد، به «صاد» نزدیک شو، محل سجده‌هایت را بشوی و آنها پاک گردان و برای پروردگارت نماز بگزار. پس رسول الله (ص) به سوی «صاد» که آبی است که از ساق راست عرش جاری می‌شود رفت و با دست راستش آب برداشت و از این رو است که وضو با دست راست آغاز می‌شود؛ سپس خدای عزوجلّ وحی فرمود که صورتت را بشوی تا عظمت من را ملاحظه نمایی؛ سپس بازوی راست و چپت را بشوی تا کلام من به دست تو رسد؛ سپس از باقی‌مانده‌ی آب دستت سرت را مسح نما و دو پایت را تا دو قاب (دو قوزک)، که من تو را برکت می‌دهم و نعمتی را بر تو ارزانی می‌دارم که به احدی نداده‌ام؛ و این علت اذان و وضو می‌باشد.

ثم أوحى الله عز وجل إليه: يا محمد استقبل الحجر الأسود وكبرني على عدد حجبي فمن أجل ذلك صار التكبير سبعا؛ لأن الحجب سبع فافتح عند انقطاع الحجب، فمن أجل ذلك صار الافتتاح سنة والحجب متطابقة بينهن بحار النور وذلك النور الذي أنزله الله على محمد ﷺ، فمن أجل ذلك صار الافتتاح ثلاث مرات لافتتاح الحجب ثلاث مرات، فصار التكبير سبعا والافتتاح ثلاثا، فلما فرغ من التكبير والافتتاح أوحى الله إليه سمّ باسمي فمن أجل ذلك جعل بسم الله الرحمن الرحيم في أول السورة، ثم أوحى الله إليه أن احمدي، فلما قال: الحمد لله رب العالمين، قال النبي في نفسه شكراً، فأوحى الله عز وجل إليه قطعت حمدي فسم باسمي فمن أجل ذلك جعل في الحمد الرحمن الرحيم مرتين، فلما بلغ ولا الضالين قال النبي ﷺ: الحمد لله رب العالمين شكراً، فأوحى الله إليه قطعت ذكري فسم باسمي فمن أجل ذلك جعل بسم الله الرحمن الرحيم في أول السورة ثم أوحى الله عز وجل إليه: اقرأ يا محمد نسبة ربك تبارك وتعالى: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلم يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾.

سپس خداوند عزوجلّ به او وحی فرمود: به حجرالاسود رو کن و و مرا به تعداد حجاب‌هایم تکبیر گوی و به همین دلیل، تکبیر هفت بار، سنّت شد؛ چرا که حجاب‌ها هفت تا است که با قطع

حجاب‌ها برداشته می‌شود و از این رو، افتتاح سنت شد و حجاب بین آنها دریای نور است که همان نوری است که خداوند بر محمد (ص) نازل فرمود و به همین دلیل، به دلیل سه مرتبه افتتاح حجاب‌ها، افتتاح، سه مرتبه شد؛ پس تکبیر، هفت مرتبه و افتتاح سه مرتبه شد. هنگامی که از تکبیر و افتتاح فارغ شد خداوند به او وحی فرمود: مرا با اسمم بخوان؛ و از این جهت «بسم الله الرحمن الرحیم» ابتدای هر سوره قرار گرفت. سپس خداوند به او وحی فرمود: حمد (ستایش) مرا بگو؛ پس گفت: «الحمد لله رب العالمین». پیامبر (ص) در نفس خودش شکر گفت؛ پس خداوند عزوجل به او وحی فرمود: ستایش مرا قطع نمودی، پس نامم را بگو؛ و از این جهت در سوره‌ی حمد، «الرحمن الرحیم» دو مرتبه قرار داده شد. هنگامی که به «ولا الضالین» رسید، پیامبر (ص) فرمود: «الحمد لله رب العالمین شکرًا». پس خداوند به او وحی فرمود: ذکر مرا قطع نمودی، پس اسم مرا بخوان؛ و از این جهت در ابتدای سوره، بسم الله الرحمن الرحیم قرار داده شد. سپس خداوند عزوجل به او وحی فرمود: ای محمد، برای پروردگار تبارک و تعالی بخوان: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ».

ثم أمسك عنه الوحي فقال رسول الله ﷺ: الواحد الأحد الصمد، فأوحى الله إليه: لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً أحد، ثم أمسك عنه الوحي فقال رسول الله ﷺ: كذلك الله كذلك [الله] ربنا، فلما قال ذلك أوحى الله إليه: اركع لربك يا محمد، فركع فأوحى الله إليه وهو راعع قل: سبحان ربي العظيم ففعل ذلك ثلاثاً، ثم أوحى الله إليه: أن ارفع رأسك يا محمد، ففعل رسول الله ﷺ فقام منتصباً فأوحى الله عز وجل إليه: أن اسجد لربك يا محمد، فخر رسول الله ﷺ ساجداً، فأوحى الله عز وجل إليه قل: سبحان ربي الأعلى، ففعل ذلك ثلاثاً، ثم أوحى الله إليه: استو جالساً يا محمد، ففعل فلما رفع رأسه من سجوده واستوى جالساً نظر إلى عظمته تجلت له فخر ساجداً من تلقاء نفسه لا لأمر أمر به فسبح أيضاً ثلاثاً، فأوحى الله إليه: انتصب قائماً، ففعل فلم ير ما كان رأى من العظمة فمن أجل ذلك صارت الصلاة ركعة وسجدين.

سپس وحی را بر او متوقف نمود. پیامبر (ص) فرمود: «الواحد الاحد الصمد». خداوند به او وحی فرمود: «لم يلد و لم يولد و لم يكن له كفوا احد» و وحی را بر او قطع فرمود. پس رسول خدا (ص) فرمود: خداوند چنان است، چنان است (خداوند) پروردگار ما. هنگامی که آن را گفت، خداوند به او وحی فرمود: ای محمد، برای پروردگارت رکوع نما. پس رکوع کرد و در حالی که در رکوع بود، خداوند به او وحی فرمود: «سبحان ربي العظيم»؛ پس آن را سه مرتبه انجام داد. سپس خداوند به او وحی

فرمود: ای محمد، سرت را بلند کن. پس محمد (ص) چنین کرد و راست ایستاد. خداوند عزوجل به او وحی فرمود: ای محمد، برای پروردگارت سجده گزار. پس رسول الله (ص) به سجده درافتاد. پس خداوند عزوجل به او وحی فرمود: بگو «سبحان ربی الاعلی». پس او سه بار انجام داد. سپس خدای عزوجل وحی فرمود: راست بنشین، ای محمد. پس چنین کرد و هنگامی که از سجده‌اش سر برداشت و صاف نشست به نور عظمت خداوندی که بر او متجلی شده بود نگر بست و از پیش خود و نه طبق فرمانی که به او داده شده بود، دومرتبه به سجده افتاد و سه بار دیگر تسبیح گفت. پس خداوند به او وحی فرمود: برخیز و بایست؛ و او چنین کرد و دید آنچه از عظمت باید می‌دید. از این رو است که در هر رکعت نماز، دو سجده وجود دارد.

ثم أوحى الله عز وجل إليه: اقرأ بالحمد لله، فقرأها مثل ما قرأ أولاً، ثم أوحى الله عز وجل: إليه اقرأ إنا أنزلناه فإنها نسبتك ونسبة أهل بيتك إلى يوم القيامة، وفعل في الركوع مثل ما فعل في المرة الأولى ثم سجد سجدة واحدة، ثم أوحى الله إليه: ارفع رأسك يا محمد ثبتك ربك، فلما ذهب ليقوم قيل: يا محمد اجلس، فجلس فأوحى الله إليه يا محمد إذا ما أنعمت عليك فسمي باسمي فألهم أن قال: بسم الله وبالله ولا إله إلا الله والأسماء الحسنی كلها لله، ثم أوحى الله إليه: يا محمد صل على نفسك وعلى أهل بيتك، فقال: صلى الله علي وعلى أهل بيتي، وقد فعل، ثم التفت فإذا بصفوف من الملائكة والمرسلين والنبیین فقیل: يا محمد سلم عليهم، فقال: السلام عليكم ورحمة الله وبركاته، فأوحى الله إليه: أن السلام والتحية والرحمة والبركات أنت وذريتك.

سپس خدای عزوجل به او وحی فرمود: حمد را بخوان؛ پس او خواند درست مانند مرتبه‌ی اول. سپس خداوند عزوجل به او وحی فرمود: «انا انزلناه» را بخوان که این سوره، مختص تو و اهل بیت تو، تا روز قیامت می‌باشد؛ و او چنین کرد و در رکوع، مانند رکوع رکعت اول عمل نمود. سپس یک سجده نمود. سپس خداوند عزوجل به او وحی فرمود: سرت را بلند کن ای محمد، خداوند تو را تثبیت نمود. هنگامی که خواست بایستد، گفته شد: ای محمد، بنشین. پس او نشست و خداوند به او وحی فرمود: هنگامی که نعمتی به تو عطا کردیم، اسم مرا یاد کن. پس به آن همت نمود و گفت: «بسم الله و بالله و لا اله الا الله و الاسماء الحسنی كلها لله». سپس خداوند به او وحی فرمود: ای محمد، بر خودت و اهل بیئت صلوات بفرست. پس او گفت: «صلّ الله علیّ و علی اهل بیتی» (خداوند بر من و بر اهل بیتم صلوات فرستاد) و چنین کرد. سپس متوجه صف‌های ملائکه و فرستادگان و پیامبران شد. پس به او گفته شد: ای محمد، بر ایشان سلام بفرست. پس او گفت:

«السلام علیکم و رحمت الله و بركاته». خداوند به او وحی فرمود: «که سلام و تحیت (درود) و رحمت و برکت بر تو و فرزندان تو باد».

ثم أوحى الله إليه أن لا يلتفت يساراً وأول آية سمعها بعد قل هو الله أحد وإنا أنزلناه آية أصحاب اليمين و أصحاب الشمال فمن أجل ذلك كان السلام واحدة تجاه القبلة، ومن أجل ذلك كان التكبير في السجود شكراً وقوله: سمع الله لمن حمده لأن النبي ﷺ سمع ضجة الملائكة بالتسبيح والتحميد والتهليل، فمن أجل ذلك قال: سمع الله لمن حمده، ومن أجل ذلك صارت الركعتان الأوليان كلما أحدث فيهما حدثاً كان على صاحبهما إعادتهما فهذا الفرض الأول في صلاة الزوال يعني صلاة الظهر^(۱).

سپس خداوند به او وحی فرمود که به راست متمایل نشود و اولین آیه‌ای که بعد از «قل هو الله الحد» و «انا انزلناه» شنید، آیه‌ی اصحاب یمن و اصحاب شمال بود و از این رو است که سلام، یک مرتبه و در جهت قبله می‌باشد و از این جهت است که تکبیر در سجود، شکر می‌است و سخن او که: «سمع الله لمن حمده» چرا که پیامبر (ص) فریاد ملائکه را به تسبیح و تحمید و تهلیل شنید و به همین دلیل است که گفته می‌شود: «سمع الله لمن حمده» و به همین ترتیب دو رکعت اول شکل گرفت. هرچه در آنها اتفاق افتاد بر انجام دهنده‌ی آن است که اعاده نماید (انجام دهد)؛ و این فریضه‌ی اول در نماز زوال یعنی نماز ظهر بود^۲.

(.....) فلما رفع رأسه من سجوده واستوى جالساً نظر إلى عظمته تجلت له فخر ساجداً من تلقاء نفسه لا لأمر أمر به (.....):

«.... و هنگامی که از سجده‌اش سر برداشت و صاف نشست به نور عظمت خداوندی که بر او متجلی شده بود نگریست و از پیش خود و نه طبق فرمانی که به او داده شده بود، دومرتبه به سجده افتاد...»:

هذه الكلمات تبين بوضوح ملازمة السجود الحقيقي للمعرفة.

این جملات به وضوح همراهی سجده‌ی حقیقی با معرفت و شناخت را نشان می‌دهد.

۱- الكافي - الشيخ الكليني : ج ۳ ص ۴۸۲ - ۴۸۶.

۲- کافي - شيخ كليني: ج ۳ ص ۴۸۲ تا ۴۸۶.

(... ثم اجتمعت الملائكة وقالت كيف: تركت أخاك؟ فقلت لهم: وتعرفونه؟ قالوا: نعرفه وشيعته وهم نور حول عرش الله وإن في البيت المعمور لرقا من نور [فيه كتاب من نور] فيه اسم محمد وعلي والحسن والحسين والأئمة وشيعتهم إلى يوم القيامة لا يزيد فيهم رجل ولا ينقص منهم رجل وإنه لميثاقنا وإنه ليقرأ علينا كل يوم جمعة....):

«.... سپس فرشتگان اجتماع کرده، به نبی اکرم (ص) عرض کردند: برادرت را کجا گذاردی و چطور می‌باشد؟ حضرت به ایشان فرمود: آیا او را می‌شناسید؟ عرضه داشتند: آری او و شیعیانش را می‌شناسیم، و آن‌ها نوری هستند گرداگرد عرش و در بیت المعمور پارچه‌ای از نور است (که در آن نوشته‌ای از نور است) که در آن اسم محمد و علی و حسن و حسین و ائمه و شیعیانشان تا روز قیامت نوشته شده است، نه مردی به آنها افزوده می‌گردد و نه از آنها کم می‌گردد و آن، میثاق ما است که هر روز جمعه بر ما خوانده می‌شود....»:

وشیعة علي هنا الذين لا يزيد فيهم رجل ولا ينقص منهم رجل هم الأئمة والمهديون حجج الله من ولد علي (ع)، فهم النور الذي حول العرش وأسماءهم مكتوبة في رق من نور وموضوعة في البيت المعمور الذي هو قبلة الملائكة، والذي ورد في الروايات أن الكعبة إنما هي صورة له صورت للناس في الأرض، وكون هذه الأسماء أي أسماء الأئمة والمهديين هي ميثاق الملائكة، ويقرأ عليهم كل يوم جمعة بين بوضوح تام أن هذه الأسماء متعلقة بسجودهم وباستغفارهم عن اعتراضهم عندما أمروا بالسجود، بل وبحسب العلاقة بين البيت المعمور والكعبة وبحسب هذه الرواية المباركة تعرف أن السجود إلى الكعبة إنما لعله وجود نور هذه الأسماء فيها، والذي أشار له بوضوح تام ولادة علي بن أبي طالب (ع) في الكعبة ووضع الحجر الذي أودع العهد والميثاق في ركنها.

و در اینجا شیعیان کسانی هستند که نه یک نفر به آنها افزوده می‌شود و نه یک نفر از آنها کم می‌گردد؛ اینها ائمه و مهدیون، حجت‌های الهی از فرزندان علی (ع) می‌باشند؛ اینها همان نوری هستند که عرش را احاطه کرده‌اند، و اسامی آنها در ورق نازکی از نور نوشته شده و در بیت المعمور که قبله‌گاه فرشتگان است، نهاده شده است. در روایات وارد شده که کعبه را صورتی مانند صورت آدمیان روی زمین است. این که این اسامی یعنی نام‌های ائمه و مهدیین عهد و پیمان فرشتگان است و هر روز جمعه بر آنها خوانده می‌شود، به وضوح تمام نشان می‌دهد که این نام‌ها به سجود فرشتگان و استغفار از اعتراض‌شان نسبت به سجودی که به آن مأمور گشتند، تعلق دارد. بلکه طبق

ارتباطی که بین بیت المعمور و کعبه وجود دارد و بر حسب این روایت مبارک، درمی‌یابی که سجده‌گزاری به سوی کعبه، تنها به دلیل وجود نور این اسما در آن است. ولادت علی بن ابی طالب (ع) در کعبه و قرار گرفتن سنگی که عهد و میثاق در رکن آن به ودیعه نهاده شده، به وضوح تمام به این مطلب اشاره دارد.

(....) ثم أوحى الله عز وجل إليه: يا محمد استقبل الحجر الأسود وكبرني على عدد حجبي، فمن أجل ذلك صار التكبير سبعاً لأن الحجب سبع (.....):
 «.... سپس خداوند عزوجل به او وحی فرمود: به حجرالاسود رو کن و مرا به تعداد حجاب‌هایم تکبیر گوی و به همین دلیل، تکبیر هفت بار، سنت شد؛ چرا که حجاب‌ها هفت تا است....»:

التكبيرات السبع في الصلاة معروفة للمؤمنين وهي تكبيرة الإحرام وست تكبيرات تفتتح بها الصلاة.

تکبیرهای هفت‌گانه در نماز، برای مؤمنین شناخته شده و مشهور است، که عبارت است از تکبیرة الاحرام و شش تکبیر (دیگر) که نماز با آنها شروع می‌شود.

أما كون الحجر الأسود بالخصوص من الكعبة هو الذي أمر الله محمداً ﷺ باستقباله فلأن الحجر يشير إلى المهدي، والمهدي أو يوسف آل محمد هو قبلة محمد ﷺ وآل محمد ﷺ، فكلهم قد بشروا به وشاركوا في تهيئة الطريق لإقامة دولة العدل الإلهي التي سيقمها المهدي.

اما تخصیص حجرالاسود به کعبه، چیزی است که خداوند حضرت محمد (ص) را به رو کردن به آن امر فرموده است. از آنجا که حَجْر به مهدی اشاره می‌کند و مهدی یا یوسف آل محمد، قبله‌ی محمد (ص) و آل محمد (ع) می‌باشد، پس همه‌ی آنها به او بشارت داده‌اند و در زمینه‌سازی مسیر برپایی حکومت عدل الهی که مهدی آن را برپا می‌دارد، مشارکت نموده‌اند.

وهذا جواب أحد الأسئلة التي وردت عن طريق الأنترنت وفيه تفصيل عن الحجر الأسود وارتباطه بالمهدي أو القائم:

متن زیر، پاسخ یکی از پرسش‌هایی است که از طریق اینترنت رسیده است. در این متن درباره‌ی

حجر الاسود و ارتباط آن با مهدی یا قائم شرح داده شده است:

س/ من هذا الرجل ؟

السلام على يمامي آل محمد ورحمة الله وبركاته

اللهم صل على محمد وآل محمد الأئمة والمهديين وسلم تسليماً

پرسش:

این مرد کیست؟

سلام بر یمانی آل محمد و رحمة الله و برکاته

اللهم صل على محمد و آل محمد الاثمة و المهديين و سلم تسليماً.

في عام ١٤٢٤ هـ قمت بأداء مناسك الحج وكانت الحجة الثانية لي ولله الحمد ومعني زوجتي، وكنا مع أحد حملات الحج المشهورة في الأحساء، وكان لنا عبر وقصص في تلك الحجة المباركة، فعندما كانت ليلة عرفه حصلت حادثة لنساء الحملة فسمعوا ليلة عرفه بعد أعمال تلك الليلة صيحة قوية (صراخاً قوياً) تكرر مرتين أيقظ النائمة من نومها، والغريب أن بعض الجالسين من النساء لم يسمعوا تلك الصيحة، فهذه الصيحة أرعبت النساء وأخافتهم ولم يعرفوا من أين هذا الصوت.

در سال ۱۴۲۴ هـ ق مناسک حج را به جا آوردم و الحمد لله این دومین حج من بود و همسر من نیز مرا همراهی می کرد. ما با یکی از کاروان های مشهور حج در «احساء» بودیم و در این حج مبارک چه عبرت ها و داستان هایی داشتیم. در شب عرفه حادثه ای برای زنان کاروان اتفاق افتاد؛ در شب عرفه پس از انجام اعمال آن شب، صدای فریادی بلند (بانگی شدید) که دو بار تکرار شد و زنان خواب را بیدار کرد به گوش رسید. شگفت آن که برخی از زنانی که آنجا نشسته بودند، آن فریاد را نشنیدند. این بانگ بلند باعث ترس و وحشت زنان شد و آنها نفهمیدند که این صدا از کجا آمد.

والقصة الثانية والأهم هي: عندما دخلت أنا وزوجتي الحرم لطواف الحج شاهدت زحاماً شديداً وخشيت أن لا أستطيع تطويف زوجتي طواف الحج، وقال لنا المرشد الديني للحمله: عندما تشاهدون زحاماً قولوا: يا عليم يا عظيم ينفك الزحام، حيث جربت هذا الذكر في طواف العمرة ولاحظت الزحام ينفك - عموماً - قلت مرة واحدة: يا عليم يا عظيم، وإذا برجل يأتي فوراً من

بین الرکن والمقام ویشق صفوف الحجیج بعد انتهائی من الذکر، وكأنه آتٍ لنا من طوافه أو قبل أن ینهی طوافه حیث لم یمر الرکن والمقام، واستقبلنا مخصوص والكعبة خلفه ولم یكن فی طریقہ لنا أحد من الحجیج، وقال لی: تعال خلفی أطوفكما وذهبت خلفه مع زوجتی وطوفنا طواف الحج ولم نشعر بأي زحام أو ضیق، وكان یقرأ أدعية وأذکار ومن بينها دعاء کمیل وأنا أكثر الصلاة علی محمد وآل محمد وأقول فی نفسي: ربما یكون هذا المهدي محمد بن الحسن (ع) ولكن أقول: من أنا حتی ینخرج لی المهدي ویطوفنی؟ وفي أثناء الشوط الأول من الطواف كانت زوجتی خلفی وقال لی: دع زوجتک أمامک، وأمرتها أن تكون أمامی وخلفه أي وسطنا وهو قصد أن یعلمنی کیف أحافظ علی زوجتی أثناء الطواف.

ماجرای دوم که مهم‌تر است به شرح زیر می‌باشد: وقتی من و همسر من برای طواف حج وارد حرم شدیم، دیدم جمعیت، بسیار زیاد است و من از این ترسیدم که نتوانم همسر من را طواف حج دهم. راهنمای دینی کاروان به ما گفت: وقتی انبوه جمعیت را مشاهده می‌کنید بگویید «یا علیم یا عظیم»، راه باز می‌شود. من این ذکر را در طواف عمره تجربه کرده بودم و دیدم که معمولاً جمعیت باز می‌شود. یک بار که گفتم «یا علیم یا عظیم»، ناگهان مردی را دیدم که همان لحظه وقتی من ذکر را تمام کردم از بین رکن و مقام آمد و صفوف حاجیان را شکافت. گویی او در حین طواف خودش یا قبل از این که طوافش تمام شود به سراغ ما آمده بود زیرا وی از رکن و مقام رد نشده بود. او به طور ویژه‌ای به پیشواز ما آمد، در حالی که کعبه پشت سرش بود و در مسیرش به سمت ما حتی یک نفر از حاجیان سر راهش نبود. او به من گفت: پشت سر من بیا تا شما دو تا را طواف دهم. من با همسر من پشت سرش رفتیم و به طواف حج مشغول شدیم، و هیچ شلوغی و فشاری احساس نکردیم. او دعاها و اذکاری می‌خواند و در بین آنها دعای کمیل را می‌خواند و من بسیار بر محمد و آل محمد صلوات می‌فرستادم و با خودم می‌گفتم: شاید این مهدی محمد بن الحسن (ع) باشد ولی می‌گفتم: من کی هستم که مهدی به سراغ من بیاید و مرا طواف دهد؟ در اثنای دور اول طواف که همسر من پشت سرم بود، آن مرد به من گفت: همسرت را جلویت بگذار. من نیز به او گفتم که جلوی من و پشت سر آن مرد یعنی وسط ما دو تا بیاید. منظور آن مرد این بود که به من پیامورد چگونه در اثنای طواف از همسر من محافظت کنم.

وعند وصولنا إلى الحجر الأسود یشیر إلیه بيمينه ویقول: الله أكبر، وعندما انتهینا من الشوط السابع بعد مقام إبراهيم (ع) قلت له: أريد أن أطوف طواف النساء معك، فقال لی: إن شاء الله،

وكانه يودعني وقابلني بوجهه وهو يمشي عني إلى الورا وكأنه أزاح تلك الآلاف من الناس وهو يمشي إلى الخلف، واتسع له المكان ومضى، وكان الحجيج بحر وهو موجة قوية أزاحت مياه البحر. هنگام رسیدن به حجر الاسود او با دست راستش به آن اشاره می کرد و می گفت: «الله اكبر». و هنگامی که از طواف هفتم فارغ شدیم پس از مقام ابراهیم (ع) به او گفتیم: می خواهیم با شما طواف نسا به جا آورم. او به من گفت: «ان شاء الله»، و گویی با من خداحافظی می کرد، و در حالی که صورتش رو به روی من بود، به عقب می رفت و از من دور می شد، به طوری که گویی آن هزاران نفر از مردم را کنار می زد و به عقب حرکت می کرد؛ جا برای او باز می شد و وی می رفت، گویی حاجیان دریا بودند و او موج تنومندی بود که آبهای دریا را می شکافت و کنار می زد.

أما أوصاف هذا الرجل: فهو غائر العينين، مشرف الحاجين، طويل نحيف، أسمر اللون، شعره أسود طويل، والغريب أنه يلبس لباساً أخضر فاتحاً يوم طواف الحج وعلى رأسه غطاء نسيمه نحن بالخليجي الطاقية. سؤالي: من هو هذا الرجل؟ هل هو يماني آل محمد ﷺ؟ ومن أنا حتى يأتي يماني آل محمد (ع) ويطوفني؟ أم هو الخضر بما أنه لابس لباساً أخضر، أم أنه من أنصار الإمام المهدي محمد بن الحسن (ع)؟؟؟

اما اوصاف این مرد به این شرح است: چشمانی فرو رفته و ابروهایی بلند داشت، بلند قد و لاغر و گندمگون بود و موهای سیاه بلندی داشت، و تعجب آور اینجا است که او در روز طواف حج، لباس سبز روشنی به تن داشت و بر سرش هم پوششی بود که ما آن را به گویش خلیجی، «طاقیه» (عرقچین) می نامیم. سؤال من این است: این مرد کیست؟ آیا او همان یمانی آل محمد (ع) است؟ در حالی که من چه کسی باشم که یمانی آل محمد (ع) بیاید و مرا طواف دهد؟

وسألت أحد طلبة الحوزة وقال: إنه الإمام (ع)، وسألت أحد المؤمنين، وقال: ربما يكون الخضر (ع) أو أحد أعوان الإمام (ع).

یا شاید او خضر بوده چون لباس سبزی به تن داشته است؟ یا شاید یکی از انصار امام مهدی محمد بن الحسن (ع) بوده است؟؟

سمعت قصة حصلت لأحد الأنصار وقصها عليّ ووصفه لي وهي نفس الصفات التي رأيتها ولو رأيت الرجل الذي طوفني بعد هذه السنين عرفته من بين مليون رجل.

از یکی از طلبه‌های حوزه سؤال کردم، او گفت: او امام (ع) بوده است. از یکی از مؤمنین پرسیدم، گفت: شاید خضر (ع) یا یکی از یاران امام (ع) باشد. چنین ماجرابی را از یکی از انصار نیز شنیدم؛ او داستانش را برای من تعریف کرد و توصیفش نمود، همان صفاتی بود که من دیده بودم و اگر بعد از این همه سال، آن مردی که مرا طواف داده بود ببینم، او را از بین یک میلیون نفر می‌شناسم.

والسلام علی یمانی آل محمد ورحمة الله وبرکاته
 اللهم صل علی محمد وآل محمد الأئمة والمهدیین وسلم تسليماً
 مسلم أنصاري ٤٠ سنة
 الأحساء - السعودية
 تحصیل ثانوي
 و سلام بر یمانی آل محمد و رحمة الله و برکاته
 اللهم صل علی محمد و آل محمد الائمة و المهدیین و سلم تسليماً
 مسلم انصاری ٤٠ ساله
 احساء - عربستان سعودی
 تحصیلات متوسطه

ج/ بسم الله الرحمن الرحيم
 والحمد لله رب العالمين

وصلی الله علی محمد وآل محمد الأئمة والمهدیین وسلم تسليماً
 أعلم أن الله ذاکر من ذکره ويعطي الكثير بالقليل وأنت ذکرته سبحانه في بيته بإخلاص فذكرك
 وأعانك ويسر أمرک، أسأل الله أن يوفقك دائماً للإخلاص له سبحانه والعمل لما يرضيه، أما عبد
 الله الذي أعانك فهو أعانك بحول الله وقوته ، وعندما أمره الله أن يعينك فالفضل كله لله سبحانه،
 فاشكر الله سبحانه وتعالى الذي منَّ عليك بهذا ولو أن الله أمره أن يخبرك باسمه لأخبرك. أما إن

هذا العبد عندما كان يصل الحجر يقول: الله أكبر فهذا تكليفه هو، أما أنت وغيرك من الناس فتكليفكم أن تقولوا عند وصول الحجر: (اللَّهُمَّ أَمَانَتِي أَدَيْتُهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَافَاةِ اللَّهُمَّ تَصَدِّيقاً بِكِتَابِكَ وَعَلَى سُنَّةِ نَبِيِّكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنْ عَلِيًّا وَالْأئِمَّةَ مِنْ وَلَدِهِ حُجَّجَ اللَّهُ وَأَنْ الْمَهْدِيِّ وَالْمَهْدِيِّينَ مِنْ وَلَدِهِ حُجَّجَ اللَّهُ - وَتَعَدَّهُمْ إِلَى حُجَّةِ اللَّهِ فِي زَمَانِكَ - آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَفَرْتُ بِالْحَبِيبِ وَالطَّاغُوتِ وَالْبَلَّاتِ وَالْعُرَى وَعِبَادَةِ الشَّيْطَانِ وَعِبَادَةِ كُلِّ نِدٍّ يُدْعَى مِنْ دُونِ اللَّهِ).

پاسخ

بسم الله الرحمن الرحيم

والحمد لله رب العالمين

وصلی الله على محمد وآل محمد الأئمة والمهديين وسلم تسليماً

بدان که خداوند یادکننده‌ی کسی است که او را یاد کند و در مقابل اندک، بسیار عطا می‌کند. شما او را با اخلاص در خانه‌اش یاد کردی، او نیز شما را یاد کرد و یاری نمود و کارت را آسان ساخت. از خداوند مسئلت می‌نمایم که شما را همواره به اخلاص برای او و عمل به آنچه مورد رضای او است، موفق بدارد. آن بنده‌ی خدایی که به شما کمک کرد، به حول و قوه‌ی خدا و آن‌گاه که خداوند به وی فرمان داد، شما را یاری رساند؛ بنابراین فضل و کمال تماماً از آن خدای سبحان است. خداوند سبحان و متعال را بر این نعمتی که بر شما منت نهاد، شکرگزار باش. اگر خداوند او را دستور می‌داد که نامش را به شما بگوید، شما را از نام خویش مطلع می‌ساخت. این بنده وقتی به حجر می‌رسید می‌گفت: «الله اکبر»؛ این تکلیف او بود، ولی شما و دیگر مردم، وظیفه‌تان این است که وقتی به حجر می‌رسید بگویید: خداوندا! ادای امانت کردم و به میثاقم وفا نمودم تا این که به وفای به عهد برایم گواهی دهی. بارخدا، کتاب تو (قرآن) و سنت پیامبرت را تصدیق می‌کنم و گواهی می‌دهم که جز خدای یکتا و بی‌همتا معبودی نیست و به راستی محمد بنده و فرستاده‌ی او است و علی و ائمه از فرزندان او حجت‌های خدایند و مهدی و مهدیین از فرزندان او حجت‌های خدایند و آنها را تا حجت خدا در زمانت می‌شماری. به خدا ایمان آوردم و به جبت و طاغوت و لات و عزی و به پرستش شیطان و پرستش آنچه همتای خدا خوانده می‌شود کفر ورزیدم.

***

و دین الله کله یکاد یکون مسأله واحده فتح بها خلق الإنسان الأرضی ذکرها تعالی بقوله: ﴿إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً﴾، و القرآن کله فی الفاتحة و الفاتحة فی البسملة و البسملة فی الباء و الباء فی النقطة و النقطة علی (ع)، قال أمير المؤمنين: (أنا النقطة)، و ماذا كان أمير المؤمنين علی (ع) غیر أنه خليفة الله فی أرضه؟!

همه ی دین خدا تقریباً یک موضوع است که خداوند آفرینش انسانی زمینی را با آن آغاز نمود و خدای تعالی با «من در زمین خلیفه ای قرار می دهم» به آن اشاره فرموده است. قرآن جمله ی در سوره ی فاتحه است و فاتحه در بسمله و بسمله در «باء» و «باء» در نقطه و آن نقطه علی (ع) است. امیرالمؤمنین (ع) می فرماید: «من آن نقطه هستم». و امیرالمؤمنین علی (ع) چیست؟! جز این که ایشان جانشین خدا بر زمینش می باشد؟!

إذن، فالنقطة و الباء و البسملة و الفاتحة و القرآن و الدین کله هو خليفة الله فی أرضه، و القرآن و الدین کله هو العهد و الميثاق الذي أخذ علی العباد بإطاعة خلفاء الله و أودعه الله فی حجر الأساس أو الحجر الأسود أو حجر الزاوية أو الحجر المقتطع من محمد ﷺ لهدم حاکمیه الشیطان و الطاغوت، و قد ذکر هذا الحجر فی الكتب السماوية و فی الروایات، و قریش عندما اختلفوا فیمن یحمل الحجر كانوا یعلمون أن هذا الحجر یشیر إلى أمر عظیم و لهذا اختلفوا فیمن یحمله، و كانت مشیئة الله أن محمداً ﷺ هو من حمل الحجر و وضعه فی مكانه لتتم آیه الله، و إشارته سبحانه إن قائم الحق و العبد الذي أودعه الله العهد و الميثاق الذي یشیر له هذا الحجر سیخرج من محمد ﷺ الذي حمل الحجر.

بنابراین نقطه و باء و بسمله و فاتحه و قرآن و دین همگی عبارتند از همان جانشین خدا در زمینش. قرآن و دین تماماً همان عهد و پیمانی است که از بندگان بر اطاعت جانشینان الهی گرفته شده است و خدا آن را در حجر الاساس یا حجر الاسود یا سنگ بنا یا سنگ جدا شده از حضرت محمد (ص) برای منهدم ساختن حاکمیت شیطان و طاغوت به ودیعه نهاده است. این سنگ در کتب آسمانی و در روایات یاد شده است. قریش آن گاه که بر سر کسی که سنگ را بردارد با هم دچار اختلاف شدند، می دانستند این سنگ به موضوع مهمی اشاره دارد و به همین جهت در مورد کسی که قرار بود حامل آن باشد، دچار اختلاف و چنددستگی شدند. خواست و مشیئت خدا آن بود که حضرت محمد (ص) کسی باشد که آن سنگ را برمی دارد و در جایش قرار می دهد تا نشانه ی الهی به سرانجام رسد؛ اشاره ی خدای سبحان آن بود که قائم به حق و بنده ای که خدا عهد و میثاق را در آن به ودیعه نهاده است و این سنگ به او اشاره می کند، از محمد (ص) که سنگ را حمل کرده بود،

خارج می‌گردد.

عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)، قَالَ: (إِنَّ قُرَيْشاً فِي الْجَاهِلِيَّةِ هَدَمُوا الْبَيْتَ فَلَمَّا أَرَادُوا بِنَاءَهُ حِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَهُ وَأُلْقِيَ فِي رُوعِهِمُ الرُّعْبُ حَتَّى قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لِيَأْتِي كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ بِأَطْيَبِ مَالِهِ وَلَا تَأْتُوا بِمَالٍ اكْتَسَبْتُمُوهُ مِنْ قِطِيعَةِ رَحِمٍ أَوْ حَرَامٍ فَفَعَلُوا فَحَلَّى بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ بِنَائِهِ فَبَنَوْهُ حَتَّى انْتَهَوْا إِلَى مَوْضِعِ الْحَجْرِ الْأَسْوَدِ فَتَشَاجَرُوا فِيهِ أَيُّهُمْ يَضَعُ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ فِي مَوْضِعِهِ حَتَّى كَادَ أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُمْ شَرٌّ فَحَكَّمُوا أَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ مِنْ بَابِ الْمَسْجِدِ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَلَمَّا أَتَاهُمْ أَمَرَ بِثَوْبٍ فَبَسَطَ ثُمَّ وَضَعَ الْحَجَرَ فِي وَسْطِهِ ثُمَّ أَخَذَتِ الْقَبَائِلُ بِجَوَانِبِ الثَّوْبِ فَرَفَعُوهُ ثُمَّ تَنَاوَلَهُ ﷺ فَوَضَعَهُ فِي مَوْضِعِهِ فَخَصَّهُ اللَّهُ بِهِ) (۱).

از سعید بن عبدالله اعرج از ابی عبدالله (ع) نقل شده است که فرمود: «قریش در جاهلیت خانه (کعبه) را ویران کردند. هنگامی که خواستند آن را بنا کنند نیرویی بین آنها و آن بود که ترس دل‌هایشان انداخت تا این که کسی از آنها گفت: از بین هر یک از شما، مردی که پاک‌ترین مال را دارد بیاید و مالی که از طریق قطع رَحِم یا از طریق حرام کسب کرده باشد، نیاورد. چنین کردند و مانع بین آنها و ساخت بنا از بین رفت. شروع به بنا کردن آن نمودند تا به موضع حجر الاسود رسیدند. با یکدیگر مشاجره می‌نمودند که چه کسی حجر الاسود را در جایگاهش قرار دهد تا جایی که نزدیک بود شری واقع شود (نزاع شود). در نهایت حکم کردند اولین کسی که از در مسجد الحرام داخل شود، این کار را انجام دهد. رسول الله (ص) وارد شد. هنگامی که وارد شد، دستور داد پیراهنی پهن شود، سپس سنگ را میان آن نهاد و پس از آن نمایندگان قبایل گوشه‌های آن را گرفتند و بلندش نمودند. سپس رسول اکرم (ص) آن را برداشت و در جایگاهش قرار داد و (این گونه) خداوند آن را به مخصوص او (ص) گردانید» (۲).

فمحمد ﷺ حمل الحجر الأسود وهذه إشارة أن القائم وحامل الخطيئة وحامل الراية السوداء التي تشير إليها سيخرج من محمد ﷺ، وأيضاً محمد ﷺ هو من يحمله في صلبه؛ لأنه مستودع في فاطمة بنت محمد ﷺ ولذا يكون حامل الخطيئة الحقيقي هو رسول الله محمد ﷺ.

پس حضرت محمد (ص) حجر الاسود را حمل نمود و این اشاره‌ای است بر این که قائم و

۱- الكافي: ج ۴ ص ۲۱۷.

۲- کافي: ج ۴ ص ۲۱۷.

حمل کننده ی خطا و حامل پرچم سیاه که به آن اشاره دارد، از حضرت محمد (ص) خارج خواهد شد، و نیز حضرت محمد (ص) کسی است که او را در صلب خود حمل می کند؛ زیرا او در فاطمه دختر محمد (ص) به ودیعه نهاده شده است و لذا حمل کننده ی واقعی خطا، پیامبر خدا حضرت محمد (ص) می باشد.

أما اللون الأسود الذي شاء الله أن يكتسي به هذا الحجر فهو يشير إلى ذنوب العباد ويذكرهم بخطاياهم لعلهم يتوبون ويستغفرون وهم في بيت الله، وهو نفسه لون رايات قائم الحق، قائم آل محمد السوداء، فالرايات السود تشير إلى الحجر والحجر يشير إليها وكلاهما يشيران بلونهما الأسود إلى خطيئة نقض العهد والميثاق المأخوذ على الخلق في الذر، وأيضاً يشيران إلى ما يتحملة من عناء حامل هذه الخطيئة - وحامل الراية السوداء التي تشير إلى الخطيئة - العبد الذي أوكل بكتاب العهد والميثاق، وهو الحجر الأسود وهو قائم آل محمد.

اما رنگ سیاهی که خداوند خواسته است تا این سنگ را با آن بپوشاند، به گناه بندگان اشاره دارد و خطاها و اشتباه هایشان را به آنها یادآوری می کند، تا شاید در حالی که در خانه ی خدا هستند توبه کنند و آمرزش بخواهند. این رنگ، همان رنگ سیاه پرچم حق قائم است؛ پرچم های سیاه به سنگ اشاره دارد و سنگ هم به آن اشاره می کند و این دو با رنگ سیاه خود، با گناه و خطای نقض عهد و میثاقی که از خلق در عالم ذر گرفته شد، و همچنین به رنجی که حامل این خطا و حامل پرچم سیاهی که به این خطا و گناه اشاره می کند، بر دوش می کشد، اشاره می نمایند؛ بنده ای که به نوشتن این عهد و پیمان موکل شد؛ او، همان حجرالاسود و همان قائم آل محمد است.

والحجر مرتبط بمسألة الفداء الموجودة في الدين الإلهي وعلى طول المسيرة المباركة لهذا الدين فدين الله واحد؛ لأنه من عند واحد، والفداء قد ظهر في الإسلام بأجلى صورته في الحسين (ع)، وقبل الإسلام تجدد الفداء في الحنيفية دين إبراهيم (ع) بإسماعيل، وتجدد أيضاً بعبد الله والد الرسول محمد ﷺ، وأيضاً تجدد في اليهودية دين موسى (ع) بيحيى بن زكريا (ع)، وتجدد في النصرانية بالمصلوب، وبغض النظر عن كون النصارى يتوهمون أن المصلوب هو عيسى (ع) نفسه، فإنهم يعتقدون بأن المصلوب هو حامل الخطيئة ومعتقداتهم وإن كان فيها تحريف ولكن هذا لا يعني أنها جميعاً جاءت من فراغ تام وليس لها أي أصل في دين الله سبحانه حرفت عنه، بل كثير من العقائد المنحرفة في

الحقیقة هي تستند إلى أصل ديني أخذه علماء الضلال غير العاملين وحرفوه وبنوا عليه عقيدة فاسدة، فقضية كون الرسل يتحملون بعض خطايا أممهم ليسيروا بالأمة ككل إلى الله موجودة في دين الله ولم تأت من فراغ، ويمكنك مراجعة نصوص التوراة مثلاً للإطلاع على تحمل موسى (ع) عناءً إضافياً لما يقتضيه قومه من الخطايا، ورسول الله محمد ﷺ تحمل خطايا المؤمنين قال تعالى:

﴿لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾^(۱).

و این سنگ با مسئله‌ی فدا شدن که در دین الهی و در طول مسیر یکتای مبارک این دین وجود دارد، ارتباط دارد؛ چرا که دین خدا یکی است؛ چون از سوی یگانه آمده است، و فداکاری و ایثار در اسلام با روشن‌ترین صورت در حسین (ع) تجلی یافت و قبل از اسلام نیز در دین حنیف ابراهیم (ع) با اسماعیل متجلی گشت. این موضوع را در عبدالله پدر حضرت محمد (ص) نیز می‌یابیم؛ و همچنین در دین یهود دین موسی (ع)، در یحیی پسر زکریا (ع) و در مسیحیت با مصلوب (به صلیب کشیده شده) جلوه‌گر شده است؛ صرف نظر از این که نصاری گمان می‌کنند که مصلوب، خود عیسی (ع) بوده است؛ آنها اعتقاد دارند که فردی به دار آویخته شده همان بر دوش کشنده‌ی گناه است. چنین اعتقادی اگر چه دستخوش تحریف شده است ولی به آن معنا نیست که کاملاً پوچ باشد و هیچ اصل و ریشه‌ای در دین خدای سبحان که این اعتقاد از آن انحراف یافته است، نداشته باشد؛ بلکه بسیاری از عقاید منحرف، در حقیقت مستند به مبدأ دینی است و خاستگاه دینی دارد که علمای گمراه غیرعامل، آن را به دست گرفته، منحرف ساخته و عقیده فاسدی بر مبنای آن پایه‌ریزی کرده‌اند. این قضیه که پیامبران برخی خطاهای امت‌های خود را متحمل می‌شوند تا امت را جملگی به سوی خداوند سیر دهند، در دین خدا وجود دارد و بی‌پایه و اساس نیست. به عنوان مثال شما با مراجعه به متون تورات درمی‌یابی که موسی (ع) رنج و زحمت مضاعفی را متحمل می‌شود هنگامی که قومش خطاهایی را مرتکب می‌شوند. حضرت محمد (ص) نیز خطاهای مؤمنین را متحمل می‌شود. خداوند متعال می‌فرماید: «تا خداوند گناه تو را آنچه پیش از این بود و آنچه پس از این باشد برای تو بیامزد و نعمت خود را بر تو تمام کند و تو را به صراط مستقیم راه نماید»^۲.

۱- الفتح: ۲.

۲- فتح: ۲.

وتفسیرها فی الظاهر: أنه تحمل خطایا أمته وغفرها الله له ، عن عمر بن یزید بیاع السابری قال: (قلت: لأبی عبد الله (ع): قول الله فی کتابه ﴿لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ قال: ما كان له من ذنب ولا هم بذنب ولكن الله حملة ذنوب شیعته ثم غفرها له)^(۱).

تفسیر ظاهری آیه چنین است که او گناهان امت را بر دوش می‌گیرد و خداوند آنها را برای او می‌آمرزد. از عمر بن یزید بیاع سابری نقل شده است که گفت: به ابو عبدالله (ع) درباره‌ی آیه‌ی « تا خداوند گناه تو را آنچه پیش از این بود و آنچه پس از این باشد برای تو بیامرزد » سؤال کردم. حضرت (ع) فرمود: «پیامبر معصیتی نداشت و اراده‌ی معصیتی نکرد ولی خداوند گناهان شیعیان را بر او تحمیل فرمود، سپس آنها را برای او آمرزد».

وتحمل الرسل لخطایا أمهم لا یعنی أنهم يتحملون خطیئة نقض العهد والميثاق عن منكري خلفاء الله الذين يموتون على هذا الإنكار، بل هم يتحملون خطیئة من غفل عن تذكر العهد والميثاق ، ونقضه مدة من الزمن في هذه الحياة الدنيا، كما أن تحملهم لخطایا أمهم لا یعنی أنهم يصبحون أصحاب خطیئة عوضا عن أمهم، بل معناه ... أنهم يتحملون أثقالاً إضافية وعناءً إضافياً في تبليغ رسالاتهم في هذه الدنيا للناس، وهذا طبعاً بإرادتهم هم؛ لأنهم هم من يطلب هذا، فالأب الرحيم بأبنائه يتحمل نتائج أخطائهم في كثير من الأحيان، وإن كانت تسبب له عناءً ومشقة وربما الآلام والقتل في سبيل الله، كما هو الحال في الحسين (ع)؛ وذلك لأن الأب يرجو صلاح أبنائه في النهاية، وربما كثيرون لا يتذكرون العهد حتى يراق دم أبيهم ولي الله فيكون سبباً لتذکرهم العهد والميثاق، ولهذا تجدهم الحسين (ع) الذي شاء الله أن يجعله سبباً لتذکر عدد كبير من الخلق قد ترك الحج وأقبل يحث الخطى إلى مكان ذبحه (ع).

این که فرستادگان گناهان امت‌هایشان را متحمل می‌شوند به این معنا نیست که آنها گناه نقض عهد و پیمان منکرین جانشین خدا را که بر این انکار می‌میرند، متحمل می‌شوند بلکه آنها گناه کسی را بر دوش می‌گیرند که از یادآوری این عهد و پیمان غفلت ورزیده و مدت زمانی در این زندگی دنیوی، نقض عهد نموده است. به علاوه این که فرستادگان گناهان امت‌هایشان را متحمل می‌شوند به این مفهوم نیست که آنها به جای امت‌هایشان، خود اهل گناه و معصیت می‌شوند بلکه به این معنا است که... بارهایی اضافی و زحمت و مشقت بیشتری در تبلیغ رسالات خود در این دنیا برای مردم بر

دوش می‌گیرند که این موضوع، طبیعتاً با اراده‌ی خود آنها صورت می‌گیرد زیرا خودشان چنین چیزی را درخواست می‌نمایند. چه بسیار پیش می‌آید که یک پدر مهربان و دل‌سوز، پیامدهای خلاف‌کاری و اشتباه فرزندانش را بر عهده می‌گیرد هر چند ممکن است این کار زحمت و مشتق برای او در پی داشته باشد، و حتی گاهی اوقات رنج‌ها و کشته شدن در راه خدا را برای او رقم بزند همان‌طور وضعیت حسین (ع) نیز همین‌گونه است، و این از آن رو است که پدر چشم امید دارد که در نهایت کار، فرزندانش اصلاح شوند. چه بسا که بسیاری عهد را به خاطر نمی‌آورند مگر آن‌گاه که خون پدرشان یعنی ولی خدا بر زمین ریخته شود و این کار عاملی می‌شود بر این که آنها عهد و پیمان را به یاد آورند. از این رو می‌بینیم که امام حسین (ع) که خداوند اراده فرمود تا او را سببی برای یادآوری عده‌ی بسیاری از خلائق قرار دهد، حج را رها می‌کند و مسیری را که به مکان ذبح شدنش منتهی می‌شود، در پیش می‌گیرد.

أما علاقة الحجر بخطيئة آدم (ع) فهذا أمر قد تكفل الأئمة عليهم السلام بيانه وإن كان ربما خفي فيما مضى على الناس لعله أرادها الله سبحانه، بل وعلاقة الحجر بخطايا الخلق أيضاً قد تكفلوا بيانه وقد بين هذا الأمر رسول الله محمد صلى الله عليه وآله بأوضح بيان بالعمل - عندما قَبِلَ الحجر - ولكنه بيان لمن لهم قلوب ويعون أفعال محمد صلى الله عليه وآله الحكيم الذي يعمل الحكمة، لا كعمر بن الخطاب الذي يصرح إنه لا يفهم لماذا رسول الله محمد صلى الله عليه وآله قَبِلَ الحجر؟! ويصرح أن نفسه وحقيقته لا تقبل تقبيل الحجر ولكنه يفعله فقط لأنه رأى رسول الله محمداً صلى الله عليه وآله يفعل ذلك أمام الآلاف المسلمين، ولا يمكنه مخالفة محمد صلى الله عليه وآله لأنه يدعي أنه خليفته، فهو يسفه فعل محمد صلى الله عليه وآله ويستن به مجبراً فأى مكر هذا، روى البخاري ومسلم وأحمد: (أن عمر جاء إلى الحجر فقبله وقال: إني لأعلم أنك حجر لا تضر ولا تنفع، ولولا أني رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقبلك ما قبلتك).

اما ارتباط سنگ با گناه آدم (ع)، موضوعی است که ائمه (ع) عهده‌دار تبیین آن شده‌اند، هر چند این مسئله بنا بر علتی که خداوند سبحان اراده فرموده، ممکن است چند صباحی در گذشته بر مردم پوشیده مانده باشد. ائمه (ع) همچنین تبیین رابطه‌ی سنگ با گناهان خلق را نیز بر عهده گرفته‌اند. پیامبر خدا حضرت محمد (ص) با واضح‌ترین بیان عملی یعنی هنگامی که سنگ را بوسید - این موضوع را تشریح فرموده است و البته این عمل، بیانی برای کسانی است که بصیرت دارند و کارهای حضرت محمد (ص) را که حکیم است و حکیمانه عمل می‌کند، درمی‌یابند، نه همانند عمر بن خطاب که به صراحت می‌گوید نمی‌داند چرا پیامبر خدا حضرت محمد (ص) سنگ را بوسیده است!

وی کاملاً بی‌پرده می‌گوید که نفس و حقیقتش بوسیدن سنگ را بر نمی‌تابد ولی فقط از این رو تن به این کار می‌دهد که دیده است که پیامبر خدا حضرت محمد (ص) این کار را در حضور هزاران نفر از مسلمانان انجام داده است. عمر بن خطاب نمی‌تواند با آن حضرت مخالفت ورزد زیرا ادعا می‌کند که جانشین او است. او کار حضرت محمد (ص) را سفیهانه می‌داند و از روی اکراه و اجبار آن عمل را انجام می‌دهد. آخر این چه مکر و حيله‌ای است؟! بخاری و مسلم و احمد روایت کرده‌اند: «عمر به سوی حجر آمد و آن را بوسید و گفت: من می‌دانم که تو فقط سنگ هستی و نه سودی داری و نه زبانی به بار می‌آوری، و اگر ندیده بودم که رسول خدا (ص) تو را می‌بوسید، تو را نمی‌بوسیدم».

وروی احمد بسنده عن سوید بن غفلة، قال: (رأيت عمر يقبل الحجر ويقول: إني لأعلم أنك حجر لا تضر ولا تنفع، ولكني رأيت أبا القاسم صلى الله عليه وسلم بك حفياً).
احمد با سند خودش از سوید بن غفله روایت می‌کند که می‌گوید: «عمر را دیدم که حجر را می‌بوسید و می‌گفت: من می‌دانم که تو سنگی هستی که نه زبانی می‌رسانی و نه سودی، ولی ابالقاسم (ص) را دیدم که تو را بسیار گرمی می‌داشت».

فَعَمَّرَ بِنِ الْخَطَابِ عِنْدَمَا قَبَلَ الْحَجْرَ صَرَحَ بِأَنَّهُ كَارَهُ لِهَذَا الْفِعْلِ وَمُنْكَرَ لَهُ وَمَسْتَحْفَ بِهَذَا الْحَجْرِ وَكَوْنَهُ الشَّاهِدَ عَلَى الْعِبَادِ بِالْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ الْمَأْخُودِ عَلَيْهِمْ فِي الذَّرِّ ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾^(۱).

بنابراین عمر بن خطاب وقتی حجر را بوسید، تصریح کرد که از این کار بی‌زا و متنفر است و این سنگ را خوار و سبک می‌شمارد در حالی که او شاهی بر بندگان بر عهد و میثاق گرفته شده از آنان در عالم ذرّ می‌باشد: «و پروردگار تو از پشت بنی آدم فرزندانشان را بیرون آورد و آنان را بر خودشان گواه گرفت و پرسید: آیا من پروردگارتان نیستم؟ گفتند: آری، گواهی می‌دهیم تا در روز قیامت نگویید که ما از آن بی‌خبر بودیم»^۲.

۱- الاعراف: ۱۷۲.

۲- اعراف: ۱۷۲.

وهذه إشارة جلية لمن لهم قلوب يفقهون بها، بأن عمر بن الخطاب منكر للعهد والميثاق المأخوذ ولذا فنفسه تشمئز من الحجر الشاهد، وبالتالي يحاول عمر إنكار كون الحجر شاهداً حقيقياً، فيخاطب عمر بن الخطاب الحجر الشاهد والحجر الأساس والحجر الأسود بقوله: (إني لأعلم أنك حجر لا تضر ولا تنفع)، وبما أن الناس الذين كانوا يحيطون بعمر في هذا الموقف قد رأوا رسول الله محمداً ﷺ حفيماً بهذا الحجر شديد الاهتمام به ويقبل هذا الحجر ويسجد عليه، بل هم أنفسهم قد ورثوا عن حنيفة إبراهيم (ع) تقديس هذا الحجر والاهتمام به، لذا تدارك عمر قوله بفعله فقبل الحجر ولكن بعد ماذا؟! بعد أن سفه عمر تقبيل الحجر الأسود بأنه حجر لا يضر ولا ينفع، وبالتالي فلا حكمة في تقبيله، وبالتالي فإن عمر بقوله وفعله أراد أن يهشم الحجر الأسود وينفي كونه شاهداً، ويجعل تقبيل رسول الله ﷺ للحجر وسجوده عليه أمراً مبهماً غير مفهوم خالياً من الحكمة، والحقيقة أنه لو كان الحجر الأسود لا يضر ولا ينفع لكان فعل رسول الله ﷺ - وحاشاه - خالياً من الحكمة ولا يمكن أن يكون فعل رسول الله ﷺ له معنى وحكماً إن لم يكن هذا الحجر يضر وينفع بإذن الله وبجوله وقوته سبحانه. إذن، فمشيئة الله أن يظهر ما يبطنه عمر من موقف تجاه الحجر أو العبد الموكل بالعهد والميثاق أو قائم آل محمد، وسبحان الله لا يضمّر الإنسان سوءاً إلا أظهره الله في فلتات لسانه.

و این اشاره‌ای آشکار برای کسانی است که دل‌هایی دارند که با آن می‌فهمند، به این که عمر بن خطاب، منکر عهد و پیمان گرفته شده است و در نتیجه نفس وی از سنگ شاهد بیزار و منزجر است. در نتیجه، عمر می‌کوشد این واقعیت را که حَجَرِ شاهد حقیقی است انکار کند، پس سنگِ شاهد، سنگِ اساس و حجر الاسود را با عبارت «من می‌دانم که تو نه زبانی می‌رسانی و نه سودی» مخاطب قرار می‌دهد. از آنجا که مردمی که گرداگر عمر بودند، در همین موضع، پیامبر خدا حضرت محمد (ص) را دیده بودند که این سنگ را بسیار گرامی می‌داشت و نسبت به آن اهتمام فراوانی می‌ورزید و آن را می‌بوسید و بر آن سجده می‌کرد، حتی خود آنها تقدیس و اهتمام به این سنگ را از دین حنیف ابراهیم (ع) به ارث برده بودند، لذا عمر پس انجام آن عمل، درصدد جبران سخنش برآمد، ولی چه حاصل؟ پس از آن که عمر بوسیدن حجر الاسود را بی‌خردی خواند چرا که نه سودی می‌رساند و نه زبانی دارد، بوسیدن آن فارغ از هر نوع حکمتی است و لذا عمر با گفتار و کردار خود می‌خواست حجر الاسود را نادیده بگیرد و آن را بی‌اهمیت جلوه دهد و شاهد بودن آن را منتفی سازد و بوسه‌ی پیامبر خدا (ص) بر حجر و سجده‌گزاری حضرت بر آن را موضوعی مبهم، نامفهوم و عاری از حکمت جلوه دهد. واقعیت آن است که اگر حجر الاسود نه زبانی می‌رساند و نه سودی به بار دارد،

کار پیامبر خدا (ص) خالی از حکمت می‌بود که هرگز چنین نیست و امکان ندارد که عمل پیامبر خدا (ص) معنا و حکمتی در بر داشته باشد، اگر این سنگ به اذن خدا و با حول و قوت الهی خالی از سود و زیان می‌بود. بنابراین خواست و مشیت الهی بر آن بود که آنچه را که عمر نسبت به حجر یا بنده‌ی موکل به عهد و پیمان یا قائم آل محمد (ع) در دلش نهفته می‌داشت، برملا سازد. سبحان الله آدمی نیت سوئی در دل پنهان نمی‌دارد مگر این که خداوند آن را در لغزش‌های گفتاری‌اش پدیدار می‌گرداند.

وقد تكفل رسول الله محمد ﷺ بيان أهمية الحجر الأسود وفضله بأقواله وأفعاله، ويكفي أن تعرف أن رسول الله ﷺ قبله وسجد عليه ولم يسجد رسول الله ﷺ على جزء من الكعبة غير الحجر الأسود، وبلغ عظيم هذا الأمر وأهميته أن رسول الله ﷺ قال: (استلموا الركن، فإنه يمينا لله في خلقه، يصفح بها خلقه، مصافحة العبد أو الدخيل، ويشهد لمن استلمه بالموافاة) (۱).

پیامبر خدا حضرت محمد (ص) بیان اهمیت حجرالاسود و ارزش و فضیلت آن را با گفتار و کردار خود بر عهده گرفت و همین بس که بدانی پیامبر خدا (ص) آن را بوسید و بر آن سجده کرد، و این در حالی است که پیامبر خدا (ص) جز بر حجرالاسود، بر هیچ جای دیگر کعبه سجده ننموده است. عظمت و اهمیت این موضوع تا آن جا رسید که پیامبر خدا (ص) فرمود: «رکن را استلام (ببوسید و لمس) کنید چون او دست خدا بین بندگانش است که با آن با مخلوقاتش مصافحه می‌کند، مانند مصافحه‌ای که با بنده‌ی خود و یا با پناهنده‌ی خود می‌کند، و آن سنگ نسبت به کسانی که او را لمس می‌کنند و می‌بوسند در روز قیامت شهادت به برخورد و ملاقات و وفای به عهد و میثاق می‌دهد» (۲).

والمراد بالركن أي الحجر الأسود؛ لأنه موضوع فيه، وتابع الأئمة ﷺ نهج رسول الله ﷺ في بيان أهمية الحجر بأقوالهم وأفعالهم، فبينوا أن الحجر هو حامل كتاب العهد والميثاق، وأن آدم قد بكى أربعين يوماً ونصب مجلساً للبكاء بقرب الحجر ليكفر عن خطيئته في نقض العهد ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً﴾ (۳).

۱- المحاسن: ج ۱ ص ۶۵.

۲- المحاسن: ج ۱ ص ۶۵.

۳- طه: ۱۱۵.

منظور از رکن، حجرالاسود است زیرا این سنگ در آن کار گذاشته شده است. ائمه (ع) نیز شیوهی پیامبر خدا (ص) در بیان اهمیت سنگ را با گفتار و کردار خود ادامه دادند و بیان داشتند که سنگ، حامل کتاب عهد و پیمان است و این که آدم چهل روز گریست و مجلس گریه و سوگواری نزدیک سنگ برپا کرد تا گنااهش در نقض عهد مورد بخشش قرار گیرد: «و ما پیش از این با آدم پیمان بستیم ولی فراموش کرد، و شکیبایش نیافتیم»^۱.

وإن الحجر كان درة بيضاء تضيء ولكنه في الأرض تحول للسواد بسبب خطايا العباد، فهذه الكلمات والأفعال المباركة التي كرروها مرات أمام أصحابهم كلها تأكيد وبيان لأهمية الحجر الأسود، ولعلاقة الحجر بالخطيئة الأولى بل والخطايا على طول مسيرة الإنسانية في هذه الأرض.

این سنگ در ابتدا مرواریدی درشت و درخشان بود ولی در زمین به سبب گناهان بندگان، سیاه شد. این کلمات و اعمال مبارکی که (ائمه (ع)) بارها پیش روی اصحاب خود تکرار نموده‌اند، همگی تأکید و بیان اهمیت حجرالاسود است و این که حجر با گناه نخستین و بلکه با تمام گناهانی که در طول مسیر انسانیت بر روی این زمین صورت می‌گیرد، ارتباط دارد.

عَنْ بُكَيْرِ بْنِ أَعْيَنَ، قَالَ: (سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع): لِأَيِّ عِلَّةٍ وَضَعَ اللَّهُ الْحَجَرَ فِي الرُّكْنِ الَّذِي هُوَ فِيهِ وَلَمْ يُوضِعْ فِي غَيْرِهِ، وَلِأَيِّ عِلَّةٍ تُقْبَلُ، وَلِأَيِّ عِلَّةٍ أُخْرِجَ مِنَ الْجَنَّةِ، وَلِأَيِّ عِلَّةٍ وَضِعَ مِيثَاقُ الْعِبَادِ وَالْعَهْدُ فِيهِ وَلَمْ يُوضِعْ فِي غَيْرِهِ، وَكَيْفَ السَّبَبُ فِي ذَلِكَ تُخْبِرُنِي جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ فَإِنَّ تَفَكُّرِي فِيهِ لَعَجَبٌ. قَالَ: فَقَالَ: سَأَلْتُ وَأَعْضَلْتُ فِي الْمَسْأَلَةِ وَاسْتَفْصَيْتَ فَافْهَمِ الْجَوَابَ وَفَرِّغْ قَلْبَكَ وَأَصْغِ سَمْعَكَ أُخْبِرَكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَضَعَ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ وَهِيَ جَوْهَرَةٌ أُخْرِجَتْ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَى آدَمَ (ع)، فَوَضَعَتْ فِي ذَلِكَ الرُّكْنِ لِعِلَّةِ الْمِيثَاقِ، وَذَلِكَ أَنَّهُ لَمَّا أَخَذَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ دُرِّيَّتَهُمْ حِينَ أَخَذَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْمِيثَاقَ فِي ذَلِكَ الْمَكَانِ وَفِي ذَلِكَ الْمَكَانِ تَرَاءَى لَهُمْ، وَمِنْ ذَلِكَ الْمَكَانِ يَهْبِطُ الطَّيْرُ عَلَى الْقَائِمِ (ع)، فَأَوَّلُ مَنْ يُبَايِعُهُ ذَلِكَ الطَّائِرُ وَهُوَ وَاللَّهُ جَبْرَائِيلُ (ع)، وَإِلَى ذَلِكَ الْمَقَامِ يُسْنِدُ الْقَائِمُ ظَهْرَهُ وَهُوَ الْحُجَّةُ وَالِدَّلِيلُ عَلَى الْقَائِمِ وَهُوَ الشَّاهِدُ لِمَنْ وَفَاهُ فِي ذَلِكَ الْمَكَانِ وَالشَّاهِدُ عَلَى مَنْ أَدَّى إِلَيْهِ الْمِيثَاقَ وَالْعَهْدَ الَّذِي أَخَذَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى الْعِبَادِ، وَأَمَّا الْقُبْلَةُ وَالِاسْتِئْلَامُ فَلِعِلَّةِ الْعَهْدِ بَجَدِيدٍ لِذَلِكَ الْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ، وَبِتَجْدِيدِ اللَّبَيْعَةِ لِيُؤَدُّوا إِلَيْهِ الْعَهْدَ الَّذِي أَخَذَ

اللَّهُ عَلَيْهِمْ فِي الْمِيثَاقِ، فَيَأْتُوهُ فِي كُلِّ سَنَةٍ وَيُؤَدُّوهُ إِلَيْهِ ذَلِكَ الْعَهْدَ وَالْأَمَانَةَ اللَّذِينَ أَخَذَا عَلَيْهِمْ، أَلَا تَرَى أَنَّكَ تَقُولُ أَمَانَتِي أَدَيْتُهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَافَاةِ؟ وَاللَّهُ مَا يُؤَدِّي ذَلِكَ أَحَدٌ غَيْرُ شَيْعَتِنَا وَلَا حَفِظَ ذَلِكَ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ أَحَدٌ غَيْرُ شَيْعَتِنَا، وَإِنَّهُمْ لَيَأْتُوهُ فَيَعْرِفُهُمْ وَيُصَدِّقُهُمْ، وَيَأْتِيهِ غَيْرُهُمْ فَيُنْكِرُهُمْ وَيُكَذِّبُهُمْ، وَذَلِكَ أَنَّهُ لَمْ يَحْفَظْ ذَلِكَ غَيْرُكُمْ، فَلَكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ وَعَلَيْهِمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ بِالْخُنْفِ وَالْجُحُودِ وَالْكَفْرِ، وَهُوَ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ مِنَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَجِيءُ وَهُوَ لِسَانٌ نَاطِقٌ وَعَيْنَانِ فِي صُورَتِهِ الْأُولَى يَعْرِفُهُ الْخَلْقُ وَلَا يُنْكِرُهُ، يَشْهَدُ لِمَنْ وَافَاهُ وَجَدَّدَ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ عِنْدَهُ بِحِفْظِ الْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ وَأَدَاءِ الْأَمَانَةِ، وَيَشْهَدُ عَلَى كُلِّ مَنْ أَنْكَرَ وَجَحَدَ وَنَسِيَ الْمِيثَاقَ بِالْكَفْرِ وَالْإِنْكَارِ، فَأَمَّا عِلَّةُ مَا أَخْرَجَهُ اللَّهُ مِنَ الْجَنَّةِ فَهَلْ تَدْرِي مَا كَانَ الْحَجَرُ؟ قُلْتُ: لَا، قَالَ: كَانَ مَلَكًا مِنْ عُظَمَاءِ الْمَلَائِكَةِ عِنْدَ اللَّهِ، فَلَمَّا أَخَذَ اللَّهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ الْمِيثَاقَ كَانَ أَوَّلَ مَنْ آمَنَ بِهِ وَأَقَرَّ ذَلِكَ الْمَلِكُ، فَاتَّخَذَهُ اللَّهُ أَمِينًا عَلَى جَمِيعِ خَلْقِهِ فَالْقَمَمَةُ الْمِيثَاقُ وَأَوْدَعَهُ عِنْدَهُ وَاسْتَعْبَدَ الْخَلْقَ أَنْ يُجَدِّدُوا عِنْدَهُ فِي كُلِّ سَنَةٍ الْإِقْرَارَ بِالْمِيثَاقِ وَالْعَهْدِ الَّذِي أَخَذَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِمْ، ثُمَّ جَعَلَهُ اللَّهُ مَعَ آدَمَ فِي الْجَنَّةِ يُذَكِّرُهُ الْمِيثَاقَ وَيُجَدِّدُ عِنْدَهُ الْإِقْرَارَ فِي كُلِّ سَنَةٍ، فَلَمَّا عَصَى آدَمُ وَأُخْرِجَ مِنَ الْجَنَّةِ أَنْسَاهُ اللَّهُ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ الَّذِي أَخَذَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى وُلْدِهِ لِمُحَمَّدٍ ﷺ وَلِوَصِيِّهِ (ع) وَجَعَلَهُ تَائِهًا حَيْرَانًا، فَلَمَّا تَابَ اللَّهُ عَلَى آدَمَ حَوَّلَ ذَلِكَ الْمَلِكَ فِي صُورَةِ دُرَّةٍ بَيْضَاءَ فَرَمَاهُ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَى آدَمَ (ع) وَهُوَ بِأَرْضِ الْهِنْدِ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ آدَمُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ لَا يَعْرِفُهُ بِأَكْثَرَ مِنْ أَنَّهُ جَوْهَرَةٌ وَأَنْطَقَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ لَهُ: يَا آدَمُ أَتَعْرِفُنِي؟ قَالَ: لَا، قَالَ: أَجَلُ اسْتَحْوَذَ عَلَيْكَ الشَّيْطَانُ فَأَنْسَاكَ ذِكْرَ رَبِّكَ، ثُمَّ تَحَوَّلَ إِلَى صُورَتِهِ الَّتِي كَانَ مَعَ آدَمَ فِي الْجَنَّةِ، فَقَالَ لِآدَمَ: أَيَّنَ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ؟ فَوَثَبَ إِلَيْهِ آدَمُ وَذَكَرَ الْمِيثَاقَ وَبَكَى وَخَضَعَ لَهُ وَقَبَّلَهُ وَجَدَّدَ الْإِقْرَارَ بِالْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ، ثُمَّ حَوَّلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى جَوْهَرَةِ الْحَجَرِ دُرَّةً بَيْضَاءَ صَافِيَةً نُضِيءُ فَحَمَلَهُ آدَمُ (ع) عَلَى عَاتِقِهِ إِجْلَالًا لَهُ وَتَعْظِيمًا، فَكَانَ إِذَا أَعْيَا حَمَلَهُ عَنْهُ جَبْرَيْلُ (ع) حَتَّى وَاقَى بِهِ مَكَّةَ، فَمَا زَالَ يَأْتِسُ بِهِ بِمَكَّةَ وَيُجَدِّدُ الْإِقْرَارَ لَهُ كُلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمَّا بَنَى الْكَعْبَةَ وَضَعَ الْحَجَرَ فِي ذَلِكَ الْمَكَانِ؛ لِأَنَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حِينَ أَخَذَ الْمِيثَاقَ مِنْ وُلْدِ آدَمَ أَخَذَهُ فِي ذَلِكَ الْمَكَانِ وَفِي ذَلِكَ الْمَكَانِ أَلْقَمَ الْمَلِكُ الْمِيثَاقَ، وَلِذَلِكَ وَضَعَ فِي ذَلِكَ الرُّكْنِ وَخَيَّ آدَمَ مِنْ مَكَانِ الْبَيْتِ إِلَى الصَّفَا وَحَوَّاءَ إِلَى الْمَرْوَةِ، وَوَضَعَ الْحَجَرَ فِي ذَلِكَ الرُّكْنِ فَلَمَّا نَظَرَ آدَمَ مِنَ الصَّفَا وَقَدْ وَضَعَ الْحَجَرَ فِي الرُّكْنِ كَبَّرَ اللَّهُ وَهَلَّلَهُ وَمَجَّدَهُ، فَلِذَلِكَ جَرَتِ السُّنَّةُ بِالتَّكْبِيرِ وَاسْتِقْبَالِ الرُّكْنِ الَّذِي فِيهِ الْحَجَرُ مِنَ الصَّفَا، فَإِنَّ اللَّهَ أَوْدَعَهُ الْمِيثَاقَ وَالْعَهْدَ دُونَ غَيْرِهِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ؛ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمَّا أَخَذَ الْمِيثَاقَ لَهُ بِالرُّبُوبِيَّةِ وَلِمُحَمَّدٍ ﷺ بِالنُّبُوءَةِ وَلِعَلِيِّ (ع) بِالْوَصِيَّةِ اصْطَلَكْتَ فَرَائِصُ

الْمَلَائِكَةِ، فَأَوَّلُ مَنْ أَسْرَعَ إِلَى الْإِقْرَارِ ذَلِكَ الْمَلَكُ لَمْ يَكُنْ فِيهِمْ أَشَدُّ حُبًّا لِمُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْهُ، وَلِذَلِكَ اخْتَارَهُ اللَّهُ مِنْ بَيْنِهِمْ وَالْقَمَّةُ الْمِيثَاقَ وَهُوَ يَجِيءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَهُ لِسَانٌ نَاطِقٌ وَعَيْنٌ نَاطِقَةٌ يَشْهَدُ لِكُلِّ مَنْ وَفَاهُ إِلَى ذَلِكَ الْمَكَانِ وَحَفِظَ الْمِيثَاقَ (۱).

از بکیر بن اعین روایت شده است که می‌گوید: از حضرت ابا عبد الله (ع) پرسیدم: برای چه خداوند حجر را در رکنی که فعلاً در آن است قرار داد نه در ارکان دیگر؟ و برای چه بوسیده می‌شود؟ و برای چه از بهشت خارج شد؟ و برای چه میثاق و عهد بندگان در آن قرار داده شده است نه در جای دیگر؟ فدایت شوم از علت این موارد مرا با خبر کنید که سرگردان و متحیر می‌باشم؟ بکیر می‌گوید: امام (ع) فرمودند: «از مسأله‌ی بسیار مشکل و سختی پرسیدی و پی‌گیری نمودی. پس بدان و دلت را فارغ بدار و گوش فراده تا ان شاء الله تو را باخبر سازم. خداوند تبارک و تعالی حجر الأسود را که گوهری بود از بهشت بیرون آورد و نزد حضرت آدم (ع) قرار داد و در آن رکن قرار داده شد زیرا میثاق و پیمان خلائق در آن بود. به این صورت که: زمانی که ذریه‌ی بنی آدم را از صلب آن‌ها خارج نمود، خداوند در همین مکان از آن‌ها عهد و پیمان را اخذ نمود و در این مکان ایشان را رؤیت کرد و نیز از همین مکان پرنده بر حضرت قائم (ع) فرود می‌آید و اولین نفری که با قائم بیعت می‌کند آن پرنده است که به خدا سوگند، همان جبرئیل (ع) می‌باشد. به همین مقام قائم (ع) تکیه می‌دهد در حالی که او دلیل و حجتی است برای قائم و شاهده‌ی است برای کسی که عهدش را در آن مکان وفا می‌کند و شاهده‌ی است بر کسی که در آن مکان عهد و میثاقی که خداوند عزوجل از بندگان گرفته است را ادا می‌نماید. اما بوسیدن و لمس کردنش به جهت تجدید عهد و میثاق است؛ تجدید پیمانی به جهت بازگرداندنش به او، پیمانی که خداوند در عالم دَرّ از آنها گرفته است. بنابراین در هر سال نزد حجر می‌آیند و آن عهد و پیمانی که از ایشان گرفته شده است را به او بازمی‌گردانند؛ آیا توجه نمی‌کنی که وقتی به حجر می‌رسی می‌گویی: امانتم را ادا کردم و میثاقم را تجدید نمودم تا برایم شهادت دهی که به عهدم وفا نمودم؟ به خدا سوگند غیر از شیعیان ما احدی آن عهد را ادا نمی‌کند و غیر از ایشان هیچ کس آن عهد و میثاق را نگه نداشته است. هرگاه شیعیان نزدش می‌آیند ایشان را می‌شناسد و تصدیقشان می‌کند و دیگران که به حضورش می‌رسند انکارشان کرده و تکذیبشان می‌نماید؛ به این جهت که غیر از شما شیعیان کسی آن امانت و عهد را حفظ و نگهداری نکرده است و به خدا سوگند که به نفع شما و علیه و به ضرر دیگران شهادت می‌دهد؛ یعنی شهادت می‌دهد که شما به عهد وفا کردید و غیر شما آن را نقض و انکار کردند و به آن کفر ورزیدند در حالی که شهادت حجر در روز قیامت حجت بالغه‌ی خداوند بر آنان است. در روز قیامت حجر می‌آید در

حالی که زبانی گویا و دو چشم دارد و این هیأت حجر همان صورت اولین او است که تمام خلائق او را با آن صورت می‌شناسند و انکارش نمی‌کنند. برای هر کسی به او وفا نماید و عهد و میثاقی که نزد او است را با حفظ کردنش و ادای امانت به جا آورد، شهادت می‌دهد و علیه هر کسی که آن را انکار نماید و عناد ورزد و با کفر و انکار، میثاق را فراموش نماید، شهادت می‌دهد. اما علت این که خداوند آن را از بهشت خارج نمود، آیا می‌دانی اصل حجر الأسود چیست؟ بکیر می‌گوید: عرضه داشتیم: خیر. حضرت (ع) فرمودند: حجر، مَلْکِ عظیم‌الشان و از بزرگان ملائکه بود و وقتی خداوند از ملائکه میثاق را اخذ نمود آن ملک اولین نفری از ملائکه بود که به آن ایمان آورد و اقرار نمود. بنابراین خداوند او را بر جمیع مخلوقاتش امین قرار داد و میثاق خلائق را در او به رسم امانت قرار داد و از تمام مخلوقات اقرار گرفت که در هر سال نزد او اقرار به میثاق و عهدی که خداوند عزوجل از آن‌ها گرفته است را تجدید نمایند. سپس خداوند او را همنشین آدم (ع) در بهشت قرار داد تا وی را متذکر میثاق مزبور نماید و نیز هر سال آدم (ع) نزد او به عهد و پیمان گرفته شده اقرار کند و آن را به این وسیله تجدید نماید. وقتی آدم (ع) عصیان نمود و از بهشت بیرون شد خداوند متعال آن عهد و پیمانی را که از او گرفته بود و همچنین برای فرزندانش بر محمد (ص) و و صیش (ع) گرفته بود از یادش برد و او را سرگردان و حیران نمود. هنگامی که خداوند توبه‌ی آدم (ع) را پذیرفت، آن ملک را به صورت مروارید سفیدی از بهشت به سوی آدم (ع) پرتاب نمود در حالی که او در سرزمین هند بود. هنگامی که نگاه آدم (ع) به او افتاد، با او انس گرفت ولی بیش از این که گوهری گران‌قدر است، شناختی نسبت به آن نداشت. خداوند عزوجل آن سنگ را به نطق آورد و گفت: ای آدم آیا مرا می‌شناسی؟ گفت: خیر! سنگ گفت: البته که مرا می‌شناسی منتهی شیطان بر تو غالب شد و پروردگارت را از یاد برد. سپس به همان صورتی که در بهشت با آدم بود درآمد و به او گفت: کجا رفت آن عهد و میثاق؟ آدم به سوی او پرید و میثاق به یادش آمد و گریست و برای سنگ خضوع و خشوع نمود و آن را بوسید و اقرار به عهد و میثاق را نزد او تجدید کرد. سپس خداوند او را به گوهری سفید و شفاف و نورانی و درخشنده تبدیل فرمود. آدم (ع) با عزت و احترام آن را بر دوش خود گرفت و حمل نمود و هرگاه خسته می‌شد جبرئیل (ع) آن را از آدم می‌گرفت و با خود حمل می‌کرد و به همین منوال می‌رفتند تا به مکه رسیدند. آدم (ع) در مکه پیوسته با آن مانوس بود و روز و شب میثاق و عهد را با اقرار برای او، تجدید می‌نمود. سپس خداوند عزوجل وقتی کعبه را بنا نمود، سنگ را در آن مکان قرار داد چرا که وقتی خداوند تبارک و تعالی از فرزندان آدم عهد و میثاق گرفت، در آن مکان اخذ نمود و در آن مکان آن ملک میثاق را در خود فرو برد؛ به همین علت خداوند حجر را در آن رکن قرار داد. سپس خداوند آدم را از جای بیت به طرف صفا و حوّا را به جانب مروه راند و سنگ را در آن

رکن قرار داد. وقتی آدم از صفا چشمش به حجر افتاد که در رکن نصب شده بود، الله اکبر و لا اله الا الله گفت و خدا را تمجید و تعظیم نمود به همین علت سنت است که در هنگام روبه‌رو شدن با رکنی که حجر در آن است، از صفا تکبیر بگویند. خداوند عهد و میثاق را در او به ودیعه نهاد نه در هیچ ملک دیگری؛ چرا که وقتی خداوند عزوجل بر ربوبیت خودش و بر پیامبری حضرت محمد (ص) و بر وصایت امیر المؤمنین (ع) پیمان گرفت، پشت ملائکه لرزید در حالی که آن ملک اولین کسی بود که به اقرار شتاب نمود و در بین ایشان، دوست‌دارتر از او نسبت به محمد و آل محمد (ع) وجود نداشت. از این رو خداوند او را از بین ایشان اختیار فرمود و میثاق را در او قرار داد. او روز قیامت می‌آید در حالی که زبانی گویا و چشم بینا دارد و برای هر کسی که در آن مکان عهد خود را وفا کند و میثاقش را حفظ نماید، شهادت خواهد داد^۱.

ورسول الله محمد ﷺ دخل بیت الله فبدأ بالحجر وختم بالحجر، وأمر أصحابه أن يكون آخر عهدهم بالبیت استلام الحجر، بل ويستحب أن يستلم الحجر في كل طواف، ومس الحجر يسبب غفران الذنوب وحط الخطايا، بل وسجد رسول الله محمد ﷺ على الحجر الأسود ووضع جبهته عليه بعد أن قبله، فماذا يمكن أن تفهم من هذا غير أن الحجر هو أهم ما في البیت. و پیامبر خدا حضرت محمد (ص) وارد خانه‌ی خدا شد و کارش را با حجر آغاز کرد و به آن خاتمه داد و به اصحابش نیز دستور داد که آخرین کار آنها در خانه‌ی خدا استلام (لمس و بوسیدن) حجر باشد. حتی استلام حجر در هر طواف مستحب است و لمس کردن حجر باعث آمرزش گناهان و ریزش خطاها می‌شود. پیامبر خدا حضرت محمد (ص) بر حجر الاسود سجده گزارد و پس از آن که سنگ را بوسید، پیشانی بر آن نهاد. از اینها چه می‌توانی دریافت جز این که حجر الاسود، مهم‌ترین چیز در خانه‌ی خدا باشد؟

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع): (ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْحَجَّ فَكَتَبَ إِلَى مَنْ بَلَغَهُ كِتَابُهُ مِمَّنْ دَخَلَ فِي الْإِسْلَامِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُرِيدُ الْحَجَّ يُؤْذِنُهُمْ بِذَلِكَ لِيَحُجَّ مَنْ أَطَاقَ الْحَجَّ .... فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى بَابِ الْمَسْجِدِ اسْتَقْبَلَ الْكَعْبَةَ وَذَكَرَ ابْنُ سِنَانٍ أَنَّهُ بَابُ بَنِي شَيْبَةَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَتَى عَلَى أَبِيهِ إِبْرَاهِيمَ ثُمَّ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ، فَلَمَّا طَافَ بِالْبَيْتِ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ حَلَفَ

۱ - کافی: ج ۴ ص ۱۸۴ تا ۱۸۶ ؛ علل الشرایع: ج ۲ ص ۴۲۹ تا ۴۳۱.

مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ (ع) وَدَخَلَ زَمَزَمَ فَشَرِبَ مِنْهَا، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسُقْمٍ، فَجَعَلَ يَفُؤُ دَلِكَ وَهُوَ مُسْتَقْبِلُ الْكَعْبَةِ، ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: لِيَكُنْ آخِرُ عَهْدِكُمْ بِالْكَعْبَةِ اسْتِلامَ الْحَجَرِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ حَرَجَ إِلَى الصَّفَا (۱).

از عبدالله بن سنان روایت شده است که امام صادق (ع) فرمود: «رسول خدا (ص) حج را بیان فرمود. پس برای هر کسی که وارد اسلام شده است و نوشته‌اش به او می‌رسد، نوشت که رسول خدا (ص) اراده‌ی حج نمود و آنها را نیز به آن فرامی‌خواند که هر کسی که در توانش هست، حج را به جا آورد.... پس وقتی به درب مسجد رسید رو به سوی کعبه نمود (و ابن سنان می‌گوید که آن در، درب بنی شیبه بود)؛ خداوند را حمد و ستایش نمود و او را ثنا گفت و بر پدرش ابراهیم درود فرستاد. سپس به سوی حجر آمد و آن را استلام نمود. وقتی خانه را طواف نمود پشت مقام ابراهیم دو رکعت نماز خواند و داخل زمزم شد و از آن نوشید، سپس فرمود: خداوندا، از تو علم سودمند و روزی گشاده و شفا از هر درد و بیماری را مسئلت می‌نمایم. پیامبر (ص) در حالی که روبه‌روی کعبه بود این جملات را بیان فرمود. سپس به یارانش فرمود: آخرین عهد شما به کعبه استلام (لمس و بوسیدن) حجر باشد. سپس آن را استلام نمود و به سوی صفا خارج شد»^۲.

وروی البیهقی عن ابن عباس، قال: (رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم سجد علی الحجر).

بیهقی از ابن عباس روایت کرده است که گفت: «پیامبر خدا (ص) را دیدم که بر سنگ سجده نمود».

ولابد من الالتفات إلى أمر مهم جداً وهو أن رسول الله ﷺ قد سن ركعتي الطواف عند مقام إبراهيم، وكان رسول الله ﷺ والأئمة ﷺ يصلون عند مقام إبراهيم (ع) والذي يقف في صلاته عند مقام إبراهيم (ع) يكون الحجر الأسود بين يديه وفي قبلته، وهذا يبين بوضوح تام انطباق هذه الآية على قائم آل محمد أو يوسف آل محمد أو الحجر الأسود ﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾^(۳).

۱- الكافي : ج ۴ ص ۲۴۹.

۲- کافي: ج ۴ ص ۲۴۹.

۳- يوسف : ۴.

موضوع بسیار مهمی که نباید از آن غافل شد این است که پیامبر خدا (ص) دو رکعت در مقام ابراهیم را در طواف سنت نهاد و پیامبر خدا (ص) و ائمه (ع) در مقام ابراهیم (ع) نماز می‌گزاردند. کسی که برای نماز در مقام ابراهیم (ع) بایستد، حجر الاسود مقابل او و در جهت قبله‌اش قرار می‌گیرد و این به وضوح کامل بر انطباق آیهی زیر بر قائم آل محمد (ع) یا یوسف آل محمد (ع) یا حجر الاسود دلالت دارد: «آنگاه که یوسف به پدرش گفت: ای پدر، در خواب یازده ستاره و خورشید و ماه دیدم؛ دیدم که سجده‌ام می‌کنند»^۱.

وقد بینت سابقاً ما معنی هذا السجود عندما بینت تأویل هذه الآية في الإمام المهدي (ع)، ولكن السجود هنا عند تأويله في القائم يكون لفاطمة والسر المستودع فيها معاً، تماماً كما أن السجود للكعبة والحجر الأسود المودع فيها، فيكون هنا الشمس محمداً ﷺ والقمر علياً (ع) والأحد عشر كوكبا هم الأئمة ﷺ من ولد علي (ع) وفاطمة ؑ وهم: (الحسن والحسين وعلي ومحمد وجعفر وموسى وعلي ومحمد وعلي والحسن ومحمد)، وسجودهم بمعنى أنهم يمهّدون للقائم ولإقامة العدل وإنصاف المظلوم، وبالخصوص أخذ حق صاحبة المظلومية الأولى والأعظم منذ خلق الله الخلق وإلى أن تقوم الساعة.

بیشتر معنی این سجده را هنگامی که این آیه را بر امام مهدی (ع) تأویل کردم، بیان نمودم ولی سجده در اینجا به هنگام تأویل آن بر قائم برای فاطمه و سرّ به ودیعه نهاده شده در او می‌باشد درست مانند این که سجده برای کعبه و حجر الاسود نهاده شده در آن است؛ بنابراین در اینجا خورشید محمد (ص) است و ماه، علی (ع) و یازده ستاره نیز ائمه (ع) از فرزندان علی (ع) و فاطمه (س) می‌باشند که عبارتند از: «حسن، حسین، علی، محمد، جعفر، موسی، علی، محمد، علی، حسن و محمد» و سجده‌ی آنها به این معنا است که آنها برای قائم و برای برپایی عدل و دادخواهی از مظلوم زمینه‌سازی می‌کنند؛ به ویژه برای احقاق حق آن بانویی که از زمانی که خداوند خلق را آفرید تا آن‌گاه که قیامت برپا شود، صاحب نخستین و عظیم‌ترین مظلومیت می‌باشد.

أما سجود بقية الخلق ممن فرض عليهم أن يسجدوا إلى الكعبة وبالتالي إلى الحجر الأسود فهو بمثابة إشارة واضحة وبيان أنهم بأجمعهم يمهّدون للقائم سواء شاءوا أم أبوا، قال تعالى: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ

اللَّهُ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ
وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقٌّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ^(۱).

اما سجده‌گزارى ساير خلائق يعنى كسانى كه سجده كردن به كعبه و به دنبال آن سجده كردن به حجر الاسود بر آنها واجب است، اشاره‌اى آشكار بر اين است كه آنها همگى براى قائم زمينه‌سازى مى‌كنند، چه بخوانند و چه نخوانند! خداى تعالى مى‌فرمايد: «آيا نديده‌اى كه هر كس در آسمان‌ها و هر كس كه در زمين است و آفتاب و ماه و ستارگان و كوه‌ها و درختان و جنبندگان و بسيارى از مردم خدا را سجده مى‌كنند؟ و بر بسيارى عذاب حق است و هر كه را خدا خوار سازد، هيچ گرامى‌دهنده‌اى نخواهد داشت زيرا خدا هر چه بخواند همان مى‌كند»^۲.

فالكل يمهد للوارث أو القائم شاءوا أم أبوا، فالشمس والقمر والنجوم يمهدون للقائم، وأيضاً من حق عليه العذاب يمهد للقائم وكل بحسبه، فحركة الخلق ومسيرتهم العامة هي تمهيد للقائم الذي ينصف المظلومين، وإن كان أكثر الخلق يجهلون هذا، تماماً كطوافهم بالكعبة والحجر الأسود المودع فيها مع أنهم لا يكادون يفقهون شيئاً من طوافهم.

بنابراين همگى در حال زمينه‌سازى براى وارث يا قائم هستند، چه بخوانند و چه نخوانند! خورشيد و ماه و ستارگان براى قائم مقدمات را فراهم مى‌كنند. همچنين كسى كه عذاب بر او محقق شده است نيز زمينه‌ساز قائم است، هر يك به فراخور حال و وضعيت خود. حركت خلائق و مسير عمومى آنها زمينه‌سازى براى قائم است؛ كسى كه از ستم‌ديدگان دادخواهى مى‌كند. البته اكثر مردم نسبت به اين موضوع جاهل‌اند، دقيقاً مانند طوافى كه گرد كعبه و حجرالاسود كه در كعبه قرار داده شده است، مى‌نمايند و با اين حال از طواف خود چيزى نمى‌فهمند.

أما في الأديان السابقة فقد ذكر الحجر أيضاً في التوراة والإنجيل:

در اديان پيشين، نام سنگ در تورات و انجيل نيز آمده است:

۱- الحج : ۱۸.

۲- حج : ۱۸.

قال لهم يسوع أما قرأتم قط في الكتب الحجر الذي رفضه البنائون هو قد صار رأس الزاوية ومن قبل الرب كان هذا وهو عجيب في أعيننا لذلك أقول لكم إن ملكوت الله ينزع منكم ويعطى الأمة التي تعمل أثماره ومن سقط عليه هذا الحجر يترضض ومن سقط هو عليه يسحقه^(۱).

«۴۲ آن گاه عیسی به آنها فرمود: مگر در کتاب نخوانده‌اید که آن سنگی که معماران ردّش نمودند، رأس زاویه شد (سنگ اصلی بنا شد). این کار پروردگار است و به نظر ما عجیب می‌باشد. ۴۳ بنابراین به شما می‌گویم که ملکوت خدا از شما گرفته و به امتی داده خواهد شد که ثمرات و میوه‌هایی شایسته به بار آورد. ۴۴ اگر کسی بر روی این سنگ بیفتد کوفته و خرد خواهد شد و هرگاه آن سنگ بر روی کسی بیفتد او را می‌کوبد و نرم می‌کند»^۲.

فالحجر الذي تكلم عنه عيسى (ع) هو في أمة أخرى غير الأمة التي كان يخاطبها، فالملكوت ينزع من الأمة التي كان يخاطبها عيسى (ع) وهم بنو إسرائيل والذين آمنوا بعيسى (ع) - لأنه كان يخاطب بهذا الكلام تلاميذه المؤمنين به وغيرهم من بقية الناس - ويعطى للأمة المرتبطة بالحجر التي تعمل أثمار الملكوت، فكلام عيسى (ع) واضح كل الوضوح أنه في بيان فضل حجر الزاوية، وأن الملكوت سينزع في النهاية ممن يدعون اتباع عيسى، ويعطى لأمة الحجر وهم أمة محمد وآل محمد عليهم السلام، فعيسى (ع) ربط بحكمة بين الحجر وبين الأمة التي تعطى الملكوت في النهاية.

سنگی که عیسی (ع) در مورد آن صحبت کرده است، در امت دیگری غیر از امتی که او آنها را خطاب قرار داده بود، می‌باشد. ملکوت از امتی که عیسی (ع) آنها را مخاطب نموده بود یعنی بنی اسرائیل و کسانی که به عیسی (ع) گرویدند ستانده می‌شود زیرا او این سخنان را خطاب به شاگردانش که به او ایمان داشتند و نیز دیگر مردمان بیان کرده بود، و این سنگ به امت مرتبط با سنگ که به دستاوردهای ملکوت عمل می‌کنند، داده می‌شود. کاملاً واضح است که سخن حضرت عیسی (ع) در مقام بیان فضیلت «سنگ زاویه» (سنگ بنا) ایراد شده است و این که زمامداری را در نهایت از کسانی که مدعی پیروی از عیسی هستند می‌گیرد و به امت سنگ که امت محمد و آل محمد (ع) هستند عطا می‌نماید. عیسی (ع) ارتباط بین سنگ و بین امتی که در نهایت ملکوت و پادشاهی به ایشان داده می‌شود را به صورتی حکیمانه به تصویر کشیده است.

۱- انجيل متى: الاصحاح الحادي والعشرون.

۲- انجيل متى: اصحاح بيست و يك.

وأيضاً قابل هذه الأمة بني إسرائيل ومن يدعون اتباعه وبين أنهم لن يناولوا الملكوت في النهاية، فعيسى (ع) جعل الحجر علة إعطاء الملكوت لأمة أخرى غير الأمة التي تدعي اتباع موسى (ع) وعيسى (ع)، أي أن من يشهد لهم الحجر بأداء العهد والميثاق ومن ينصرونه هم من سيرثون الملكوت، سواء كان في هذه الأرض بإقامة حاكمية الله أم في السماوات عندما يكشف الله لهم عن ملكوته ويجعلهم ينظرون فيه أم في النهاية عندما يسكنهم الله الجنان في الملكوت.

ایشان همچنين این امت را با بنی اسرائیل و کسانی که ادعای پیروی از او را دارند مقایسه کرده و بیان داشته است که اینها در نهایت به زمامداری نمی‌رسند. بنابراین عیسی (ع) سنگ را علت دادن ملکوت و پادشاهی به امت دیگری غیر از امتی که مدعی پیروی از موسی (ع) و عیسی (ع) هستند برمی‌شمارد؛ یعنی کسانی که حجر گواهی می‌دهد که به عهد و ميثاق وفا کرده‌اند و او را یاری رسانده‌اند، همان کسانی‌اند که پادشاهی را به ارث می‌برند، چه در این زمین باشد با برپایی حاکمیت خدا و چه در آسمان‌ها آن‌گاه که خداوند از ملکوتش بر آنها پرده بردارد و آنها را کسانی قرار دهد که در آن نظاره می‌کنند یا در نهایت خداوند ایشان را در بهشت ملکوتی جای می‌دهد.

ومن يريد أن يفسر هذا الكلام بصورة أخرى ويقول أن عيسى أراد بهذا الكلام نفسه ويصر على هذا القول فإنه يغالط ولا يطلب معرفة الحقيقة، وإلا فليقرأ أصل القول وهو لداود (ع) في المزامير، فأيضاً يمكن أن يقول اليهود إن داود قصد نفسه وهكذا لا ينتهي الجدل، ولكن الحقيقة إن داود (ع) وعيسى (ع) أرادوا المخلص الذي يأتي باسم الرب في آخر الزمان، وقد بشر به عيسى (ع) في مواضع أخرى في الإنجيل وسماه المعزي والعبد الحكيم، وهنا سماه حجر الزاوية فيكون السؤال: من هو الذي عرف أو يمكن أن يعرف بأنه حجر الزاوية؟ هل إن داود أو عيسى عليهما السلام عُرفوا بأهم حجر الزاوية في بيت الرب؟ أو ذكروا في موضع آخر على أنهم حجر الزاوية في بيت الرب؟ وهل هناك حجر موضوع في زاوية بيت الرب أو الهيكل عند اليهود والنصارى يدل على داود أو عيسى عليهما السلام؟

کسی که مصرانه می‌خواهد این کلام را به صورت دیگری تفسیر کند و بگوید منظور عیسی (ع) از این حرف خودش بوده است، در واقع مغلطه‌گری می‌کند و به دنبال شناخت حق و حقیقت نیست. این شخص باید اصل کلام را که سخن داوود (ع) در مزامیر است بخواند. اینجا نیز ممکن است یهودیان بگویند که داوود خودش را قصد کرده است؛ که در این صورت این مناقشه را پایانی نیست.

ولى حقيقت آن است که داوود (ع) و عیسی (ع) نجات‌دهنده‌ای را که در آخر الزمان به نام پروردگار می‌آید قصد کرده‌اند. عیسی (ع) در جاهای دیگری در انجیل به او بشارت داده و وی را عزت داده شده و بنده‌ی حکیم نام نهاده است و در اینجا نیز «حجر زاویه» (سنگ اصلی بنا) می‌خواندش. اینجا سؤالی پیش می‌آید: چه کسی است که سنگ بنا را شناخت یا ممکن است او را بشناسد و بداند که سنگ بنا کیست؟ آیا به داوود یا عیسی (علیهما السلام) گفته شده است که آنها خود، سنگ بنا در خانه‌ی پروردگار هستند؟ یا در جایی دیگر به آنها یادآوری شده است که ایشان سنگ بنا در خانه‌ی خدا هستند؟ و آیا در گوشه‌ی خانه‌ی خدا یا در هیکل، سنگی قرار داده شده است تا یهود و نصارا را هدایت کند که سنگ بر داوود یا عیسی (علیهما السلام) دلالت دارد؟

الحقیقة إن هذا غير موجود ولكنه موجود في الأمة الأخرى من ولد إبراهيم (ع)، وفي بيت الرب الذي بناه إبراهيم (ع) وإسماعيل (ع) ابنه، وموجود في الزاوية وبالذات الزاوية التي اسمها الركن العراقي^(١)، وكل هذه الأمور تشير إلى أمر واحد هو المخلص الذي يأتي في آخر الزمان أو الذي أشار إليه داود في المزامير أنه حجر الزاوية والآتي باسم الرب.

١- للكعبة أربعة أركان: ركن شرقي ويسمى الركن العراقي، وأيضاً يعرف بركن الحجر الأسود، وركن شمالي ويسمى الركن الشامي، وركن غربي ويسمى الركن الغربي، وركن جنوبي ويسمى الركن اليماني. ويطلق على الركنين الذين على جانبي باب الكعبة أي الركن العراقي والركن الشامي اسم (العراقيان)، ويطلق على الركن الشامي والركن الغربي: الشاميان، ويطلق على الركن اليماني والركن العراقي الذي فيه الحجر الأسود: اليمانيان. ويبدأ الطواف في الحج من الركن العراقي الذي فيه الحجر الأسود، بحيث تكون الكعبة على يسار الشخص، ويتوجه نحو الركن الشامي ثم الغربي ثم اليماني ثم عندما يبلغ الركن العراقي يكون قد أتم شوطاً من الطواف ... وهكذا. ومن ذلك نعرف أن الركن الذي فيه الحجر الأسود يسمى بالركن العراقي وركن الحجر الأسود وباليماني، وأيضاً بالشرقي لأنه واقع إلى جهة الشرق. ولكن الآن الوهابيون وأمثالهم ... خصوصاً الركن الشامي باسم الركن العراقي .. وأطلقوا على الركن العراقي الذي فيه الحجر الأسود اسم (الركن) أو (ركن الحجر الأسود)، وأطلقوا اسم (الشامي) على الركن المغربي، وبقي الركن اليماني على اسمه بدون تغيير. أي انهم رفعوا اسم (الركن العراقي) من ركن الحجر الأسود .. وخصوه بالركن الشامي ، ولكن كلام العلماء القدماء وغيرهم يشهد على ان ركن الحجر الأسود يسمى بـ (الركن العراقي)، والآن اذكر شواهد من بعض كلمات العلماء (شيعة وسنة):

١- الشيخ الطوسي في مصباح المتعبد ص ٢٧، قال: (... وأهل العراق يتوجهون إلى الركن العراقي وهو الركن الذي فيه الحجر وأهل اليمن إلى الركن اليماني وأهل المغرب إلى الركن الغربي وأهل الشام إلى الركن الشامي ...).

وأيضاً الشيخ الطوسي في الاقتصاد ص ٢٥٧، قال: (... فأهل العراق ومن يصلي إلى قبلتهم يتوجهون إلى الركن العراقي، وعليهم التيسر قليلاً، وليس على من يتوجه إلى غير هذا الركن ذلك، فإن أهل اليمن يتوجهون إلى الركن اليماني، وأهل المغرب إلى الركن المغربي ، وأهل الشام إلى الركن الشامي ...).

٢- المحقق الحلي في شرائع الإسلام ج ١ ص ٥٢، قال: (... وأهل كل إقليم يتوجهون إلى سمت الركن الذي على جهتهم: فأهل العراق إلى العراقي، وهو الذي فيه الحجر، وأهل الشام إلى الشامي، والمغرب إلى المغربي، واليمن إلى اليماني ...).

٣- وجاء في تعليق السيد الشيرازي على شرائع الإسلام على هذه المسألة بالذات، هامش رقم ٤٨: (الركن العراقي هو الركن الذي فيه الحجر الأسود، والذي بعده - على ترتيب الطواف - هو الركن الشامي، ثم المغربي، ثم اليماني).

وأيضاً علق الشيرازي على قول المحقق الحلي في الشرائع: (... ويستقبل الركن العراقي ...) ج ١ ص ٢٠٤، هامش رقم ٣٨١ قائلاً: (وهو الركن الذي فيه الحجر الأسود).

٤- العلامة الحلي في تذكرة الفقهاء (ط.ج) ج ٨ ص ٨٦، قال: (... ويجب أن يتدنى في الطواف من الحجر الأسود الذي في الركن العراقي، فإن البيت له أربعة أركان: ركنان يمانيان، وركنان شاميان...).

٥- السيد ابن طاووس في: فلاح السائل ص ١٢٩، قال: (... وأهل العراق يتوجهون إلى الركن العراقي وهو الركن الذي فيه الحجر وأهل اليمن إلى الركن اليماني وأهل المغرب إلى الركن الغربي وأهل الشام إلى الركن الشامي...).

٦- السيد محسن الأمين في أعيان الشيعة: ج ٧ ص ١٦٩، قال: (مساحة الكعبة الشريفة: قال طول البيت من ركن الحجر وهو الركن العراقي إلى الركن الشامي ٢٥ ذراعاً ومثله الطول الآخر وهو من الركن المغربي إلى اليماني وعرضه من الشامي إلى المغربي ٢٠ ذراعاً وعليه الميزاب وعرضه الآخر من اليماني إلى العراقي ٢١ ذراعاً وسمكه ثلاثون ذراعاً).

٧- الشيخ الجواهري في جواهر الكلام: ج ٧ ص ٣٧٨، قال في معرض كلامه في أحد المواضع: (... هذا كله في الركن العراقي، وأما الركن الثاني من ركني الباب فهو لأهل الشام وغيرهم...). ومن المعلوم أن ركني الباب أي باب الكعبة هما ركن الحجر الأسود (العراقي)، والثاني هو الركن الشامي، فخص ركن الحجر الأسود باسم (الركن العراقي).

٨- المحقق السبزواري في ذخيرة المعاد (ط.ق): ج ١ ق ٣ ص ٦٣٤، قال: (... ويستحب أيضاً في الطواف (التزام الأركان) جميعاً (خصوصاً العراقي واليماني) اختلف الأصحاب في هذه المسألة في موضعين (الأول) المشهور بين الأصحاب استحباب التزام الأركان كلها ويتأكد استحباب التزام الركن العراقي واليماني). والذي يتأكد استحباب التزامه مع الركن اليماني هو ركن الحجر الأسود بلا خلاف.. إذن، فقد خص المحقق السبزواري ركن الحجر الأسود بـ (الركن العراقي).

٩- السيد علي الطباطبائي في رياض المسائل: ج ٣ ص ١٢١، قال: (... فأهل المشرق) وهم: أهل العراق ومن والاهم، وكان في جهتهم إلى أقصى المشرق وجنبيه مما بينه وبين الشمال أو الجنوب إلى الركن الذي يليهم، وهو الركن العراقي الذي فيه الحجر الأسود. وأهل المغرب إلى الغربي، وأهل الشام إلى الشامي، وأهل اليمن إلى اليماني...).

١٠- المصطلحات - إعداد مركز المعجم الفقهي: ص ١٢٢٠: (الركن العراقي: الركن الذي فيه الحجر الأسود وسمي بذلك لأنه يقابله جهة العراق. والذي بعده على ترتيب الطواف هو الركن الشامي، ثم بعد الطواف حول حجر إسماعيل يأتي الركن المغربي ثم الركن اليماني).

١١- الدكتور أحمد فتح الله في معجم ألفاظ الفقه الجعفري: ص ٢١١ - ٢١٢، قال: ((الركن العراقي) الركن الذي فيه الحجر الأسود، وسمي بذلك لأنه يقابله جهة العراق. والذي بعده على ترتيب الطواف هو الركن الشامي، ثم بعد الطواف حول حجر إسماعيل يأتي الركن المغربي ثم الركن اليماني).

١٢- محيي الدين النووي في شرح مسلم: ج ٨ ص ٩٤ - ٩٥، قال: (... والمراد بالركنين اليمانيين الركن اليماني والركن الذي فيه الحجر الأسود ويقال له العراقي لكونه إلى جهة العراق وقيل للذي قبله اليماني لأنه إلى جهة اليمن ويقال لهما اليمانيان تغليبا لأحد الاسمين.... قال العلماء: ويقال للركنين الآخرين اللذين يليان الحجر بكسر الحاء الشاميان لكونهما بجهة الشام قالوا فاليمانيان باقيا على قواعد إبراهيم صلى الله عليه وسلم بخلاف الشاميين فلهذا لم يستلما واستلم اليمانيان لبقائهما على قواعد إبراهيم صلى الله عليه وسلم ثم إن العراقي من اليمانيين اختص بفضيلة أخرى وهي الحجر الأسود فاختص لذلك مع الاستلام بتقبيله وضع الجبهة عليه بخلاف اليماني والله أعلم...).

١٣- جلال الدين السيوطي في الديباج على مسلم: ج ٣ ص ٢٨٠، قال: (... إلا اليمانيين بتخفيف الباء في الأشهر وهما الركن اليماني والركن الذي فيه الحجر الأسود ويقال له العراقي لكونه إلى جهة العراق وذلك إلى جهة اليمن فغلب على التثنية...).

١٤- العيني في عمدة القاري: ج ٣ ص ٢٦، قال: (... واليمانيين، الركن اليماني والركن اليماني الذي فيه الحجر الأسود، ويقال له الركن العراقي لكونه إلى جهة العراق، والذي قبله يمانى لأنه من جهة اليمن، ويقال لهما: اليمانيان تغليبا لأحد الاسمين، وهما باقيا على قواعد إبراهيم صلى الله عليه وسلم).

١٥- ابو الطيب محمد شمس الحق العظيم آبادي في عون المعبود: ج ٥ ص ١٣١، قال: (... والمراد بالركنين اليمانيين الركن اليماني والركن الذي فيه الحجر الأسود ويقال له العراقي لكونه جهة العراق، وقيل للذي قبله اليماني لأنه جهة اليمن...).

١٦- الصالح الشامي في سبل الهدى والرشاد: ج ٨ ص ٤٦٤، قال: (... وثبت عنه: أنه استلم الركن اليماني، ولم يثبت عنه أنه قبله، ولا قبل يده حين استلامه. وقول ابن عباس كان رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يقبل الركن اليماني، ويضع خده عليه، رواه الدارقطني، من طريق عبد الله بن مسلم بن هرمز. قال ابن القيم: (المراد بالركن اليماني ها هنا الحجر الأسود، فإنه يسمى الركن اليماني مع الركن الآخر يقال لهما: اليمانيان، ويقال له مع الركن الذي يلي الحجر من ناحية الباب العراقيان، ويقال

واقعیت آن است که چنین چیزی وجود ندارد ولی در امت دیگری از فرزندان ابراهیم (ع) موجود است؛ و در خانه‌ی خدایی که ابراهیم (ع) و پسرش اسماعیل (ع) بنا نهادند وجود دارد و در گوشه و دقیقاً در گوشه‌ای که رکن عراقی نام دارد^۱، استقرار یافته است. تمام این موارد به یک چیز دلالت

لرکنین اللذین یلبان الحجر الشامیان، ويقال للركن الیمانی، والذي یلي الحجر من ظهر الكعبة الغریبان، ولكن ثبت عنه أنه قبل الحجر الأسود، وثبت عنه أنه استلمه بيده ، فوضع يده عليه ثم قبلها).

وغير تلك الأقوال كثير تركته للاختصار، ومنها تعرف اختصاص ركن الحجر الأسود بـ (الركن العراقي)، نعم يطلق عليه مع الركن الشامي اسم (العراقيان)، ولكن عند الافراد فركن الحجر الأسود يطلق عليه (الركن العراقي)، والركن الشامي معروف بـ (الركن الشامي).

وجاء في روايات أهل البيت عليهم السلام ما يؤكد ذلك: الاستبصار للشيخ الطوسي: ج ۲ ص ۲۱۶ - ۲۱۷، ب ۱۴۱ ح ۷۴۳، وايضاً رواه في تهذيب الأحكام: ج ۵ ص ۱۰۶ ح ۳۴۳: أحمد بن محمد بن عيسى عن إبراهيم بن أبي محمود، قال: (قلت للرضا (ع) استلم الیمانی والشامي والغریبی؟ قال: نعم).

وهو يدل على أن الركن العراقي مفروغ من جواز استلامه لان فيه الحجر الأسود، فسأل بن أبي محمود عن بقية الأركان، وسمى الشامي بـ (الشامي) وهو الذي يسميه البعض اليوم بـ (العراقي) كما وجدت في بعض مخططات أبناء العامة للكعبة، ومن الرواية تعرف أن الأركان الأربعة معروفة بـ (۱- الركن العراقي - ركن الحجر الأسود - ، ۲- الركن الشامي، ۳- الركن الغربي ، ۴- الركن الیمانی).

بل جاء لفظ هذه الرواية في وسائل الشيعة (الإسلامية) للحر العاملي: ج ۹ ص ۴۲۳ ح ۱۷۹۱۰: عن إبراهيم بن أبي محمود قال: (قلت للرضا (ع): استلم الیمانی والشامي والعراقي والغریبی؟ قال: نعم). أي انه سأل عن استلام كل الأركان الأربعة، ونجده قد سمى الركن الجنوبي باسمه وهو (الیمانی)، وسمى الركن الشمالي باسمه هو (الركن الشامي)، وسمى الركن الغربي باسمه هو (الركن الغربي)، فلم يبق إلا الركن الذي فيه الحجر الأسود وهو (الركن العراقي).

وقد قال الشيخ الطوسي في الجمع بين الروایتين الآتيتين :

عن محمد بن يحيى عن غياث بن إبراهيم عن جعفر عن أبيه عليهما السلام قال: (كان رسول الله صلى الله عليه وآله لا يستلم إلا الركن الأسود والیمانی ويقبلهما ويضع خده عليهما ورأيت أبي يفعله).

عن جميل بن صالح عن أبي عبد الله (ع)، قال: (كنت أطوف بالبيت فإذا رجل يقول: ما بال هذين الركنين يستلمان ولا يستلم هذان؟ فقلت: إن رسول الله صلى الله عليه وآله استلم هذين ولم يعرض لهذين فلا تعرض لهما إذا لم يعرض لهما رسول الله صلى الله عليه وآله، قال: جميل، ورأيت أبا عبد الله (ع) يستلم الأركان كلها).

فقال الشيخ الطوسي: (فلا تنافي بين هذين الخبرين والخبر الأول لأنهما تضمنا حكاية فعل رسول الله صلى الله عليه وآله، ويجوز أن يكون رسول الله صلى الله عليه وآله لم يستلمهما لأنه ليس في استلامهما من الفضل والترغيب في الثواب ما في استلام الركن العراقي والیمانی، ولم يقل إن استلامهما محظور أو مكروه ولأجل ما قلناه حكى جميل أنه رأى أبا عبد الله (ع) يستلم الأركان كلها فلو لم يكن جائزاً لما فعله (ع)) الاستبصار للشيخ الطوسي: ج ۲ ص ۲۱۶ - ۲۱۷، ب ۱۴۱. فعبّر عن الركن الأسود الذي جاء في الرواية الأولى بـ (الركن العراقي)، لأنه هو الذي فيه الحجر الأسود. (اللجنة العلمية).

۱ - كعبه چهار ركن دارد: ركن شرقی که ركن عراقی نامیده می‌شود و به ركن حجر الأسود نیز معروف است. ركن شمالی که ركن شامی نامیده می‌شود و ركن غربی که ركن غربی می‌نامند و ركن جنوبی که ركن یمانی نامیده می‌شود. بر دو ركنی که در دو طرف درب کعبه قرار دارند که ركن عراقی و ركن شامی می‌باشند، نام «رکن‌های عراقی» اطلاق می‌شود و به دو رکن شامی و رکن غربی، «رکن‌های شامی» گفته می‌شود. به دو رکن یمانی و رکن عراقی که حجر الأسود در آن است، «رکن‌های یمانی» گفته می‌شود. طواف در حج از رکن عراقی که حجر الأسود در آن قرار دارد، شروع می‌شود، به گونه‌ای که کعبه در سمت چپ شخص واقع می‌شود؛ سپس به رکن شامی و بعد به رکن غربی و بعد رکن یمانی می‌رسد و در نهایت وقتی که به رکن عراقی برسد، یک شوط (دور) از طواف را به پایان رسانده است.... و به همین ترتیب. از این رو می‌دانیم رکنی که در آن حجر الأسود قرار دارد، رکن عراقی، رکن حجر الأسود و یمانی نامیده می‌شود، و به رکن شرقی نیز معروف است چون در جهت شرق واقع شده است. اما وهایی‌ها و امثال آن‌ها.... رکن شامی را فقط رکن عراقی می‌نامند.... و بر رکن عراقی که در آن حجر الأسود قرار دارد نام «رکن» یا «رکن حجر الأسود» اطلاق نموده‌اند، و بر رکن غربی نیز اسم رکن شامی نهاده‌اند و رکن یمانی بر اسم خودش بدون تغییر می‌ماند؛ به عبارتی دیگر آن‌ها نام «رکن عراقی» را از «رکن حجر الأسود» را برداشته‌اند.... و آن را را به رکن شامی اختصاص داده‌اند؛ اما سخنان علمای گذشته و غیره گواهی می‌دهد بر این که رکن حجر الأسود «رکن عراقی» نیز نامیده می‌شده است. اکنون برخی شواهد از علمای شیعه و سنی را بیان می‌کنم:

- ۱- شیخ طوسی در مصباح المتعجد ص ۲۷ می‌گوید: «... و اهل عراق متوجه رکن عراقی می‌شوند که رکنی است که در آن حجر قرار دارد و اهل یمن به رکن یمانی و اهل مغرب به رکن غربی و اهل شام به رکن شامی...».
- و همچنین شیخ طوسی در الاقتصاد ص ۲۵۷ می‌گوید: «...پس اهل عراق و آن کس که به قبله‌ی آنها نماز می‌خواند به سمت رکن عراقی توجه می‌کنند، و کمی به چپ متمایل می‌شوند، و نه بر کسی که متوجه غیر این رکن می‌باشد. اهل یمن متوجه رکن یمانی می‌باشند، و اهل مغرب به رکن مغربی، و اهل شام به رکن شامی...».
- ۲- محقق حلی در شرایع الاسلام ج ۱ ص ۲۵ می‌گوید: «... و اهل هر اقلیمی به سمت رکنی که در جهت آنها است توجه می‌کنند: اهل عراق به رکن عراقی که در آن حجر قرار دارد، و اهل شام به شامی، و مغرب به سمت مغربی، و یمن به سوی یمانی...».
- ۳- و در تعلیق سید شیرازی بر کتاب شرایع الاسلام بر این مسئله در پاورقی شماره ۴۸ تصریح شده است: «رکن عراقی، رکنی است که حجر الأسود در آن قرار دارد، و آن که بعد از آن است -برحسب ترتیب طواف- رکن شامی است، سپس مغربی، سپس یمانی...».
- همچنین شیخ شیرازی بر این کلام محقق حلی در شرایع «... و با رکن عراقی روبه‌رو می‌شود...» ج ۱ ص ۲۰۴ پاورقی ۳۸۱ این‌گونه شرح داده است: «و آن رکنی است که حجر الأسود در آن واقع شده است».
- ۴- علامه حلی در «تذکره الفقها» (ط.ج) ج ۸ ص ۸۶ می‌گوید: «... و لازم است در طواف از حجر الأسود که در رکن عراقی قرار دارد شروع کند. خانه، چهار رکن دارد: دو رکن یمانی، و دو رکن شامی...».
- ۵- سید بن طاووس در فلاح السائل ص ۱۲۹ می‌گوید: «... و اهل عراق متوجه رکن عراقی که رکنی است که حجر در آن قرار دارد و اهل یمن به سمت رکن یمانی و اهل مغرب به سمت رکن مغربی و اهل شام به سمت شامی...».
- ۶- سید محسن امین در اعیان الشیعه ج ۷ ص ۱۶۹ می‌گوید: «مساحت کعبه‌ی شریف: گفت طول خانه از رکن حجر که همان رکن عراقی است تا رکن شامی ۲۵ ذراع می‌باشد و طول دوم آن از رکن مغربی تا یمانی همان اندازه است و عرض آن از شامی تا مغربی ۲۰ ذراع است که ناودان بر آن است و عرض دیگرش از یمانی تا عراقی ۲۱ ذراع و ارتفاعش ۳۰ ذراع می‌باشد».
- ۷- شیخ جوهری در جواهر الکلام ج ۷ ص ۳۷۸ در کلامش در جایی از موضوعات گفته است: «... همه‌ی اینها در رکن عراقی است، که رکن دوم از دو رکن جنب درب (خانه) که شامل رکن اهل شام و غیر آن است...» از این معلوم می‌شود که دو رکن درب یعنی درب کعبه رکن‌های حجر الاسود (عراقی) و رکن شامی هستند؛ بنابراین رکن حجر الاسود را به اسم رکن عراقی نامیده است.
- ۸- محقق سبزواری در ذخیره المعاد (ط.ق) ج ۱ ق ۳ ص ۶۳۴ می‌گوید: «... و همچنین در طواف التزام به همه‌ی ارکان لازم است به خصوص رکن عراقی و یمانی. یاران در این مسئله در دو مورد اختلاف نظر دارند: اول: آنچه مشهور است استحباب التزام به همه‌ی ارکان و تاکید استحباب التزام به رکن عراقی و یمانی می‌باشد و این که تاکید استحباب التزام با رکن یمانی است که رکن حجر لاسود است خلافی در آن نیست...» بنابراین محقق سبزواری رکن حجر الاسود را «رکن عراقی» نامیده است.
- ۹- سید علی طباطبایی در ریاض المسائل ج ۳ ص ۱۲۱ می‌گوید: «... (پس اهل مشرق) که اهل عراق و توابعش می‌باشند، و در جهت آنها تا دورترین نقاط مشرق و هم‌جوارش تا آنچه بین او و بین شمال یا جنوب تا رکنی که بعد از آنها می‌آید، رکن عراقی است که در آن حجر الأسود قرار دارد. اهل مغرب به سمت غربی، و اهل شام به سمت شامی، و اهل یمن به سمت یمانی...».
- ۱۰- مصطلحات، گردآوری شده‌ی مرکز دایرةالمعارف فقهی ص ۱۲۲۰: «رکن عراقی: رکنی که در آن حجر الأسود واقع شده است و این‌گونه نامیده می‌شود چون در مقابل جهت عراق است و بر اساس ترتیب طواف بعد از آن، رکن شامی است، سپس بعد از طواف گرد حجر اسماعیل به سوی رکن مغربی و سپس رکن یمانی می‌باشد...».
- ۱۱- دکتر احمد فتح الله در معجم الفاظ فقه جعفری ص ۲۱۱ و ۲۱۲ می‌گوید: «رکن عراقی، رکنی است که در آن حجر الأسود قرار دارد، و به این نام نامیده می‌شود چون در جهت عراق است و بعد از آن به ترتیب طواف رکن شامی است، سپس بعد از طواف حول حجر اسماعیل، رکن مغربی می‌آید، سپس رکن یمانی».
- ۱۲- محی الدین نووی در شرح مسلم ج ۸ ص ۹۴ و ۹۵ می‌گوید: «... و منظور از دو رکن یمانی، رکن یمانی و رکنی که در آن حجر الأسود قرار دارد و به آن عراقی می‌گویند چون در جهت عراق است و به آن که قبل از آن است یمانی می‌گویند چون در جهت یمن قرار دارد و به (مجموعه‌ی) آنها «دو رکن یمانی» گفته می‌شود (برگرفته از یکی از دو اسم)... علما گفته‌اند: و به دو رکن دیگری که بعد از حجر به کسر «حا» می‌آیند «دو رکن شامی» گفته می‌شود چون آنها به سمت شام هستند. گفته‌اند بر خلاف «دو رکن شامی»، «دو رکن یمانی» بر پایه‌هایی که ابراهیم (ع) بنا نموده است، باقی مانده‌اند؛ پس «دو رکن شامی» به همین علت استلام نمی‌شوند و استلام دو رکن یمانی به علت باقی ماندن بر پایه‌هایی که ابراهیم (ع) بنا نموده است، انجام می‌شود. رکن عراقی در بین «دو رکن یمانی» به فضیلت دیگری اختصاص یافته است که دارا بودن حجر الاسود می‌باشد که به این ترتیب به بوسیدن و قرار دادن پیشانی بر آن تخصیص یافته است برخلاف رکن یمانی و خداوند داناست...».
- ۱۳- جلال الدین سیوطی دیباج علی مسلم ج ۳ ص ۲۸۰ می‌گوید: «... به جز دو رکن یمانی به تخفیف «یا» مشهورترند و آنها رکن یمانی و رکنی که در آن حجر الأسود قرار دارد و به دلیل قرار گرفتنش به سمت عراق به آن عراقی نیز گفته می‌شود، می‌باشند، و آن که به طرف یمن است و به این ترتیب دوگانه نامیده می‌شود...».
- ۱۴- عینی در عمدة القاری ج ۳ ص ۲۶ می‌گوید: «... و دو رکن یمانی، رکن یمانی که در آن حجر الأسود قرار دارد، و به دلیل قرار گرفتن در جهت عراق به آن رکن عراقی می‌گویند، و به رکن قبل از آن، رکن یمانی می‌گویند چون در سمت یمن است. به آن دو «دو رکن یمانی» گفته می‌شود که به یکی از دو اسم مغلوب شده است و آن دو رکن بر پایه‌هایی که حضرت ابراهیم (ع) بنا کرده بود، بنا شده‌اند».
- ۱۵- ابو طیب محمد شمس الحق عظیم آبادی در عون المعبود ج ۵ ص ۱۳۱ می‌گوید: «... و مراد از دو رکن یمانی، رکن یمانی و رکنی که در آن حجر الأسود قرار دارد و به آن عراقی گفته می‌شود چون در جهت عراق قرار دارد و به رکن قبل از آن رکن یمانی می‌گویند به این دلیل که در جهت یمن است...».
- ۱۶- صالحی شامی در سیل الهدی و الرشاد ج ۸ ص ۴۶۴ می‌گوید: «... و از آن ثابت شد: که او رکن یمانی را استلام کرد و از آن ثابت نمی‌شود که قبل از آن است، و هنگام استلام آن، دست خودش را نبوسید. به گفته‌ی ابن عباس، رسول خدا (ص) رکن یمانی را می‌بوسید و گونه‌اش را روی آن می‌گذاشت. دار القطنی همین را، از طریق عبدالله بن مسلم بن هرمز روایت می‌کند. ابن قیم می‌گوید: «... منظور رکن یمانی است که در آن حجر الأسود واقع شده است، و به همراه رکن دیگر که یمانی نامیده می‌شود، «دو رکن یمانی» گفته می‌شوند؛ (این نام) به همراه رکنی که حجر را می‌آورد و در ناحیه درب عراقی است، گفته می‌شود، و به دو رکنی که بعد از حجر

دارد و آن نجات دهنده‌ای که است در آخرالزمان می‌آید یا کسی که داوود در مزامیر به او با «سنگ زاویه» (سنگ بنا) اشاره کرده و گفته است که به نام پروردگار می‌آید.

(..... ۱۹ افتحوا لي أبواب البر. أدخل فيها وأحمد الرب. ۲۰ هذا الباب للرب . الصديقون يدخلون فيه. ۲۱ أحمدك لأنك استجبت لي وصرت لي خلاصاً. ۲۲ الحجر الذي رفضه البنائون قد صار رأس الزاوية. ۲۳ من قبل الرب كان هذا وهو عجيب في أعيننا ۲۴ هذا هو اليوم الذي صنعه الرب. نبتهج ونفرح فيه. ۲۵ آه يا رب خلص. آه يا رب أنقذ. ۲۶ مبارك الآتي باسم الرب. باركناكم من بيت الرب ..... (۱)).

«.... ۱۹ دروازه های عدالت را برایم بگشایید تا داخل شوم و پروردگار را سپاس گویم. ۲۰ این، دروازه‌ی پروردگار است. عادلان به آن داخل می‌شوند. ۲۱ تو را سپاس می‌گویم زیرا که مرا اجابت فرمودی و نجات من شدی. ۲۲ سنگی را که معماران رد کردند، سنگِ رأس زاویه (سنگ اصلی بنا) شد. ۲۳ این از جانب پروردگار است و در نظر ما عجیب می‌نماید. ۲۴ این همان روزی است که

می‌آیند شامیان گفته می‌شود، و به رکن یمانی، و آنکه بعد از حجر از ناحیه‌ی پشت کعبه می‌آید «دو رکن غربی» گفته می‌شود، ولی از آن ثابت شد که قبل از حجر الأسود قرار دارد، و از آن ثابت شد که با دست لمسش نمود، و دستش را بر آن قرار داد، سپس آن را بوسید».

و به غیر از این گفته‌ها، موارد بسیاری وجود دارند که به اختصار ترک گفتیم، و از آنها درمی‌یابیم که رکن حجر الاسود، رکن عراقی نام گرفته است، بله، و به همراه رکن شامی، نام «دو رکن عراقی» (عراقیان) گرفته است ولی وقتی به تنهایی گفته می‌شود، به رکن حجر الاسود، رکن عراقی اطلاق می‌گردد و رکن شامی نیز به «رکن شامی» نامیده می‌شود.

در استبصار شیخ طوسی ج ۲ ص ۲۱۶ و ۲۱۷ باب ۱۴۱ حدیث ۷۴۳ در روایات اهل بیت(ع) بر آن تأکید شده است: احمد بن محمد بن عیسی از ابراهیم بن ابو محمود روایت کرده است که گفت: به امام رضا (ع) عرض کردم: یمانی و شامی و غربی را استلام نمایم؟ فرمود: بله.

که دلالت بر جایز بودن استلام رکن عراقی می‌نماید چرا که حجر الأسود در آن قرار دارد. ابن ابی محمود درباره‌ی بقیه‌ی رکن‌ها پرسید، و رکن شامی را «شامی» نامیده است که همان رکنی است که امروزه بعضی‌ها «عراقی» می‌نامند آن گونه که در بعضی از نوشته‌های عامه (اهل سنت) در خصوص کعبه پیدا کردم. از روایت درمی‌یابیم که رکن‌های چهارگانه معروفند به: ۱- رکن عراقی یا رکن حجر الأسود ۲- رکن شامی، ۳- رکن غربی، ۴- رکن یمانی.

متن این روایت در کتاب وسایل الشیعه (اسلامی) حرّ عاملی نیز آمده است: ج ۹ ص ۴۲۳ ح ۱۷۹۱۰ : از ابراهیم بن ابو محمود نقل شده است که گفت: به امام رضا (ع) عرض کردم: آیا یمانی و شامی و عراقی و غربی را استلام کنم؟ فرمود: آری، یا به عبارت دیگر او استلام تمام ارکان چهارگانه را سؤال نمود و می‌بینیم که رکن جنوبی را به «یمانی» و رکن شامی را به اسمش «شامی» و رکن غربی را به اسمش «غربی» می‌نامد و رکنی باقی نمی‌ماند جز رکنی که حجر الاسود در آن قرار دارد که همان رکن عراقی است.

شیخ طوسی در جمع بین دو روایتی که در زیر می‌آید، شرحی گفته است:

از محمد بن یحیی از غیاث بن ابراهیم از جعفر از پدرش نقل کرده است که فرمود: «رسول خدا استلام نمی‌فرمود مگر رکن اسود و رکن یمانی؛ آنها را می‌بوسید و صورتش را بر آن می‌گذاشت و دیدم که پدرم چنین می‌کرد».

از جمیل بن صالح نقل شده است که ابو عبدالله (ع) فرمود: «خانه‌ی خدا را طواف می‌کردم که مردی آمد و گفت: چرا این دو رکن را استلام می‌نمایید و آن دو رکن دیگر را نه؟ گفتم: رسول خدا (ص) این دو رکن را استلام می‌فرمود و به این دو کاری نداشت. تو نیز آن دو را رها کن زیرا رسول خدا (ص) چنین کرده است». گفت: چه زیبا و من دیدم که ابو عبدالله (ع) تمام رکن‌ها را استلام می‌فرمود.

شیخ طوسی می‌گوید: «هیچ منافاتی بین این دو خبر وجود ندارد؛ زیرا هر دو خبر، حکایت از عمل رسول خدا (ص) می‌نمایند که جایز است آنها را مسح نکند چون در مسح آنها فضل و رغبتی که در رکن عراقی و یمانی وجود دارد، نیست و فرمودند که از مسح آنها بر حذر باشید یا مکروه است و به همین دلیل گفتیم که حکایت کرد چه زیبا چرا که دید که ابو عبدالله (ع) تمام رکن‌ها را استلام فرمود که اگر جایز نبود، ابو عبدالله (ع) چنین کاری انجام نمی‌داد»: استبصار شیخ طوسی: ج ۲ ص ۲۱۶ و ۲۱۷ باب ۱۴۱. پس، از «رکن اسود» که در روایت پیشین دیده شد به «رکن عراقی» تعبیر شده است زیرا که در آن حجر الاسود قرار دارد. (هیأت علمی).

۱- التوراة - مزامیر - المزمور المئة والثامن عشر - العهد القديم والجدید : ج ۱ - مجمع الكنائس الشرقية: ص ۹۱۵.

پروردگار آن را ساخت. در آن، خوشی کنیم و شادمان باشیم. ۲۵ آه ای پروردگار، نجات بخش! آه ای پروردگار، ما را خلاص کن. ۲۶ مبارک باد او که به نام پروردگار می‌آید. شما را از خانه‌ی پروردگار برکت می‌دهیم.....»^۱.

وللتأكيد أكثر على أن المراد بحجر الزاوية في التوراة وفي الإنجيل هو المخلص الذي يأتي في آخر الزمان وفي العراق وهو قائم الحق، أورد هذه الرؤيا التي رآها ملك العراق في زمن دانيال النبي (ع) وفسرها دانيال النبي (ع) وهي تكاد لا تحتاج إلى توضيح:

برای تأکید بیشتر بر این که مراد از سنگ بنا در تورات و انجیل، همان نجات دهنده‌ای است که در آخرالزمان در عراق می‌آید و او قائم به حق است، این رؤیا را که پادشاه عراق در زمان دانیال نبی (ع) دیده و آن حضرت آن را تفسیر کرده است، می‌آورم. این رؤیا تقریباً از شرح و توضیح بی‌نیاز است:

وهذا قول دانيال النبي (ع) لملك العراق، وهو يخبره برؤياه وتفسيرها كما في التوراة الموجود: (..... ۳۱ أنت أيها الملك كنت تنظر وإذا بتمثال عظيم هذا التمثال العظيم البهي جدا وقف قبالتك ومنظره هائل. ۳۲ رأس هذا التمثال من ذهب جيد. صدره وذراعا من فضة. بطنه وفخذه من نحاس. ۳۳ ساقاه من حديد. قدماه بعضهما من حديد والبعض من خزف. ۳۴ كنت تنظر إلى أن قطع حجر بغير يدين فضرب التمثال على قدميه اللتين من حديد وخزف فسحقهما. ۳۵ فانسحق حينئذ الحديد والخزف والنحاس والفضة والذهب معا وصارت كعصافه البيدر في الصيف فحملتها الريح فلم يوجد لها مكان. أما الحجر الذي ضرب التمثال فصار جبلا كبيرا وملا الأرض كلها. ۳۶ هذا هو الحلم. فنخبر بتعبيره قدام الملك ۳۷ أنت أيها الملك ملك ملوك لأن إله السموات أعطاك مملكة واقتدارا وسلطانا وفخرا. ۳۸ وحيثما يسكن بنو البشر ووحوش البر وطيور السماء دفعها ليدك وسلطك عليها جميعها. فأنت هذا الرأس من ذهب. ۳۹ وبعدك تقوم مملكة أخرى أصغر منك ومملكة ثالثة أخرى من نحاس فتسلط على كل الأرض. ۴۰ وتكون مملكة رابعة صلبة كالحديد لأن الحديد يدق ويسحق كل شيء وكالحديد الذي يكسر تسحق وتكسر كل هؤلاء. ۴۱ وبما رأيت القدمين والأصابع بعضها من خزف والبعض من حديد فالمملكة تكون

^۱ - تورات - مزامير - مزور يكصد و هيجده - عهد قديم و جديد: ج ۱ - مجمع كليساهاى شرقى.

منقسمة ويكون فيها قوة الحديد من حيث إنك رأيت الحديد مختلطاً بخزف الطين. ٤٢ وأصابع القدمين بعضها من حديد والبعض من خزف فبعض المملكة يكون قويا والبعض قصوا. ٤٣ وبما رأيت الحديد مختلطاً بخزف الطين فإنهم يختلطون بنسل الناس ولكن لا يتلاصق هذا بذلك كما أن الحديد لا يختلط بالخزف. ٤٤ وفي أيام هؤلاء الملوك يقيم إله السموات مملكة لن تنقرض أبداً وملكها لا يترك لشعب آخر وتسحق وتفني كل هذه الممالك وهي تثبت إلى الأبد. ٤٥ لأنك رأيت أنه قد قطع حجر من جبل لا يبدین فسحق الحديد والنحاس والخزف والفضة والذهب. الله العظيم قد عرّف الملك ما سيأتي بعد هذا. الحلم حق وتعبيره يقين^(١).

این سخن دانیال نبی (ع) خطاب به پادشاه عراق است که در آن خوابش و تفسیر آن را طبق آنچه در تورات موجود است، به وی اطلاع می‌دهد: «... ٣١ ای پادشاه تو در خواب مجسمه‌ی بزرگی دیدی که بسیار درخشان و ترسناک بود و در پیش روی تو بر پا شد. ٣٢ سر آن از طلای خالص ساخته شده بود و سینه و بازوهایش از نقره، شکم و ران‌هایش از برنج ٣٣ ساق‌های او از آهن و پاهایش قسمتی از آهن و قسمتی از گِل بود. ٣٤ وقتی تو به آن نگاه می‌کردی، سنگی بدون این که کسی به آن دست بزند، به پاهای گلی و آهنین آن مجسمه اصابت کرد و آن مجسمه را درهم شکست. ٣٥ آن‌گاه آهن، گِل، برنج، نقره و طلا همه با هم خرد شدند و باد ذرات آن را همچون گرد و غباری که در تابستان از کاه خرمن برمی‌خیزد چنان پراکند که دیگر اثری از آن بر جای نماند. اما آن سنگی که به مجسمه برخورد کرد آن قدر بزرگ شد که مانند کوه بزرگی گردید و سراسر روی زمین را پوشانید. ٣٦ این خواب (پادشاه) بود و تعبیرش را برای پادشاه بیان خواهیم نمود ٣٧ ای پادشاه، تو شاه شاهان هستی، چرا که خدای آسمان‌ها به تو سلطنت و قدرت و قوّت و شکوه بخشیده است. ٣٨ و هر جا که بنی بشر در آن سکونت دارند و حیوانات صحرا و پرندگان آسمان، همه را تسلیم تو نموده و تو را بر آنها غالب گردانیده است. تو آن سر طلایی هستی. ٣٩ بعد از تو، سلطنت دیگری روی کار خواهد آمد که به بزرگی سلطنت تو نخواهد بود. بعد از آن سومین سلطنت که جنس آن از برنج است روی کار خواهد آمد که بر تمام زمین حکمرانی خواهد کرد. ٤٠ پس از آن چهارمین سلطنت است که قدرتی مانند آهن دارد. همان طوری که آهن همه چیز را نرم و خرد می‌کند، آن هم همه چیز را نرم و خرد خواهد کرد. ٤١ تو همچنین در خواب دیدی که پاها و انگشت‌ها قسمتی از گِل و قسمتی از آهن بود. این نشانه‌ی آن است که آن سلطنت، قسمت قسمت خواهد شد. همان طوری که آهن و گِل با هم مخلوط شده بود، آن سلطنت هم مقداری از قدرت آهن را خواهد داشت. ٤٢ اما انگشت‌ها که

قسمتی از آهن و مقداری از گل ساخته شده بود، به این معنی است که بخشی از آن سلطنت قوی و بخشی از آن شکننده خواهد بود. ۴۳ تو مشاهده کردی که آهن و گل با هم مخلوط شده بودند. معنی آن این است که پادشاهان آن دوره کوشش خواهند کرد که خویشان را با نسل انسان آمیخته سازند. ولی همان طوری که گل و آهن نمی‌توانند با هم آمیخته شوند، آن‌ها هم در هدف خود موفق نخواهند شد. ۴۴ در زمان آن پادشاهی، خدای آسمان‌ها سلطنتی بر پا خواهد کرد که هیچ‌گاه از بین نخواهد رفت. آن سلطنت هرگز مغلوب هیچ ملتی نخواهد شد؛ تمام این سلطنت‌ها را به کلی از بین می‌برد و خود تا ابد باقی خواهد ماند. ۴۵ تو دیدی که سنگی بدون دخالت دست از کوه جدا شد و آهن، برنج، گل، نقره و طلا را خرد کرد. خدای بزرگ از آنچه در آینده اتفاق خواهد افتاد پادشاه را آگاه ساخته است. این خواب، حق و تعبیرش دقیق است»^۱.

إذن، فالحجر أو المخلص الذي ينقض هيكل الباطل وحكم الطاغوت والشيطان على هذه الأرض ويكون في ملكه نشر الحق والعدل في الأرض يأتي في آخر الزمان، ويأتي في العراق كما هو واضح في رؤيا دانيال، وهو الحجر الذي ينسف الصنم أو حكم الطاغوت والأنا، بينما لا عيسى (ع) ولا داود (ع) أرسلوا في العراق وفي آخر الزمان فلا يمكن أن يكون أي منهما هو حجر الزاوية المذكور، بل تبين بوضوح من كل ما تقدم أن حجر الزاوية في اليهودية والنصرانية هو نفسه الحجر الأسود الموضوع في زاوية بيت الله الحرام في مكة.

بنابراین سنگ یا نجات دهنده‌ای که هیكل باطل و زمامداری طاغوت و شیطان بر این زمین را درهم می‌شکند و در حکومت او حق و عدل در زمین منتشر می‌شود، در آخرالزمان و در عراق ظهور می‌یابد که این معنا در خواب دانیال واضح است. این همان سنگی است که بُت یا زمامداری طاغوت و انانیت را از اصل برمی‌کند و ویران می‌سازد. این در حالی است که نه عیسی (ع) و نه داوود (ع) هیچ‌یک نه به عراق فرستاده شده بودند و نه در آخرالزمان بودند؛ بنابراین امکان ندارد که هیچ کدامشان همان سنگ بنای مزبور باشند. بلکه از تمام مطالب پیشین به روشنی مشخص می‌شود که سنگ بنایی که در یهودیت و نصرانیت وجود دارد، همان حجرالاسودی است که در گوشه‌ی بیت الله الحرام در مکه نهاده شده است.

^۱ - تورات - سفر دانیال - اصحاح دوم.

فالحجر الأسود الموضوع في ركن بيت الله والذي هو تجلٍ ورمز للموکل بالعهد والميثاق، هو نفسه حجر الزاوية الذي ذكره داود وعيسى عليهما السلام، وهو نفسه الحجر الذي يهدم حكومة الطاغوت في سفر دانيال (ع)، وهو نفسه قائم آل محمد أو المهدي الأول الذي يأتي في آخر الزمان كما روي عن رسول الله محمد ﷺ وأهل بيته عليهم السلام.

حجر الاسودى که در رکن خانه‌ی خدا قرار داده شده، تجلی و نماد موکل بر عهد و پیمان است، و همان سنگ بنایی است که داوود و عیسی (علیهم السلام) ذکر کرده‌اند و این همان سنگی است که در سفر دانیال (ع) حکومت طاغوت را منهدم می‌سازد؛ او، همان قائم آل محمد (ع) یا مهدی اول (ع) است که همان‌طور که در روایت‌های پیامبر خدا حضرت محمد (ص) و اهل بیت ایشان (ع) وارد شده است، در آخر الزمان می‌آید.

والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

و السلام علیکم ورحمة الله و برکاته